

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 10 (42) / 2020
2 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 10(42)

2 том

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seriâ: Èkonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Èkonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 10 (42)
2 т.

2020
ЖОВТЕНЬ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

- Григорян Ліана, Акобян Арпине**
АНАЛИЗ СООТНОШЕНИЯ «ЗАТРАТЫ-ОБЪЁМ-ПРИБЫЛЬ» КАК ИСТОЧНИК
ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ 9
- Глухова Валентина Іванівна, Яценко Наталя Михайлівна**
ОБЛІКОВИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ
ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА 15
- Камінська Тетяна Григорівна**
ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА 22
- Назаренко Інна Миколаївна, Соломка Вадим Юрійович**
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ
З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ..... 29
- Яковець Тетяна Аркадіївна**
ВИПЛАТИ ПРАЦІВНИКАМ У ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ 37
- Яцик Тетяна Валеріївна**
ВИКОРИСТАННЯ КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ЦІНИ
КРИПТОАКТИВІВ В ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛІ 43

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- Криворучко Владислав Олександрович**
ОЦІНКА ІНДИКАТОРІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ: НА ПРИКЛАДІ
ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ 50
- Омельяненко Віталій Анатолійович**
ІННОВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ..... 61
- Піжук Ольга Іванівна**
КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ПРИСКОРЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 67

Шепель Інса Вадимівна, Скрипник Світлана Валентинівна, Головчак Ганна Василівна ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА БУХГАЛТЕРА І АУДИТОРА: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ.....	74
---	----

Яненко Ірина Георгіївна СВІТОВИЙ ЦИФРОВИЙ РОЗВИТОК ТА НОВІ ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	83
--	----

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Тимчишин Юлія Василівна ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ	96
---	----

Павліш Лариса Олегівна АВТОЗАПРАВНІ СТАНЦІЇ ТА КОМПЛЕКСИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	103
---	-----

Титок Вікторія Вікторівна, Мороз Еліна Григорівна, Артюх Тетяна Олександрівна УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОТГ (КРАЩІ ПРАКТИКИ)	110
--	-----

Химич Оксана Володимирівна, Білик Олена Іванівна, Корчинська Олександра Остапівна, Парійчук Вікторія Анатоліївна ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	119
--	-----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Novikova Olha, Li Xiaoran COMPARATIVE ADVANTAGE ANALYSIS OF CHINA'S AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT...	128
---	-----

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Калита Оксана Василівна СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	134
--	-----

Мороз Наталія Володимирівна, Бондаренко Лідія Петрівна ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ	139
--	-----

Юрчишена Людмила Вікторівна, Ковальчук Ірина Миколаївна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ НЕОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	145
---	-----

CONTENTS

ACCOUNTING AND TAXATION

- Grigoryan Liana, Hakobyan Arpine**
COST-VOLUME-PROFIT ANALYSIS AS A SOURCE OF INFORMATION FOR MAKING
MANAGERIAL DECISIONS.....9
- Glukhova Valentyna, Yatsenko Natalia**
THE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF INVENTORIES: ACCOUNTING AND MANAGEMENT
ASPECTS 15
- Kaminska Tetyana**
ACCOUNTING SUPPORT OF BALANCED SCORECARD OF ENTERPRISES OF HOUSING
AND COMMUNAL ECONOMY 22
- Nazarenko Inna, Solomka Vadym**
THE ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL ASPECTS OF AUDIT OF SETTLEMENTS WITH
SUPPLIERS..... 29
- Yakovets Tatiana**
PAYMENTS TO EMPLOYEES IN THE REPORTING OF THE ENTERPRISE: SOCIAL ORIENTATION...37
- Yatsyk Tetiana**
USE OF CORRELATION AND REGRESSION ANALYSIS FOR THE CRYPTOASSETS' PRICE
MODELING IN ACCOUNTING AND CONTROL..... 43

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Kryvoruchko Vladyslav**
ASSESSMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY FORMATION INDICATORS: ON THE EXAMPLE
OF POLAND AND UKRAINE..... 50
- Omelyanenko Vitaliy**
INNOVATION COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SECURITY ASPECT 61
- Pizhuk Olga**
CYBERSECURITY AS AN ACCELERATION FACTOR OF THE DIGITAL TRANSFORMATION
OF UKRAINE'S ECONOMY 67
- Shepel Inesa, Skrypnyk Svitlana, Holovchak Hanna**
PROFESSIONAL CULTURE OF ACCOUNTANT AND AUDITOR: APPLICATION PRACTICE 74
- Yanenkova Iryna**
GLOBAL DIGITAL DEVELOPMENT AND NEW GLOBAL CHALLENGES FOR UKRAINE..... 83

REGIONAL ECONOMICS

Tymchyshyn Yuliya FEATURES OF THE PROTECTIVE APPROACH TO DETERMINING THE REGIONS' ECONOMIC SECURITY	96
Palvish Larysa GAS STATIONS AND COMPLEXES IN THE ZAKARPATTYA REGION	103
Tytok Viktoriya, Moroz Elina, Artiukh Tetiana PROJECT MANAGEMENT FOR OTG DEVELOPMENT (BEST PRACTICES).....	110
Khymych Oksana, Bilyk Olena, Korchynska Oleksandra, Pariichuk Viktoriia FORMATION AND IMPROVEMENT OF THE POSITIVE IMAGE OF DOMESTIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS	119

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Novikova Olha, Li Xiaoran COMPARATIVE ADVANTAGE ANALYSIS OF CHINA'S AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT...	128
---	-----

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Kalyta Oksana MODERN PROBLEMS OF CAPITAL SUFFICIENCY REGULATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE.....	134
Moroz Nataliia, Bondarenko Lidiya TRENDS IN BANK LENDING IN UKRAINE	139
Yurchyshena Liudmyla, Kovalchuk Iryna CONCEPTUAL APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF NON-CURRENT ASSETS OF CORPORATE ENTERPRISES.....	145

Grigoryan Liana

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Chair of Managerial Accounting and Auditing
Armenian State University of Economics*

Григорян Лиана

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой Управленческого учета и аудита
Армянский государственный экономический университет*

Hakobyan Arpine

*PhD Student of the Chair of Managerial Accounting and Auditing
Armenian State University of Economics*

Акобян Арпине

*аспирантка кафедры Управленческого учета и аудита
Армянского государственного экономического университета*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6399

COST-VOLUME-PROFIT ANALYSIS AS A SOURCE OF INFORMATION FOR MAKING MANAGERIAL DECISIONS

АНАЛИЗ СООТНОШЕНИЯ «ЗАТРАТЫ-ОБЪЁМ-ПРИБЫЛЬ» КАК ИСТОЧНИК ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Summary. The issues of calculation of cost and the registration of expenditures have always been topical, especially that they are intended to the reorientation of the accumulated experience of accounting at the direction of the solution of new problems. The decisions of the managing circle can be effective if they are based on the analysis of the relationships between cost, volume and profit. During the analytical research, we have studied “cost-volume” and “cost-volume-profit” relations among the most important indices characterizing the industrial activities of the organization, whose analysis has a great role in the matter of the management and control of costs. The analysis of the production cost structure is an important tool to make managerial decisions about the production and sales of output. This allows to estimate the relationships among products selling price, production and sales volumes, marginal profit, direct variable costs per unit of output and fixed costs.

Its practical application, in our opinion, will lead to the provision of information for making managerial decisions on the following issues related to the production and economic activity: assessment of marginal profit, contribution margin and financial stability, decisions on the expediency of continuing or stopping the production of the given product, make or buy decisions connected to the raw materials, pricing decisions for the new products, decisions on selection and renewal of production technologies, development of a more effective manufacturing and sales plan.

Key words: cost, analysis, break-even point, case study, marginal profit

Аннотация. Вопросы учета затрат и расчета себестоимости всегда были актуальными, тем более что они направлены на переориентацию накопленного бухгалтерского опыта. Важное место в системе управленческого учета занимают вопросы, связанные с принятием и обоснованием управленческих решений, прежде всего, на основе проведения анализа взаимосвязи затрат, объема производства и прибыли. Решения руководства могут быть эффективными в том случае, если они основаны на анализе соотношения затрат, объема, прибыли. В ходе аналитического исследования были изучены соотношения “затраты-объем” и “затраты-объем-прибыль” как наиболее важные показатели, характеризующие производственную деятельность организации и анализ которых играет важную роль в управлении и в контроле затрат.

Таким образом, анализ структуры производственных затрат является важным инструментом для принятия управленческих решений о производстве и реализации продукции. Это позволяет оценить взаимосвязь между отпускной ценой продукции, объемами производства и продаж, маржинальной прибылью, прямыми переменными затратами на единицу продукции и постоянными затратами.

Его практическое применение, на наш взгляд, приведет к предоставлению информации для принятия управленческих решений по следующим вопросам производственно-хозяйственной деятельности: оценка маржинальной прибыли, и финансовой устойчивости, решения о целесообразности продолжения или прекращения производства данной продукции, целесообразности производства новой продукции, решение покупать или производить сырье, какие цены установить на продаваемую продукцию, как определить ее внутренний лимит, решения по выбору и обновлению технологий производства; разработка более эффективного плана выпуска продукции и продаж.

Ключевые слова: затраты, анализ, точка безубыточности, тематическое исследование, маржинальная прибыль.

Statement of the problem. In parallel with the development of the market relations, there is a necessity of review of the issues concerning both theoretical and practical calculation and control of expenditures in the current RA industrial entities. The issues of calculation of cost and the registration of expenditures have always been topical, especially that they are intended to the reorientation of the accumulated experience of accounting at the direction of the solution of new problems which stand before the entrepreneurs, and the application of new approaches is exclusively serving for the interests of the latter.

The decisions of the managing circle can be effective if they are based on the analysis of relations among cost, volume and profit.

Analysis of recent researches and publications. The study of theoretical and methodological foundations of CVP analysis during the managerial decision making process, are devoted the works of Armenian researchers: Grigoryan L., Poghosyan M., Sargsyan A.. Foreign scientists, in particular Kondrakov N. P., Vodopyanov I. V., Drury, Gautie Etal, Enkeleda Lulaj, Etem Iseni and others have made a significant scientific contribution to the researched problem.

Formulation purposes of article (problem): During the analytical research, we have studied “cost-volume” and “cost-volume-profit” relations among the most important indices characterizing the industrial activities of the organization, whose analysis has a great role in the matter of the management and control of costs. It is possible to provide the information base of the mentioned analysis only through the information received by the system of variable expenditures [9].

We have presented diagram 1 showing the relation of the volume of production and expenditures per unit of production for the further study of the dynamics of the production volume and costs.

The “cost-volume” ratio, in comparison with the normative calculation or full distribution of expenditures, exposes the profitable and expensive sides

of the production, because it can show the zones of variable and fixed expenditures in the volume of the production, which is most important during the analysis of the voluminous production and production of different assortment.

Using the regularity of the “cost-volume” ratio and replenishing the profit from sale with a curve, we come to the “cost-volume” ratio, which shows the expected mutual relations between the amounts of profit and the general volume of expenditures in case of different volumes of the production.

The main material. The volume of the production and sale of output, when the profit is equal to zero, is the critical volume of the production, when, in fact, the difference of the amounts of variable and fixed costs of the organization and the sale revenues of the organization is equal to zero [1, p. 167], which can be expressed with the following equation:

$$Pr \times Q - VC \times Q - FC = 0, \quad (\text{Equation 1})$$

where:

Pr — unit selling price;

VC — the variable costs per unit of product;

FC — fixed costs;

Q — the critical volume of the production.

It proceeds from the abovementioned equation that the critical volume of the production can be determined with the quantitative expression, correlating the amount of the fixed costs with the difference of price of the sale of unit and the variable costs per unit according to the following equation:

$$Q = FC / (Pr - VC). \quad (\text{Equation 2})$$

The denominator of equation 2 is a marginal profit of the unit of production; the latter is a part of sales income that is directed at the compensation of fixed costs. [1, pg.170] It comes to the following: if the marginal profit satisfies the covering of all the fixed costs, the organization gets a profit, and vice versa. In table 1, the calculation of marginal profit of each of product assortment of the organization under research is presented.

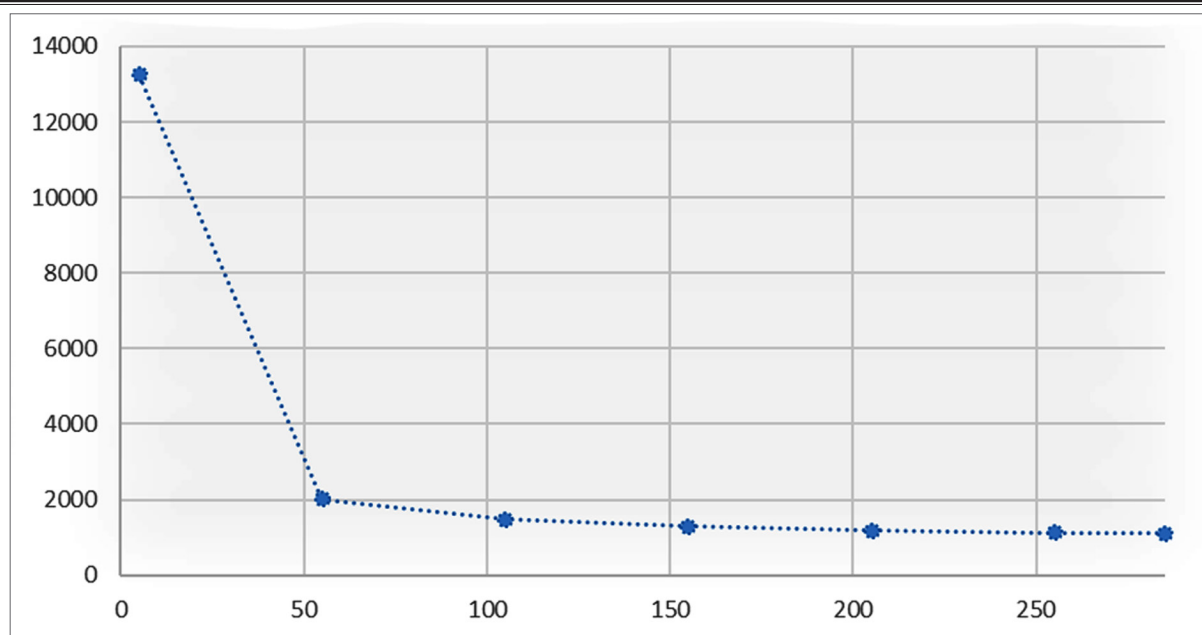

Diagram 1. The ratio of the production volume and the costs per unit of production for the production of the “Van” LLC

Source: the diagram is prepared by the authors

It is clear from the table that the marginal profit is gained from the sale of all the product types except fig jam. Fig jam variable costs exceed the price of sale, as a result of which the marginal profit is not provided by this assortment.

Analyzing the marginal profit in case of all the assortment, we may see that it (56,022 thousand drams) in case of this sale volumes (237,166 thousand drams) does not satisfy the compensation of fixed costs (61,860 thousand drams) for the period under review and the formation of profit, i.e. The sale volume of output is less than the point of balance, which brought to the appearance of loss of 5838 thousand AMD (table 2).

Making use of the above, we have tried to clarify the minimum volume of the production when the company does not have loss, and later also receives profit. It means that we have determined the critical

volume of each of the assortment or in other words the balance point or the break-even point, when the marginal profit is equal to the fixed costs. As each of the assortment has different variable expenditures and sale price, it will be necessary to conduct the following steps in order to be able to decide the break-even point on each line:

1. It is necessary to observe the sale volume of assortment having minimum sale price as a basis for the conduction of calculation, which will be conditionally mentioned as Q. [2, pg.257–260]

2. It is necessary to express the volumes of sale of other assortment, profit and variable expenditures through Q (table 3).

3. To compile the equation to calculate the break even point of the production (see the Equation 1).

$$7105.9 Q - 5712 Q - 61,860 = 0$$

Table 1

The calculation of marginal profit of “Van” LLC individual product types in 2019

Product Assortment	Sales Volumes, (thousand AMD)	Variable costs (thousand AMD)	Marginal profit (thousand AMD)
A	1	2	3
Apricot jam	$48 \times 1100 = 52690$	$48 \times 685 = 32838$	19852
Walnut jam	$58 \times 1300 = 75400$	$58 \times 858 = 49764$	25636
Cherry jam	$34 \times 1039 = 35326$	$34 \times 722 = 24548$	10778
Fig jam	$30 \times 1350 = 40500$	$30 \times 1435 = 43050$	-2550
Strawberry jam	$35 \times 950 = 33250$	$35 \times 884 = 30940$	2310
Total	237166	181,140	56022

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

Table 2

The results of the “Cost-volume-profit” analysis of the production of the “Van” LLC in 2019

Figures	Amounts, thousand AMD
A	1
Revenue	237,166
Variable costs	181,140
Marginal profit (1–2)	56,022
Fixed costs	61,860
Profit/ Loss (3–4)	(5838)

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

It follows from the equation that the critical volume of the sale of strawberry jam is equal to 44,3 c.u. The critical volumes of sale of other assortment with the natural and cost expression are presented in table 4. So, for the “Van” LLC to overcome the profitability limit, the volume of sale of jams should be at least 267,4 c.u.

In the event that the product sales volume exceeds the critical volume, the organization will start to make a profit [7. pg.77–85]. If there is a structural shift in the total volume of output, the Sales Revenue, marginal profit and profit will change. The critical volumes

of sale will change as well. The analysis shows that the selling price of fig jam is lower than variable cost per unit. Suppose the management staff of the company decides to increase the price of fig jam from 1350 AMD to 1450AMD.

Considering this case, we have calculated the break-even point in the new conditions. (Table 5) Putting the data of the table in the Equation 1, we get the recalculated break-even points.

We can see, as a result of the increase in the Fig jam price, the recalculated break-even point in sale units for the company has decreased from 267.4 to 249 c.u..

Table 3

The calculation of the critical point of Product Assortment of “Van” LLC in 2019

Product Assortment	The Sales volume presented as a ratio with the volume of the product having the lowest selling price	Revenues, (thousand AMD)	Variable costs (thousand AMD)
A	1	2	3
Apricot jam	1.16 Q (1100 / 950)	1100 * 1.16Q	685 * 1.16Q
Walnut jam	1.4 Q (1300 / 950)	1300 * 1.4Q	858 * 1.4Q
Cherry jam	1.1 Q (1039 / 950)	1039 * 1.1Q	722 * 1.1Q
Fig jam	1.42 Q (1350 / 950)	1350 * 1.42Q	1350 * 1.42Q
Strawberry jam	Q	950 * Q	884 * Q
Total	x	7105.9 Q	5712 Q

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

Table 4

The Critical Volumes of Sale of Van LLC's assortment in units and in sale revenues in 2019

Product Assortment	Break-even Sales units, cond. units	Sales Revenue at break even point, thousand AMD
A	1	2
Apricot jam	51.3	1100 * 51.3 = 56386
Walnut jam	60.6	1300 * 60.6 = 78754
Cherry jam	48.4	1039 * 48.4 = 50305.68
Fig jam	62.9	1350 * 62.9 = 84928.5
Strawberry jam	44,3	950 * 44.3 = 42056.5
Total	267.4	312430.7

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

Table 5

The recalculation of the Critical Volumes of Sale of Van LLC's product assortment

Product Assortment	The Sales volume presented as a ratio with the volume of the product having the lowest selling price	Revenue, thousand AMD	Variable Costs, thousand AMD
A	1	2	3
Apricot jam	1.16 Q (1100 / 950)	1100 × 1.16 Q	685 × 1.16 Q
Walnut jam	1.4 Q (1300 / 950)	1300 × 1.4 Q	858 × 1.4 Q
Cherry jam	1.1 Q (1039 / 950)	1039 × 1.1 Q	722 × 1.1 Q
Fig jam	1.53 Q (1450 / 950)	1450 × 1.53 Q	1435 × 1.53 Q
Strawberry jam	Q	950 × Q	884 × Q
Total	x	7407.4 Q	5869.55 Q

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

Table 5

The Recalculated Critical Volumes of Sale of Van LLC's assortment with natural and cost expressions

Product Assortment	Break-even point	Calculation (Pr x Q)	Revenue, (thousand AMD)
A	1	2	3
Apricot jam	46.7	1100 × 46.7	51,370
Walnut jam	56.3	1300 × 56.3	73,190
Cherry jam	44.2	1039 × 44.2	45,923.8
Fig jam	61.5	1450 × 61.5	89,175
Strawberry jam	40.3	950 × 40.3	38,285
Total	249	x	297,944

Source: the table is prepared using the information received from the management of the VAN LLC

Insights from this study and perspectives for further research in this direction: Thus, the analysis of the production cost structure is an important tool to make managerial decisions about the production and sales of output. This allows to estimate the relationship among products selling price, production and sales volumes, marginal profit, direct variable costs per unit of output and fixed costs. Its practical application, in our opinion, will lead to the provision of information for making managerial decisions on the following issues related to the production and economic activity:

- 1) assessment of marginal profit, contribution margin and financial stability;
- 2) decisions on the expediency of continuing or stopping the production of the given product;
- 3) make or buy decisions connected to the raw materials;
- 4) pricing decisions for the new products;
- 5) decisions on selection and renewal of production technologies;
- 6) development of a more effective manufacturing and sales plan.

References

1. Vodopyanov I. V. Upravlencheskiy i proizvodstvennyy uchët na promyshlennyykh predpriyatiyah. Uch. pos. 2-e izd. M.: Prospekt. 2018.
2. Kondrakov N. P. Buhgalterskiy upravlencheskiy uchët INFRA. M, 2020. PP. 257–260.
3. Brewer P., Garrison R., and Noreen E. (2016) Introduction to Managerial Accounting (7th edition), New York, NY: McGrawHill.
4. Enkeleda Lulaj, Etem Iseni Role of Analysis CVP (cost-Volume-Profit) as important indicator for planning and Making // European Journal of Economics and Business Studies, ISSN 2411–4073, May-August 201. Vol.4.4. No 2. PP. 99–114.

5. Eric W. Noreen, Peter C. Brewer, Ray H. Garrison Managerial accounting for managers, second edition, NY. 2011.
6. Ihemeje J. C., Okereafor G. and Ogungbangbe B. M. (2015) Cost-volume-profit Analysis and Decision Making in the Manufacturing Industries of Nigeria // Journal of International Business Research and Marketing. 1(2). PP. 27–41.
7. Performance measurement, BPP Learning Media, London 2016. PP. 77–85.
8. Roscolean Ilie, Rakos Ileana-Sorina Cost-Volume-Profit analysis — An instrument of managerial control of Economic Entities in the Extractive Industry // Ovidius University Annals, Economic Sciences Series. Vol. 1. Issue 2/2017. PP. 627–632.
9. URL: <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/fundamentals-exams-study-resources/f5/technical-articles/CVP-analysis.html>

Література

1. Водопьянов И. В. Управленческий и производственный учет на промышленных предприятиях. Уч. пос. 2-е изд. М.: Проспект. 2018.
2. Кондраков Н. П. Бухгалтерский управленческий учет ИНФРА. М, 2020. PP. 257–260.
3. Brewer P., Garrison R., and Noreen E. (2016) Introduction to Managerial Accounting (7th edition), New York, NY: McGrawHill.
4. Enkeleda Lulaj, Etem Iseni Role of Analysis CVP (cost-Volume-Profit) as important indicator for planning and Making // European Journal of Economics and Business Studies, ISSN 2411-4073, May-August 201. Vol.4.4. No 2. PP. 99–114.
5. Eric W. Noreen, Peter C. Brewer, Ray H. Garrison Managerial accounting for managers, second edition, NY. 2011.
6. Ihemeje J. C., Okereafor G. and Ogungbangbe B. M. (2015) Cost-volume-profit Analysis and Decision Making in the Manufacturing Industries of Nigeria // Journal of International Business Research and Marketing. 1(2). PP. 27–41.
7. Performance measurement, BPP Learning Media, London 2016. PP. 77–85.
8. Roscolean Ilie, Rakos Ileana-Sorina Cost-Volume-Profit analysis — An instrument of managerial control of Economic Entities in the Extractive Industry // Ovidius University Annals, Economic Sciences Series. Vol. 1. Issue 2/2017. PP. 627–632.
9. URL: <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/exam-support-resources/fundamentals-exams-study-resources/f5/technical-articles/CVP-analysis.html>

Глухова Валентина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри обліку та фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Глухова Валентина Ивановна

кандидат экономических наук, доцент,

заведующая кафедрой учета и финансов

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Glukhova Valentyna

PhD in Economics, Associate Professor,

Head of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Яценко Наталя Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри обліку та фінансів

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Яценко Наталья Михайловна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и финансов

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Yatsenko Natalia

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance

Kremenchuk Mykhailo Ostohradskyi National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6416

ОБЛІКОВИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВА

УЧЕТНЫЙ И УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ СУЩНОСТИ И КЛАССИФИКАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

THE ESSENCE AND CLASSIFICATION OF INVENTORIES: ACCOUNTING AND MANAGEMENT ASPECTS

Анотація. У статі здійснено аналіз законодавчих документів, які визначають сутність категорій «запаси» і «виробничі запаси». Аналіз трактування економічної категорії «запаси» відповідно до МСБО (IAS) 2 «Запаси» та П(С)БО 9 «Запаси» показав, що трактування категорії «запаси» як з боку міжнародного стандарту так і національного стандарту з бухгалтерського обліку є однаковим.

Встановлено, що існує протиріччя у тлумаченні категорій «запаси» та «виробничі запаси» між положенням стандартів бухгалтерського обліку і планом рахунків: відповідно до стандартів бухгалтерського обліку категорії «запаси» і «виробничі запаси» є однаковими, а відповідно до плану рахунків категорія «запаси» ширше за категорію «виробничі запаси».

Як показав проведений аналіз наукових джерел категорії «виробничі запаси», ця категорія складна і по-різному тлумачиться вченими. Що дає підстави зробити такі висновки: частина вчених не включає до виробничих запасів малоцінні та швидкозношувані предмети і незавершене виробництво; деякі вчені вважають категорії «запаси» і «виробничі запаси» однаковими; в окремих наукових джерелах застосовується термін «товарно-матеріальні цінності»; деякі вчені вважають категорії «виробничі запаси» та «матеріальні ресурси» однаковими.

Важливою умовою раціональної організації обліку виробничих запасів є їх класифікація. Існуючі економічні класифікації не в повній мірі відповідають специфіці виробництва конкретного підприємства.

Запропонована класифікація виробничих запасів для потреб бухгалтерського обліку та управління, яка враховує їх економічну та управлінську сторону.

Ключові слова: запаси, виробничі запаси, класифікація виробничих запасів, бухгалтерський облік, управління підприємством.

Аннотация. В статье осуществлен анализ законодательных документов, которые определяют сущность категорий «запасы» и «производственные запасы». Анализ трактования экономической категории «запасы» в соответствии с МСБУ (IAS) 2 «Запасы» и П(С)БУ 9 «Запасы» показал, что трактование категории «запасы» как со стороны международного стандарта, так и национального стандарта по бухгалтерскому учету является одинаковым.

Установлено, что существует противоречие в толковании категорий «запасы» и «производственные запасы» между положениями стандартов бухгалтерского учета и планом счетов: в соответствии с стандартами бухгалтерского учета категории «запасы» и «производственные запасы» одинаковые, а в соответствии с планом счетов категория «запасы» шире категории «производственные запасы».

Как показал проведенный анализ научных источников категории «производственные запасы», эта категория сложная и по-разному толкуется учеными. Что дает основания сделать такие выводы: часть ученых не включает в производственные запасы малоценные и быстроизнашивающиеся предметы и незавершенное производство; некоторые ученые считают категории «запасы» и «производственные запасы» одинаковыми; в отдельных научных источниках используется термин «товарно-материальные ценности»; некоторые ученые считают категории «производственные запасы» и «материальные ресурсы» одинаковыми.

Важным условием рациональной организации учета производственных запасов является их классификация. Существующие экономические классификации не в полной мере отвечают специфике производства конкретного предприятия.

Предложена классификация производственных запасов для нужд бухгалтерского учета и управления, которая учитывает их экономическую и управленческую сторону.

Ключевые слова: запасы, производственные запасы, классификация производственных запасов, бухгалтерский учет, управление предприятием.

Summary. The analyses of legislation, which determines the essence of «stocks» and «inventories» categories is made. The analysis of the interpretation of «inventory» as an economic category in accordance with IAS 2 «Inventory» and the National Standard showed that the interpretation of «inventory» category is the same in both standards: the international standard and the national accounting standard.

It is established that there is a contradiction in the interpretation of «stocks» and «inventories» categories in accounting standards and account-plan book keeping. According to accounting standards, the categories «stocks» and «inventories» are the same, while according to the account-plan book keeping, the category «stocks» is broader than the category «inventories».

The analysis of scientific sources of «inventories» category has shown that this category is complex and interpreted differently by scientists. In terms of this analysis, it is possible to conclude that some scientists think that nondurable producer goods and in-process inventory should not be included in the category of inventories. There are scientists who are convinced that «stocks» and «inventories» categories are the same. The term «inventory equipment and supplies» is used in some scientific sources. Some scientists consider «inventories» and «physical resources» categories to be the same.

An important condition for a rational organization of inventory accounting is their classification. Existing economic classifications do not fully correspond to the specifics of production of a particular enterprise.

The classification of inventories for accounting and management needs is proposed. The classification takes into account their economic and managerial aspects.

Key words: stocks, inventories, inventory classification, accounting, enterprise management.

Постановка проблеми. Виробничі запаси є основою виробничої діяльності підприємства, вони є важливою частиною активів та займають значне місце у структурі витрат підприємства. Від їх наявності залежить постійність, безперервність та ритмічність діяльності підприємства, його економічна безпека. При цьому наявність запасів обов'язково враховується під час визначення результатів господарської діяльності підприємства та відображення інформації про його фінансовий стан.

Ефективна система управління виробничою діяльністю підприємства вимагає точно визначених категорій «запаси» та «виробничі запаси» і чіткої наукової та практично обґрунтованої системи їх класифікації. Вірна класифікація виробничих запасів сприяє правильності здійснення аналітичного та синтетичного обліку, раціональній організації складського господарства, ефективності нормування і планування виробничих запасів та прийняттю раціональних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи вітчизняних і зарубіжних вчених таких як І. Бержанір [4], Н. Бондаренко [5], Ф. Бутинець [6], А. Дмитренко [7], М. Пушкар [8], Ю. Подмешальська [9], Р. Б. Чейз [10] присвячені проблемам визначення сутності категорії «виробничі запаси» та їх класифікації.

Незважаючи на наявні наукові дослідження з питань сутності виробничих запасів та їх класифікації існують невирішені проблеми обліку виробничих запасів, які потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Виходячи з постановки проблеми цілями статті є: дослідження сутності виробничих запасів як облікової і економічної категорій, аналіз існуючих підходів до класифікації виробничих запасів, розробка економічно обґрунтованої класифікації виробничих запасів.

Виклад основного матеріалу. Ефективність діяльності підприємства, його економічна безпека багато в чому залежить від забезпеченості підприємства запасами. Для забезпечення безперебійної, ритмічної роботи виробництва на складах підприємства завжди повинні бути виробничі запаси в межах норм, передбачених потребою підприємства.

Правильно побудована та ефективна система управління виробничою діяльністю підприємства вимагає точно визначених категорій «запаси» і «виробничі запаси», та їх науково обґрунтованої класифікації. Крім того від раціональної організації виробничих запасів залежить точність й об'єктивність показників фінансової звітності, фінансового результату підприємства.

Виробничі запаси є одним з важливих об'єктів бухгалтерського обліку, тому що вони займають

значну частку у активах підприємства та мають важливе значення при визначенні фінансового результату діяльності підприємства. При цьому виробничі запаси займають особливе місце у складі майна підприємства та значну частку у структурі витрат, оскільки вони є основною складовою при формуванні собівартості готової продукції.

Нормативне визначення категорії «запаси» наведено у П(С)БО 9 «Запаси». Відповідно до П(С)БО 9 під запасами розуміють активи, які: утримують для наступного продажу за умови ведення звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою наступного продажу продукту виробництва; утримують для використання у процесі виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, управління підприємством [1].

Визначення категорії «запаси» наведено також у МСБО (IAS) 2 «Запаси», у ньому запаси — це активи, які утримуються для продажу у звичайному ході бізнесу; перебувають у процесі виробництва для такого продажу; існують у формі основних чи допоміжних матеріалів для споживання у виробничому процесі або при наданні послуг.

Аналіз трактування економічної категорії «запаси» відповідно до МСБО (IAS) 2 «Запаси» та П(С)БО 9 «Запаси» показав, що трактування категорії «запаси» як з боку міжнародного стандарту так і національного стандарту з бухгалтерського обліку є однаковим.

Слід зауважити увагу на тому, що на законодавчому рівні визначення категорії «виробничі запаси» відсутнє. Так у п. 4. П(С)БО 9 «Запаси» дано визначення запасів, при цьому у загальному переліку запасів пункті 6 П(С)БО 9 «Запаси» категорія «виробничі запаси» не виокремлюється.

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» передбачає додаткову статтю «Виробничі запаси», в яку включаються вартість МПП, сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, запасних частин, тари, будівельних матеріалів та інших матеріалів, призначених для споживання у ході нормального операційного циклу [2].

Слід підкреслити, що у Плані рахунків бухгалтерського обліку існує 2 клас, який має назву «Запаси», у ньому передбачено рахунок 20 «Виробничі запаси», який відображає склад виробничих запасів. Також у другому класі Плану рахунків наведені такі рахунки, як: 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 23 «Виробництво», 24 «Брак у виробництві», 25 «Напівфабрикати», 26 «Готова продукція», 28 «Товари». Це свідчить про те, що ці види запасів не входять до складу виробничих запасів та

обліковуються роздільно [3]. Тобто існує протиріччя у тлумаченні категорій «запаси» та «виробничі запаси» між положенням стандартів бухгалтерського обліку і планом рахунків: відповідно до стандартів бухгалтерського обліку категорії «запаси» і «виробничі запаси» є однаковими, а відповідно до плану рахунків категорія «запаси» ширше за категорію «виробничі запаси».

Значне частка у структурі запасів належить виробничим запасам. Виробничі запаси, як економічна категорія є предметами праці, на які спрямована праця людини з метою отримання готової продукції. При цьому на відміну від засобів праці, які зберігають свою натуральну форму та переносять свою вартість на готовий продукт поступово, предмети праці споживаються повністю і повністю переносять свою вартість на готовий продукт і змінюються після кожного виробничого циклу.

Виробничі запаси є також і обліковою категорією. У бухгалтерському обліку категорія «виробничі запаси» розглядається як придбані або самостійно виготовлені вироби, які підлягають переробці на під-

приємстві. До них відносяться: сировина і матеріали, купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, паливо, тара і тарні матеріали, будівельні матеріали, матеріали, передані в переробку, запасні частини, матеріали сільськогосподарського призначення, інші матеріали.

Необхідно зазначити, що виробничі запаси, як облікова категорія повинна включати обов'язкові елементи: визначення термінів і напрямків використання, джерел відшкодування вартості виробничих запасів.

У таблиці 1 проаналізовано тлумачення категорії «виробничі запаси» вітчизняними та зарубіжними вченими з порівняльної точки зору.

Як показав проведений аналіз наукових джерел категорії «виробничі запаси», ця категорія складна і по-різному тлумачиться вченими. Що дає підстави зробити такі висновки: частина вчених не включає до виробничих запасів малоцінні та швидкозношувані предмети і незавершене виробництво; деякі вчені вважають категорії «запаси» і «виробничі запаси» однаковими; в окремих наукових джерелах засто-

Таблиця 1

Тлумачення категорії «виробничі запаси» вітчизняними та зарубіжними вченими

№ з/п	Автор	Визначення
1	І. А., Бержанір. Т. А. Демченко, А. А. Кістол. [4]	Виробничі запаси слід трактувати, як частину матеріальних ресурсів підприємства, які є сукупністю предметів праці й перебувають на підприємстві у вигляді сировини, матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих деталей, палива, тари і тарних матеріалів, будівельних матеріалів, запасних частин та інших матеріалів, що становлять матеріальну основу продукції підприємства, надають їй якісних властивостей, беруть участь у виробництві протягом одного виробничого циклу і повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції.
2	Н. М. Бондаренко, А. М. Яресько [5]	Виробничі запаси, як елемент запасів, — це активи, що придбані зі сторони або самостійно виготовлені й утримуються підприємством для продажу, використання у процесі виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва та адміністративних потреб за умови їх повного споживання в одному операційному циклі.
3	Ф. Ф. Бутинець [6]	Виробничі запаси це активи, які використовуються для подальшого продажу, під час виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, а також управління підприємством.
4	А. В. Дмитренко, І. В. Балабась [7]	Виробничі запаси — це сукупність предметів праці, які знаходяться на підприємстві у вигляді складських запасів основних та допоміжних матеріалів, а також палива, запасних частин, зворотних відходів, тари та інших матеріалів, які призначені для використання як у виробничому процесі, так і для будь-яких інших потреб підприємства за умови їх повного споживання в одному операційному циклі.
5	М. С. Пушкар [8]	Виробничі запаси — запаси засобів виробництва, які знаходяться на складах суб'єкта господарювання і необхідні для забезпечення безперервного виробничого процесу, при чому це ті предмети праці, які ще не задіяні у процесі виробництва і зберігають свою натурально — речову форму.
6	Ю. В. Подмешальська, Є. К. Зайберт [9]	Виробничі запаси це оборотні активи, а активи це те, що приносить користь підприємству. З іншого боку виробничі запаси, це кошти, які могли бути використані на інші потреби.
7	Р. Б. Чейз, Н. Дж. Еквілайн [10]	Виробничі запаси поділяються на сировину, готову (кінцеву) продукцію, комплектуючі, допоміжні матеріали та незавершене виробництво.

Джерело: складено авторами на основі даних [4–10]

совується термін «товарно-матеріальні цінності»; деякі вчені вважають категорії «виробничі запаси» та «матеріальні ресурси» однаковими.

Як показало проведене дослідження виробничі запаси — це багатогранна і складна управлінська та

облікова категорія, одна з головних умов діяльності будь-якого підприємства.

Головною основою бухгалтерського обліку виробничих запасів є економічно обґрунтована класифікація виробничих запасів, вона є важливою умовою

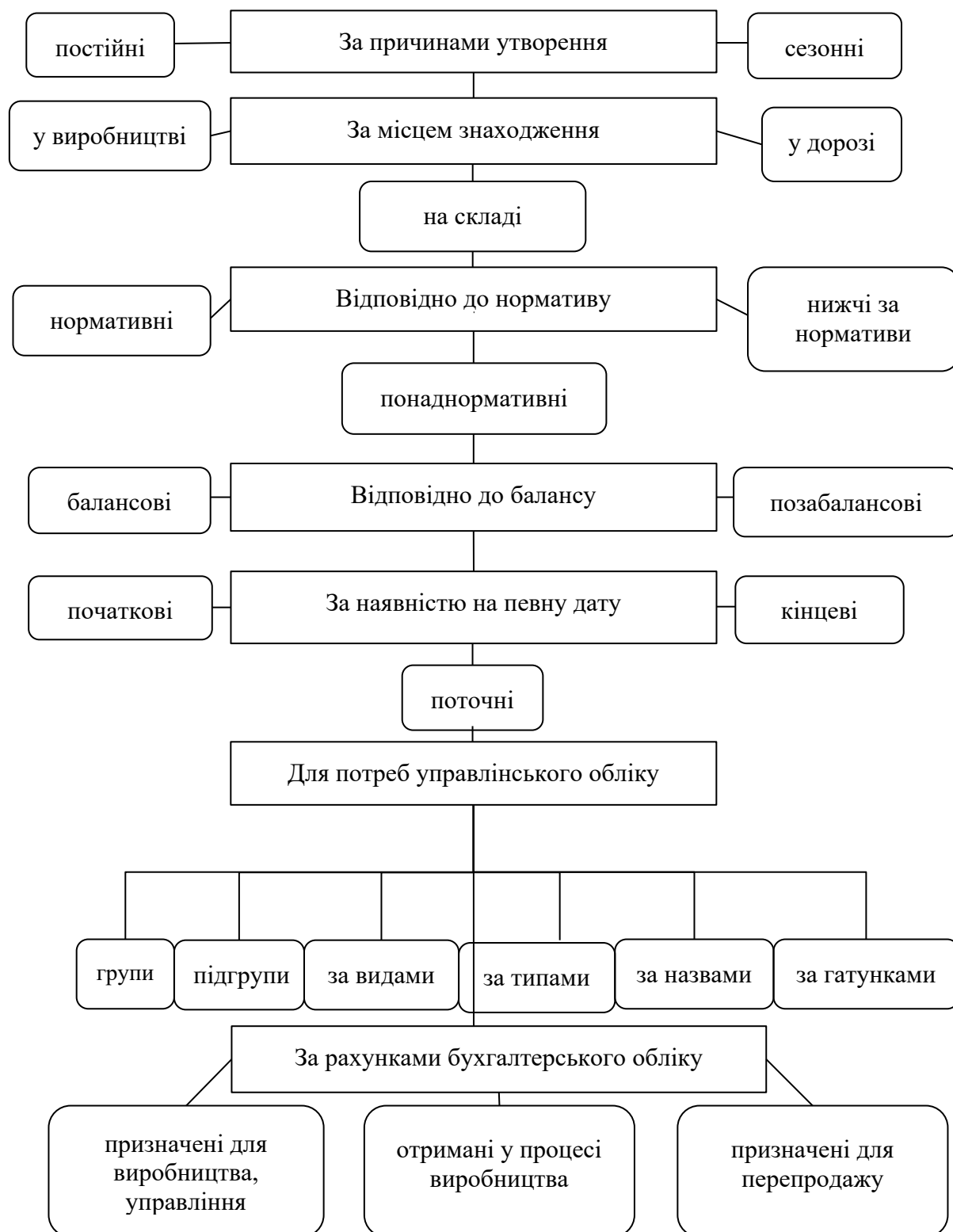

Рис. 1. Класифікація виробничих запасів в бухгалтерському обліку

Джерело: авторська розробка

раціональної організації складського господарства та аналітичного обліку.

Під класифікацією розуміють систему підпорядкованих понять (класів) у певній галузі знань або діяльності людини, використовувану як засіб для встановлення взаємозв'язків між цими поняттями (класами).

Існуючі економічні класифікації не в повній мірі відповідають специфіці виробництва конкретного підприємства, тому постає питання економічно обґрунтованої класифікації виробничих запасів з метою ефективної організації обліку та контролю за їх наявністю та використанням.

За результатами проведеного аналізу пропонуємо узагальнену класифікацію виробничих запасів, яка об'єднує у собі найбільш концептуальні для потреб управління виробничими запасами ознаки і види запасів та дозволяє вчасно прийняти ефективне управлінське рішення. Запропонована класифікація виробничих запасів для потреб бухгалтерського обліку та управління, яка враховує їх економічну та управлінську сторону представлена на рисунку 1.

Слід відмітити, що уніфікованої класифікації виробничих запасів для конкретного підприємства не існує тому, що кожне підприємство має свої галузеві особливості.

Висновки. Здійснено критичний огляд наявних підходів до категорії «виробничі запаси» їх визначення у вітчизняній та зарубіжній фаховій літературі. Проведені дослідження показали, що існують невирішені та суперечливі тлумачення сутності категорії «виробничі запаси», різні підходи до їх класифікації. Встановлено, що виробничі запаси — це складна управлінська і облікова категорія, одна з головних умов діяльності будь-якого підприємства. Визначено основні ознаки, які покладено в основу класифікації виробничих запасів. Запропоновано класифікацію виробничих запасів для бухгалтерського обліку, яка включає їх управлінську і економічну сторони.

Визначено, що правильно побудований облік виробничих запасів є одним із найважливіших завдань загальної системи обліку та системи управління підприємств.

Література

1. Про затвердження Положення(стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ; Мінфін України від 20.10.1999 № 246 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0751-99>
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ; Мінфін України від 07.02.2013 № 73 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13>
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Інструкція; Мінфін України від 30.11.1999 № 291 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99>.
4. Бержанір І. А., Демченко Т. А., Кістол А. А. Проблеми та напрями вдосконалення обліку виробничих запасів // Економічний простір. № 107. 2016. С. 161–168.
5. Бондаренко Н. М., Яресько А. М. Сутність та класифікація виробничих запасів на підприємстві // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. № 4. С. 273–281.
6. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. Житомир: ЖІТІ, 2010. 618 с.
7. Дмитренко А. В., Балабась І. В. Економічна сутність поняття виробничі запаси // Економіка і регіон. ПолтНТУ. 2016. № 2 (57). С. 149–152.
8. Пушкар М. С. Фінансовий облік: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 626 с.
9. Подмешальська Ю. В., Зайберт С. К. Облік виробничих запасів. Ефективна економіка. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6273> (дата звернення: 28.10.2020).
10. Чейз Р. Б. Производственный и операционный менеджмент / пер. с англ. Москва: Вильямс, 2001. 704 с.

References

1. Pro zatverdzhennya Polozhennya(standartu) buhgalterskogo obliku 9 «Zapasi»: Nakaz; Minfin Ukrayini vid 20.10.1999 № 246 // Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayini» / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0751-99>

2. Pro zatverdzhennya Nacionalnogo polozhennya (standartu) buhgalterskogo obliku 1 «Zagalni vimogi do finansovoyi zvitnosti»: Nakaz; Minfin Ukrayini vid 07.02.2013 № 73 // Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayini» / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13>

3. Instrukciya pro zastosuvannya Planu rahunkiv buhgalterskogo obliku aktiviv, kapitalu, zobov'yazan i gospodar-skih operacij pidpriemstv i organizacij: Instrukciya; Minfin Ukrayini vid 30.11.1999 № 291 // Baza danih «Zakono-davstvo Ukrayini» / Verhovna Rada Ukrayini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99>.

4. Berzhanir I. A., Demchenko T. A., Kistol A. A. Problemi ta napryami vdoskonalennya obliku virobnychih zapasiv // Ekonomichnij prostir. № 107. 2016. S.161–168.

5. Bondarenko N. M., Yaresko A. M. Sutnist ta klasifikaciya virobnychih zapasiv na pidpriemstvi // Visnik Cherni-givskogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu. Seriya: Ekonomichni nauki. 2014. № 4. S. 273–281.

6. Butinec F. F. Buhgalterskij finansovij oblik: pidruchnik dlya studentiv specialnosti «Oblik i audit» vishih navchal-nih zakladiv. Zhitomir: ZhITI, 2010. 618 s.

7. Dmitrenko A. V., Balabas I. V. Ekonomichna sutnist ponyattya virobnychih zapasi // Ekonomika i region. PoltNTU. 2016. № 2 (57). S.149–152.

8. Pushkar M. S. Finansovij oblik: pidruchnik. Ternopil: Kart-blansh, 2002. 626 s.

9. Podmeshalska Yu. V., Zajbert Ye. K. Oblik virobnychih zapasiv. Efektivna ekonomika. 2018. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6273> (data zvernennya: 28.10.2020).

10. Chejz R. B. Proizvodstvennyj i operacionnyj menedzhment / per. s angl. Moskva: Vilyams, 2001. 704 s.

Камінська Тетяна Григорівна

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри фінансів

Академія праці, соціальних відносин і туризму

Каминская Татьяна Григорьевна

доктор экономических наук, профессор,

профессор кафедры финансов

Академия труда, социальных отношений и туризма

Kaminska Tetyana

PhD in Economics, Professor,

Professor of the Finance Department

Academy of Labour, Social Relations and Tourism

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6331

**ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ
ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

**УЧЕТНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СИСТЕМЫ
СБАЛАНСИРОВАННЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРЕДПРИЯТИЙ
ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА**

**ACCOUNTING SUPPORT OF BALANCED
SCORECARD OF ENTERPRISES OF HOUSING
AND COMMUNAL ECONOMY**

Анотація. Досліджено галузеві особливості підприємств житлово-комунального господарства, що визначили необхідність застосування системи збалансованих показників для оцінки ефективності їх діяльності. Встановлено наступні переваги застосування системи збалансованих показників: розширює інформаційну базу для розрахунку показників, що характеризують ефективність використання ресурсів; надає інформацію про зношеність основних засобів та організацію виробничого процесу; розкриває витрати на утримання, навчання, підвищення кваліфікації та соціальне забезпечення персоналу; виявляє причини невиконання договірних відносин споживачами і постачальниками послуг.

Вважаємо, що недоліками системи збалансованих показників є відсутність нормативних документів, що регламентують порядок розрахунку та граничні значення нефінансових показників для подальшої інтерпретації; змістовне наповнення системи збалансованих показників може трактуватися по-різному різними групами користувачів (споживачами, працівниками, управлінським персоналом, інвесторами) залежно від обраної стратегії розвитку; вимагає додаткових витрат та додаткових фахових компетенцій від управлінського персоналу для впровадження; не показує вплив облікової політики на фінансові та нефінансові показники; має суб'єктивний характер.

Охарактеризовано поділ показників ефективності діяльності підприємства житлово-комунального господарства в розрізі проєкцій: фінансової (дозволяє оцінити резерви зниження собівартості, підвищення прибутку та рентабельності), клієнтської (визначає причини виникнення дебіторської заборгованості, дозволяє виявити споживачів, яким були надані неповною мірою або неналежної якості житлово-комунальні послуги), бізнес-процесів (технічний стан основних засобів, кількість одержаних скарг від споживачів та строки, протягом яких було проведено усунення недоліків, витрати ресурсів на поліпшення кондиційності наданих послуг), персоналу (відповідність кваліфікації персоналу вимогам та витрати на оплату праці).

Окреслено порядок вибору стратегії розвитку підприємства житлово-комунального господарства залежно від його цілей (збільшення доходів на основі надання якісних послуг, розширення асортименту послуг, підвищення кваліфікації персоналу, управління дебіторською заборгованістю).

Ключові слова: фінансові показники, система збалансованих показників, житлово-комунальне господарство.

Аннотация. Исследованы отраслевые особенности предприятий жилищно-коммунального хозяйства, определяющие необходимость применения системы сбалансированных показателей при оценке эффективности их деятельности. Установлены следующие преимущества применения системы сбалансированных показателей: расширяет информационную базу для расчета показателей, характеризующих эффективность использования ресурсов; предоставляет информацию об изношенности основных средств и организации производственного процесса; раскрывает расходы на содержание, обучение, повышение квалификации и социальное обеспечение персонала; выявляет причины невыполнения договорных отношений потребителями и поставщиками услуг.

Считаем, что недостатками системы сбалансированных показателей являются отсутствие нормативных документов, регламентирующих порядок расчета и предельные значения нефинансовых показателей для дальнейшей интерпретации; содержательное наполнение системы сбалансированных показателей может трактоваться по-разному различными группами пользователей (потребителями, сотрудниками, руководством, инвесторами) в зависимости от выбранной стратегии развития; требует дополнительных затрат и дополнительных профессиональных компетенций от управленческого персонала для внедрения; не показывает влияние учетной политики на финансовые и нефинансовые показатели; имеет субъективный характер.

Охарактеризовано разделение показателей эффективности в разрезе проекций: финансовой (позволяет оценить резервы снижения себестоимости, повышения прибыли и рентабельности), клиентской (определяет причины возникновения дебиторской задолженности, позволяет выявить потребителей, которым были предоставлены в неполной мере или ненадлежащего качества жилищно-коммунальные услуги), бизнес-процессов (техническое состояние основных средств, количество полученных жалоб от потребителей и сроки, в течение которых было проведено устранение недостатков, затраты ресурсов на улучшение кондиционности оказанных услуг), персонала (соответствие квалификации персонала требованиям и расходы на оплату труда).

Установлен порядок выбора стратегии развития предприятия жилищно-коммунального хозяйства в зависимости от его целей (увеличение доходов на основе предоставления качественных услуг, расширение ассортимента, повышение квалификации персонала, управление дебиторской задолженностью).

Ключевые слова: финансовые показатели, система сбалансированных показателей, жилищно-коммунальное хозяйство.

Summary. The branch features of the enterprises of housing and communal economy are investigated, that to define necessity of application of advantage of system of the balanced indicators at an estimation of efficiency of their activity. The following advantages of application of the system of balanced indicators are established: expands the information base for calculation of the indicators characterizing efficiency of use of resources; provides information on the depreciation of fixed assets and the organization of the production process; discloses the costs of maintenance, training, retraining and social security of staff; identifies the reasons for non-performance of contractual relations by consumers and service providers.

We believe that the shortcomings of the system of balanced scores are: the lack of regulations governing the calculation of the procedure and the threshold values of non-financial indicators for further interpretation; the content of the system of balanced scores can be interpreted differently by different groups of users (consumers, employees, management, investors) depending on the chosen development strategy; requires additional costs and additional professional competencies from management staff for implementation; does not show the impact of accounting policies on financial and non-financial indicators; is subjective.

The division of efficiency indicators in terms of financial component (allows to estimate reserves for cost reduction, increase profit and profitability), customer (determines the causes of receivables, allows to identify consumers who were provided with incomplete or inadequate quality of housing and communal services), business processes (technical condition of fixed assets, the number of complaints received from consumers and the period during which the elimination of deficiencies, the cost of resources to improve the condition of services provided), staff (compliance of staff qualifications and labor costs).

The order of choosing the strategy of development of the enterprise of housing and communal services depending on its purposes (increase of incomes on the basis of rendering of qualitative services, expansion of the range of services, advanced training of the personnel, management of receivables) is outlined.

Key words: financial indicators, balanced scorecard, housing and communal economy.

Постановка проблеми. Житлово-комунальне господарство функціонує для забезпечення сприятливих умов для гарного відпочинку, продуктивної праці та безпечного і комфортного проживання громадян, безперервної роботи підприємств, установ, організацій України за умови надання в повному обсязі і належної якості своїх послуг. Статистичні дані про заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг в Україні на 31.08.2020 р. [5] свідчать про необхідність застосування дієвих інструментів управління, адже загальна сума заборгованості становить 55 462 834,2 тис. грн., з них за постачання та розподіл природного газу — 38,82%, постачання теплової енергії та гарячої води — 30,27%, централізоване водопостачання та водовідведення — 10,36%, управління багатоквартирним будинком — 9,22%, поводження з побутовими відходами — 1,87%, постачання та розподіл електричної енергії — 9,46%.

Регламентована фінансова звітність підприємств житлово-комунального господарства містить інформацію про результати використання ресурсів лише в розрізі відповідних показників в грошовому вираженні. Однак цієї фінансової інформації недостатньо для оцінки ефективності та повноти використання ресурсів та результатів діяльності, а також соціального ефекту від підприємств цієї пріоритетної галузі. Тому необхідно розглянути галузеву специфіку діяльності підприємств житлово-комунального господарства та доцільність застосування системи збалансованих показників для визначення стратегій їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заслужують на увагу особливості ЖКГ, які впливають на характер суспільно-економічних відносин в галузі, окреслені Головченко О. О., Головченко Н. Ю. [3], Градобоевою Є. визначено напрями розвитку ЖКГ міських агломерацій [4]. Питання інформаційної асиметрії порушено в працях вчених та науковців Л. В. Чижевської, Ю. І. Корецької, А. С. Паламарчука [12]. Розглядаючи взаємозв'язок між фінансовими і нефінансовими показниками, Кубащікова З. (KUBAŠČÍKOVÁ Zuzana), Тумпах М. (TUMPACH Miloš), а також Бажан-Сапарбаєва С. (Bazhan — SAPARBAYEVA Saule) наголошують на тому, що якісні та кількісні дані доповнюють та підтримують одне одного, вони повинні розглядатися одночасно користувачами щорічного звіту, щоб вони могли приймати правильні рішення [1].

Лаговською О. А. [8], Мельник Ю. М., Савченко О. С. досліджено переваги та недоліки системи збалансованих показників [9], Поліщук І. Р. запропоновано змістовне наповнення системи збалансованих показників підприємств хлібопекарської

галузі 20 фінансовими показниками за проєкціями «фінанси», «клієнти», «внутрішні бізнес-процеси», «навчання і зростання» [11, с. 258, 260–262]. Більш обґрунтованою є система збалансованих показників, розроблена Куциком В. І., Петрів І. В. [7, с. 126–127], яка містить по 5 фінансових показників та інтегральний показник по кожній складовій, а також сукупний інтегральний показник.

Науковці наголошують на недостатності застосування тільки фінансових показників для оцінки ефективності господарської діяльності в цілому та в розрізі окремих ресурсів зокрема. Однак, незважаючи на суттєві напрацювання авторів, ними не виокремлено перелік аналітичних показників щодо управління споживачами, фінансовим, кадровим потенціалом, організацією бізнес-процесів.

Тому необхідно конкретизувати показники, що слід включати до системи збалансованих показників підприємства житлово-комунального господарства, щоб задовольнити інформаційні потреби управлінського персоналу щодо управління доходами і витратами, клієнтів щодо якості послуг та персоналу щодо їх навчання та мотивації до роботи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). **Мета дослідження** — обґрунтувати необхідність застосування системи збалансованих показників для визначення ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства, а також уточнити її змістовне наповнення в розрізі управління фінансами, клієнтами, бізнес-процесами та персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головченко О. О., Головченко Н. Ю. визначено галузеві особливості діяльності підприємств житлово-комунального господарства: 1) безперервність процесу надання та споживання послуг; 2) соціальна спрямованість (значимість) послуг; 3) безальтернативність послуг, що надаються; 4) невіддільність процесу виробництва та споживання послуг; 5) залежність обсягів виробництва і споживання послуг; 6) соціальний відзив на результати діяльності виконавців послуг; 7) виробничий характер формування цін і тарифів на послуги; 8) нематеріальний характер послуг, що надаються (невідчутність, неможливість накопичення (тарування) та перепродажу) [3, с. 194]. З огляду на низьку якість, неповноту обсягу, соціальне значення, безальтернативність житлово-комунальних послуг та безперервність їх надання для оцінки ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства слід застосовувати методи стратегічного аналізу.

Градобоева Є. вважає, що серед напрямів розвитку ЖКГ міських агломерацій ключовими є запровадження комерційного обліку теплової енергії, води та

водовідведення, створення ефективного власника й використання сучасних форм господарювання в ЖКГ, зменшення рівня собівартості житлово-комунальних послуг за рахунок скорочення їх енерго- й ресурсомісткості шляхом зменшення існуючих втрат у системі тепло-, водопостачання, при транспортуванні енергоресурсів, впровадженні енергозберігаючих заходів, реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів та використанні механізмів державно-приватного партнерства в інфраструктурному забезпеченні ЖКГ агломерацій [4, с. 20].

Підприємство житлово-комунального господарства для безперервності діяльності повинно дотримуватися певних вимог: економічні (своєчасне оновлення та оптимальне використання наявних ресурсів, вжиття заходів щодо зменшення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості, виконання планового рівня рентабельності), соціальні (відсутність конфліктів з приводу неналежного виконання посадових обов'язків осіб, відповідальних за своєчасність, повноту надання та якості комунальних послуг), екологічні (надання послуг не повинно зашкодити навколишньому середовищу, а також здоров'ю та життю людей).

Чижевська Л. В., Корецька Ю. І., Паламарчук А. С. наголошують на тому, що корупційність посадових осіб, бізнесу, державної влади та користувачів бухгалтерської інформації зумовлює причинно-наслідковий взаємозв'язок між неналежною якістю бухгалтерського обліку, його низькою транспарентністю та інформаційною асиметрією в суспільстві. Тому одним із кроків до зменшення корупції є максимізація транспарентності фінансової звітності та її складання за вимогами МСФЗ, оскільки саме вони вимагають більш глибокого, точного та якісного розкриття інформації [12, с. 110].

Інформаційною базою для розрахунку основних фінансових показників системи збалансованих показників виступає бухгалтерський облік. Розглянемо сутність, переваги та недоліки системи збалансованих показників.

Система збалансованих показників (BSC) — це інструмент управління, що переводить бачення підприємства й його стратегії в набір взаємозалежних збалансованих показників, які оцінюють критичні фактори не тільки поточного, але й майбутнього розвитку підприємства [10, с. 627].

Розглянемо погляди науковців щодо доцільності застосування системи збалансованих показників.

Так, Мельник Ю. М., Савченко О. С. визначено, що перевагами системи збалансованих показників є: проста структура для опису стратегічних задач та моніторингу діяльності; розробка методології та

пошук коефіцієнтів ведуть до розуміння специфіки діяльності; побудова системи управління навколо нових наборів показників та нових способів їх виміру; взаємозв'язок оперативного та стратегічного менеджменту; створення схеми для формування зверху вниз стратегії за всіма ієрархічними рівнями; реалізація стратегії має об'єктивний характер; нова концепція вдало інтегрується з системою контролінгу та методами управління, які спрямовані на підвищення вартості підприємства. А недоліками спрощення діяльності підприємства; причинно-логічні зв'язки розуміються як аксіома, тому вони не буде підлягають критичному аналізу; вибір стратегічних дій в ЗСП може помилковим; увага надто фокусується на управлінні, яке базується на показниках, й ігноруються «м'які» фактори; не забезпечується однозначність визначених зв'язків «ціль — засіб» та «стратегічної карти»; проблеми з вимірюванням; компоненти стратегії на шляху ієрархічних рівнів можуть сповільнювати мотивацію здійснення проекту; концепцією не передбачені механізми розв'язання конфліктів [9, с. 198].

Лаговська О. А. зазначає, що переважна більшість проблем та недоліків BSC пов'язана зі складністю підбору показників, на основі яких оцінюватимуться результати функціонування підприємства та ступінь реалізації стратегічної мети їх діяльності, а також із визначенням оптимальної кількості цих показників та складністю встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними [8, с. 73].

Отже, перевагами системи збалансованих показників є: 1) розширює інформаційну базу для розрахунку показників, що характеризують ефективність використання ресурсів; 2) надає інформацію про зношеність основних засобів та організацію виробничого процесу; 3) розкриває витрати на утримання, навчання, підвищення кваліфікації та соціальне забезпечення персоналу; 4) виявляє причини невиконання договірних відносин споживачами і постачальниками послуг.

Вважаємо, що недоліками системи збалансованих показників є: 1) відсутність нормативних документів, що регламентують порядок розрахунку та граничні значення нефінансових показників для подальшої інтерпретації; 2) змістовне наповнення системи збалансованих показників може трактуватися по-різному різними групами користувачів (споживачами, працівниками, управлінським персоналом, інвесторами) залежно від обраної стратегії розвитку; 3) вимагає додаткових витрат та додаткових фахових компетенцій від управлінського персоналу для впровадження; 4) не показує вплив облікової політики на фінансові та нефінансові показники; 5) має суб'єктивний характер.

Кіпенко М. Ф. вважає, що забезпечує беззбиткове функціонування підприємств житлово-комунального господарства: рівень оплати населенням послуг; рівень відшкодування доходами витрат на виробництво послуг; середня собівартість послуг [6, с. 137–138]. Тому вважаємо за доцільне до фінансової проєкції включити чистий прибуток, собівартість, рентабельність продукції.

Соціально-економічні наслідки, на думку М. Ф. Кіпенко, можуть бути оцінені за такими показниками: частка, яку у споживчому кошику становить плата пересічного громадянина за споживання мінімально необхідного обсягу житлово-комунальних послуг встановленої якості та в межах визначених норм; видатки

з бюджету на субсидії та пільги населенню з оплати житлово-комунальних послуг; видатки з бюджету на місцеві програми соціальної підтримки малозабезпечених верств населення (у сфері житлово-комунального господарства); рівень задоволення населення якістю послуг (за даними опитування) [6, с. 138].

Куцик В. І., Петрів І. В. зауважують на тому, що процес оцінки стану діяльності конкретного суб'єкта господарювання включає наступну послідовність етапів процесу її реалізації на практиці: 1. Представлення місії, мети та принципів роботи підприємств як основи для розроблення їх стратегії. 2. Підбір найбільш оптимальних стратегічних цілей підприємства та їх відображення на його стратегічній кар-

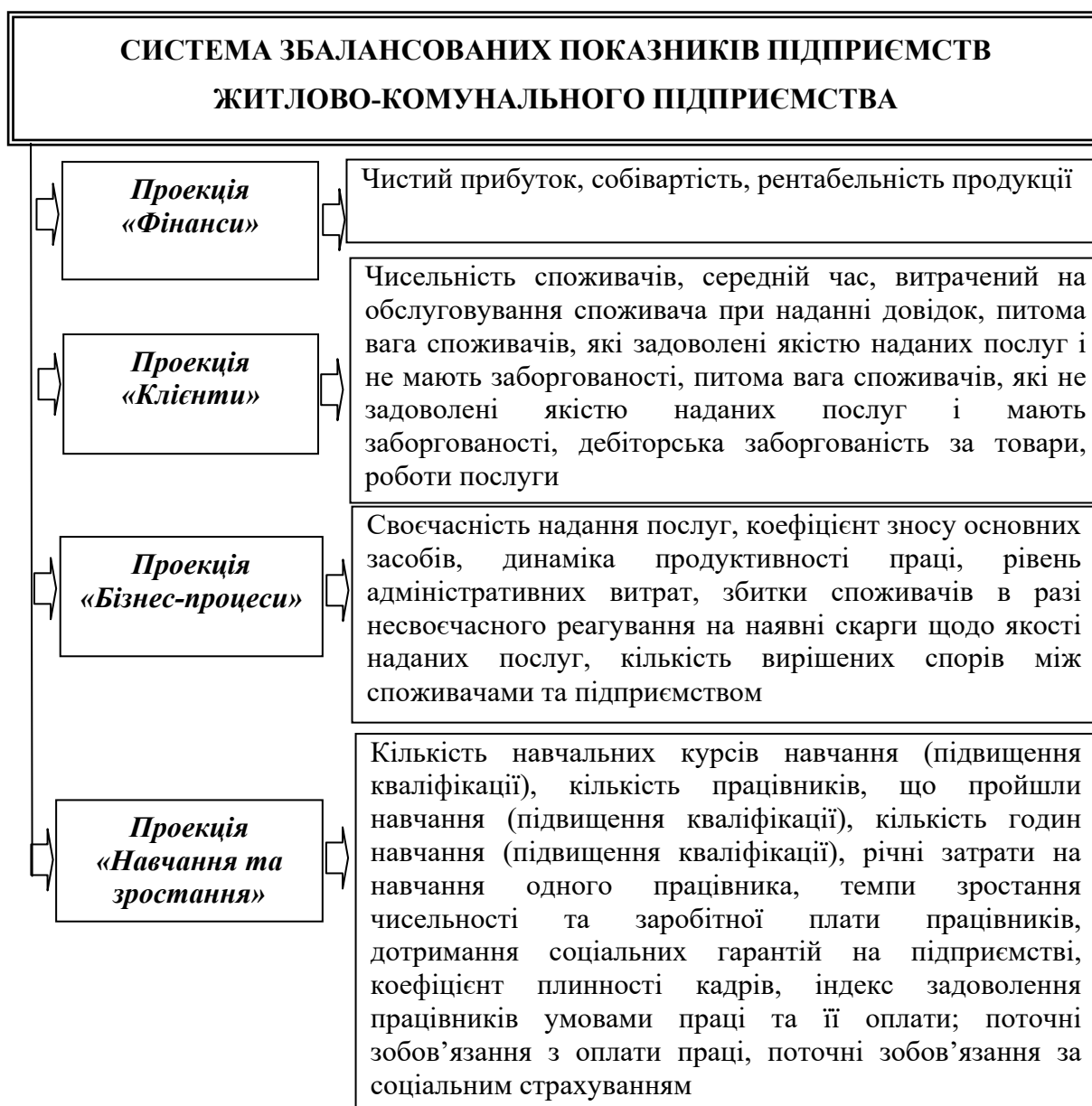

Рис. 1. Система збалансованих показників ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства

Джерело: розробка автора

ті. 3. Групування факторів впливу на діяльність підприємства та групування їх відповідно до кожної складової ЗСП. 4. Отримання результатів дослідження, їх опрацювання, аналіз та пропонування різних заходів щодо покращення наявного стану речей на підприємстві [7, с. 124–125].

Достовірність системи збалансованих показників залежить від інформаційної бази, основу якої складає фінансова звітність.

Обов'язковою умовою використання СЗП є чітке розуміння функцій і сфери застосування окремих показників. За цих умов важливо визначити місце показників, які входять до кожного блоку системи збалансованих показників. Досвід показує, що успішному застосуванню системи збалансованих показників часто перешкоджає відсутність реальних можливостей планувати і відображати в обліку явища і процеси, які характеризують той чи інший показник, внаслідок проблеми відсутності «облікової бази». Це пояснюється відсутністю або недостатньою розробленістю методики обліку нових об'єктів обліку (наприклад, об'єктів екологічної, соціальної діяльності тощо). Ці недоліки можуть бути усунені тільки шляхом створення на підприємстві сучасної системи управлінського обліку, яка повинна опиратися на бухгалтерський фінансовий облік та використовувати його в якості інформаційної бази системи збалансованих показників [2, с. 54].

Запропонована система збалансованих показників ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства наведена на рис. 1.

Проекція «Фінанси» дозволяє виокремити найважливіші фінансові показники з фінансової звітності і визначити чи є підприємство рентабельним на сьогодні, в динаміці, а також чи є дана тенденція позитивною.

Проекція «Клієнти» представлена фінансовим показником щодо наявності боргів споживачів за надані послуги, а також нефінансовими показниками, що дозволяють оцінити взаємозалежність якості обслуговування і бажання оплатити квитанції.

Проекція «Бізнес-процеси» характеризує зношеність основних засобів, виконання планів щодо їх оновлення, наявність безпосередніх контактів зі споживачами щодо з'ясування якості наданих послуг та своєчасності оплати заборгованості.

Проекція «Навчання та зростання» передбачає проведення опитування працівників на предмет задоволення умовами праці та її оплати, контроль навчання (підвищення) кваліфікації працівників з метою підвищення якості обслуговування споживачів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Пріоритетність розвитку підприємств житлово-комунального господарства для економічного та соціального розвитку регіонів України вимагає переосмислення існуючих підходів до управління на основі тільки фінансових показників. Застосування як фінансових, так і нефінансових показників в системі збалансованих показників дозволить визначити поточний стан та стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Застосування системи збалансованих показників для виміру результатів діяльності підприємств житлово-комунального господарства дозволить визначити виконання плану щодо проведення поточних та капітальних ремонтів та своєчасного оновлення основних засобів, інтенсивність виконання переліку регламентованих послуг, вплив конкурентних переваг підприємства на економічний та соціальний розвиток, рівень кваліфікації та мотивації персоналу для підвищення продуктивності праці та якості наданих послуг. Залежно від цілей підприємства (збільшення доходів на основі надання якісних послуг, розширення асортименту послуг, підвищення кваліфікації персоналу, управління дебіторською заборгованістю) буде обрана стратегія його розвитку («технологічне переозброєння», «мотивація персоналу», «захист прав споживачів», «якість наданих послуг», «максимізація прибутку», «інноваційний розвиток»).

Література

1. KUBAŠČÍKOVÁ, Zuzana — TUMPACH, Miloš — JUHÁSZOVÁ, Zuzana — TUREBEKOVA, Bazhan — SAPARBAYEVA, Saule. Contextual Non-financial Information Analysis of Annual Reports. Registrovaný vo: Web of Science. In European Financial Systems 2019. International Scientific Conference. European Financial Systems 2019: Proceedings of the 16th International Conference, June 24–25, 2019, Brno, Czech Republic. Brno: Masaryk University, 2019. ISBN 978-80-210-9337-9, pp. 334–344 online. APVV-16-0602.
2. Будько О. В. Система збалансованих показників та її інформаційне забезпечення в управлінні стратегією підприємства // Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 18. С. 51–55.
3. Головченко О. О., Головченко Н. Ю. Галузеві характеристики ЖКГ, що принципово впливають на побудову інформаційних систем обліку та контролю // Наукові праці Кіровоградського НТУ. Економічні науки. 2017. Вип. 31. С. 189–196.

4. Градобоева Є. Житлово-комунальне господарство міських агломерацій: особливості функціонування та вектори розвитку // Схід. 2015. № 5. С. 18–22.
5. Заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг за видами послуг на 31.08.2020 // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2020).
6. Кіпенко М. Ф. Критерії оцінювання результатів реформування житлово-комунального господарства України на основі показників та індикаторів звітності. // Економіка та держава. 2014. № 3. С. 135–138.
7. Куцук В. І., Петрів І. В. Система збалансованих показників як складова ефективної оцінки вартості підприємства // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2018. Вип. 56. С. 123–128.
8. Лаговська О. А. Система збалансованих показників у вартісно орієнтованому управлінні: напрями використання // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2014. Вип. 2. С. 70–79.
9. Мельник Ю. М., Савченко О. С. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 1. С. 192–202.
10. Мошенський С. З., Олійник О. В. Економічний аналіз: підруч. [для студ. економічних спеціальностей вищ. навч. закл.] / С. З. Мошенський, О. В. Олійник. [2-ге вид.] Житомир: ПП «Рута», 2007. 704 с.
11. Поліщук І. Р., Колеснікова М. Л. Система збалансованих показників підприємства хлібопекарської галузі: теорія і практика застосування // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2015. Вип. 12(1). С. 255–265.
12. Чижевська Л. В., Корецька Ю. І., Паламарчук А. С. Транспарентність фінансової звітності, складеної за МСФЗ як інструмент антикорупційної діяльності в Україні // Міжнародний збірник наукових праць на базі Державного університету «Житомирська політехніка» «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу». 2019. № 1. С. 110–115.

References

1. KUBAŠČÍKOVÁ, Zuzana — TUMPACH, Miloš — JUHÁSZOVÁ, Zuzana -TUREBEKOVA, Bazhan — SAPARBA-YEVA, Saule. Contextual Non-financial Information Analysis of Annual Reports. Registrovaný vo: Web of Science. In European Financial Systems 2019. International Scientific Conference. European Financial Systems 2019: Proceedings of the 16th International Conference, June 24–25, 2019, Brno, Czech Republic. Brno: Masaryk University, 2019. ISBN 978-80-210-9337-9, pp. 334–344 online. APVV-16-0602.
2. Budjko, O.V. (2014) Systema zbalansovanykh pokaznykiv ta jiji informacijne zabezpechennja v upravlinni strateghijeju pidpryjemstva // Investyciji: praktyka ta dosvid. V. 18. S. 51–55.
3. Gholovchenko, O.O. and Gholovchenko, N. Ju. (2017) Ghaluzevi kharakterystyky ZhKGh, shho pryncypovo vplyvajutj na pobudovu informacijnykh system obliku ta kontrolju // Naukovi pracj Kirovohrads'kogo NTU. Ekonomichni nauky. Vyp. 31. S. 189–196.
4. Ghradobojeva, Je. (2015) Zhytlovo-komunaljne ghospodarstvo misjkykh aghlomeracij: osoblyvosti funkcionuvannja ta vektory rozvytku // Skhid. V. 5. S. 18–22.
5. Zaborghovanistj naselennja z opłaty zhytlovo-komunalnykh poslugh za vydamy poslugh na 31.08.2020. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 01 October 2020).
6. Kipenko, M.F. (2014) Kryteriji ocinjuvannja rezuljtativ reformuvannja zhytlovo-komunalnogho ghospodarstva Ukrainy na osnovi pokaznykiv ta indykatoriv zvitnosti. Ekonomika ta derzhava. V. 3. S. 135–138.
7. Kucyk, V.I. and Petriv, I.V. (2018) Systema zbalansovanykh pokaznykiv jak skladova efektyvnoji ocinky vartosti pidpryjemstva // Visnyk Ljvivs'kogho torghoveljno-ekonomichnogho universytetu. Ekonomichni nauky. 2018. Vyp. 56. S. 123–128.
8. Laghovsjka, O.A. (2014) Systema zbalansovanykh pokaznykiv u vartisno orijentovanomu upravlinni: naprjamy vykorystannja // Problemy teoriji ta metodologiji bukhghalters'kogho obliku, kontrolju i analizu. Vyp. 2. S. 70–79.
9. Meljnyk, Ju.M. and Savchenko, O.S. (2011) Problemy zastosuvannja zbalansovanoji systemy pokaznykiv na vitchyznjanykh pidpryjemstvakh // Marketyngh i menedzhment innovacij, V. 1. S. 192–202.
10. Moshenskyj, S.Z. and Olijnyk, O. V. Ekonomichnyj analiz: pidruch. [dlja stud. ekonomichnykh specialnostej vyssh. navch. zakl.] / S. Z. Moshenskyj, O. V. Olijnyk. [2-ghe vyd.] Zhytomyr: PP «Ruta», 2007. 704 s.
11. Polishhuk, I.R. and Kolesnikova, M.L. (2015) Systema zbalansovanykh pokaznykiv pidpryjemstva khlibopekars'koho ghaluzi: teorija i praktyka zastosuvannja // Ekonomichni nauky. Serija: Oblik i finansy. Vyp. 12(1). S. 255–265.
12. Chyzhevsjka, L.V., Korecjka, Ju.I. and Palamarchuk, A.S. (2019) Transparentnistj finansovoji zvitnosti, skladenoji za MSFZ jak instrument antykorupcijnoji dijalnosti v Ukraini // Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh pracj na bazi Derzhavnogho universytetu «Zhytomir'sjka politekhnika» «Problemy teoriji ta metodologiji bukhghalters'kogho obliku, kontrolju i analizu». V.1. S. 110–115.

Назаренко Інна Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування
Сумський національний аграрний університет*

Назаренко Инна Николаевна

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры учета и налогообложения
Сумской национальной аграрный университет*

Nazarenko Inna

*Doctor of Science, Professor,
Professor of the Department of Accounting and Taxation
Sumy National Agrarian University
ORCID: 0000-0003-0874-199X*

Соломка Вадим Юрійович

*студент
Сумського національного аграрного університету*

Соломка Вадим Юрьевич

*студент
Сумского национального аграрного университета*

Solomka Vadym

*Student of the
Sumy National Agrarian University
ORCID:0000-0002-7912-9880*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6417

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И АНАЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АУДИТА РАСЧЕТОВ С ПОСТАВЩИКАМИ

THE ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL ASPECTS OF AUDIT OF SETTLEMENTS WITH SUPPLIERS

Анотація. В сучасний динамічних умовах розвиток підприємств залежить від значної кількості факторів. Очевидним є факт, що з метою впровадження ефективних управлінських рішень в практичному аспекті необхідні достовірні інформаційні та достатні фінансові ресурси. Стабільність фінансової системи підприємства – домінуючий фактор, який здійснює позитивний вплив на рівень соціально-економічного розвитку підприємства, тому в управлінському процесі пріоритетний акцент має бути зроблений на контролюванні розміру зобов'язань. Враховуючи факт, що в практичному аспекті значну питому вагу у структурі зобов'язань бізнес-суб'єктів займає розмір поточної кредиторської заборгованості за товари, яка виникає в результаті несвоєчасних розрахунків підприємства з постачальниками, і створює фундаментальну платформу для виникнення стратегічних, операційних, фінансових ризиків, відповідно, актуалізується питання організації належного контролю за розрахунками (в тому числі за розрахунками з постачальниками). Наукова стаття присвячена питанням аудиту розрахунків з постачальниками. Метою написання наукової статті є ідентифікація організаційних, аналітичних аспектів та концептуалізація аудиту розрахунків з постачальниками. В науковій праці представлено концептуалізацію

розрахунків з постачальниками з чіткою ідентифікацією мети, завдань перевірки, а також методологічних принципів аудиту, суб'єктів аудиту, зацікавлених осіб, інформаційних джерел та складових документального забезпечення. Авторами узагальнено документальне оформлення процесу планування аудиту, ключові орієнтири аудиторської оцінки дотримання клієнтом законодавчо-нормативної бази та характеристики процесу планування вибірки, оцінки факторів, які визначають використання вибірки і впливають на розмір вибірки. Виокремлено та охарактеризовано пріоритетні методи, прийоми, використання яких в процесі аудиту розрахунків з постачальниками є доцільним.

Ключові слова: аудит, вибірка, планування, розрахунки з постачальниками.

Аннотация. В современных динамических условиях развитие предприятий зависит от большого количества факторов. Очевидным является факт, что с целью внедрения эффективных управленческих решений в практическом аспекте необходимы достоверные информационные и достаточные финансовые ресурсы. Стабильность финансовой системы предприятия – доминантный фактор, который оказывает положительное влияние на уровень социально-экономического развития предприятия, поэтому в управленческом процессе приоритетный акцент должен быть сделан на контроле размера обязательств. Учитывая факт, что в практическом аспекте значительный удельный вес в структуре обязательств бизнес-субъектов занимает размер текущей кредиторской задолженности за товары, которая возникает в результате несвоевременных расчетов предприятия с поставщиками, и создает фундаментальную платформу для возникновения стратегических, операционных, финансовых рисков, соответственно актуализируется вопрос организации надлежащего контроля за расчетами (в том числе по расчетам с поставщиками). Научная статья посвящена вопросам аудита расчетов с поставщиками. Целью написания научной статьи является идентификация организационных, аналитических аспектов и концептуализация аудита расчетов с поставщиками. В научной работе представлено концептуализацию расчетов с поставщиками с четкой идентификацией целей, задач проверки, а также методологических принципов аудита, субъектов аудита, заинтересованных лиц, информационных источников и видов документального обеспечения. Авторами обобщено документальное оформление процесса планирования аудита, ключевые ориентиры аудиторской оценки соблюдения клиентом законодательно-нормативной базы, характеристики процесса планирования выборки, факторы, которые определяют использование выборки и влияют на размер выборки. Выделены и охарактеризованы приоритетные методы, приемы, которые целесообразно использовать в процессе аудита расчетов с поставщиками.

Ключевые слова: аудит, выборка, планирование, расчеты с поставщиками.

Summary. The development of enterprises depends on a large number of factors in dynamic conditions. An obvious fact is that in order to implement effective management decisions in a practical aspect, reliable information and sufficient financial resources are needed. The stability of the financial system of an enterprise is a dominant factor that has a positive impact on the level of socio-economic development of an enterprise, therefore, in the management process, priority should be given to controlling the amount of obligations. Considering the fact that, in practical terms, a significant share in the structure of liabilities of business entities is occupied by the size of the current accounts payable for goods, which arises as a result of untimely settlements of the enterprise with suppliers, and creates a fundamental platform for the emergence of strategic, operational, financial risks, the organization issue is accordingly updated, control over settlements (including settlements with suppliers). The scientific article is devoted to the issues of audit of settlements with suppliers. The purpose of writing a scientific article is to identify organizational, analytical aspects and conceptualize the audit of settlements with suppliers. The scientific work presents the conceptualization of settlements with suppliers with a clear identification of goals, verification tasks, as well as methodological principles of audit, audit subjects, stakeholders, information sources and documentary support. The authors summarized the documenting of the audit planning process, the key benchmarks of the audit assessment of the client's compliance with the legislative and regulatory framework and the characteristics of the sample planning process and the factors that determine the using of the sample and affect the sample size. The priority methods and techniques that are advisable to use in the process of auditing settlements with suppliers are highlighted and characterized.

Key words: audit, sampling, planning, settlements with suppliers.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасних динамічних умовах розвиток підприємств залежить від різних факторів. Існування значної кількості латентних ризиків зовнішнього та внутрішнього середовища бізнес-суб'єктів суттєво трансформують їх управлінську, інформаційну сис-

теми. Очевидним є факт, що з метою впровадження ефективних управлінських рішень в практичному аспекті необхідні достовірні інформаційні та достатні фінансові ресурси. Фінансове забезпечення значної кількості підприємств характеризується складністю, залежністю від залучених фінансо-

вих ресурсів. Відповідно, суб'єкти господарювання не мають можливості своєчасно розраховуватися з постачальниками, розмір зобов'язань має тенденцію до зростання, а платоспроможність, ділова активність — знижуються. Стабільність фінансової системи підприємства — домінуючий фактор, який здійснює позитивний вплив на рівень соціально-економічного розвитку підприємства, тому в управлінському процесі пріоритетний акцент має бути зроблений на контролюванні розміру зобов'язань. Враховуючи факт, що в практичному аспекті значну питому вагу у структурі зобов'язань бізнес-суб'єктів займає розмір поточної кредиторської заборгованості за товари, яка виникає в результаті несвоєчасних розрахунків підприємства з постачальниками, створює фундаментальну платформу для виникнення стратегічних, операційних, фінансових ризиків, відповідно, актуалізується питання організації належного контролю за розрахунками (в тому числі за розрахунками з постачальниками). В більшості суб'єктів господарювання на сьогодні сформована потужна система внутрішнього контролю, проте незалежний аудиторський контроль не втрачає своєї актуальності. Саме тому актуалізується питання аудиту розрахунків з постачальниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань організації та проведенню аудиту розрахунків з постачальниками присвятили свої наукові праці вітчизняні вчені, серед яких: Бондар Ю. В. [1], Верига Ю. А., Карпенко Є. А., Кулик В. А. [3], Каменська Т. О., Корінко М. Д., Пилипенко І. І. [5], Плаксінко В. Я. [3], Проскурін Н. М., Редько О. Ю. [5] та ін.

Варто акцентувати увагу, що зазначені вчені здійснили вагомий внесок в обґрунтування теоретико-методологічних, організаційних засад проведення аудиторської перевірки, проте значна кількість питань щодо організації та проведення аудиту розрахунків з постачальниками потребує додаткового наукового обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою написання наукової статті є ідентифікація організаційних, аналітичних аспектів та концептуалізація аудиту розрахунків з постачальниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі чинна система розрахунків із контрагентами ще не відповідає вимогам прискорення грошового обігу і зміцнення фінансового стану підприємства, що, своєю чергою, веде до нестабільності у постачанні основних товарно-матеріальних цінностей [6].

Проведені дослідження показують, що питання аудиту розрахунків з постачальниками все частіше

стає об'єктом наукових досліджень вчених, але єдиного концептуального підходу щодо проведення незалежного контролю не існує. Варто зазначити, що в практичній площині аудит розрахунків з постачальниками є складовою компонентою аудиту фінансової звітності підприємства. На рисунку 1 схематично візуалізовано концептуалізацію аудиту розрахунків з постачальниками.

Умовою успішного проведення аудиторської перевірки є якісне планування. Враховуючи факт, що аудит розрахунків з постачальниками є складовою аудиту фінансової звітності, відповідно, в процесі планування незалежного контролю аудиторі обов'язково здійснюють акцент на розрахунках з постачальниками та зобов'язаннях, які виникають в процесі даних розрахунків, чітко обґрунтовують відповідні завдання перевірки в документації, якою оформлюється процес планування.

На рисунку 2 охарактеризовано документальне оформлення процесу планування аудиту (в тому числі аудиту розрахунків з постачальниками).

Аудиторська перевірка розрахунків з постачальниками має базуватися на врахуванні принципів системності з чіткою поетапною ідентифікацією дій, аудиторських процедур, які дозволять вирішити окреслений перелік завдань аудиту.

Так, відповідно до вимог МСА 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності» аудитор повинен оцінити дотримання клієнтом законодавчої та нормативної бази. На рисунку 3 графічно візуалізовано ключові орієнтири аудиторської оцінки дотримання клієнтом законодавчої та нормативної бази.

При проведенні аудиту розрахунків з постачальниками аудитор повинен перевірити правильність документального оформлення розрахунків з постачальниками з акцентуванням уваги на дотриманні графіку документообігу по даній ділянці обліку; оцінити правильність оподаткування операцій, які виникають в процесі розрахунків з постачальниками; здійснити зустрічну перевірку за даними, наданими постачальниками; візуально вивчити договори.

Крім того, аудитор повинен підтвердити повноту відображення заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками, у звітності підприємства. Для оцінки системи внутрішнього контролю аудитору необхідно отримати інформацію про послідовність і характер операцій з кредиторами (постачальниками), процедури контролю кредиторської заборгованості за товари, які застосовуються клієнтом та оцінити ефективність даних процедур. Обсяг вибірки для перевірки кредиторської заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачаль-

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ПОСТАЧАЛЬНИКАМИ

Мета: отримання обґрунтованої впевненості, що процес розрахунків з постачальниками оформлений в бухгалтерському обліку на належному рівні у відповідності до вимог законодавства, а інформація про зобов'язання, пов'язані з розрахунками з даними контрагентами, яка відображена у фінансовій звітності, є достовірною, не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилок і відповідає концептуальним основам фінансового звітування.

Завдання: перевірка дотримання вимог чинного законодавства в процесі розрахунків з постачальниками; перевірка договорів з постачальниками; перевірка своєчасності розрахунків з постачальниками; перевірка форм розрахунків з постачальниками; оцінка причин порушення розрахунків з постачальниками (у випадку наявності); оцінка системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю щодо розрахунків з постачальниками; перевірка правильності документального оформлення розрахунків з постачальниками; перевірка своєчасності та правильності оприбуткування цінностей, отриманих від постачальників; перевірка правильності оцінювання заборгованості перед постачальниками; оцінка результатів інвентаризації; перевірка правильності класифікації заборгованості перед постачальниками; перевірка своєчасності погашення кредиторської заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками; перевірка простроченої кредиторської заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками; перевірка достовірності інформації, відображеної у фінансовій звітності, щодо зобов'язань, пов'язаних з розрахунками з постачальниками; діагностика ділової активності підприємства; оцінка впливу поточної кредиторської заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками, на рівень ділової активності підприємства, платоспроможності та ін.

Суб'єкти: аудиторські фірми, аудитори-фізичні особи підприємці.

Зацікавлені особи: особи, кого наділено найвищими повноваженнями; зовнішні стейкхолдери; внутрішні стейкхолдери.

Інформаційні джерела: договори, дані первинного обліку, стандартна та регламентована звітність, податкова звітність, облікова політика підприємства.

Етапи аудиторської перевірки: прийняття клієнта → планування аудиторської перевірки (в тому числі аудиту розрахунків з постачальниками) → виконання аудиту → огляд та завершення → надання звіту клієнту.

Методологічні принципи аудиту: планування аудиту; доцільність вибору методики і техніки аудиту; ідентифікація критеріїв суттєвості і достовірності; оцінка стану обліку і системи внутрішнього контролю; аналіз інформації та формулювання висновків; відповідальність за наданий висновок; дотримання порядку документального оформлення; взаємодія аудиторів та використання роботи, виконаної іншим аудитором; повне інформування клієнта; контроль якості роботи аудиторів; використання результатів роботи експерта.

Документальне оформлення: робоча документація аудитора; підсумкова документація.

Рис. 1. Концептуалізація аудиту розрахунків з постачальниками

никами, визначається аудитором з врахуванням оцінки системи внутрішнього контролю та аудиторських ризиків, здійсненої на стадії планування. У якості елементів вибірки для перевірки кредиторської заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками, можна розглядати окремих постачальників. Для відбору елементів кредиторської заборгованості в цілях перевірки аудитором необхідно класифікувати сукупність залишків кредиторської заборгованості за товари з урахуванням ключових ознак: оцінка вартості, строки погашення заборгованості, терміни виникнення заборгованості, характер взаємовідносин клієнта з кредитором [3].

Варто зазначити, що при використанні аудиторської вибірки потрібно здійснити планування вибірки та оцінити фактори, які визначають осо-

бливості використання вибірки, впливають на її розмір (рисунк 4).

Аудитор повинен перевірити правильність відображення заборгованості за розрахунками з постачальниками у фінансовій звітності. Так, відповідно до вимог Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності в ф. 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» у статті «Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» відображається сума заборгованості постачальникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги.

Для забезпечення результативності аудиту розрахунків з постачальниками необхідно застосовувати різні методи, прийоми дослідження.

Доцільність застосування того або іншого методу (як загальнонаукових, так і спеціальних) в аудиті

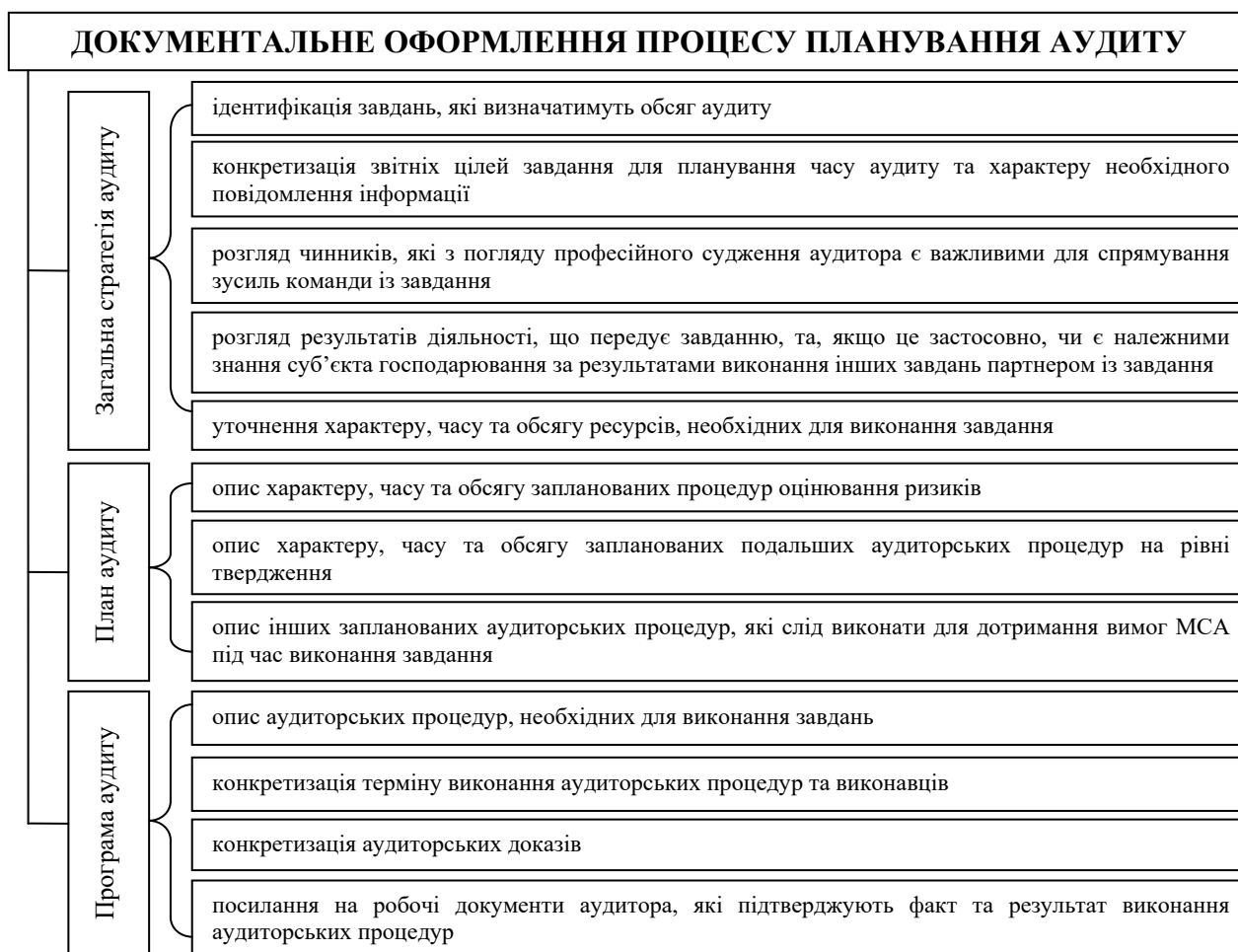

Рис. 2. Документальне оформлення процесу планування аудиту

Джерело: складено авторами за матеріалами [2]

залежить від таких факторів: наскільки вибраний метод аудиту дозволяє досягти цілей, поставлених на певному етапі аудиторської перевірки; наявність в аудитора достатніх навичок і досвіду для застосування вибраного методу; доступності матеріалів, на основі яких проводиться аудиторська перевірка, а також того, наскільки їх якість дозволяє застосувати вибраний метод аудиту; чи є застосування вибраної методики економічно виправданою (ефект від її застосування повинен перевищувати необхідні витрати і зусилля); чи буде забезпечена достовірність висновку, одержаного за наслідками застосування даного методу аудиту [5, с. 157].

Серед пріоритетних методів, прийомів, які доцільно використовувати, слід виділити наступні:

1) *інвентаризація* — в процесі проведення інвентаризації аудитор спостерігає за інвентаризаційним процесом та фіксує важливі моменти в робочій документації. Проведення інвентаризації повинно відбуватися з урахуванням вимог Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань. Так, якщо в підприємства виникають зобов'язання, пов'язані

ні з розрахунками з постачальниками, необхідно врахувати наступні ключові аспекти: інвентаризація кредиторської заборгованості (в тому числі за товари) полягає у звірці документів і записів у реєстрах обліку, перевірці обґрунтованості сум, відображених на відповідних рахунках; кредиторська заборгованість перевіряється щодо дотримання строку позовної давності, обґрунтованості сум, які обліковуються на рахунках обліку розрахунків з постачальниками; під час інвентаризації розрахунків шляхом документальної перевірки встановлюється правильність розрахунків з постачальниками [4];

2) *методи економічного аналізу*: а) горизонтальний аналіз дозволяє в часовому діапазоні проаналізувати зміну розміру зобов'язань, пов'язаних з розрахунками з постачальниками; б) вертикальний аналіз дозволяє визначити частку зобов'язань, пов'язаних з розрахунками з постачальниками у структурі поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, а також у структурі поточних зобов'язань та джерел формування

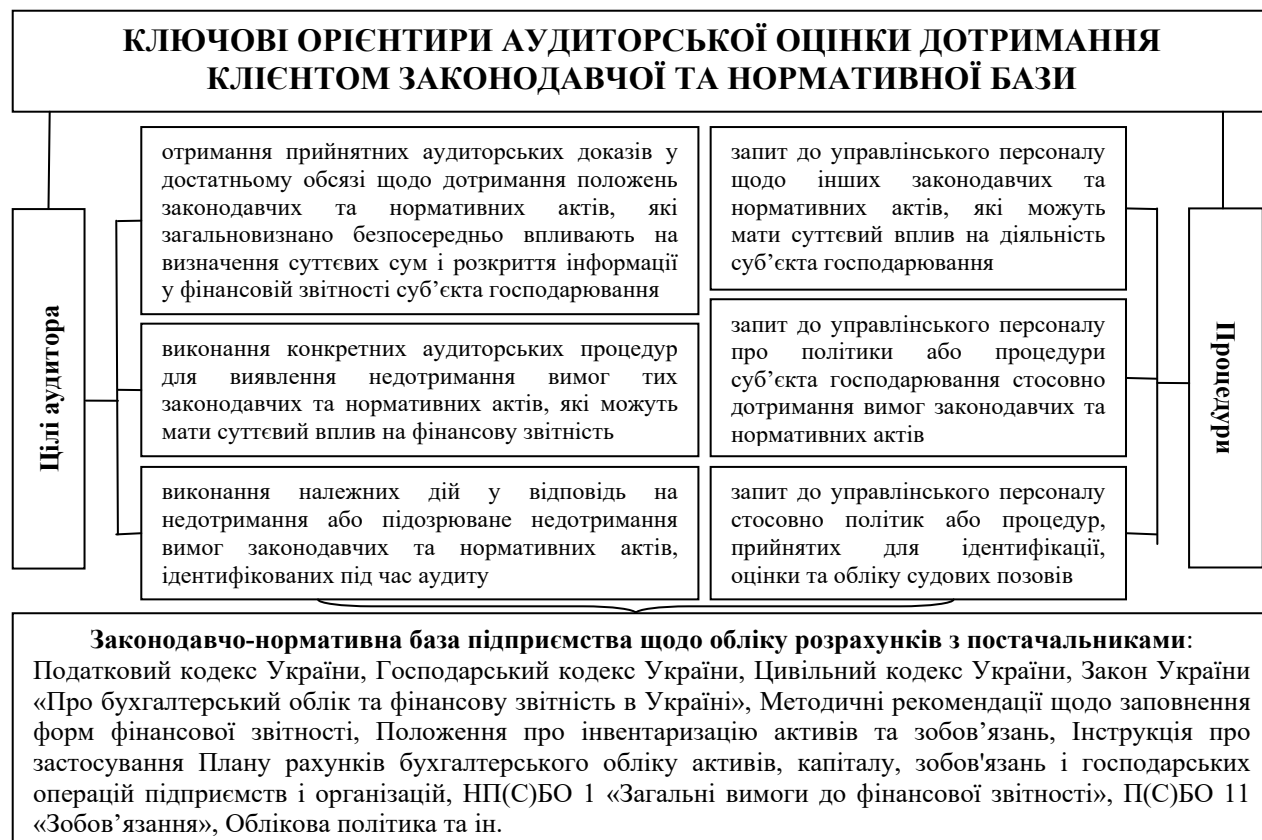

Рис. 3. Ключові орієнтири аудиторської оцінки дотримання клієнтом законодавчої та нормативної бази

Джерело: складено авторами за матеріалами [2]

- майна підприємства; в) дискримінантний аналіз дозволяє за допомогою визначеної дискримінантної функції, яка розраховується на підставі різних оціночних індикаторів (в тому числі поточних зобов'язань за товари, роботи послуги складовою компонентою яких є зобов'язання, пов'язані з розрахунками з постачальниками) оцінити фінансовий стан підприємства та ймовірний ризик банкрутства; г) коефіцієнтний аналіз дозволяє на підставі відповідних коефіцієнтів, які розраховуються з урахуванням поточних зобов'язань та забезпечень, складовою яких є поточна кредиторська заборгованість за товари, провести діагностику ліквідності, платоспроможності (фінансової стійкості), ділової активності підприємства;
- 3) *метод дедукції* — аудитор оцінює розмір поточної кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на підставі даних ф. 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» розділу III пасиву «Поточні зобов'язання і забезпечення», а потім для поглибленої аналітики дослідження ознайомлюється з інформацією щодо зобов'язань в розрізі кожного постачальника в реєстрах аналітичного обліку;
- 4) *метод індукції* — забезпечує реалізацію вибіркової перевірки;
- 5) *аналіз* — в процесі аудиту аналізується організація первинного, аналітичного та синтетичного обліку, а також дотримання суб'єктом господарювання вимог облікової політики щодо розрахунків з постачальниками;
- 6) *дослідження документів* передбачає документальну перевірку достовірності господарських операцій, пов'язаних з розрахунками з постачальниками, а також оцінку відповідності вимогам законодавчо-нормативних документів;
- 7) *формальна перевірка* — перевірка правильності заповнення документів, які складають за операціями, пов'язаними з розрахунками з постачальниками, а також наявності в них необхідних підписів та ін.;
- 8) *арифметична перевірка* — перевірка загального підсумку заборгованості, пов'язаної з розрахунками з постачальниками за відповідний звітний період;
- 9) *зустрічна перевірка* — співставлення декількох примірників відповідного документа (які зберігаються у постачальника та покупця) щодо конкретної господарської операції, пов'язаної з постачанням цінностей з метою підтвердження інформації.

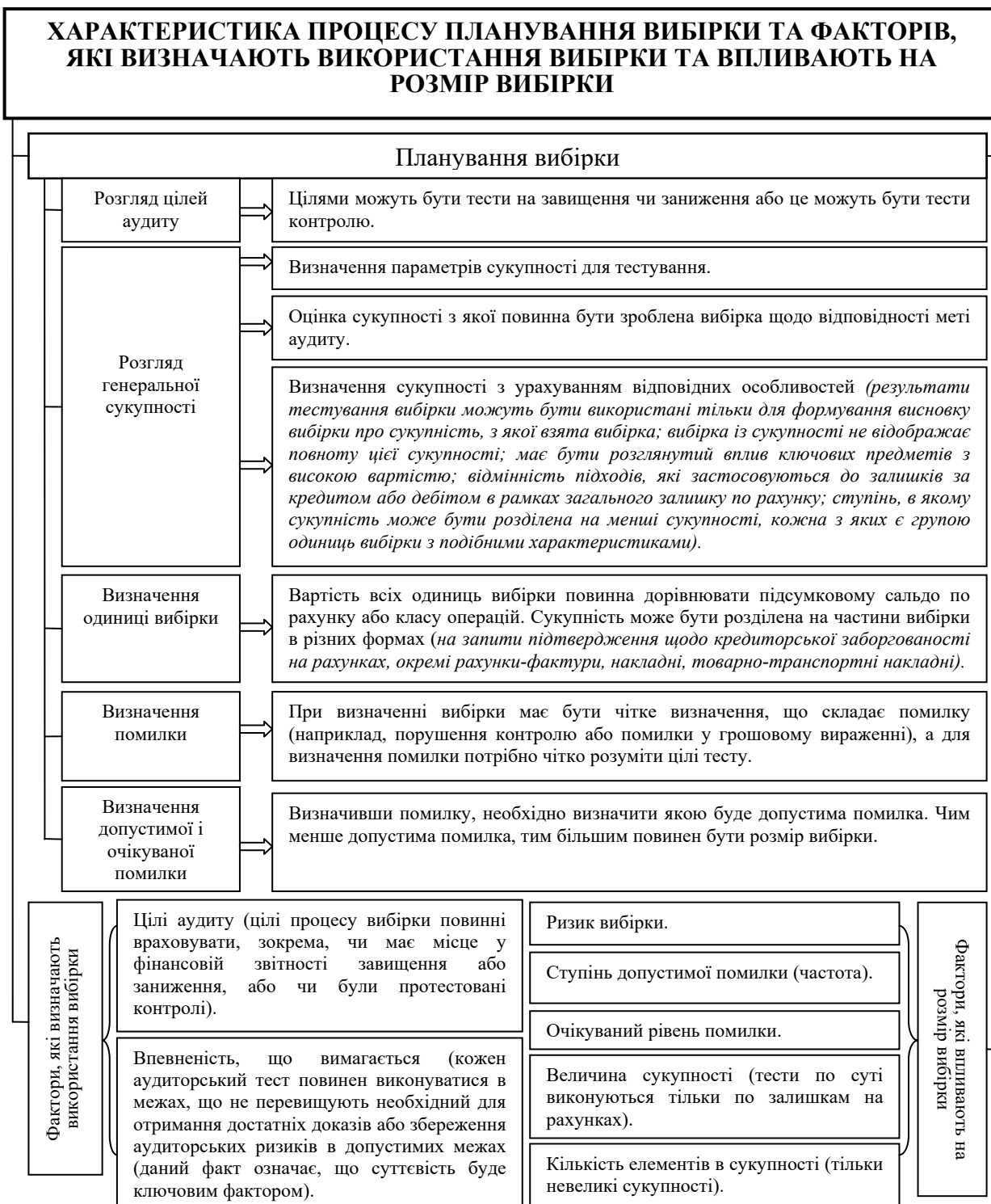

Рис. 4. Характеристика процесу планування вибірки та факторів, які визначають використання вибірки та впливають на розмір вибірки

Джерело: складено авторами за матеріалами [1]

Очевидним є факт, що аудитори в процесі проведення перевірки можуть застосовувати інші методи, прийоми, види перевірок, виходячи з професійного судження.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Аудит розрахунків з постачаль-

никами є складовою компонентою аудиту фінансової звітності. Аудиторська перевірка повинна бути ретельно спланованою, стратегія, план та програма аудиту мають базуватися на врахуванні принципів системності, відображати чітко ідентифікуван-ня поетапного вирішення пріоритетних завдань,

акцентувати увагу на аудиторських процедурах, імплементація яких дозволить отримати необхідну кількість доказів для обґрунтування незалежної думки щодо досліджуваного питання та окреслення пріоритетних напрямів стратегічних управлінських заходів. Наявність значної кількості бізнес-ризиків,

процеси глобалізації, турбулентність економічного середовища суттєво трансформують підходи щодо організації та методики проведення аудиторської перевірки, відповідно, перспектива наукових досліджень не має часового діапазону та є актуальною постійно.

Література

1. Бондар Ю. Робочі документи аудитора. Лід Скедьюли та програми. Аудиторська вибірка: посібник. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство». 2017. 396 с.
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016–2017 р. Міжнародна федерація бухгалтерів // Аудиторська палата України. Київ. 2018. Ч. 1. 1142 с.
3. Плаксієнко В. Я., Верига Ю. А., Кулик В. А., Карпенко Є. А. Облік, оподаткування, аудит: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2019. 509 с.
4. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України 02.09.2014 № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
5. Пилипенко І. І., Каменська Т. О., Корінько М. Д., Проскуріна Н. М., Редько О. Ю. та ін. Аудит: підручник; К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2015. 643 с.
6. Сирцева С. В., Шербак М. М. Напрями вдосконалення обліку, аналізу та аудиту розрахунків із контрагентами // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14. С. 1001–1005.

References

1. Bondar Yu. (2017), *Robochi dokumenty audytora. Lid Skedjuly ta prohramy Audytorsjka vybirka* [Auditor's working documents. Ice Sketches and Programs. Audit sample], Kiev, Inform.-analyst. Agency. P. 396.
2. International Federation of Accountants, «Handbook of international quality control, auditing, review, other assurance and related services pronouncements 2016–2017 Edition Volume I». URL: <https://www.iaasb.org/publications-resources/2016-2017-handbook-international-quality-control-auditing-review-0.pdf>.
3. Plaksienko V., Verygha Ju., Kulyk V., Karpenko Je. (2019), *Oblik, opodatkuwannja, audyt* [Accounting, taxation, audit], Kiev. P. 509.
4. Ministry of Finance of Ukraine (2014), «Order of the Ministry of Finance of Ukraine «Regulations on inventory of assets and liabilities». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
5. Pilipenko I., Kamenska T., Korinko M., Proskurina N., Redko O. (2015), *Audyt* [Audit], Kiev. P. 643.
6. Syrceva S. V., Shherbak M. M. (2016), «Areas of improvement of accounting, analysis and audit payments to contractors» // *Global and national problems of economics*. № 14. PP. 1001–1005.

Яковець Тетяна Аркадіївна

кандидат економічних наук, доцент

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

Яковец Татьяна Аркадьевна

кандидат экономических наук, доцент

Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса

Западноукраинского национального университета

Yakovets Tatiana

PhD in Economics, Associate Professor

Chortkiv Educational and Scientific Institute of Entrepreneurship and Business

West Ukrainian National University

ORCID: 0000-0003-3746-4821

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6402

ВИПЛАТИ ПРАЦІВНИКАМ У ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ

ВЫПЛАТЫ РАБОТНИКАМ В ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: СОЦИАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ

PAYMENTS TO EMPLOYEES IN THE REPORTING OF THE ENTERPRISE: SOCIAL ORIENTATION

Анотація. В статті обґрунтовано роль звітності як інструмента генерування соціально важливої інформації для широкого кола зацікавлених користувачів, зокрема відображення соціальних показників діяльності підприємства. Проаналізовано зміст існуючих форм звітності в частині показників виплат працівникам й виявлено, що вони не окреслюють важливі соціально-економічні аспекти, не виконують функції прогнозування та стратегічного планування, лише констатують фактичну ситуацію на момент формування звітності. Тому є потреба інтеграції спектру показників, зокрема соціального орієнтування. Досліджено позитивні зрушення в контексті представлення розширеної та нефінансової інформації у звітності впровадженням Звіту про управління. Наведено потенційні результати поєднання фінансової та нефінансової інформації про виплати працівникам у звітності за напрямками: новизни інформації, інструментарію комунікації, підтвердження надійності, орієнтації на інтереси працівників, клієнтів. У статті запропоновано платформу інтеграції фінансової й нефінансової інформації про виплати працівникам визначити управлінську звітність, а в перспективі введення такої інформації у Звіт про управління, як публічної звітності, в разі, становлення обов'язковості його подання усіма господарськими суб'єктами. Автором представлено систему інтеграції соціально-орієнтованої фінансової та нефінансової інформації про виплати працівникам у звітності з деталізацією можливих розділів: фінансова інформація (прогноз фінансових показників, досягнення ключових фінансових показників, аналіз показників підприємства та існуючих ризиків), нефінансова інформація (програма корпоративних цінностей та принципи відповідності їм, створення системи безперервного персонального розвитку від рядового працівника до топ-менеджера компанії, програми нарахування та забезпечення виплат, показники з охорони праці, показники структури людського капіталу).

Ключові слова: звітність, фінансові показники, нефінансові показники, виплати працівникам, Звіт про управління.

Аннотация. В статье обоснована роль отчетности как инструмента генерирования социально важной информации для широкого круга заинтересованных пользователей, в том числе отображение социальных показателей деятельности предприятия. Проанализировано содержание существующих форм отчетности в части показателей выплат работникам

и обнаружено, что они не определяют важные социально-экономические аспекты, не выполняют функции прогнозирования и стратегического планирования, лишь констатируют фактическую ситуацию на момент формирования отчетности. Поэтому есть необходимость интеграции спектра показателей, в частности социального ориентирования. Исследованы положительные сдвиги в контексте представления расширенной и нефинансовой информации в отчетности внедрением Отчета об управлении. Приведены потенциальные результаты сочетание финансовой и нефинансовой информации о выплатах работникам в отчетности по направлениям: новизны информации, инструментария коммуникации, подтверждения надежности, ориентации на интересы работников, клиентов. В статье предложен платформой интеграции финансовой и нефинансовой информации о выплатах работникам определить управленческую отчетность, а в перспективе введение такой информации в Отчет об управлении, как публичной отчетности, в случае, становление обязательности его представления всеми хозяйственными субъектами. Автором представлена система интеграции социально-ориентированной финансовой и нефинансовой информации о выплатах работникам в отчетности с детализацией возможных разделов: финансовая информация (прогноз финансовых показателей, достижение ключевых финансовых показателей, анализ показателей предприятия и существующих рисков), нефинансовой информация (программа корпоративных ценностей и принципы соответствия им, создание системы непрерывного персонального развития от рядового работника до топ-менеджера компании, программы начисления и обеспечения выплат, показатели по охране труда, показатели структуры человеческого капитала).

Ключевые слова: отчетность, финансовые показатели, нефинансовые показатели, выплаты работникам, Отчет об управлении.

Summary. The article substantiates the role of reporting as a tool for generating socially important information for a wide range of interested users, in particular the reflection of social indicators of the enterprise. The content of existing forms of reporting in terms of indicators of employee benefits was analyzed and found that they do not outline important socio-economic aspects, do not perform the functions of forecasting and strategic planning, only state the actual situation at the time of reporting. Therefore, there is a need to integrate a range of indicators, including social orientation. Positive changes in the context of presentation of expanded and non – financial information in the reporting by the implementation of the Management Report are investigated. The potential results of combining financial and non-financial information on payments to employees in the reporting areas are presented: novelty of information, communication tools, confirmation of reliability, focus on the interests of employees and customers. The article proposes a platform for the integration of financial and non-financial information on employee benefits to determine management reporting, and in the future the introduction of such information in the Management Report as public reporting, in case it becomes mandatory for all businesses. . The author presents a system of integration of socially-oriented financial and non-financial information on employee benefits in reporting detailing possible sections: financial information (forecast of financial indicators, achievement of key financial indicators, analysis of enterprise indicators and existing risks), non-financial information (corporate values program and compliance principles), them, the creation of a system of continuous personal development from an ordinary employee to the top manager of the company, the program of accrual and provision of benefits, labor protection indicators, indicators of human capital structure).

Key words: reporting, financial indicators, non-financial indicators, payments to employees, Management report.

Постановка проблеми. Основним критерієм сучасного соціально-економічного прогресу є зростання вагомості людського капіталу як основного генератора сталого розвитку держави. Стратегічною перспективою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання стає соціально орієнтований розвиток, показники якого мають мати відображення в звітності — основному інформаційно-комунікативному інструменті задоволення інтересів стейкхолдерів.

Становлення соціальної держави в Україні характеризується недосконалістю побудови системи оплати праці, без чіткого врахування чинників впливу, оцінки рівня мотивації персоналу, диференціації трудових доходів тощо. Захист соціальних інтересів суспільства в контексті сталого розвитку України

забезпечує новий формат економічних відносин. Бухгалтерський облік стає інструментом генерування такої (соціально важливої) інформації, а його продукт звітність — виступає джерелом інформації для широкого кола зацікавлених користувачів такої інформації. Перш за все, це стосується відображення соціальних показників діяльності підприємства у своїй звітності, одним з яких є показник виплат працівникам підприємства.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Питання соціалізації обліку, звітності та бізнесу є об'єктом дослідження багатьох вчених сьогодення. Безверхий К. В. виділяє підходи до формування фінансової звітності, що містить дані про соціально-орієнтовану діяльність суб'єкта господарювання [1], Дубніна Н. В.

здійснює порівняння зарубіжного та вітчизняного досвіду становлення соціального обліку [2], Жиглей І. В. визначає основні критерії соціальної відповідальності суб'єктів господарювання [3], Омецінська І. Я. окреслює переваги публікування соціальної звітності для підприємства та необхідність відображення інформації про соціальні витрати в управлінській та фінансовій звітності [4], Сотула О. В. розглядає соціальне підприємництво основною інноваційного розвитку економіки [5], Камінська І. Б. дослідила теоретичні аспекти нефінансової (соціальної) звітності й проблемні питання адаптації закордонної практики ведення підприємницької діяльності на засадах корпоративної соціальної відповідальності [6].

Аналіз джерел інформації свідчить про вагомий внесок науковців у розвиток системи соціальної орієнтації підприємництва. Вважаємо за необхідним поглибити дослідження соціальної спрямованості звітності в частині виплат працівників, обґрунтування необхідності відображення соціальних показників оплати праці у звітності підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу інтеграції фінансових та нефінансових показників у звітність в частині виплат працівників з окресленням соціальної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. На етапі сьогоденних взаємовідносин суб'єктів господарювання фінансова звітність не містить повноцінної інформації для задоволення, в повній мірі, інтересів стейкхолдерів. Світові облікові тенденції характеризуються інтеграцією нефінансових показників у звітність для деталізації та розкриття важливих даних про діяльність підприємства. Інтегрована звітність висвітлює крім фінансових показників нефінансові аспекти інформації про діяльність компанії. Це дає змогу підвищити якість звітності та надати в ній характеристику впливу на навколишнє середовище (Е), соціального (S) й управлінського (G) факторів (environmental, social and governance, ESG).

Синоніми нефінансової звітності: «соціальний звіт» (Social Reporting); «звіт із корпоративної соціальної відповідальності» (Corporate Social Responsibility Reporting); «звіт із корпоративної відповідальності» (Corporate Responsibility Reporting); «звіт із прогресу» (Progress Report) та інші [7, с. 132].

Нефінансовий звіт — це доступний, збалансований і чіткий опис основних аспектів і результатів діяльності компанії, відображення питань, що становлять інтерес для ключових зацікавлених сторін, а саме: інвесторів, акціонерів, працівників, клієнтів, владних структур, різних інститутів громадянського суспільства, засобів масової інформації [8, с. 4].

У вітчизняній обліковій практиці вагомим зрушенням в контексті представлення розширеної та нефінансової інформації у звітності стало впровадження Звіту про управління. Метою подачі такого Звіту є надати погляд керівництва підприємства для потенційних інвесторів і суспільства на результати діяльності, які не можуть бути отримані з фінансової звітності, у тому числі й соціально-екологічні, його прогрес і перспективи на майбутнє, існуючі ризики та невизначеності діяльності підприємства [9]. Подають Звіт про управління тільки великі та середні підприємства, при цьому останні мають поблажки — можуть включати до нього лише фінансову інформацію [10].

Вважаємо, що позитивною перспективою стане впровадження подачі Звіту про управління для більшості українських компаній.

Важливим є відповідальне ставлення до подачі звітів, за прикладом успішних європейських країн. Варто розуміти, що звіт — це імідж компанії і інструмент, який допоможе у складній або спірній ситуації.

Виплати працівникам є інструментом реалізації соціального захисту працюючих. Від її раціональної організації залежить ефективність праці та результати праці, а отже, розвиток країни в цілому.

Зважаючи на цей факт, необхідним є розгалуження звітних показників щодо виплат працівникам, як гарантування соціального орієнтування господарювання.

Інформація про виплати працівникам міститься у фінансовій звітності підприємства (табл. 1).

Окрема роль інформування про виплати працівникам належить податковій звітності (Податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку (ф. № 1ДФ)) й статистичній звітності (ф. № 1-ПВ (місячна) «Звіт з праці», ф. № 1-ПВ (квартальна) «Звіт з праці», та ф. № 7-ПВ (річна) «Звіт про заробітну плату за професіями окремих працівників» (один раз в чотири роки)).

Наведені показники не окреслюють важливі соціально-економічні аспекти, не виконують функції прогнозування та стратегічного планування, лише констатують фактичну ситуацію на момент формування звітності. Тому є потреба інтеграції спектру показників, зокрема соціального орієнтування.

Поеднання фінансової та нефінансової інформації в частині виплати працівникам трансформує звітність у сучасний маркетинговий інструмент, сприяє довгостроковий ефекту зростання клієнтів та довіри працівників.

Окреслимо позитивні результати введення нефінансової інформації про виплати працівникам у звітність підприємства (рис. 1).

Таблиця 1

Відображення інформації про виплати працівникам у фінансовій звітності

№ з/п	Форма звітності	Зміст інформації	Код рядка звіту
1.	Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (у частині розрахунку з податку на доходи фізичних осіб)	1620
		Поточна кредиторська заборгованість за розрахунки зі страхування (у частині розрахунку з ЄСВ)	1625
		Поточна кредиторська заборгованість за розрахунки з оплати праці	1630
2.	Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Витрати з оплати праці	2505
		Відрахування на соціальні заходи	2510
3.	Звіт про рух грошових коштів	Витрачання на оплату праці	3105
4.	Примітки до фінансової звітності	Забезпечення на виплату відпусток працівникам	710
		Забезпечення наступних витрат на додаткове пенсійне забезпечення	720

Платформою інтеграції наведеної інформації може стати управлінська звітність. Сприяє цьому опція довільної форми, що дає змогу відображати інформацію відповідно до специфіки діяльності суб'єкта та орієнтуватись на конкретні запити зацікавлених сторін.

Проте, вважаємо, для уникнення розгалуження та громісткості звітності буде логічним введення такої інформації у Звіт про управління, як публічної

звітності, але в разі, коли він стане обов'язковим для усіх господарських суб'єктів.

Систематизація підходів до фінансового та нефінансового змістовного доповнення звітності, що містить дані про соціально-орієнтовану діяльність суб'єкта господарювання по відношенню до виплат працівникам наведено на рис. 2.

Наведені на рис. 2. розділи звітності ефективно працюватимуть на принципі прямої залежності,

Рис. 1. Позитивні результати поєднання фінансової та нефінансової інформації про виплати працівникам у звітності

змістовному поєднанні та взаємозаснуванні. Дані необхідно видозмінювати згідно запитів та специфіки діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Структура сучасної звітної інформації про виплати працівникам недостатньо змальовує ставлення суб'єкта господарювання до важливих засад соціального гарантування та відповідальності, що може перешкоджати залученню висококваліфікованих кадрів та, зокрема, потенційних інвесторів. Така ситуація призупинить розвиток компанії в стратегічній перспективі як у фінансовому, так і у іміджевому планах. З огляду на це,

потребою сьогодення є новітній формат інтеграції даних у звітності, особливо про соціально важливі гарантії — виплати працівникам. Приміром, фінансову інформацію в запропонованому нами розділі аналізу показників формувати за такими даними: динаміку середнього розміру заробітної плати за категоріями працівників окремого підприємства; динаміку відношення середнього розміру заробітної плати за категоріями працівників до середнього розміру заробітної плати в галузі; динаміку величини та структури виплат працівникам, співвідношення із загальною величиною витрат за категоріями працівників; динаміку величини та структури витрат

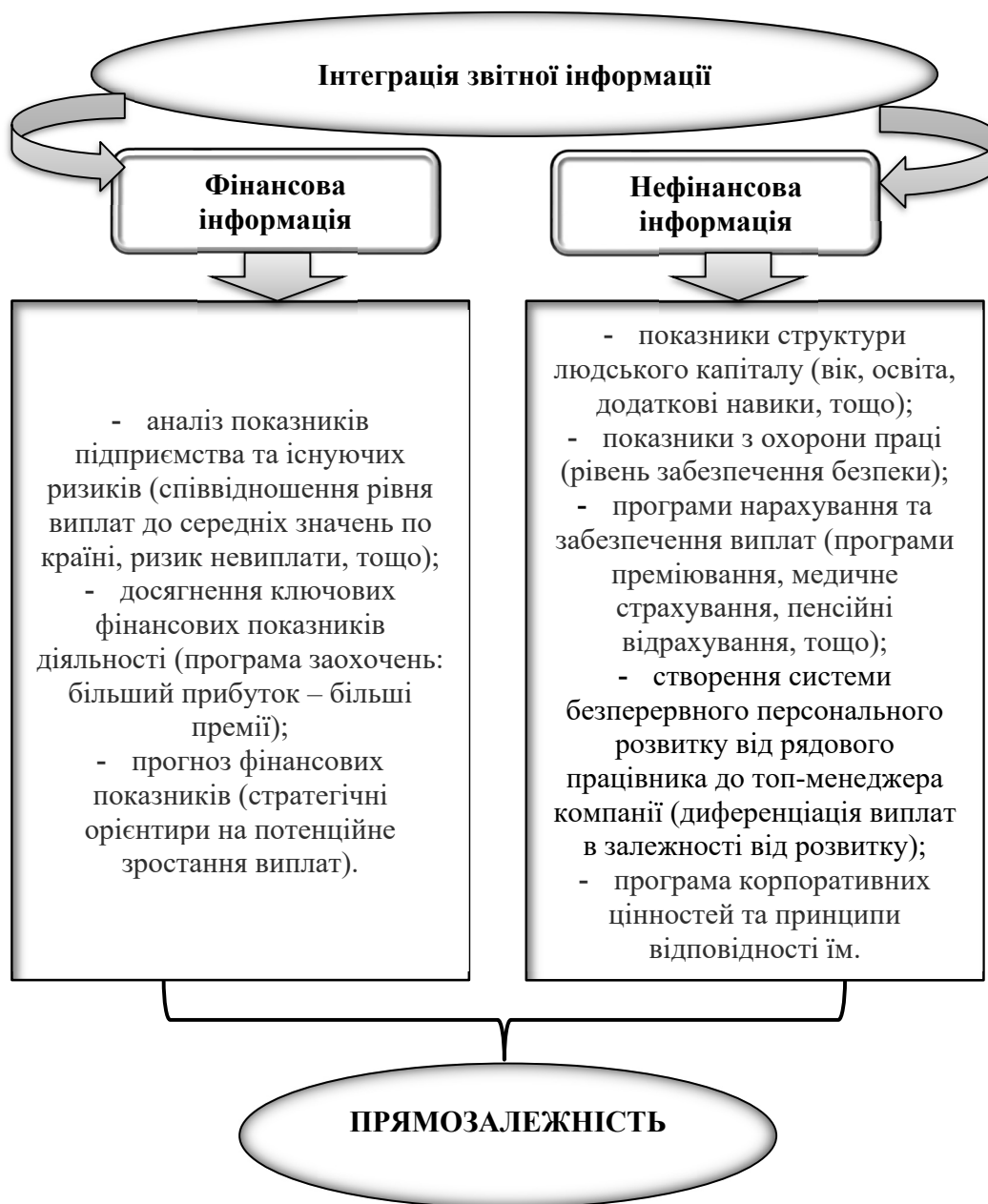

Рис. 2. Система інтеграції соціально-орієнтованої фінансової та нефінансової інформації про виплати працівникам у звітності

підприємства на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників за їх категоріями.

Щодо нефінансових показників соціальної підтримки виплат працівникам, перспективним є створення центру обслуговування персоналу у формі мобільного додатку, де представляти інформацію

по розділам наведених на рис. 2 та інші правила кадрової політики.

Потребує побудови система впровадження нефінансової інформації на законодавчому рівні, її градація відповідно до специфіки галузі й особливостей суб'єкта господарювання (розміру, форми власності, тощо).

Література

1. Безверхий К. Соціально-орієнтована звітність підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. 2015. № 2–3. С. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_2-3_10
2. Дубініна М. В., Галкін В. В., Трум О. Ю., Височанська А. В. Соціальний облік: закордонний та вітчизняний досвід // Modern Economics. 2019. № 13(2019). С. 85–89. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V13\(2019\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V13(2019)-13)
3. Жиглей І. В. Бухгалтерський облік соціальної відповідальності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 496 с
4. Омецінська І. Облік як інформаційна база для реалізації соціальної політики в управлінні підприємством // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2017. № 4. С. 125–137.
5. Сотула О. В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки // Ефективна економіка. 2013. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_72
6. Камінська І. Б. Нефінансова (соціальна) звітність підприємств // Науковий вісник ІФНТУНГ. 2019. С. 154–161.
7. Годнюк І. В., Семенишена Н. В. Соціальний облік та звітність як інструменти соціальної відповідальності // Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. Економічні науки. 2017. Випуск 26. С. 131–140.
8. Безверхий К. В. Економічна сутність поняття «нефінансова звітність» // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 1–2. С. 23–34.
9. Онищенко В. Звіт про управління 2020 // Сайт Голоvbukh URL: https://www.golovbukh.ua/article/7447-zvt-pro-upravlnnya-neviznacheniy-ne-zovsm-buhgalterskiy#anc_9
10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України. Документ 996-XIV, поточна редакція від 03.07.2020 // Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

References

1. Bezverkhyj K. (2015), Socially-oriented reporting of the enterprise // Bukhghalterskyj oblik i audyt [Accounting and auditing], vol.2–3. PP. 70–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2015_2-3_10
2. Dubinina M. V., Ghalkin V. V., Trum O. Ju., Vysochansjka A. V., (2019) Social accounting: foreign and domestic experience // Modern Economics.. № 13. PP. 85–89. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V13\(2019\)-13](https://doi.org/10.31521/modecon.V13(2019)-13)
3. Zhyghlej I. V., (2010) Bukhghalterskyj oblik socialjnoji vidpovidalnosti sub'ektiv ghospodarjuvannja: neobkhdnistj ta orijentyry rozvytku [Accounting for social responsibility of business entities: the need and guidelines for development]. Zhytomyr: ZhDTU. 496 p.
4. Omecinsjka I., (2017) Accounting as an information base for the implementation of social policy in enterprise management // Visnyk Ternopiljskogho nacionalnogho ekonomichnogho universytetu [Bulletin of Ternopil National Economic University]. Vol.4. PP. 125–137.
5. Sotula O. V., (2013) Social entrepreneurship as an innovative model of economic development // Efektyvna ekonomika [Efficient economy]. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_72
6. Kaminsjka I. B., (2019) Non-financial (social) reporting of enterprises // Naukovyj visnyk IFNTUNGH [Scientific Bulletin IFNTUNG]. PP.154–161.
7. Ghodnjuk I. V., Semenyshena N. V., (2017) Social accounting and reporting as tools of social responsibility // Podiljskyj visnyk: siljsjke ghospodarstvo, tekhnika, ekonomika. Ekonomichni nauky [Podolsk Bulletin: agriculture, technology, economics. Economic sciences]. Vol. 26. PP. 131–140.
8. Bezverkhyj K. V., (2017) The economic essence of the concept of «non-financial reporting» // Naukovyj visnyk Nacionaljnoji akademiji statystyky, obliku ta audytu [Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing]. Vol. 1–2. PP. 23–34.
9. Onyshhenko V., (2020) Management Report 2020 // Sajt Gholovbukh. URL: https://www.golovbukh.ua/article/7447-zvt-pro-upravlnnya-neviznacheniy-ne-zovsm-buhgalterskiy#anc_9
10. The Law of Ukraine (20 July, 2020) № 996-XIV «On accounting and financial reporting in Ukraine» [Verhovna Rada Ukrai'ny]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

Яцик Тетяна Валеріївна

аспірантка кафедри обліку та аудиту

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Яцык Татьяна Валерьевна

аспирантка кафедры учета и аудита

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Yatsyk Tetiana

PhD Student of the Department of Accounting and Auditing

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-7294-5973

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6404

ВИКОРИСТАННЯ КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ЦІНИ КРИПТОАКТИВІВ В ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛІ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОРРЕЛЯЦИОННО-РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ЦЕНЫ КРИПТОАКТИВОВ В УЧЕТЕ И КОНТРОЛЕ

USE OF CORRELATION AND REGRESSION ANALYSIS FOR THE CRYPTOASSETS' PRICE MODELING IN ACCOUNTING AND CONTROL

Анотація. У статті досліджується використання кореляційно-регресійного аналізу для моделювання ціни криптоактивів в обліку та контролі в умовах швидкого розвитку цифрової економіки, її децентралізації, використання технології розподіленого реєстру (DTL) та технології блокчейн. Проаналізовано динаміку змін середньої капіталізації криптоактивів на прикладі найбільш поширеної криптовалюти Bitcoin та інших криптовалют протягом 2016–2020 років. В умовах відсутності уніфікованого визначення поняття криптоактивів, наведено їх визначення. Криптоактив – це цифровий актив, який використовує криптографію, технологію розподіленого реєстра та пряму взаємодію двох сторін без участі посередників. Проаналізовано необхідність визначення факторів впливу на вартість криптоактивів з метою майбутнього прогнозування їх ціни. У 2020 році існувало більше 5 784 різних типів криптоактивів, включаючи криптовалюту та токени із загальною ринковою капіталізацією понад 300 089 млн. дол. США. Визначено, що факторний аналіз та прогнозування вартості криптоактивів доцільно проводити на прикладі найбільшого за ринковою капіталізацією їх виду – криптовалюти Bitcoin, що складає більше 61% від загальної капіталізації криптоактивів. Було перевірено гіпотезу дослідження про те, що на вартість криптовалюти Bitcoin впливають індекси світової економіки, вартості парних валют, вартості дорогоцінних металів, енергетичні ресурси, акції найбільших компаній США. У дослідженні кореляційно-регресійного аналізу було задіяно 1 266 одиниць спостережень кожної змінної. Досліджуваний період аналізу становив п'ять років за період з 07.08.2015 по 09.10.2020 рр. Проведений аналіз надає можливість ранжувати фактори за силою впливу на результативну ознаку. Так, найбільший вплив мали наступні фактори: динаміка ринку фінансових послуг США, промисловий індекс Доу-Джонса, загальний індекс NASDAQ, вартість акцій компанії Adobe, ціна закриття криптовалюти Ethereum (ETH). Після оптимізації моделі було залишено такі три фактори: індекс Доу-Джонса; криптовалюта Ethereum (ETH); вартість акцій компанії Adobe та побудовано множинну лінійну регресійну модель. Отримана модель може застосовуватися для прогнозування вартості Bitcoin у короткостроковому періоді. Середня відносна похибка апроксимації дорівнює 9%, що означає, що побудована модель множинної регресії в цілому адекватно описує зв'язок вартості Bitcoin з обраними факторами у короткостроковій перспективі.

Ключові слова: криптоактиви, технологія розподіленого реєстру (DLT), фінансовий облік криптоактивів, фінансовий контроль криптоактивів, кореляційно-регресійний аналіз.

Аннотация. В статье исследуется использование корреляционно-регрессионного анализа для моделирования цены криптоактивов в учете и контроле в условиях быстрого развития цифровой экономики, ее децентрализации, использование технологии распределенного реестра (DTL) и технологии блокчейн. Проанализирована динамика изменений средней капитализации криптоактивов на примере наиболее распространенной криптовалюты Bitcoin и других криптовалют в течение 2016–2020 годов. В условиях отсутствия унифицированного определения понятия криптоактивов, приведено их определение. Криптоактив – это цифровой актив, который использует криптографию, технологию распределенного реестра и прямое взаимодействие двух сторон без участия посредников. Проанализирована необходимость определения факторов влияния на стоимость криптоактивов с целью будущего прогнозирования их цены. В 2020 году существовало более 5 784 различных типов криптоактивов, включая криптовалюты и токены с общей рыночной капитализацией более 300 089 млн. долл. США. Определено, что факторный анализ и прогнозирование стоимости криптоактивов целесообразно проводить на примере крупнейшего по рыночной капитализации их вида – криптовалюты Bitcoin, что составляет более 61% от общей капитализации криптоактивов. Было проверено гипотезу исследования о том, что на стоимость криптовалюты Bitcoin влияют индексы мировой экономики, стоимости парных валют, стоимости драгоценных металлов, энергетические ресурсы, акции крупнейших компаний США. В исследовании корреляционно-регрессионного анализа было задействовано 1 266 единиц наблюдений каждой переменной. Исследуемый период анализа составлял пять лет за период с 07.08.2015 по 09.10.2020 гг. Проведенный анализ позволяет ранжировать факторы по силе воздействия на результативный признак. Так, наибольшее влияние имели следующие факторы: динамика рынка финансовых услуг США, промышленный индекс Доу-Джонса, общий индекс NASDAQ, стоимость акций компании Adobe, цена закрытия криптовалюта Ethereum (ETH). После оптимизации модели было оставлено следующие три фактора: индекс Доу-Джонса; криптовалюта Ethereum (ETH) стоимость акций компании Adobe, и построено множественную линейную регрессионную модель. Полученная модель может применяться для прогнозирования стоимости Bitcoin в краткосрочном периоде. Средняя относительная погрешность аппроксимации равна 9%, что означает, что построенная модель множественной регрессии в целом адекватно описывает связь стоимости Bitcoin с выбранными факторами в краткосрочной перспективе.

Ключевые слова: криптоактивы, технология распределенного реестра (DLT), финансовый учет криптоактивов, финансовый контроль криптоактивов, корреляционно-регрессионный анализ.

Summary. The article investigates the use of correlation-regression analysis in cryptoassets' price modeling in accounting and control in a rapidly developing digital economy, its decentralization, the use of distributed registry technology (DTL) and blockchain technology. The author analyzed the dynamics of changes in the average capitalization of cryptocurrencies with the example of the most common cryptocurrency Bitcoin and other cryptocurrencies (Altcoins) during 2016–2020. In the absence of a unified definition of the term «cryptoassets», the author proposed a possible definition. A cryptoasset is a digital asset that uses cryptography, distributed ledger technology, and direct interaction between the two parties without the involvement of intermediaries. The author analyzed the necessity of determining the factors influencing the value of cryptoassets in order to predict their future price. In 2020, there were more than 5,784 different types of cryptoassets, including cryptocurrencies and tokens with a total market capitalization of over USD300,089 million. It is determined that factor analysis and cryptoassets' price forecasting should be carried out on the cryptoasset with the largest market capitalization – cryptocurrency Bitcoin, which represents more than 61% of the total capitalization of cryptoassets. The study confirmed the hypothesis that the value of the cryptocurrency Bitcoin is influenced by the indices of the world economy, the value of paired currencies, the value of precious metals, energy resources, shares of the largest US companies. The study of correlation-regression analysis involved 1,266 observations of each variable. The studied period was five years: from 07.08.2015 to 09.10.2020. The analysis provides an opportunity to rank the factors according to the strength of their influence on the cryptoasset's price. Therefore, the following factors had the greatest impact: the dynamics of the US financial services market, the Dow Jones industrial index, the NASDAQ general index, the value of Adobe Company's shares, the closing price of the cryptocurrency Ethereum (ETH). After the model optimization, the following three factors were left: the Dow Jones index; Ethereum cryptocurrency (ETH); Adobe stock price. The author prepared a multiple linear regression model. The resulting model can be used to predict the Bitcoin price in the short term. The average relative approximation error is 9%, which means that the model of a multiple regression as a whole adequately describes the relationship between the Bitcoin price and the selected factors in the short term.

Key words: cryptoassets, distributed ledger technology (DLT), cryptoassets financial accounting, cryptoassets financial control, correlation and regression analysis.

Постановка проблеми. На сьогодні було проведено ряд академічних досліджень, що намагалися емпірично визначити фактори впливу на вартість більшості відомих криптоактивів. Деякі моделі досліджували зв'язок з вартістю криптоактивів таких економічних змінних, як процентні ставки, індекси фондового ринку, курси стейблкоїнів тощо. Однак, результати цих досліджень досить суперечливі, тому це питання потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити вагомий внесок у розвиток фінансового обліку, контролю та аналізу операцій з криптоактивами таких науковців, як: Л. Атлас [2], Р. Ф. Бруханський [3], І. А. Дерун [4], О. С. Новак [5], О. М. Петрук [5], Г. О. Роганова [1], О. П. Скляр [4], Л. В. Шірінян [1] тощо. Так, Атлас Л. та інші [2] досліджували різні форми, які може набути інформація внаслідок токенизації. Яцик Т. В. [6] розглядала проблематику визнання криптовалют як елемента фінансової звітності суб'єкта господарювання, досліджувала підходи до визначення поняття «криптоактиви». Дерун І. А. та Скляр О. П. [4] досліджували класифікацію криптовалют та їх аналіз, проаналізували основні характеристики криптовалют. Бруханський Р. Ф. та Спільник І. [3] вивчали можливість інтеграції криптоактивів у систему фінансового обліку та звітності. Автори зазначали, що існує значна потреба у створенні абсолютно нового класу активів у системі бухгалтерського обліку.

Шірінян Л. В. та Роганова Г. О. [1] досліджували використання кореляційно-регресійного аналізу для визначення факторів впливу на криптовалюту. У своєму дослідженні автори провели багатфакторний аналіз та відібрали п'ять факторів, що мають суттєвий вплив на вартість Bitcoin, але досліджувані період аналізу становив півроку і включав лише 185 щоденних спостережень за період з 24.07.2017

по 24.01.2018 рр., що обмежує дослідження, адже для побудови точної моделі методом кореляційно-регресійного аналізу необхідно досліджувати максимально допустимий період.

Формулювання цілей (завдань) статті. Завданням цієї статті є побудова моделі методом кореляційно-регресійного аналізу (КРА) для виявлення факторів впливу на вартість криптоактиву на прикладі криптовалюти Bitcoin.

Виклад основного матеріалу. Криптовалюта — це цифровий актив, який використовує криптографію, технології розподіленої книги та пряму взаємодію двох сторін без участі посередників. Факторний аналіз та прогнозування вартості криптоактивів доцільно проводити на прикладі найбільшого за ринковою капіталізацією їх виду. У 2020 році існувало більше 5 784 різних типів криптоактивів, включаючи криптовалюту та токени із загальною ринковою капіталізацією понад 300 089 млн. дол. США, 61% від загальної капіталізації криптоактивів складає криптовалюта Bitcoin, цей вид криптоактивів є найбільш репрезентативним для усієї популяції. Динаміка змін середньої капіталізації криптоактивів протягом 2016–2020 рр. відображено на рис. 1.

Множинна лінійна регресія — це метод моделювання взаємозв'язку між залежною змінною та іншими незалежними змінними, які можна описати за допомогою наступної формули (1, 2):

$$Y = X\beta + e \quad (1)$$

$$Y = \begin{pmatrix} y_1 \\ \vdots \\ y_n \end{pmatrix}, X = \begin{pmatrix} 1 & x_{1,1} & \dots & x_{1,m} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ 1 & x_{n,1} & \dots & x_{n,m} \end{pmatrix}, \beta = \begin{pmatrix} \beta_1 \\ \vdots \\ \beta_n \end{pmatrix}, e = \begin{pmatrix} e_1 \\ \vdots \\ e_n \end{pmatrix} \quad (2)$$

де y_1 — спостережувана залежна змінна, яка залежить від коваріації x_i та похибки e_n .

Джерелами інформаційної бази дослідження є онлайн ресурси: coinmarketcap.com — для аналізу

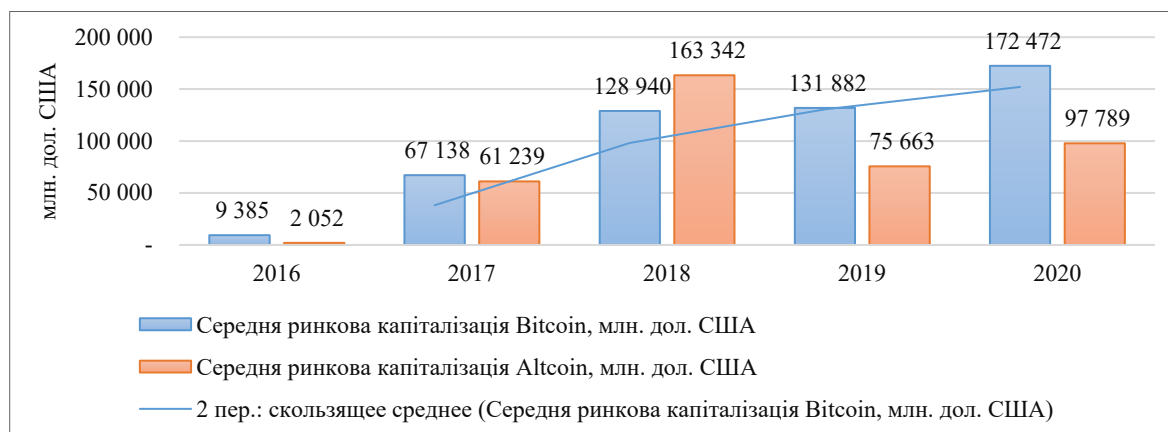

Рис. 1. Динаміка змін середньої капіталізації криптоактивів

Джерело: складено автором за даними [7]

динаміки та капіталізації криптовалют [7]; finam.com — для аналізу інформації про індекси світової економіки, валюти (форекс), товари, акції найбільших компаній [8]. У сучасних умовах Bitcoin займає провідні позиції на ринку криптоактивів, тому доцільно проаналізувати фактори впливу на ціну саме цієї криптовалюти.

Гіпотезою дослідження є те, що на вартість криптовалюти Bitcoin впливають індекси світової економіки, вартості парних валют (форекс), вартості дорогоцінних металів, енергетичні ресурси, акції найбільших компаній США. Змінні, що було використано у моделі для виявлення факторів впливу наведено у табл. 1.

У дослідженні кореляційно-регресійного аналізу було задіяно 1 266 одиниць спостережень кожної змінної. Досліджуваний період аналізу становив п'ять років за період з 07.08.2015 по 09.10.2020 рр. Для побудови оптимальної моделі було використано матриці парних кореляцій змінних та покрокове виключення факторів, що виявилися несуттєвими в визначеній сукупності, та тих факторів, що попарно корелюють між собою для уникнення мультиколінеарності в моделі. Для відбору факторів були враховані наступні принципи: 1) фактори повинні бути кількісно вимірювані; 2) не знаходитись у тісній функціональній взаємній залежності, (низька парна кореляція або її відсутність); 3) сильний або помітний вплив на залежну змінну; 4) мати статистично значущі характеристики всередині кореляційно-регресійної моделі [1]. У разі сильної парної кореляції залишається той фактор, що має найбільший вплив на вартість криптовалюти Bitcoin (BTC).

З метою виявлення кореляційних зв'язків було побудовано: матрицю парних кореляцій на основі поширених криптовалют та світових індексів (модель 1, змінні X1-X4); матрицю залежності вартості Bitcoin та вартості дорогоцінних металів, енергетичних ресурсів та ринку фінансових послуг США (модель 2, змінні X5-X9); матрицю кореляцій вартості Bitcoin та вартості акцій провідних компаній світу (модель 3, змінні X10-X12). Результати матриць парних кореляцій наведено у табл. 2.

Отже, проведений аналіз надає можливість ранжувати фактори за силою впливу на результативну ознаку. Так, найбільший вплив мали наступні фактори: динаміка ринку фінансових послуг США (X5), промисловий індекс Доу-Джонса (X2), загальний індекс NASDAQ (X3), вартість акцій компанії Adobe (X10), ціна закриття криптовалюти Ethereum (ETH) (X1) тощо. Для уникнення мультиколінеарності фактори, що мають високу попарну кореляцію було виключено із моделі. Так, динаміка ринку фінансових послуг США має суттєву залежність від промислового індексу Доу-Джонса (98%) та загального індексу NASDAQ (94%), що також попарно корелюють між собою. Тому до моделі доцільно включити лише один з цих трьох факторів, а саме промисловий індекс Доу-Джонса.

Таким чином, побудовані матриці парних кореляцій трьох різних моделей дали підстави мінімізувати кількість факторів та обрати найкращі з них. Також для узагальненої моделі було прийнято рішення додати фактор вартості парних валют (форекс) (EUR/USD), результати якої відображено у табл. 3.

Для аналізу було відібрано відповідно до шкали Чеддока чотири значущих фактори, що мають най-

Таблиця 1

Перелік змінних використаних в моделях

Позначення змінної	Назва
Модель 1 (світові індекси та криптовалюти)	
BTC (Y)	Ціна закриття криптовалюти Bitcoin (BTC)
ETH (X1)	Ціна закриття криптовалюти Ethereum (ETH)
D&J-IND (X2)	Промисловий індекс Доу-Джонса
NASDAQCOMP (X3)	Загальний індекс NASDAQ
Модель 2 (товари та ринки провідних країн)	
Золото (X6)	Вартість золота
Алюміній (X8)	Вартість алюмінію
Brent (X7)	Нафта марки Brent
Ринок фінансових послуг США (X5)	Динаміка ринку фінансових послуг США
Модель 3 (акції провідних компаній)	
Adobe (X10)	Вартість акцій компанії Adobe
GM (X11)	Вартість акцій компанії GM
DSX (X12)	Вартість акцій компанії DSX

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Матриця парних кореляцій як факторів для моделі 1

	BTC (Y)	ETH (X1)	D&J-IND (X2)	NASDAQCOMP (X3)	FUTSEE (X4)
BTC (Y)	1.00				
ETH (X1)	0.73	1.00			
D&J-IND (X2)	0.85	0.54	1.00		
NASDAQCOMP (X3)	0.82	0.44	0.91	1.00	
FUTSEE (X4)	0.28	0.43	0.46	0.12	1.00

Матриця парних кореляцій як факторів для моделі 2

	BTC (Y)	Фін. послуги США (X5)	Золото (X6)	Brent (X7)	Алюміній (X8)
BTC (Y)	1.00				
Фін. послуги США (X5)	0.86	1.00			
Золото (X6)	0.62	0.66	1.00		
Brent (X7)	0.37	0.45	0.24	1.00	
Алюміній (X8)	0.42	0.38	-0.12	0.76	1.00

Матриця парних кореляцій як факторів для моделі 3

	BTC (Y)	ETH (X1)	Adobe (X10)	GM (X11)	DSX (X12)
BTC (Y)	1				
ETH (X1)	0.73	1			
Adobe (X10)	0.78	0.36	1.00		
GM (X11)	0.21	0.43	-0.15	1.00	
DSX (X12)	0.55	0.47	0.30	0.55	1.00

Джерело: складено автором за даними [7; 8]

більший функціональний вплив на Bitcoin: криптовалюта Ethereum (ETH), індекс Доу-Джонса, динаміка ринку фінансових послуг США та вартість акцій компанії Adobe. Дані табл. 4 свідчать, що за шкалою Чеддока діє мультиколінеарність. Парні кореляції криптовалюти BTC з криптовалютою ETH та індексами Доу-Джонса та NASDAQ є сильними. У зв'язку з такою особливістю маємо обрати з наведеного переліку найбільш впливові та незалежні фактори. Найбільший, майже функціональний вплив на Bitcoin здійснюють індекси Доу-Джонса та NASDAQ, тому необхідно уточнити вибір серед цих

двох факторів, адже вони мають попарну кореляцію. Для подальшого аналізу та пошуку кореляцій достатньо, з високим рівнем достовірності, обрати як незалежні фактори криптовалюту Ethereum (ETH) та індекс Доу-Джонса.

Після оптимізації було залишено такі три фактори: індекс Доу-Джонса; криптовалюта Ethereum (ETH); вартість акцій компанії Adobe та побудовано лінійну регресійну модель наступного вигляду:

$$Y = Y_0 + \sum_{i=1}^S A_i X_i, \quad (3)$$

Таблиця 3

Матриця парних кореляцій результуючих факторів

	BTC (Y)	ETH (X1)	D&J-IND (X2)	Фін. послуги США (X5)	EUR/USD (X9)	Adobe (X10)
BTC (Y)	1.00					
ETH (X1)	0.73	1.00				
D&J-IND (X2)	0.85	0.54	1.00			
Фін. послуги США (X5)	0.86	0.52	0.98	1.00		
EUR/USD (X9)	0.49	0.78	0.36	0.31	1.00	
Adobe (X10)	0.78	0.36	0.86	0.91	0.23	1.00

Джерело: складено автором за даними [7; 8]

Таблиця 4

Статистична характеристика кореляційно-регресійної моделі

Показник	Значення	Фактор	Коефіцієнт	Стандартна помилка	t статистика	p-значення
Множинний R	0.93					
R-квадрат	0.89	Константа	-6450.89	433.30	-14.89	0.02
Нормований R-квадрат	0.89	X 1 (ETH)	8.12	0.24	34.52	0.00
Стандартна помилка	1535.66	X 2 (D&J-IND)	0.30	0.03	11.48	0.02
Спостереження	1266.00	X 10 (Adobe)	14.59	0.82	17.68	0.01

Джерело: розроблено автором

де Y — залежна змінна, що представляє вартість Bitcoin, та X — незалежні змінні.

Для побудови моделі було розраховано параметри рівняння регресії:

$$Y = -6450.89 + 8.12X_1 + 0.30X_2 + 14.59X_{10} \quad (4)$$

Оцінка регресійної статистики шляхом визначення коефіцієнтів кореляції, індексу детермінації, стандартної помилки наведена у табл. 4.

Отже, регресійна статистика моделі в цілому має задовільні характеристики: множинний коефіцієнт кореляції 0.93; змінність значень результату Y біля лінії регресії складає 11% від початкової дисперсії; відсутня мультиколінеарність. Досить високе значення стандартної помилки обумовлено високою волатильністю вартості Bitcoin протягом п'яти років. За аналізом t -статистики з довірчим інтервалом у 90% усі включені до моделі фактори є значущими. Порівняння показників p -значення з визначеним на рівні, що менше 0.10 дає підстави стверджувати про значущість кореляційних зв'язків моделі для усіх факторів. Аналіз за F -критерієм дозволяє стверджувати про значущість коефіцієнта множинної кореляції R .

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, модель може застосовуватися для прогнозування вартості Bitcoin у короткостроковому

періоді. Так, середня відносна похибка апроксимації дорівнює 9%, що означає, що побудована модель множинної регресії в цілому адекватно описує зв'язок вартості Bitcoin з обраними факторами у короткостроковій перспективі.

Отже, проведений аналіз надає можливість ранжувати фактори за силою впливу на результативну ознаку. Так, найбільший вплив мали наступні фактори: динаміка ринку фінансових послуг США (X_5), промисловий індекс Доу-Джонса (X_2), загальний індекс NASDAQ (X_3), вартість акцій компанії Adobe (X_{10}), ціна закриття криптовалюти Ethereum (ETH) (X_1) тощо. Для уникнення мультиколінеарності фактори, що мали високу попарну кореляцію було виключено із моделі. Так, динаміка ринку фінансових послуг США мала суттєву залежність від промислового індексу Доу-Джонса (98%) та загального індексу NASDAQ (94%), що також попарно корелювали між собою. Тому до моделі було включено лише один з цих трьох факторів, а саме промисловий індекс Доу-Джонса.

Отже, вартість криптовалют залежить від багатьох макроекономічних факторів і прогнозувати її в довгостроковій перспективі досить складно, тому постійно досліджувати нові фактори впливу.

Література

1. Шірінян Л. В. Вплив факторів на формування вартості біткойна / Л. В. Шірінян, Г. О. Роганова, А. С. Шірінян // Проблеми економіки. 2018. № 2 (36). С. 450–458.
2. Atlas L. Applications with blockchain technique / L. Atlas, C. Kumar, P. Rajakumari, P. Hamsagayathi // Wiley Online Library. 2019. URL: <https://doi.org/10.1002/9781119621201.ch9>
3. Brukhanskyi R. Crypto Assets in the System of Accounting and Reporting / R. Brukhanskyi, I. Spilnyk // The Problems of Economy. 2019. № 2. PP. 145–156. URL: <http://dx.doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156>.
4. Derun I. The ontological aspects of the essence of cryptocurrency and its display in accounting / I. Derun, I. Sklyaruk // Scientific notes of Ostroh Academy National University. Economics series: Scientific journal. 2018. № 11 (39). PP. 163–170. URL: [http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11\(39\)-163-170](http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11(39)-163-170)

5. Petruk O. Concept and classification of derivative financial instruments as a methodological precision on their regulation on the financial services market / O. Petruk, O. Novak, T. Osadcha // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. No 3. PP. 135–144. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-3-135-144>
6. Yatsyk T. Methodology of financial accounting of cryptocurrencies according to the IFRS / T. Yatsyk // *Evropsky casopis ekonomiky a managementu*. 2018. Vol. 4. Issue 6. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_6/09.pdf
7. Coinmarketcap. Cryptocurrencies market capitalization. 2020. URL: <https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/>
8. Finam.com. 2020. URL: <https://www.finam.ru/>

References

1. Shirinyan L. V. Vpliv faktoriv na formuvannya vartosti bitkojna / L. V. Shirinyan, G. O. Roganova, A. S. Shirinyan // *Problemi ekonomiki*. 2018. № 2 (36). S. 450–458.
2. Atlas L. Applications with blockchain technique/ L. Atlas, C. Kumar, P. Rajakumari, P. Hamsagayathi // *Wiley Online Library*. 2019. URL: <https://doi.org/10.1002/9781119621201.ch9>
3. Brukhanskyi R. Crypto Assets in the System of Accounting and Reporting/ R. Brukhanskyi, I. Spilnyk // *The Problems of Economy*. 2019. № 2. PP. 145–156. URL: <http://dx.doi.org/10.32983/2222-0712-2019-2-145-156>.
4. Derun I. The ontological aspects of the essence of cryptocurrency and its display in accounting / I. Derun, I. Sklyaruk // *Scientific notes of Ostroh Academy National University. Economics series: Scientific journal*. 2018. № 11 (39). PP. 163–170. URL: [http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11\(39\)-163-170](http://dx.doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11(39)-163-170)
5. Petruk O. Concept and classification of derivative financial instruments as a methodological precision on their regulation on the financial services market / O. Petruk, O. Novak, T. Osadcha // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. No 3. PP. 135–144. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-3-135-144>
6. Yatsyk T. Methodology of financial accounting of cryptocurrencies according to the IFRS / T. Yatsyk // *Evropsky casopis ekonomiky a managementu*. 2018. Vol. 4. Issue 6. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_6/09.pdf
7. Coinmarketcap. Cryptocurrencies market capitalization. 2020. URL: <https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/>
8. Finam.com. 2020. URL: <https://www.finam.ru/>

Криворучко Владислав Олександрович
аспірант кафедри економіки підприємства
Університету державної фіскальної служби України
Криворучко Владислав Александрович
аспирант кафедры экономики предприятия
Университета государственной фискальной службы Украины
Kryvoruchko Vladyslav
PhD-Student of the Department of Enterprise Economy
University of State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-9834-9387

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6378

ОЦІНКА ІНДИКАТОРІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ: НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

ОЦЕНКА ИНДИКАТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ: НА ПРИМЕРЕ ПОЛЬШИ И УКРАИНЫ

ASSESSMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY FORMATION INDICATORS: ON THE EXAMPLE OF POLAND AND UKRAINE

Анотація. У статті проведено дослідження макроекономічних індикаторів, що характеризують процес економічної системи держави до такої моделі економіки, що побудована на знаннях. Визначено сутність знань як економічного ресурсу, їх мультихарактерність та неможливість прирівняти до єдиної одиниці виміру. Розкрито сутність, основні характеристики та фактори, що забезпечують формування економіки знань в сучасних умовах. Визначено ряд індикаторів, які так чи інакше відображають потенціал держави до розбудови економіки знань. Охарактеризовано роль ключових суспільних інститутів в процесі переходу до економіки знань. Акцентовано увагу на ключовій ролі освітніх інститутів як головних центрів генерації та трансферу знань в економіці.

Проаналізовано найбільш поширені методики аналізу формування економіки знань та оцінки вартості знань як самостійного економічного ресурсу в економіці. Запропоновано методику дослідження економіки знань за допомогою економіко-математичного апарату, зокрема, регресійного аналізу для дослідження впливу динаміки вартості створених знань, вираженої в обсягу інвестицій в науково-дослідну та інноваційну діяльність, на динаміку основних макроекономічних показників (ВВП, безробіття, фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання).

Крім того, для отримання більш точних результатів, за допомогою фіктивних змінних в процес дослідження включено регіональний аспект та визначено роль окремих регіонів в процесах формування економіки знань держави. Обґрунтовано доцільність застосування економіко-математичних методів аналізу процесу формування економіки знань, як найбільш точних та конкретних інструментів, що дозволяють дослідити взаємозв'язки між наявними знаннями в економіці та результатами господарської діяльності як окремих суб'єктів так і економічної системи в цілому.

Ключові слова: економіка знань, управління знаннями, вартість знань, знаннєтворчий продукт, інновації, економічний розвиток.

Аннотация. В статье проведено исследование макроэкономических индикаторов, характеризующих процесс экономической системы государства в такой модели экономики, основанной на знаниях. Определена сущность знаний как экономического ресурса, их мультихарактерность и невозможность приравнять к единой единицы измерения. Раскрыта сущность, основные характеристики и факторы, обеспечивающие формирование экономики знаний в современных условиях. Определен ряд индикаторов, которые так или иначе отражают потенциал государства к развитию экономики знаний. Охарактеризована роль ключевых общественных институтов в процессе перехода к экономике знаний. Акцентируется внимание на ключевой роли образовательных институтов как главных центров генерации и трансфера знаний в экономике.

Проанализированы наиболее распространенные методики анализа формирования экономики знаний и оценки стоимости знаний как самостоятельного экономического ресурса в экономике. Предложена методика исследования экономики знаний с помощью экономико-математического аппарата, в частности, регрессионного анализа для исследования влияния динамики стоимости созданных знаний, выраженной в объеме инвестиций в научно-исследовательскую и инновационную деятельность, на динамику основных макроэкономических показателей (ВВП, безработица, финансовые результаты деятельности субъектов объектов хозяйствования).

Кроме того, для получения более точных результатов, с помощью фиктивных переменных в процесс исследования включено региональный аспект и определена роль отдельных регионов в процессах формирования экономики знаний государства. Обоснована целесообразность применения экономико-математических методов анализа процесса формирования экономики знаний, как наиболее точных и конкретных инструментов, позволяющих исследовать взаимосвязи между имеющимися знаниями в экономике и результатами хозяйственной деятельности как отдельных субъектов так и экономической системы в целом.

Ключевые слова: экономика знаний, управление знаниями, стоимость знаний, знаннетворчий продукт, инновации, экономическое развитие

Summary. The macroeconomic indicators that characterize the process of the economic system of the state to such a model of the economy, which is based on knowledge have been researched in the article. The essence of knowledge as an economic resource, their multi-characteristic, and impossibility to equate to a single unit of measurement has been determined. The essence, main characteristics, and factors that ensure the formation of the knowledge economy in modern conditions have been revealed. Several indicators have been identified that in one way or another reflect the potential of the state to build a knowledge economy. The role of key social institutions in the process of transition to the knowledge economy is described. Emphasis has been placed on the key role of educational institutions as the main centers of knowledge generation and transfer in the economy.

The most common methods of analysis of the formation of the knowledge economy and assessment of the value of knowledge as an independent economic resource in the economy have been analyzed. The method of the research of knowledge economy using the economic and mathematical device, in particular, the regression analysis for research of influence of dynamics of the cost of the created knowledge expressed in volume of investments in research and innovative activity, on dynamics of the basic macroeconomic indicators (GDP, unemployment, financial results) objects of management). Also, to obtain more accurate results, with the help of fictitious variables in the study process the regional aspect has been included and the role of individual regions in the formation of the knowledge economy of the state has been identified. The expediency of using economic and mathematical methods of analysis of the process of knowledge economy formation as the most accurate and specific tools to investigate the relationship between existing knowledge in economics and economic performance of both individuals and the economic system as a whole has been substantiated.

Key words: knowledge economy, knowledge management, knowledge cost, knowledge creation product, innovations, economic development.

Постановка проблеми. Поступальний розвиток суспільства ХХІ століття характеризується нагромадженням знань у різних сферах господарської діяльності. У більшості випадків знання ототожнювали з навичками та вміннями, які в подальшому сформували компетентність, проте, останнім часом знання набувають абсолютно іншого змісту. Ототожнення знань з будь-яким матеріальним ресурсом створює нові аспекти для їх дослідження як самостійного активу, зокрема, виникає питання стосовно

того, яку вартість мають знання у формуванні як валової доданої вартості держави чи регіону, так і доходів суб'єктів господарювання; яким чином впливає інноваційна діяльність на зайнятість населення, формування людського капіталу в державі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позиціонування знання як економічного ресурсу, з'ясування його сутності та природи, ролі та місця в суспільному прогресі, в «новій економіці», ролі системи освіти й науки в генеруванні та відтворенні

нових знань залишається питанням дискусійним та не вирішеним. Окрім того, підвищення інтересу дослідників до проблеми управління знаннями зростає з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють обмінюватися інтелектуальними ресурсами незалежно від географічної віддаленості в режимі реального часу.

Проблематика формування економіки, побудованої на знаннях, оцінки вартісних показників знань як самостійного ресурсу, дослідження процесів знецінення знань окреслена в працях Ф. Махлупа [1], К. Вііга [2], Й. Нонака, Х. Такеучі [3], А. Грублера, Г. Немета [4]. Вивченню причинно-наслідкових зв'язків процесу знецінення знань присвячена праця Т. Боуна [5]. Залежність між знеціненням знань та рівнем кваліфікації працівників компанії, а також визначення кореляції між рівнем підготовки персоналу та рентабельністю виробництва досліджено в працях Дж. Лі та С. Раджагопалана. Серед українських та польських вчених тематика формування економіки знань досліджена в працях Й. Радченко, В. Геця [6], Й. Клеєра, Л. Федулової [7], Е. Скшипек, І. Жукович, З. Докурно [8]

Постановка завдання. Мета дослідження — аналіз макроекономічних індикаторів формування вартості знань в економіці в розрізі економічних систем Польщі та України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність послідовного вирішення наступних завдань:

- охарактеризувати роль знань для розвитку та конкурентоспроможності економіки;
- систематизувати основні критерії та методичні інструменти оцінки вартості знань в економіці;
- запропонувати авторський підхід до аналізу процесу формування економіки знань та оцінки вартості останніх, застосовуючи економіко-математичний апарат аналізу;
- реалізувати вище згаданий підхід, використовуючи статистичні показники макроекономічного розвитку економічних систем Республіки Польща та України;
- охарактеризувати ключові переваги та недоліки такого підходу, а також напрямки подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Перспективи розвитку сучасного суспільства нерозривно пов'язані зі знаннями. Вони є підсумком індивідуальної та колективної пізнавальної діяльності, яка в свою чергу є похідною від інтелектуальних можливостей людини та сукупних соціально-економічних досягнень суспільства. Під впливом бурхливого розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій знання поступово перетворюються на важливий економіч-

ний ресурс сучасного суспільства, а також базис його подальшої соціалізації та інтелектуалізації.

Визначення знань в економіці є суперечливим та дуже пов'язаним із їх філософським трактуванням. Визначення сутності знань лежить в площині їх аморфності, складності опису та виміру, на відміну від матеріальних об'єктів. Серед існуючих визначень сутності знання в економіці вартим уваги є трактування Е. Тоффлера [9], який визначив знання як основу економічної системи, невидимий ресурс, що не відображається в балансі організації, але проявляється в синергетичному ефекті від найбільш раціонального використання таких ресурсів як земля, праця, капітал. Д. Белл та П. Портер під «знаннями» розуміють певне суспільне благо, що характеризується невідчуженістю та незалежністю вартості створених знань від інтенсивності їх подальшого використання.

Економіка знань — це така побудова системи господарювання, в якій головним ресурсом розвитку є знання, а їх створення, розповсюдження та використання забезпечує зростання та конкурентоспроможність [1]. У моделі економіки знань в структурі суспільного виробництва зростає питома вага високотехнологічних галузей, а у складі готової продукції зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової. Нова економічна модель трансформує інституційну структуру суспільства, в якій посилюється роль інститутів освіти та інновації, що формують необхідну інфраструктуру та ресурсну базу для забезпечення діяльності політичних та економічних інститутів. Не менш важливою залишається міжінституційна система комунікацій, яка забезпечує рух даних, інформації та знань між різними інститутами.

Для економіки знань найбільш характерним є зростання частки вартості знань у всіх економічних категоріях, явищах і процесах: у ціні окремого товару (націнка за новизну, стиль, торгову марку, професійний дизайн, гарантії якості тощо), в оцінці активів компанії (обсяг вкладень в людський капітал, в НДДКР, патенти, ліцензії, ноу-хау) та управлінського потенціалу (рівень кваліфікації менеджменту, відносини із споживачами та поставальниками).

Питання вимірювання та оцінки економіки знань в процесі переходу країн до такої системи господарювання стали ключовими в процесі розвитку даної концепції. Л. Піпія [10, с. 79–80] стверджує, що в економіці знань дуже складно визначити конкретну відповідність між собівартістю процесу виробництва знань та вартістю новостворених знань, оскільки неможливо раціонально підрахувати всі

ресурси (включно з залученими знаннями), які були витрачені на створення нових знань. Автор наголошує на тому, що унікальність знань пояснюється їх непридатністю до агрегування, оскільки всі наявні знання неможливо звести до єдиних одиниць вимірювання, а також вони не піддаються інвентаризації, подібно до матеріальних ресурсів, тому досить складно визначити «придатні» та «застарілі» знання.

Найбільш поширеними методами оцінки економіки знань є методи, пов'язані з побудовою інтегральних індексів. Моніторинг розвитку країн в напрямку економіки знань здійснюють такі міжнародні організації як Інститут статистики ЮНЕСКО, Євростат, Світовий банк, ОЕСР та ін. Такі організації здійснюють формування та аналіз інформаційної бази на основі отриманих даних від статистичних органів національного рівня, неурядових організацій тощо. У 2004 р. Світовий банк запропонував комп-

лексну методологію вимірювання економіки знань (Knowledge Assessment Methodology, КАМ) на основі чотирьох складових: економічний та інституційний режим; якісна освітня система та висококваліфіковані людські ресурси; інноваційна інфраструктура; інформаційно-комунікаційна інфраструктура [12].

За методологією КАМ може бути проведено два типи аналізу: базовий (Basic Scorecard) та замовний (Custom Scorecard). Перший тип аналізу є універсальним та найбільш використовуваним, включає в себе 14 індикаторів, серед яких 2 індикатори стосуються рівня економічного розвитку (середньорічний темп приросту ВВП та індекс людського потенціалу) та 12 індикаторів, які розподілені відповідно до складових економіки знань (економічний та інституційний режим; освіта та людські ресурси; інноваційна інфраструктура; інформаційно-комунікаційна інфраструктура). Індекс економіки

Таблиця 1

Характеристика методів аналізу вартості знань в економіці

№	Назва методу	Автор	Характеристика
1	Застосування коефіцієнтів ROA та ROI в розрахунку вартості знань	S. Kasiewicz, W. Rogowski [12],	Розрахунок рентабельності застосовується до оцінки інтелектуального капіталу. Проблема застосування: метод не виявляє окремих компонентів інтелектуального капіталу, що не дозволяє виокремити цінність окремих знань.
2	Методика VAIC	A. Pulic [13]	Метод націлений на визначення рентабельності від вкладених знань. Людський капітал є одним із складових доданої вартості, яка формується на підприємстві. Таким чином показник ROI може мати дві форми: рентабельність знань (ROK), рентабельність процесу (ROP). Дані коефіцієнти не завжди відображають точну прибутковість, подібно фінансовим показникам. Вони відображають порівняння якісних характеристик від вкладень в знання. Застосування даних показників має високу похибку.
3	Методика доданої вартості знань KVA (Knowledge Value Added)	J. Cintrón, L. C. Rabelo, T. J. Housel [14]	Використовується до розрахунку витрати знань, необхідних в тому чи іншому бізнес-процесі, тобто понесені витрати та отримані вигоди від даного процесу. Основою використання даного методу є аналіз змін IT-процесів в організації. Знання оцінюються як ресурс або матеріал виробничого процесу, який полягає у перетворенні витрат на результати. Дана методика не дає можливості оцінювати доходи внаслідок зміни вартості знань.
4	Методика управління доданою вартістю знань (KVAM — knowledge value added management)	W. D. Yu, P. I. Chang, S. H. Yo [15]	Ключовий опір на процес управління знаннями. Процес трансформації вкладень в результати розподіляється на два суб-процеси: процес створення знань, та процес формування доданої вартості знань. Досліджує лише якісний склад знань.
5	Методика ASKE-KVA	A.S. Chcar, [16] R. Coff [17]; K. Mazur [18]	Дана методика є розширеним варіантом методології KVA. Вдосконалення полягає у впровадженні додаткових якісних змінних, зокрема, таких як відношення до працівника як носія знань. Застосовується до ідентифікації людських знань та базується на таких основах: позиція, навички, знання та досвід. Аналіз вартості знань за такою методикою поділяється на три фази: I фаза — надання ваги кожній компетенції працівників; II фаза — визначення потенціалу знань, формування запасів знань; III фаза — агрегування знань та розрахунок коефіцієнтів рентабельності.

Джерело: побудовано автором на основі [12–18]

знань розраховується як середньоарифметичне вищезгаданих субіндексів. Даний показник дозволяє оцінити слабкі та сильні сторони економічної системи досліджуваної країни та окреслити заходи, необхідні для підвищення її ефективності. Високий рівень індексу економіки знань свідчить про потенційно високі темпи економічного розвитку за інших рівних умов.

Відомі чотири головних методологічних підходи до визначення вартості знань в економіці:

- за обсягом витрат на створення знань;
- за ринковою вартістю продуктів та послуг, в яких втілені ті чи інші знання;
- за уречевленістю в економічних процесах та продуктах (за рахунок пошуку зв'язку між зміною вартості створених знань та динамікою економічних показників діяльності суб'єктів);
- за отриманою прибутковістю від використання тих чи інших знань.

Витрати на генерування знань включають наступне: державні та приватні витрати на НДДКР, освіту, інформаційно-комунікаційні технології, програмне забезпечення тощо. За ринковою вартістю визначаються комерціалізовані знання, ціну яких визначає автор (власник) відповідно до середньозваженої ціни на ринку. В даному напрямку господарська діяльність будується на частковій або повній унікальності знань. Вартість останніх залежить від їх корисності та економічної ефективності.

У таблиці 1 наведено характеристику вибраних методів аналізу вартісних показників знань в економіці.

Оцінка вартості та якості знань з точки зору їх уречевленості в економічних продуктах та процесах полягає у дослідженні кореляції між динамікою реальних обсягів створеного знаннєтворчого продукту, інвестиціями в НДДКР та показниками валового внутрішнього продукту або обсягами доходу підприємств. В свою чергу, якість знань як показник ефективності їх застосування пов'язаний, в першу чергу, з інститутами, які здійснюють генерування таких знань — науково-дослідні організації та заклади освіти.

Для проведення відповідного аналізу вартості знань було застосовано економетричний апарат аналізу та побудовано наступні статистичні моделі:

1) зміна валового внутрішнього (регіонального) продукту на одну особу

$$\Delta Y_{it} = a_0 + a_1 IN_{it} + a_2 STUD_{it} + a_3 E_t + a_4 TIME_t + a_5 CRISIS_t + \eta_i + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

2) рівень безробіття

$$U_{it} = b_0 + b_1 IN_{it} + b_2 STUD_{it} + b_3 E_t + b_4 TIME_t + b_5 CRISIS_t + \eta_i + \varepsilon_{it}, \quad (2)$$

3) обсяг інвестиційних видатків

$$IN_{it} = c_0 + b_2 STUD_{it} + b_3 E_t + b_4 TIME_t + b_5 CRISIS_t + \eta_i + \varepsilon_{it}, \quad (3)$$

4) обсяг доходів від реалізації продукції, товарів та послуг підприємствами

$$P_{it} = a_0 + a_1 IN_{it} + a_2 STUD_{it} + a_3 E_t + \Delta Y_{it} + a_4 TIME_t + a_5 CRISIS_t + \eta_i + \varepsilon_{it}, \quad (4)$$

де Y_{it} — регіональний продукт бруто на одного мешканця,

IN_{it} — видатки на інновації (на одного мешканця),

$STUD_{it}$ — кількість студентів на 1000 мешканців,

E_t — обмінний курс (вартість долара США в національній грошовій одиниці),

$TIME_t$ — фіктивна змінна для врахування часового тренду,

$CRISIS_t$ — фіктивна змінна для врахування кризових явищ.

Для проведення даного аналізу використано вибірку офіційних статистичних даних за 2007–2018 рр. за такими показниками як ВВП на душу населення; рівень безробіття; динаміка валютного курсу; видатки на інноваційні розробки, в тому числі в промисловості та сфері послуг; кількості організацій, що здійснюють науково-дослідну діяльність; загальній кількості підприємств; фінансових результатах господарської діяльності підприємств; кількості персоналу, задіяного в науково-дослідній діяльності; кількості студентів закладів вищої освіти.

Сутність аналізу передбачає виявлення впливу знань, які виражені у вигляді інновацій, на такі показники як ВВП, рівень безробіття, фінансовий результат діяльності підприємств тощо. Окрім того, зворотній аналіз передбачає визначення впливу динаміки курсу валют, рівня безробіття, кількості студентів та кількості фахівців у сфері науково-дослідної роботи на формування нових знань, тобто збільшення (або зменшення) обсягу інновацій на ринку. Розраховуючи подібні кореляції між зваженими величинами, можна визначити рівень вартості та якості знань як здатність так чи інакше впливати на інші показники соціально-економічного стану досліджуваних країн.

З метою отримання більш точних розрахунків, враховано регіональну складову та значущість кожного окремого регіону в формуванні економіки знань (територіальний устрій Республіки Польща включає розподіл на 16 адміністративних одиниць — воєводств; територіальний устрій України — 24 області та 2 міста зі спеціальним статусом (м. Київ та м. Севастополь)¹. В процесі аналізу було побудовано ряд

¹ АР Крим, м. Севастополь та окремі регіони Донецької та Луганської областей, не включені до статистичного аналізу.

специфікацій статистичних моделей для відслідковування змін результату за рахунок виключення окремих змінних моделі. У таблиці 2 наведено зведені та кінцеві результати застосування статистичного апарату аналізу вартісних характеристик знань в економіці Республіки Польща.

Згідно з отриманими результатами розрахунків регресійної моделі для економіки Республіки Польща, можна зробити наступні висновки:

Динаміка зростання інноваційних видатків в Польщі суттєво впливає на зміну ВВП країни. Оцінений коефіцієнт (b) має додатне значення, що свідчить про зростання ВВП під впливом даного показника, та допустимий рівень значущості (p) в межах 3%. Також, на динаміку ВВП суттєво

впливає динаміка кількості студентів на 1000 мешканців. Оцінений коефіцієнт має додатне значення та рівень значущості менше 1%. Можна зробити висновок, що існує залежність між зростанням валового доходу та нарощенням людського капіталу. Варто зазначити, що чинник кризових явищ 2008–2009 рр. несуттєво вплинув на зниження ВВП Польщі. Врахування фіктивних змінних (особливостей регіону) у всіх специфікаціях відображає, що найбільш сприятливими для зростання валового регіонального продукту є структурні особливості Мазовецького та Великопольського воєводств (оцінені коефіцієнти виявились статистично значущими на рівні 0–1%). В інших регіонах не виявлено подібних ознак.

Таблиця 2

Регресійна модель аналізу впливу чинників на динаміку ВВП, безробіття, інноваційних видатків та доходів підприємств Республіки Польща за 2007–2018 рр¹.

Залежні змінні	ВВП		Безробіття		Інноваційні видатки		Доходи підприємств	
	b	p	b	p	b	p	b	p
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Константа	-0,542	0,27954	42,876	0,00000	-5,019	0,30493	466,92	0,00000
Інноваційні видатки	0,022	0,03243	-0,291	0,01338	-	-	-1,668	0,03168
Кількість студентів / 1000 мешканців	0,019	0,00288	-0,243	0,00000	0,345	0,00002	-	-
Динаміка курсу валют (злотий/євро)	0,695	0,00001	-4,384	0,00000	0,702	0,54148	-	-
Кризові явища 2008–2009 рр.	-0,233	0,25221	-4,178	0,00000	-3,087	0,04278	-41,88	0,00293
Часовий тренд	-0,162	0,00001	0,071	0,60651	0,146	0,58600	11,93	0,00000
Динаміка ВВП/1 особу	-	-	-	-	-	-	11,73	0,00511
R ²	0,416		0,783		0,308		0,938	
Врахування структурних особливостей окремих регіонів								
Назва регіону	2	3	4	5	6	7	8	9
Вармінсько-Мазурське	-	-	2,492	0,03276	-	-	-193,89	0,00000
Великопольське	0,559	0,02167	-7,047	0,00000	-	-	206,04	0,00000
Західнопоморське	-	-	-	-	-	-	-249,07	0,00000
Куявсько-Поморське	-	-	3,431	0,00116	3,762	0,04325	-	-
Люблінське	-	-	4,081	0,00004	-3,216	0,08488	-138,48	0,00000
Любуське	-	-	-8,365	0,00000	4,563	0,04252	-166,72	0,00000
Людзинське	-	-	-	-	4,667	0,01278	-35,72	0,06374
Мазовецьке	1,298	0,00001	3,913	0,00041	-5,176	0,03062	643,88	0,00000
Малопольське	-	-	-	-	-5,474	0,02394	29,91	0,12576
Опольське	-	-	-7,253	0,00000	-	-	-130,43	0,00000
Підкарпатське	-	-	6,366	0,00000	11,841	0,00000	-	-
Підляське	-	-	-	-	-2,681	0,10750	-108,91	0,00000
Поморське	-	-	-4,474	0,00001	-	-	66,66	0,00073
Свентокшиське	-	-	2,497	0,03276	-	-	-94,36	0,00001
Сілезьке	-	-	-7,572	0,00000	10,017	0,00000	169,05	0,00000

Джерело: розраховано автором на основі даних [19]

¹ Розрахунки проведено за допомогою статистичного пакету аналізу «Statistica»

Спостерігається суттєва залежність між кількістю студентів та рівнем безробіття. Оцінений показник має статистичну значущість на рівні менше 1%. Можна припустити, що вплив кількості студентів має сприятливий ефект, адже стимулює зменшення рівня безробіття, про що свідчить значення оціненого коефіцієнта (b). Аналіз особливостей окремих регіонів відображає, що в таких воєводствах як Вармінсько-Мазурське, Великопольське, Куявсько-Поморське, Люблінське, Лубуське, Мазовецьке,

Опольське, Підкарпатське, Поморське, Свентокшиське, Сілезьке спостерігається зменшення рівня безробіття за досліджуваний період.

Обсяги інноваційних видатків в Польщі суттєво залежать від кількості студентів, як джерела інтелектуального капіталу. Оцінений коефіцієнт (b) має додатне значення та високий рівень статистичної значущості (p) — менше 1%. Кризові явища 2008–2009 рр. вплинули на зменшення обсягу інноваційних видатків в Польщі. Врахування фіктивних

Таблиця 3

Регресійна модель аналізу впливу чинників на динаміку ВВП, безробіття, інноваційних видатків та доходів підприємств України за 2007–2018 рр.

Залежні змінні	ВВП		Безробіття		Інноваційні видатки		Доходи підприємств	
	b	p	b	p	b	p	b	p
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Константа	-0,706	0,53036	8,477	0,00000	0,189	0,00001	7,382	0,04624
Інноваційні видатки	3,270	0,01056	-0,726	0,02043	-	-	10,997	0,01919
Кількість студентів / 1000 мешканців	0,066	0,00057	-0,024	0,00000	0,002	0,00017	0,582	0,00029
Динаміка курсу валют (грн/євро)	0,201	0,00001	0,086	0,00000	0,002	0,32517	-	-
Кризові явища 2008–2009 рр.	-5,879	0,00000	1,728	0,00000	-0,029	0,51972	-5,134	0,19449
Часовий тренд	-1,702	0,00000	0,0742	0,09803	-	-	-1,611	0,00646
Динаміка ВВП / 1 особу	-	-	-	-	-	-	0,224	0,00641
R ²	0,415		0,718		0,21		0,199	
Врахування структурних особливостей окремих регіонів								
Назва регіону	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	-	-	-	-	-	-	-10,080	0,11419
Дніпропетровська	-	-	-1,721	0,00000	-	-	-0,379	0,96089
Житомирська	-	-	0,858	0,01226	-0,173	0,01553	-	-
Закарпатська	-	-	-0,945	0,00665	-0,221	0,00233	-	-
Запорізька	-	-	-1,026	0,00259	-	-	-10,550	0,16447
Івано-Франківська	-	-	-0,723	0,03410	-	-	-	-
Київська	3,910	0,00293	-2,734	0,00000	-0,147	0,04049	8,548	0,18204
Кіровоградська	-	-	-	-	-	-	-0,874	0,88115
Луганська	-2,759	0,03029	-	-	-	-	-	-
Львівська	-	-	-0,732	0,03337	-0,217	0,00239	2,631	0,65321
Одеська	-	-	-2,718	0,00000	-0,156	0,02845	-	-
Полтавська	4,072	0,00145	0,549	0,10656	-0,174	0,01436	0,764	0,91521
Рівненська	-	-	1,223	0,00042	-0,244	0,00066	-	-
Тернопільська	-	-	1,472	0,00005	-0,247	0,00056	-5,174	0,38597
Харківська	-	-	-1,135	0,00132	-0,143	0,05053	-25,590	0,01403
Херсонська	-	-	-	-	-0,176	0,01375	2,855	0,63317
Черкаська	-	-	-	-	-0,237	0,00093	1,587	0,78865
Чернівецька	-	-	-0,535	0,11821	-0,234	0,00108	-	-
Чернігівська	-	-	0,638	0,06228	-0,146	0,04150	-	-
м. Київ	10,051	0,00019	-	-	-	-	31,020	0,00000

Джерело: розраховано автором на основі даних [20]

змінних окремих регіонів показує, що особливості таких воєводств як Куявсько-Поморське, Любуське, Лодзинське, Підкарпатське та Сілезьке позитивно впливають на динаміку інноваційних видатків.

Існує високий рівень статистичної значущості між динамікою інноваційних видатків та динамікою доходів підприємств Польщі. Оцінений коефіцієнт видатків на інновації має від'ємне значення ($-1,66$), таким чином, можна стверджувати, що інновації впливають на зменшення доходів підприємств. Проте, такий результат розрахунку пояснюється наявністю часового тренду. В короткостроковій перспективі видатки на інновації зменшують прибутки підприємства, адже на інноваційну діяльність спрямовується частина відрахувань з доходів, проте, в довгостроковій перспективі інновації стимулюватимуть зростання обсягу доходу підприємств, через їх втіленість в нових продуктах, технологіях, перекваліфікації персоналу.

У таблиці 3 наведено результати регресійного аналізу для економіки України.

Результати розрахунків регресійної моделі для економіки України дозволяють зробити наступні висновки:

Оцінений коефіцієнт інноваційних видатків (b) має додатне значення та високий рівень статистичної значущості (p), що відображає позитивну тенденцію зростання ВВП України під впливом даного чинника. Аналогічно на динаміку ВВП впливає показник кількості студентів на 1000 мешканців. Оцінений коефіцієнт (b) має додатне значення та високий рівень статистичної значущості (p). Варто зазначити, що кризові явища 2008–2009 рр. негативно вплинули на динаміку ВВП України, про що свідчить від'ємне значення оціненого коефіцієнта ($-5,87$) та рівень статистичної значущості (p) менше 1%. Аналіз впливу особливостей окремих регіонів на зміну ВВП показує, що найвищий рівень статистичної значущості оцінених коефіцієнтів з додатним значенням спостерігається в м. Київ, областях Київській та Полтавській. Негативне значення оціненого коефіцієнта спостерігається в Луганській області. Такі результати не видаються несподіваними, враховуючи теперішній кризовий рівень соціально-економічного розвитку даного регіону.

У досліджуваній моделі спостерігається тісний взаємозв'язок між кількістю студентів та динамікою рівня безробіття. Оцінений коефіцієнт (b) має від'ємне значення та рівень статистичної значущості менше 1%, що свідчить про те, що динаміка кількості студентів на 1000 мешканців сприяє зменшенню рівня безробіття в Україні. Оцінка особливостей окремих регіонів показує, що в Дніпропетровській, Запорізь-

кій, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Одеській, Харківській спостерігається високий рівень статистичної значущості (p) оцінених коефіцієнтів (b). Останні мають від'ємне значення, що свідчить про зменшення рівня безробіття під впливом структурних особливостей регіонів. В таких областях як Житомирська, Рівненська, Тернопільська оцінений коефіцієнт має додатне значення, що свідчить про зростання безробіття в даних регіонах під впливом структурних особливостей регіону.

Існує тісний взаємозв'язок між кількістю студентів на 1000 мешканців та динамікою інноваційних видатків. Оцінений коефіцієнт (b) має додатне значення та високий рівень статистичної значущості (p) менше 1%. Водночас, оцінка структурних особливостей регіонів відображає, що в більшості областей, незважаючи на високий рівень статистичної значущості (Житомирська, Закарпатська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька), оцінений коефіцієнт має від'ємне значення, що свідчить про негативний вплив структурних особливостей регіонів на динаміку інвестиційних видатків.

Аналіз впливу чинників на доходи підприємств відображає позитивний вплив кількості студентів на 1000 мешканців з високим рівнем статистичної значущості оціненого коефіцієнта. Також, можна визначити позитивний вплив динаміки інноваційних видатків на доходи підприємств в Україні. Оцінений коефіцієнт має додатне значення, проте, статистична значущість перебуває на рівні 1,9%. Вплив чинника добробуту населення, вираженого у вигляді динаміки ВВП на душу населення, є додатним, що підтверджує значення оціненого коефіцієнта (b). Показник статистичної значущості є високим та перебуває на рівні менше 1%. Аналіз моделі із врахуванням фіктивних змінних показує, що існує значний вплив структурних особливостей міста Києва, який акумулює в собі значні обсяги матеріальних та інтелектуальних ресурсів та, відповідно, є головним центром розвитку бізнесу в державі. Таким чином, врахування м. Києва, фактично, нівелює вплив інших регіонів на динаміку доходів підприємств. Розрахунковий коефіцієнт м. Києва є досить високим та має додатне значення, а статистична значущість фіктивної змінної становить менше 1%.

Застосування економетричних та статистичних методів аналізу дозволяє точніше та конкретніше дослідити взаємозв'язки між наявними знаннями в економіці та результатами господарської діяльності як окремих суб'єктів так і економічної системи в цілому. Водночас, застосована регресійна модель оцінки вартості знань в економіці на даний

момент не дозволяє визначити єдиний алгоритм оцінки знань, або приведення їх до окремої одиниці вимірювання, придатної до оцінки. Таким чином, оцінювати знання з точки зору їх вартісних показників можливо лише за допомогою відносних величин та пошуку кореляційних взаємозв'язків між ними.

Для прикладу, якщо показник кількості студентів на 1000 мешканців сприяє зменшенню рівня безробіття в країні (або окремому регіоні), можна стверджувати про зростання рівня якості знань, втіленої в нових висококваліфікованих фахівцях, мобільних та адаптивних до нових умов ринку. Аналогічно попередньому прикладу, аналіз взаємозв'язку між видатками на інноваційну діяльність та обсягом валового внутрішнього продукту або доходу від реалізації підприємств при від'ємному значенні коефіцієнта може пояснюватись низькою вартістю та якістю тих чи інших інноваційних продуктів, адже вони не сприяють підвищенню добробуту населення та рентабельності діяльності підприємств.

Це в свою чергу стимулює уряд до перегляду інноваційної політики в державі, а на рівні підприємства — аудит наявних інтелектуальних ресурсів та впровадження дієвої системи управління знаннями. Оцінка вартості знання з врахуванням часового тренду може дозволити оцінити так званий період «напіврозпаду» компетенцій — проміжок часу в процесі життєдіяльності працівника, від моменту закінчення університету до того моменту, коли вартісність даної професії (компетенції) на ринку праці зменшиться до нуля.

Зростання кореляції між добробутом населення та результатами діяльності підприємств та, водночас, зменшення безробіття в державі повинно сприяти оновленню соціальної та економічної політики, створенню економічних стимулів для розвитку малого та середнього бізнесу, залученню нових інвестицій, розвитку інноваційних напрямків підприємництва, усвідомленню необхідності стимулювання інноваційної та інтелектуальної активності населення країни. При цьому, головна опора повинна здійснюватися на інститут освіти. Розробка досконалої методики аналізу та оцінки вартості та якості знань, дослідження взаємозв'язку між базовими величинами економіки знань є необхідним напрямком для подальшого розвитку системи освіти, формування стратегії інноваційної діяльності, переоцінки вартості компетенцій на ринку праці та розробки досконалої системи оплати праці, побудованої на визначенні вартості знань, закладених в ту чи іншу професію.

Характер розвитку системи вищої освіти повинен бути скерований на потреби і цінності майбут-

ньої постіндустріальної епохи, нових технологічних укладів та нової економічної системи, в якій знання є основним продуктом, а людина знань — головним продуктом якісної системи освіти. Розробка системи безперервної освіти як важливого інструменту зростання вартості знань та утримання конкурентоспроможності носія відповідних знань та компетенцій на ринку праці. Роль освіти, як індустрії знань, зводиться не тільки до поширення вже існуючих знань від одного індивіда, або місця зберігання, до іншого, але й до формування навичок створення нових знань. Таким чином, освіта перетворюється на стратегічний сектор економіки. Важливим залишається налагодження відповідності освіти базисам ринкової економіки, що повинно відбуватися через формування менеджменту освіти та збільшення залучення бізнесу до даної сфери. Це зумовлює переосмислення значення інвестування сфери освіти та приведення такого роду вкладень до рівня високорентабельних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Знання є досить специфічним продуктом, який неможливо прирівняти в еквіваленті до певної вимірної одиниці. Це пояснюється їх мультихарактерністю. На сьогодні існує три головних підходи до оцінки вартості знань: за обсягом витрат на їх створення, за ринковою вартістю та за втіленістю в економічних процесах, продуктах та послугах. Кожен із підходів має свої як позитивні, так і негативні сторони.

Аналіз впливу знань, які виражені у вигляді інновацій, на такі показники як ВВП, рівень безробіття, фінансовий результат діяльності підприємств тощо здійснено за допомогою побудови регресійної моделі для України та Польщі. З метою отримання більш точних розрахунків враховано регіональну складову та значущість кожного окремого регіону в формуванні вартості знань в економіці. Аналіз статистичних змінних показує сприятливий вплив кількості студентів на динаміку ВВП (статистична значущість менше 1%). Існує залежність між зростанням ВВП та нарощенням людського капіталу. Фактор інноваційних видатків, як і кількості студентів сприяє зменшенню безробіття в країні. Існує тісний взаємозв'язок між кількістю студентів та динамікою обсягу інноваційних видатків. Має місце значна потреба інноваційної сфери в людському капіталі як носії знань та ідей. Прослідковується тісний взаємозв'язок між видатками на інновації та доходами підприємств (рівень значущості складає 3%). В короткостроковій перспективі видатки на інновації зменшують прибутки підприємства, адже на інноваційну діяльність спрямовується части-

на відрахувань з доходів, проте, в довгостроковій перспективі інновації стимулюватимуть зростання обсягу доходу підприємств, через їх втіленість в нових продуктах, нових технологіях, знаннях тощо.

Першочерговим завданням є розширення існуючих в даній роботі наукових досліджень в галузевому аспекті, а також включення до моделі більшої кількості статистичних змінних для проведення точнішого та зваженого регресійного аналізу моделі, зокрема, таких як обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку обох досліджуваних країн, обсягу впроваджених інноваційних продуктів в виробництво, кількості реалізованих інноваційних

технологій на ринку, кількості наукового персоналу, кількості зареєстрованих патентних заявок тощо.

Розробка досконалої методики аналізу та оцінки вартості та якості знань, є необхідним для подальшого вдосконалення системи освіти, формування стратегії інноваційної діяльності, переоцінки вартості компетенцій на ринку праці. Характер розвитку системи освіти повинен бути скерований на потреби і цінності майбутньої постіндустріальної епохи, нових технологічних укладів та нової економічної системи, в якій знання є основним ресурсом, а людина знань — головним продуктом якісної системи освіти.

Література

1. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlup // Princeton University Press. 1962. the USA.
2. Wiig K. Knowledge Management: An Introduction and Perspective / K. Wiig // Journal of Knowledge Management. 1997. Vol.1. Iss: 1. PP. 6–14.
3. Нонака И. Компания — создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / И. Нонака, Х. Такеучи. Пер. с англ. А. Трактинского. М.: ЗАО «ОлимпБизнес», 2011. 384 с.
4. Grubler A. Sources and Consequences of Knowledge Depreciation. Historical Case Studies of Energy Technology Innovation / A. Grubler, G. Nemet // The Global Energy Assessment. Cambridge University Press. 2012. Cambridge, Chapter 24, UK.
5. Boone T. Learning and Knowledge Depreciation in Professional Services / T. Boone, R. Ganeshan, R. Hicks // Management Science. 2008. Vol. 54, Iss. 7. PP. 1231–1236.
6. Економіка знань та її перспективи для України. Наукова доповідь // Інститут економічного прогнозування НАН України / за ред. В. М. Гейця. К.: ІЕП НАНУ, 2005. 168 с.
7. Федупова Л. І. Економіка знань: підручник / Л. І. Федупова. К.: Інститут економіки прогнозування, 2009. 600 с.
8. Dokurno Z. Modelowanie kapitału ludzkiego w gospodarce opartej na wiedzy / Z. Dokurno. PWN SA, 2017. Warsaw.
9. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century / A. Toffler // Bantam Books, 1990. New York.
10. Пипия Л. К. Потребности и возможности измерения экономики знаний / Л. К. Пипия // Инновации. 2006. № 10 (97). С. 78–87.
11. The Knowledge economy, the KAM methodology and World Bank operations. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/695211468153873436/The-knowledge-economy-the-KAM-methodology-and-World-Bank-operations>
12. Kasiewicz S. Kapitał intelektualny. Spojrzenie z perspektywy interesariuszy / S. Kasiewicz, W. Rogowski, M. Kicińska // Oficyna Ekonomiczna, 2006. Kraków.
13. Pulic A. VAIC — an accounting tool for IC management / A. Pulic // International Journal of Technology Management. 2000. Vol. 20. No. 5–8. PP. 702–714.
14. Cintrón J. (2008) Estimating the Knowledge Value Added of Information Technology Investments / J. Cintrón., L. C. Rabelo, T. J. Housel // Proceedings of the 2008 Industrial Engineering Research Conference, 2008. PP. 1850.
15. Yu W. D. KHAM: model for measuring knowledge management performance of engineering community of practice / Yu W. D., Chang P. L., Yo S. H., Liu S. L. // Construction Management and Economics. 2008. Vol. 27. PP. 733–747.
16. Chacar A. S. Institutional Settings and Rent Appropriation by Knowledge-based Employees. The Case of Major League Baseball / A. S. Chasar, W. Hesterly // Managerial and Decision Economics. 2008. Vol. 29. No. 2/3. PP. 117–136.
17. Coff R. When competitive advantage doesn't lead to performance: resourcebased theory and the stakeholder bargaining power / R. Coff // Organization Science. 1999. Vol. 10. PP. 119–133.
18. Mazur K. Tworzenie i przywłaszczanie wartości. Perspektywa relacji: pracownik — organizacja / K. Mazur // Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielogórskiego, 2011. Zielona Góra.

19. Офіційний сайт головного управління статистики Республіки Польща (Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej). URL: <https://stat.gov.pl/>
20. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlup // Princeton University Press. 1962. the USA.
2. Wiig K. Knowledge Management: An Introduction and Perspective / K. Wiig // Journal of Knowledge Management. 1997. Vol.1. Iss: 1. PP. 6–14.
3. Nonaka I. Kompaniya — sozdatel znaniya. Zarozhdenie i razvitie innovacij v yaponskih firmah / I. Nonaka, H. Takeuchi. Per. s angl. A. Traktinskogo. M.: ZAO «OlimpBiznes», 2011. 384 s.
4. Grubler A. Sources and Consequences of Knowledge Depreciation. Historical Case Studies of Energy Technology Innovation / A. Grubler, G. Nemet // The Global Energy Assessment. Cambridge University Press. 2012. Cambridge, Chapter 24, UK.
5. Boone T. Learning and Knowledge Depreciation in Professional Services / T. Boone, R. Ganeshan, R. Hicks // Management Science. 2008. Vol. 54, Iss. 7. PP. 1231–1236.
6. Ekonomika znan ta yiyi perspektivi dlya Ukrayini. Naukova dopovid // Institut ekonomichnogo prognozuvannya NAN Ukrayini / za red. V. M. Gejcy. K.: IEP NANU, 2005. 168 s.
7. Fedulova L. I. Ekonomika znan: pidruchnik / L. I. Fedulova. K.: Institut ekonomiki prognozuvannya, 2009. 600 s.
8. Dokurno Z. Modelowanie kapitalu ludzkiego w gospodarce opartej na wiedzy / Z. Dokurno. PWN SA, 2017. Warsaw.
9. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century / A. Toffler // Bantam Books, 1990. New York.
10. Pipiya L. K. Potrebnosti i vozmozhnosti izmereniya ekonomiki znaniy / L. K. Pipiya // Innovacii. 2006. № 10 (97). S. 78–87.
11. The Knowledge economy, the KAM methodology and World Bank operations. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/695211468153873436/The-knowledge-economy-the-KAM-methodology-and-World-Bank-operations>
12. Kasiewicz S. Kapital intelektualny. Spojrzanie z perspektywy interesariuszy / S. Kasiewicz, W. Rogowski, M. Kicinska // Oficyna Ekonomiczna, 2006. Krakow.
13. Pulic A. VAIC — an accounting tool for IC management / A. Pulic // International Journal of Technology Management. 2000. Vol. 20. No. 5–8. PP. 702–714.
14. Cintron J. (2008) Estimating the Knowledge Value Added of Information Technology Investments / J. Cintron., L. C. Rabelo, T. J. Housel // Proceedings of the 2008 Industrial Engineering Research Conference, 2008. PP. 1850.
15. Yu W. D. KIAM: model for measuring knowledge management performance of engineering community of practice / Yu W. D., Chang P. L., Yo S. H., Liu S. L. // Construction Management and Economics. 2008. Vol. 27. PP. 733–747.
16. Chacar A. S. Institutional Settings and Rent Appropriation by Knowledge-based Employees. The Case of Major League Baseball / A. S. Chasar, W. Hesterly // Managerial and Decision Economics. 2008. Vol. 29. No. 2/3. PP. 117–136.
17. Coff R. When competitive advantage doesn't lead to performance: resourcebased theory and the stakeholder bargaining power / R. Coff // Organization Science. 1999. Vol. 10. PP. 119–133.
18. Mazur K. Tworzenie i przywlaszczanie wartosci. Perspektywa relacji: pracownik — organizacja / K. Mazur // Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielogorskiego, 2011. Zielona Gora.
19. Oficijnij sajт golovnogo upravlinnya statistiki Respubliki Polsha (Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej). URL: <https://stat.gov.pl/>
20. Oficijnij sajт derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukrayini. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Омельяненко Віталій Анатолійович

*кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка;
Інститут економіки промисловості НАН України*

Омельяненко Виталий Анатоліевич

*кандидат экономических наук, доцент, докторант,
Сумской государственной педагогической университет имени А.С.Макаренко;
Институт экономики промышленности НАН Украины*

Omelyanenko Vitaliy

*PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student
Sumy State Makarenko Pedagogical University;
Industrial Economics Institute of NAS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-0713-1444*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6411

ІННОВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ¹

ИННОВАЦИОННЫЙ КОМПОНЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: АСПЕКТ БЕЗОПАСНОСТИ

INNOVATION COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SECURITY ASPECT

Анотація. Незаперечним є величезний потенціал інновацій для досягнення цілей сталого розвитку, однак при цьому постає завдання орієнтації інноваційного процесу на найбільш проблемні його сфери, що є загрозою національної безпеки. Ця проблематика актуалізується в контексті формування механізмів взаємодії держави, бізнесу та суспільства й є актуальною науково-практичною задачею. На основі вищевикладеного метою дослідження є аналіз основних складових стратегій інноваційного розвитку в рамках національних стратегій сталого розвитку. В дослідженні автором удосконалено схему взаємозв'язку між розвитком та безпекою, що орієнтована на досягнення цілей розвитку та безпеки через відповідну інноваційну політику та управління розвитком. З урахуванням значення інноваційного розвитку, а також національних особливостей залежності між ним та цілями сталого розвитку, запропоновано практичний підхід узгодженості інноваційної політики для сталого розвитку. Визначено, що для реалізації узгодженості інноваційної політики для сталого розвитку важливою є аналітична компонента, що пов'язуватиме цілі сталого розвитку та індикатори інноваційної системи як основи їх досягнення. Для визначення впливу інноваційного розвитку на сталий розвиток України визначено вплив індикатора цілі 9 на інші 16 цілей. Визначено складові національної системи «сталий розвиток – безпека» та здійснена їх оцінка на основі Sustainable Development Report 2019. В якості перспектив використання розробленої методології інституційно-інноваційного проектування (створення інституційних умов для реалізації інноваційних пріоритетів розвитку) запропоновано розглянути її в контексті досягнення цілей сталого розвитку (систематичної інтеграції економічного, соціального та екологічного аспектів сталого розвитку) на регіональному рівні.

Ключові слова: сталий розвиток, інновації, політика, безпека.

¹ Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту № 0117U003855 «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України» та в рамках програми ЕККАВ, що реалізується Archimedes Foundation (Естонія)

Аннотация. Огромный потенциал инноваций для достижения целей устойчивого развития является неопровержимым, однако при этом возникает задача ориентации инновационного процесса на наиболее проблемные его сферы, что является угрозой национальной безопасности. Эта проблематика актуализируется в контексте формирования механизмов взаимодействия государства, бизнеса и общества и является актуальной научно-практической задачей. На основе вышеизложенного целью исследования является анализ основных составляющих стратегий инновационного развития в рамках национальных стратегий постоянного развития. В исследовании автором усовершенствована схема взаимосвязи между развитием и безопасностью, которая ориентирована на достижение целей развития и безопасности через соответствующую инновационную политику и управление развитием. С учетом значения инновационного развития, а также национальных особенностей зависимости между ним и целями устойчивого развития, предложен практический подход согласованности инновационной политики для устойчивого развития. Определено, что для реализации согласованности инновационной политики для устойчивого развития важной является аналитическая компонента, которая будет связывать цели устойчивого развития и индикаторы инновационной системы как основы их достижение. Для определения влияния инновационного развития на устойчивое развитие Украины определено влияние индикатора цели 9 на другие 16 целей. Определены составляющие национальной системы «устойчивое развитие – безопасность» и осуществлена их оценка на основе Sustainable Development Report. В качестве перспектив использования разработанной методологии институционно-инновационного проектирования (создание институционных условий для реализации инновационных приоритетов развития) предложено рассмотреть ее в контексте достижения целей устойчивого развития (систематической интеграции экономического, социального и экологического аспектов устойчивого развития) на региональном уровне.

Ключевые слова: устойчивое развитие, инновации, политика, безопасность.

Summary. The huge potential of innovations to achieve the goals of sustainable development is indisputable, but at the same time the task of orienting the innovation process to its most problematic areas, which is a threat to national security, arises. This issue is relevant in the context of the formation of mechanisms of interaction between the state, business and society and is an urgent scientific and practical problem. Based on the above, the purpose of the study is to analyze the main components of innovation development strategies in the framework of national strategies for sustainable development. In the study, the author improved the scheme of the relationship between development and security, which is focused on achieving development and security goals through appropriate innovation policies and development management. Taking into account the importance of innovative development, as well as the national characteristics of the relationship between it and the goals of sustainable development, a practical approach to the coherence of innovation policy for sustainable development is proposed. It is determined that for the implementation of the coherence of innovation policy for sustainable development, an analytical component is important, which will link the goals of sustainable development and indicators of the innovation system as the basis for their achievement. To determine the impact of innovative development on the sustainable development of Ukraine, the impact of the indicator of goal 9 on the other 16 goals is determined. The components of the national system «sustainable development – security» are identified and evaluated on the basis of Sustainable Development Report 2019. As prospects for using the developed methodology of institutional innovation (creating institutional conditions for innovative priorities of sustainable development) it is proposed to consider it in the context of achieving sustainable goals development (systematic integration of economic, social and environmental aspects of sustainable development) at the regional level.

Key words: sustainable development, innovations, policy, security.

Постановка проблеми. Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року та 17 відповідних цілей в області сталого розвитку є амбіційною стратегією розвитку людства та дорожньою картою подолання бідності, захисту навколишнього середовища та надання рівних можливостей. Незаперечним є величезний потенціал інновацій для досягнення цілей сталого розвитку, однак при цьому постає завдання орієнтації інноваційного процесу на найбільш проблемні його сфери, що є загрозою національної безпеки. Ця проблематика актуалізується в контексті формування механізмів

взаємодії держави, бізнесу та суспільства й є актуальною науково-практичною проблемою.

Аналіз досліджень і публікацій. В попередніх дослідженнях автора було розглянуто теоретико-методологічні аспекти до управління інноваційним аспектом національної безпеки. Зазначений аспект також розглянуто в матеріалах експертних дискусій [1] та підходу узгодженості політики зі сталим розвитком [2]. Необхідність орієнтації інноваційних процесів на сталий розвиток у дослідженнях було розглянуто з точки зору географізації (локалізації) сталого розвитку [3; 4; 5], а також взаємозв'язку

між цілями та вимірами сталого розвитку [6; 7], що в сукупності формує завдання визначення нового змісту інноваційної політики, яку в дослідженнях [8; 9] автором розглянуто в безпековому вимірі.

На основі вищевикладеного **метою дослідження** є аналіз основних складових стратегій інноваційного розвитку в рамках національних стратегій сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Stern та Ojendal [10] відзначають, що загальновизнані дефініції концептів «розвиток» та «безпека» та єдина інтерпретація зв'язку між обумовленими ними явищами відсутні, і тому необхідно розглядати мережу взаємозв'язків різними ідеями, процесами та об'єктами. Субстантивним зв'язок між безпекою та розвитком стає тільки тоді, коли його наповнюють конкретним змістом гравці, які намагаються втілити на взаємозв'язки практики. Тому для концептуалізації зв'язку між сталим розвитком та безпекою, зокрема в рамках цілей сталого розвитку, запропоновано розглянути інноваційний фактор. Відповідно на рис. 1 показано удосконалену автором схему взаємозв'язку між розвитком та безпекою, що орієнтована на досягнення цілей розвитку та безпеки через відповідну інноваційну політику та управління розвитком.

На основі рис. 1 та експертних оцінок [1] можна стверджувати, що у випадку, коли країна реалізує відповідну інноваційну політику розвитку з адекватним інструментарієм управління, вона створює необхідні умови для забезпечення її безпеки. Важливо також відзначити, що зі зростанням впливу глобалізації національні кордони стають неактуальними та відбуваються значні зміни в концепції

національної безпеки. Замість забезпечення суверенітету військовим шляхом безпекова політика наразі формується та оцінюється з точки зору безпеки сталого розвитку.

В результаті розуміння значення цілей сталого розвитку виник науково-практичний підхід узгодженості політики для сталого розвитку (policy coherence for sustainable development, PCSD). Експерти ОЕСР визначають PCSD як «підхід та інструмент систематичної інтеграції економічного, соціального та екологічного аспектів сталого розвитку на всіх етапах вироблення внутрішньої та міжнародної політики» [2]. Основними цілями PCSD визначені:

- сприяння синергії в усіх сферах економічної, соціальної та екологічної політики;
- визначення компромісів та узгодження цілей внутрішньої політики з міжнародними цілями;
- усунення негативних наслідків внутрішньої політики для цілей сталого розвитку.

З урахуванням значення інноваційного розвитку, а також національних особливостей залежності між ним та цілями сталого розвитку, доцільно розглянути практичний підхід узгодженості інноваційної політики для сталого розвитку (innovation policy coherence for sustainable development, IPCSD).

Для реалізації політики IPCSD важливою є аналітична компонента, що пов'язуватиме цілі сталого розвитку та індикатори інноваційної системи як основи їх досягнення.

Важливим завданням є визначення пріоритетних сфер, в яких найбільш актуальним (необхідним) є застосування інновацій з урахуванням ресурсних обмежень. Варто відзначити, що пріоритетні сфери диференціюються в різних країнах. Аналогічний висновок знаходимо і у дослідженні Strategic and Quantitative Analysis Centre, що діє під егідою Institute for Global Environmental Strategies (Японія) [6], за результатами якого можемо зробити висновок, що для кожної країни характер та сила зв'язку між 17 цілями сталого розвитку та / або відповідними під цілями є різним.

Для визначення впливу інноваційного розвитку на сталий розвиток України визначимо вплив індикатора цілі 9 на інші 16 цілей. Для вивчення кореляційних зв'язків між цими індикаторами використаємо метод порівняння паралельних рядів двох показників, один з яких є факторним (інноваційний розвиток), а другий — результативним (16 цілей сталого розвитку). Для вирішення цього завдання з огляду на обмежений період даних звітів використаємо коефіцієнт Фехнера. На рис. 2 показано відповідні розрахунки на основі даних Sustainable Development Report.

Рис. 1. Схема парадигми розвитку та безпеки

Джерело: удосконалено автором на основі [5]

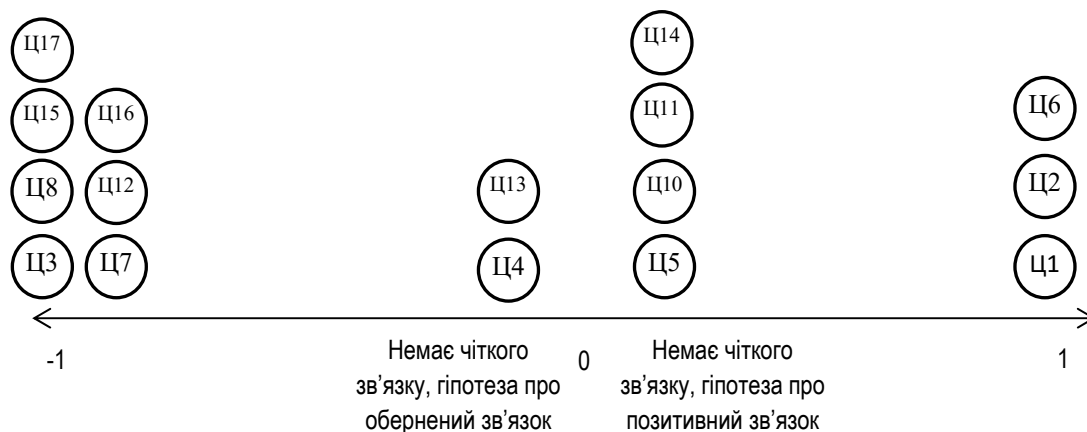

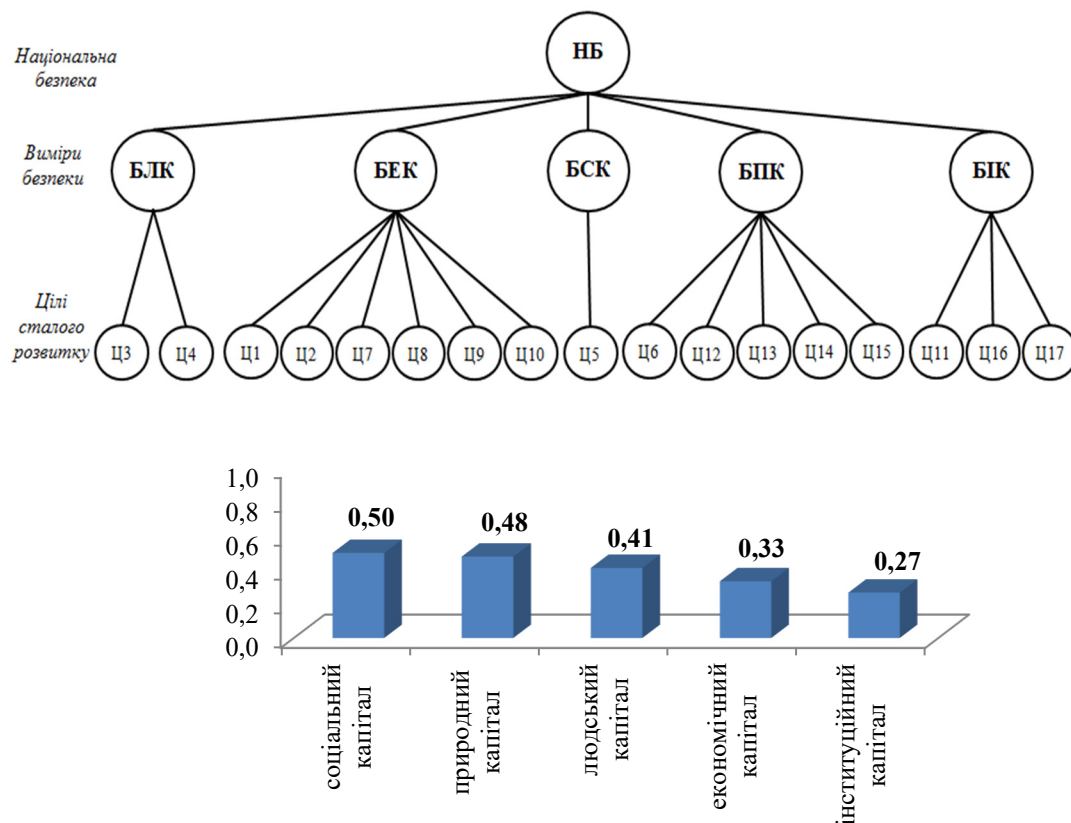
Рис. 2. Взаємозв'язок між ціллю сталого розвитку 9 (фактор) та іншими цілями сталого розвитку

Джерело: розраховано автором для України на основі даних Sustainable Development Report 2017–2019

З рис. 2 можемо зробити висновок, що інноваційний фактор по різному впливає на цілі сталого розвитку, що має бути враховано при розробленні відповідної інноваційної політики.

Проведений автором аналіз дозволяє зробити висновок, що політики сталого розвитку та безпе-

ки мають ряд спільних рис, що дає змогу формувати науково-методологічні підходи до розбудови інтегрованої національної системи «сталий розвиток — безпека». В контексті розробки концепцій практичного втілення національної системи «сталий розвиток — безпека» важливо виявити фактори,

БЛК — безпека людського капіталу, БЕК — безпека економічного капіталу, БСК — безпека соціального капіталу, БПК — безпека природного капіталу, БІК — безпека інституційного капіталу

Рис. 3. Складові національної системи «сталий розвиток — безпека» (авторський підхід) та оцінка їх досягнення на основі Sustainable Development Report 2019 [10]

що лежать в її основі та здатні в найбільшій мірі вплинути на її розбудову.

Для ідентифікації складових національної системи «сталий розвиток — безпека» автором було адаптовано підхід експертів OECD до класифікації складових сталого розвитку [7], шляхом систематизації 17 цілей сталого розвитку за видами капіталу з додаванням інституційного капіталу (рис. 3).

Результати, представлені на рис. 3, свідчать про низький рівень безпеки складових національної системи «сталий розвиток — безпека», що вимагає впровадження широкого спектру інновацій.

При розробленні інноваційної політики, зокрема в Україні, досить часто ігнорується географічний (локальний) компонент розвитку, що враховує природну обумовленість та високу соціально-економічну й екологічну значимість (диференціацію) регіональних (локальних) систем.

В результаті проведеного аналізу відзначимо відсутність вітчизняних практико орієнтованих досліджень узгодження інноваційної політики і географічних особливостей територій в контексті забезпечення національної безпеки України. Географічний аспект економічної політики загалом та інноваційної політики зокрема можемо проілюструвати підходом Харвея Д., який в якості мети досліджень розглядає виявлення територіальних відмінностей поверхні Землі.

В якості перспектив використання розробленої в попередніх дослідженнях [8; 9] методології інституційно-інноваційного проектування (створення інституційних умов для реалізації інноваційних пріоритетів) ми пропонуємо розглянути її в контексті досягнення цілей сталого розвитку (систематичної інтеграції економічного, соціального та екологічного аспектів сталого розвитку) на регіональному (локальному) рівні.

Сталий розвиток території має включати всі складові розуміння сталого розвитку (17 цілей або ж три виміри), але не за стандартними узагальненими показниками, а з урахуванням географічної спадковості кожної території та показників її сталого розвитку. Територію можна вважати такою, що стало розвивається, якщо її географічна спадковість (геоген) не буде порушена ходом взаємодій суспільства та економіки з природою. Таким чином необхідно виявити та пояснити ступінь територіальної самоорганізованості геогена та географічної спадковості та лише на такій основі робити науково-обґрунтовані стратегії розвитку геосистем [3]. При цьому одним з факторів сталого розвитку території в сучасних умовах є інноваційний, що передбачає формування пакетів технологій залежно від стану інноваційного розвитку території.

Для реалізації визначеного завдання доцільно розглянути модель інноваційного процесу, що розбиває його на чотири послідовні стадії (інформація → знання → інновації → споживання інновацій), що й розкриває три змістовні рівні (функції, цілепокладання функцій, географізація функцій). В цьому контексті запропоновано розглянути концепцію інноваційного ландшафту як території з різним рівнем і характером взаємодії та взаємозумовленості результатів інноваційного процесу. В такому контексті інноваційний ландшафт варто розглядати на регіональному рівні та рівні ОТГ як форми соціально-економічної організації як інтеграційну сукупність базових параметрів, включаючи соціально-економічні умови, показники діяльності органів управління, використовувані інноваційні інструменти управління, характеристики інноваційних господарюючих суб'єктів, наявність інноваційної інфраструктури і кластерних (мережових) взаємозв'язків.

З точки зору інноваційної політики регіону важливо, що за одним з загальноприйнятих визначень регіон розглядається як динамічна територіальна система, яка визначається межами дії політичної влади регіону (адміністративний суверенітет), а також щільністю мережевої взаємодії економічних, політичних і соціальних структур, спільністю інтересів та культурною ідентичністю населення (B ttcher).

В результаті запропонована схема регіонального інституційно-інноваційного проектування базується на тому, що у випадку технологій можливою є спільність сфер діяльності, оскільки при цьому можливе об'єднання зусиль і досягнення синергетичного ефекту співпраці інноваційних суб'єктів.

За методологією Світового банку для забезпечення ефективності програм розвитку необхідно створювати потужні мережеві співтовариства, які залучають не просто їх учасників, але й широке коло підприємців та інших агентів, що є стейкхолдерами таких програм. Аналіз кейсів демонструє, що однією з кращих стратегій є використання місцевого соціального капіталу. Зі зростанням географічних відстаней соціальний капітал зменшується, його набагато складніше використовувати за межами мереж місцевих співтовариств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формальні географічні межі сприяють тісній взаємодії агентів, стимулюють накопичення соціального капіталу, критична маса якого є фундаментом інноваційного розвитку. Запропонована методологія орієнтована на формування інноваційних систем через створення стимулюючого середовища та необхідних для діяльності інститутів.

Література

1. How important sustainability is for the national security. URL: https://www.researchgate.net/post/How_important_sustainability_is_for_the_national_security
2. Policy Coherence for Sustainable Development 2019. Empowering People and Ensuring Inclusiveness and Equality Highlights. OECD, 2019. URL: <https://www.oecd.org/gov/pcsd/policy-coherence-for-sustainable-development-highlights-2019.pdf>
3. Алексанян Г. П. Географическая наследственность как основа устойчивого развития территории // Географические науки в обеспечении стратегии устойчивого развития в условиях глобализации: материалы Международной научно-практической конференции, 25–28 октября 2012 г., Минск, Беларусь / БГУ. Минск: Изд. центр БГУ, 2012. С. 262–264.
4. Ачкасова Т. А., Горкин А. П. Географизация стадий инновационного процесса. URL: <http://www.geogr.msu.ru/science/conf/lom/achkasova.php?print=Y>
5. Lopez G. Integrating National Security into Philippine Regional Development Planning. In: The Study of National Security at 50: Re-awakenings // A Golden Anniversary Publication of the National Defence College of the Philippines. Quezon City: National Defence College of the Philippines. 2013. PP. 40–68.
6. Zhou X., Moinuddin M., Li Yi. SDG Interlinkages Analysis & Visualisation Tool (V3.0). Strategic and Quantitative Analysis Centre, Institute for Global Environmental Strategies. 2019. URL: <https://sdginterlinkages.iges.jp>
7. Measuring distance to the SDG targets. An assessment of where OECD countries stand. OECD, 2017 URL: <http://www.oecd.org/sdd/OECD-Measuring-Distance-to-SDG-Targets.pdf>
8. Omelyanenko V. National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus, 2020. 300 p.
9. Інституціональна модель інноваційної економіки: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенко, В. А. Омеляненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с.
10. Stern M., Ojendal J. Mapping the security-development nexus: Conflict, complexity, cacophony, convergence? Security Dialogue. 2010. Vol. 41. No. 1. PP. 5–29. DOI: 10.1177/0967010609357041.
11. Sachs J., Schmidt-Traub G., Kroll C., Lafortune G., Fuller G. Sustainable Development Report 2019. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN). 2019.

References

1. How important sustainability is for the national security. URL: https://www.researchgate.net/post/How_important_sustainability_is_for_the_national_security
2. OECD (2019). Policy Coherence for Sustainable Development 2019. Empowering People and Ensuring Inclusiveness and Equality Highlights. OECD, 2019. URL: <https://www.oecd.org/gov/pcsd/policy-coherence-for-sustainable-development-highlights-2019.pdf>
3. Aleksanian, G.P. (2012). Geograficheskaja nasledstvennost' kak osnova ustojchivogo razvitija territorii [Geographic inheritance as the basis for sustainable development of the territory] // Geograficheskie nauki v obespechenii strategii ustojchivogo razvitija v uslovijah globalizacii: materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii [Geographic sciences in ensuring a sustainable development strategy in the context of globalization: materials of the International scientific and practical conference]. 25–28 october 2012, Minsk, Belarus / BGU. Minsk: Izd. centr BGU. PP. 262–264. [in Russian]
4. Achkasova, T.A., Gorkin, A. P. Geografizacija stadij innovacionnogo processa. [Geographicization of the stages of the innovation process]. URL: <http://www.geogr.msu.ru/science/conf/lom/achkasova.php?print=Y> [in Russian]
5. Lopez, G. (2013). Integrating National Security into Philippine Regional Development Planning. In: The Study of National Security at 50: Re-awakenings. A Golden Anniversary Publication of the National Defence College of the Philippines. Quezon City: National Defence College of the Philippines. PP. 40–68.
6. Zhou, X., Moinuddin, M., Li, Yi. (2019). SDG Interlinkages Analysis & Visualisation Tool (V3.0). Strategic and Quantitative Analysis Centre, Institute for Global Environmental Strategies. URL: <https://sdginterlinkages.iges.jp>
7. OECD (2017). Measuring distance to the SDG targets. An assessment of where OECD countries stand. URL: <http://www.oecd.org/sdd/OECD-Measuring-Distance-to-SDG-Targets.pdf>
8. Omelyanenko V. (2020). National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus.
9. Institutional model of innovative economy: a collective monograph / ed. V. I. Lyashenko, O. V. Prokopenko, V. A. Omelyanenko. NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Kyiv, 2019. 327 p.
10. Stern, M., Ojendal, J. (2010). Mapping the security-development nexus: Conflict, complexity, cacophony, convergence? // Security Dialogue, 41 (1), 5–29. DOI: 10.1177/0967010609357041.
11. Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G. (2019). Sustainable Development Report 2019. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

Піжук Ольга Іванівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Університет державної фіскальної служби України*

Пижук Ольга Ивановна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия
Университет государственной фискальной службы Украины*

Pizhuk Olga

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Economics of the Enterprise Department
University of the State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0002-5802-1053*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6409

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК ФАКТОР ПРИСКОРЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

КИБЕРБЕЗОПАСНОСТЬ КАК ФАКТОР УСКОРЕНИЯ ТЕМПОВ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

CYBERSECURITY AS AN ACCELERATION FACTOR OF THE DIGITAL TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY

Анотація. Ключовою гіпотезою даного наукового дослідження є припущення, що гарантування безпеки в кіберпросторі може пришвидшити процеси цифрової трансформації економіки в будь якій країні світу. З цією метою у статті уточнено сутність поняття кіберпростору, що розглядається як глобальне інформаційне середовище, сформоване сукупністю взаємозалежних елементів інформаційно-технічної інфраструктури, а саме інформаційних і телекомунікаційних мереж й комп'ютерних систем, які призначені для зберігання, обробки, модифікації й обміну даними, а також з'ясовано значення кібербезпеки у процесі цифрової трансформації економіки. Проаналізовано рівень готовності країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку до захисту даних в кіберпросторі за «Глобальним індексом кібербезпеки» (Global Cybersecurity Index, GCI) і «Національним індексом кібербезпеки» (National Cyber Security Index, NCSI), розкрито особливості їх змісту. Проаналізовано рівень цифрового розвитку (Digital Development Level – DDL) високорозвинених країн і країн з трансформаційною економікою крізь призму Індексу розвитку ІКТ (IDI) та Індексу мережевої готовності (NRI). Визначено сильні та слабкі сторони як системи кібербезпеки так і рівня цифрового розвитку України. Зосереджено увагу на визначенні впливу кібербезпеки на збільшення можливостей для використання в економічних процесах сучасних цифрових технологій, що у підсумку може прискорити цифрову трансформацію економіки. Зроблено висновки про те, що підвищення рівня кібербезпеки є необхідним але не завжди достатнім фактором прискорення цифрової трансформації економіки. Запропоновано проведення наукових досліджень з проблем формування дієвих засобів кіберзахисту у правовому, організаційному і технічному аспектах, започаткувати інформаційні та навчальні кампанії щодо підвищення обізнаності та набуття відповідних навичок, зокрема для формування кадрового резерву у сфері кібербезпеки; а також,

посилення зусиль держави у напрямі розробку та імплементації ефективних систем кібербезпеки на рівні держави, бізнесових організацій та громадян.

Ключові слова: кіберпростір, цифровий розвиток, система кібербезпеки, кіберзахист економічних систем.

Аннотация. Ключевой гипотезой данного научного исследования является предположение, что обеспечение безопасности в киберпространстве может ускорить процессы цифровой трансформации экономики в любой стране мира. С этой целью в статье уточнена сущность понятия киберпространства, что рассматривается как глобальное информационное пространство, сформированное совокупностью взаимозависимых элементов информационно-технической инфраструктуры предназначенной для хранения, обработки, модификации и обмена данными, а также выяснено значение кибербезопасности в процессе цифровой трансформации экономики. Проанализирован уровень готовности стран с различным уровнем социально-экономического развития к защите данных в киберпространстве за «Глобальным индексом кибербезопасности» (Global Cybersecurity Index) и «Национальным индексом кибербезопасности» (National Cybersecurity Index), раскрыты особенности их содержания. Проанализирован уровень цифрового развития (Digital Development Level) высокоразвитых стран и стран с трансформационной экономикой сквозь призму «Индекса развития ИКТ» (IDI) и «Индекса сетевой готовности» (NRI). Определены сильные и слабые стороны как системы кибербезопасности, так и уровня цифрового развития Украины. Сосредоточено внимание на определении влияния кибербезопасности на увеличение возможностей для использования в экономических процессах современных цифровых технологий, что в итоге может ускорить цифровую трансформацию экономики. Сделаны выводы о том, что повышение уровня кибербезопасности необходимо, но не всегда есть достаточным фактором ускорения цифровой трансформации экономики. Предложено проведение научных исследований по проблемам формирования действенных способов киберзащиты в правовом, организационном и техническом аспектах; создание информационных и учебных кампаний по повышению осведомленности и приобретению соответствующих навыков, в частности для формирования кадрового резерва в сфере кибербезопасности; направление усилий государства на разработку и имплементацию эффективных систем кибербезопасности на уровне государства, бизнес организаций и граждан.

Ключевые слова: киберпространство, цифровой развитие, система кибербезопасности, киберзащита экономических систем.

Summary. The key hypothesis of the research is the assumption that security in cyberspace can accelerate a process of the economy's digital transformation in any country in the world. Our goal in this article to clarify the essence of cyberspace's concept, which is considered as a global information environment, formed by a set of interdependent elements of the information technology infrastructure, namely information and telecommunications networks and computer systems for storage, processing, modification, and exchange data, as well as the importance of cybersecurity in the process of the digital transformation of the economy. The degree of readiness of countries with different levels of socio-economic development to protecting data in cyberspace according to the Global Cybersecurity Index (GCI) and the National Cybersecurity Index (NCSI) is analyzed. Using the ICT Development Index (IDI) and the Network Readiness Index (NRI), the level of digital development of highly developed countries and countries with transformational economies is analyzed. The strengths and weaknesses of both the cybersecurity system and the level of digital development of Ukraine have been identified. The focus is on determining the impact of cybersecurity on increasing opportunities for the use of modern digital technologies in economic processes, which may ultimately accelerate the economy's digital transformation. It is concluded, increasing the level of cybersecurity is a necessary but not always sufficient factor in accelerating the economy's digital transformation. According to the results of the study, it is proposed: firstly, to research the formation of effective means of cyberdefense in legal, organizational, and technical aspects; secondly, to launch information and training campaigns to raising awareness and acquire relevant skills, in particular, to build a human resources reserve in the field of cybersecurity; thirdly, to strengthen the state's efforts to develop and implement effective cybersecurity systems at the level of the state, business organizations and citizens.

Key words: cyberspace, digital development, cybersecurity system, cyber protection of economic systems.

Постановка проблеми. Пришвидшення процесів цифрової трансформації економіки, де важливим ресурсом є інформація, неможливе без розвитку систем безпеки кіберпростору. Відповідно до міжнародного стандарту, кіберпростір — це середовище існування, що виникло в результаті взаємодії людей,

програмного забезпечення та послуг в Інтернеті за допомогою технологічних пристроїв і мереж, що під'єднані до них, якого не існує в будь-якій фізичній формі. Якщо розглядати кіберпростір як словосполучення «кібернетичний простір», то кіберпростір — це простір (територія), який створений

і працює на основі принципів, методів кібернетики (науки про загальні закони одержання, зберігання, передачі та обробки інформації) [1, с. 216]. На загальнодержавному рівні визначення кіберпростору вперше визначено в доповіді дослідницької служби конгресу США у 2001 році, де останнє визначено як «всеохоплююча множина зв'язків між людьми, створена на основі комп'ютерів і телекомунікацій незалежно від фізично визначеної географії» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам становлення системи кібербезпеки присвятили свої наукові праці зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема: О. Баранов [3], В. Буряк [4], М. Гуцалюк [5], М. Гончар [6], М. Грановський, І. Грабар, Р. Грищук, К. Молодецька [7] В. Дудикевич, Г. Микитин, А. Ребець [8], Ю. Кінзерський [9], Д. Монін [10], І. Рус [11], О. Ткаченко, К. Ткаченко [12], В. Фурашев [13], та ін. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання впливу кібербезпеки на процеси цифрової трансформації економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення впливу рівня розвитку системи кібербезпеки в країні на збільшення можливостей для використання в економічних процесах сучасних цифрових технологій, що у підсумку може прискорити цифрову трансформацію економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У даному науковому дослідженні кіберпростір розглядається як глобальне інформаційне середовище, сформоване сукупністю взаємозалежних елементів інформаційно-технічної інфраструктури, а саме інформаційних і телекомунікаційних мереж й комп'ютерних систем, які призначені для зберігання, обробки, модифікації та обміну даними. У даному визначенні важливим є уточнення щодо призначення інформаційно-технічної інфраструктури, зважаючи на те, що найчастіше кібератаки проводяться з метою отримання доступу до конфіденційної інформації, її зміни або знищення. Подібні дії здатні завдати матеріальних збитків як окремим підприємствам, через втрату або спотворення стратегічно важливої інформації, так і державі — кібератаки можуть спровокувати техногенні катастрофи, збитки цивільної, фінансової та військової інфраструктури. Зважаючи на зазначене гарантування кібербезпеки є надзвичайно актуальним завданням сучасності, а заходи з протидії викликам і загрозам у цій царині є невід'ємною складовою технічного прогресу. У свою чергу, під кібербезпекою як правило розуміють сукупність заходів, реалізація яких дозволяє забезпечити захист систем, мереж і різних програмних додатків від кібератак [9].

З метою моніторингу й порівняльної оцінки ступеня готовності країн до захисту даних у кібер-

просторі використовуються міжнародні рейтинги, найбільш авторитетними з яких є «Національний індекс кібербезпеки» (National Cyber Security Index, NCSI) та «Глобальний індекс кібербезпеки» (Global Cybersecurity Index, GCI) розроблений Міжнародним союзом електрозв'язку (International Telecommunication Union, ITU). Ці індекси оцінюють рівень ризику для корпоративної, промислової та урядової інформаційної інфраструктури через певний спектр кіберзагроз. Так, базисом формування Індексу NCSI є такі ключові кіберзагрози як відмова від електронних послуг — послуги недоступні; порушення цілісності даних — несанкціоноване внесення змін; порушення конфіденційності даних — оприлюднення таємниці. Зазначені загрози безпосередньо впливають на нормальне функціонування національних інформаційно-комунікаційних систем і, через ІКТ-системи, електронних послуг (у тому числі критичних). Для управління цими кіберзагрозами країна повинна володіти можливостями для забезпечення базового рівня та розвитку кібербезпеки, а також управління інцидентами.

Рейтинг NCSI зосереджений на вимірюваних аспектах кібербезпеки, впроваджених центральними урядами країн, а саме: чинне законодавство — нормативно-правові акти (положення, накази тощо); розвиток інституцій (діючі організації, управління тощо); формати співпраці (комітети, працюючі групи тощо); результати (політики, технології, веб-сайти, програми тощо). Відмінною рисою даного індексу є те, що рейтинги країн базуються на публічних доказах, а саме: правові акти, офіційні документи, офіційні веб-сайти. Оцінка NCSI показує відсоток, отриманий країною від максимального значення показників. Максимальний показник NCSI завжди 100 (100%) незалежно від того, додаються чи знімаються показники.

Глобальний індекс кібербезпеки (Global Cybersecurity Index, GCI) [14], базується на основі відповідей респондентів про стан таких компонентів безпеки в кіберпросторі як законодавство, технічна, організаційна складові, а також можливості підвищення їх потенціалу та кооперації. Детальний аналіз індексу дозволяє зробити висновок про те, що законодавча база є основою забезпечення кібербезпеки. Правовий аспект вимірюється на основі кількості відповідних інститутів і структур, відповідальних за кібербезпеку. Оскільки забезпечення останньої неможливо здійснити без відповідних технічних навичок для виявлення кібератак і реагування на неї важливою є оцінка технічних елементів. Процес оцінювання здійснюється на основі цілого ряду практичних механізмів, що використовуються для боротьби з кіберзлочинністю.

Наявність національної стратегії, адекватної до вирішуваних завдань моделі управління та органів нагляду, укомплектованих фахівцями, які професійно займаються даною проблемою є важливими елементами забезпечення ефективного функціонування системи кібербезпеки. Все це є основою організаційної складової кібербезпеки на національному рівні. Можливості підвищення рівня безпеки в кіберпросторі оцінюються виходячи з кількості досліджень та розробок у даній сфері, наявності освітніх і навчальних програм, а також сертифікованих фахівців та установ державного сектора. Забезпечення ефективності в боротьбі з кіберзлочинністю також передбачає розширення співпраці. Національне та міжнародне співробітництво оцінюються на основі кількості партнерств, оснований на співпраці по обміну інформацією.

На додаток до шкали NCSI та GCI, таблиця індексів (табл. 1) відображає рівень цифрового розвитку (Digital Development Level, DDL). DDL розраховується як середній відсоток Індексу розвитку ІКТ (IDI) та Індексу мережевої готовності (NRI).

Порівняння високорозвинених країн і країн з трансформаційною економікою за відповідними індексами цифрового розвитку і кібербезпеки, взаємозв'язок між останніми стає очевидним. Так, згідно даних табл. 1, відповідно до рейтингу, побудованого на основі розрахунків індексу кібербезпеки NCSI-2019 Україна займає 29 сходинку. Сильними сторонами нашої країни було відзначено напрацювання у сфері запровадження політики кібербезпеки, захисту персональних даних і боротьби з кіберзлочинністю. Серед слабких слід відмітити позиції із управління інцидентами та кіберкризами, а також захисту електронних сервісів, аналізу та інформування громадськості про кіберзагрози.

Великобританія стала лідером рейтингу Глобального індексу Кібербезпеки у 2018 році зі значенням показника 0,931 бала, в той час як у 2017 році займала аж 12 сходинку. Другу сходинку рейтингу зберегли за собою США із оцінкою 0,926 бала, третю — Франція (0,918 бала), якій вдалося піднятися із восьмої позиції у порівнянні з 2017 роком. Україна

Таблиця 1

Рейтинг країн за індексами кібербезпеки та рівнем цифрового розвитку

Національний індекс кібербезпеки, 2019		Глобальний індекс кібербезпеки, 2018 [14]		Рівень цифрового розвитку (DDL)*, 2019	
Країна	Оцінка	Країна	Оцінка	Країна	Оцінка
<i>Високорозвинені країни</i>					
Франція	83,12	Великобританія	93,1	Швейцарія	85,13
Німеччина	80,52	США	92,6	Великобританія	83,96
США	79,22	Франція	91,8	Норвегія	83,78
Великобританія	77,92	Норвегія	89,2	Люксембург	83,06
Швейцарія	76,62	Австралія	89,2	США	82,33
Норвегія	62,34	Люксембург	89,0	Японія	82,15
Японія	62,34	Японія	88,0	Німеччина	81,95
Люксембург	62,34	Китай	82,8	Австралія	80,49
Австралія	59,74	Німеччина	84,9	Франція	79,06
Китай	35,06	Швейцарія	78,8	Китай	58,00
<i>Країни з трансформаційною економікою</i>					
Чехія	92,21	Грузія	85,7	Білорусь	75,5
Словаччина	83,12	Росія	83,6	Чехія	69,37
Румунія	71,43	Польща	81,5	Росія	67,49
Польща	70,13	Угорщина	81,2	Словаччина	66,73
Росія	64,94	Словаччина	72,9	Польща	66,59
Угорщина	64,94	Болгарія	72,1	Угорщина	66,08
Україна	63,64	Україна	66,1	Болгарія	63,59
Білорусь	53,25	Білорусь	57,8	Румунія	61,69
Грузія	53,25	Чехія	56,9	Грузія	59,66
Болгарія	51,95	Румунія	56,8	Україна	58,10

Джерело: <https://ncsi.ega.ee/compare/>

за даними 2018 року посіла 54 місце з оцінкою 66,1 бала, випередивши такі країни з трансформаційною економікою як Білорусь (57,8 бала), Чехія (56,9 балів), Румунія (56,8 балів). Підвищення України у рейтингу на п'ять позицій у порівнянні із 2017 роком зумовлене ефективною роботою команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, що працює у тісній взаємодії з Cisco Talos Intelligence Group та іншими державами-членами CERT щодо питань подолання наслідків кібератак на критично важливу інформаційну інфраструктуру і виявлення причин та обставин таких інцидентів. CERT-UA також допомагає усунути загрози безпеці приватного сектору України та іноземних партнерів. Відповідно до закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», прийнятого у 2017 році, CERT-UA та Центр реагування на кіберзлочини координують заходи оперативного реагування на кібератаки, а також контролюють впровадження контрзаходів, що передбачають мінімізацію уразливості систем зв'язку. Україна бере участь у роботі Агентства ЄС з кібербезпеки, Європейського центру з досліджень і компетенції в сфері кібербезпеки, а також у навчаннях із реалізації Спільної оперативної схеми реагування ЄС і держав-членів на кібератаки [9].

Станом на 2019 рік відповідно до Індексу розвитку ІКТ (IDI), Індексу мережевої готовності (NRI) та Національного індексу цифрової трансформації головними гравцями світового ринку інформаційних технологій в умовах глобалізації є Японія, європейські країни — Норвегія, Швейцарія, Великобританія та Люксембург, а також Сполучені Штати Америки, економікам яких притаманний високий

рівень цифрового розвитку. Україна відповідно до Звіту Міжнародного союзу електрозв'язку «Вимірювання інформаційного суспільства 2019», який представляє рейтинг країн за Індексом розвитку ІКТ (ICT Development Index) посіла 79 місце із 176, за Індексом мережевої готовності (NRI) — 64 місце. Серед причин невисокого місця України у рейтингу найбільш значущою є нерівномірність розвитку та впровадження ІКТ в різних сферах життєдіяльності та окремих регіонах.

З огляду на те, що ключовою гіпотезою даного дослідження є припущення: забезпечення безпеки в кіберпросторі може сприяти підвищенню рівня цифрового розвитку в країнах, нами використано інструментарій кореляційно-регресійного аналізу, який дозволив виявити суттєвість зв'язку між національним індексом кібербезпеки та комплексним показником рівня цифрового розвитку (табл. 2).

За даними таблиці значення множинного коефіцієнта кореляції для високорозвинених країн становить 0,8867, а для країн з трансформаційною економікою — 0,9640, що свідчить про високу та дуже високу тісноту зв'язку між досліджуваними масивами даних (шкала Чеддока). Коефіцієнт детермінації (R-квадрат) для високорозвинених країн складає 0,786, або 78,6%, а для країн з трансформаційною економікою — 0,929, або 92,9%. Це означає, що розрахункові параметри моделі на 78,6% і 92,9% пояснюють залежність між досліджуваними параметрами, також демонструючи тісний зв'язок між змінними. Якщо ж розраховувати коефіцієнт детермінації для всіх досліджуваних країн, то він є значно меншим і дорівнює 0,3856 або 38,56% (табл. 3).

Таблиця 2

Регресійний аналіз між індексом NCSI і DDL у розрізі розвинених країн і країн з трансформаційною економікою, 2019

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз			
		Критерії	Регресія	Залишок	Всього
<i>Високорозвинені країни</i>					
Множинний R	0,886738	<i>df</i>	1	8	9
R-квадрат	0,786305	<i>SS</i>	1520,149	413,1326	1933,281
Нормований R-квадрат	0,759593	<i>MS</i>	1520,149	51,64158	
Стандартна похибка	7,186207	<i>F</i>	29,43652		
Спостереження	10	<i>Значущість F</i>	0,000627		
<i>Країни з трансформаційною економікою</i>					
Множинний R	0,964001	<i>df</i>	1	8	9
R-квадрат	0,929298	<i>SS</i>	1439,57131	109,523334	1549,0946
Нормований R-квадрат	0,920461	<i>MS</i>	1439,57131	13,6904167	
Стандартна похибка	3,700056	<i>F</i>	105,151752		
Спостереження	10	<i>Значущість F</i>	7,03E-06		

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3

**Регресійний аналіз між індексом NCSI і DDL в загальній кількості респондентів
по всіх досліджуваних країнах, 2019**

Регресійна статистика		Дисперсійний аналіз			
		Критерії	Регресія	Залишок	Всього
<i>Високорозвинені країни</i>					
Множинний R	0,620945	<i>df</i>	1	18	19
R-квадрат	0,385572	<i>SS</i>	1344,776	2142,966	3487,742
Нормований R-квадрат	0,351437	<i>MS</i>	1344,776	119,0537	
Стандартна похибка	10,91117	<i>F</i>	11,29554		
Спостереження	20	<i>Значущість F</i>	0,00348		

Джерело: розраховано автором

Так, регресійний аналіз між національним індексом кібербезпеки NCSI і рівнем цифрового розвитку (DDL) за 2019 рік, в загальній кількості спостережень рівних 20 досліджуваних країн, за шкалою Чеддока свідчить про помітну тісноту зв'язку між досліджуваними масивами даних із значенням множинного коефіцієнта кореляції 0,6209. Разом з тим, R-квадрат, величина якого $< 0,6$ вказує на те, що точність апроксимації є недостатньою і модель вимагає введення нових незалежних змінних. Тобто, підвищення рівня кібербезпеки не завжди є достатнім для забезпечення розвитку цифрової економіки.

Висновки та перспективи. Таким чином, як свідчать результати аналізу розвиток цифрової економіки неможливий без посилення кібербезпеки, а тому підвищення останньої неминуче веде до прискорення цифрової трансформації економіки. Зважаючи на це кібербезпека стає сьогодні важливим фактором

розвитку цифрової економіки, розширення електронної взаємодії учасників ринку, впровадження елементів блокчейна, масштабне використання нових технологій виводить на перший план питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняної фінансової системи, забезпечення її безпеки як об'єкта критичної інфраструктури. Важливими напрямками посилення кібербезпеки в Україні можуть бути: по-перше, проведення наукових досліджень щодо формування ефективних засобів кіберзахисту в юридичному, організаційному та технічному аспектах; по-друге, впровадження інформаційних і навчальних кампаній з метою підвищення обізнаності та набуття відповідних навичок, зокрема для формування кадрового резерву у сфері кібербезпеки; по-третє, посилити зусилля держави у напрямках розробки та впровадження ефективних систем кібербезпеки на рівні держави, бізнесових організацій та громадян.

Література

1. Манжай О. В. Використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Манжай // Право і Безпека. 2009. № 4. С. 215–219.
2. Паршин С. А., Горбачев Ю. Е., Кожанов Ю. А. Кибервойны — реальная угроза национальной безопасности. М.: Изд-во КРАСАНД, 2011.
3. Баранов О. А. Про тлумачення та визначення поняття «кібербезпека» // Правова інформатика. 2014. № 2(42). С. 54–62.
4. Бурак В. В. Цифровая экономика, хактивизм и кибербезопасность. Симферополь: ИП Зуева Т. В., 2019. 140 с.
5. Гуцалюк М. В. Оцінка реалізації стратегії кібербезпеки України з урахуванням досвіду європейських і світових практик // Інформація і право. 2019. № 2(29). С. 90–99.
6. Грабар І. Г. Гришук Р. В., Молодецька К. В. Безпекова синергетика: кібернетичний та інформаційний аспекти: моногр. Житомир, 2019. 279 с.
7. Гончар С. Ф. Оцінювання ризиків кібербезпеки інформаційних систем об'єктів критичної інфраструктури: монографія. Київ, 2019. 175 с.
8. Дудикевич В. Б., Микитин Г. В., Ребець А. І. Квінтесенція інформаційної безпеки кіберфізичної системи // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі. 2018. № 887. С. 58–68.
9. Кіндзерський Ю. В. Кібербезпека і становлення цифрової економіки: проблеми взаємозв'язку // Науковий журнал Економічний вісник Національного гірничого університету, 2020. № . С. 18–27.

10. Монін Д. Ризики й виклики нового часу // Дзеркало тижня. 2020. 5 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/riziki-j-vikliki-novoho-chasu.html> (Дата звернення: 7 вересня 2020 р.).
11. Rus I. Study of cybersecurity issues. *Studia universitatis petru maior series oeconomica*. 2017. Vol. 1. PP. 1–16.
12. Ткаченко О., Ткаченко К. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології // Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. 2018. Вип. 1. С. 75–86.
13. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності // Інформація і право. 2012. № 2(5). С. 162–175.
14. ITU. Global Cybersecurity Index (GCI), 2018. URL: www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/draft-18-00706_GlobalCybersecurity-Index-EV5_print_2.pdf (Дата звернення: 11.09.2020)

References

1. Manzhaj O. V. Viktoristannya kiberprostoru v operativno-rozshukovij diyalnosti / O. V. Manzhaj // *Pravo i Bezpeka*. 2009. № 4. S. 215–219.
2. Parshin S. A., Gorbachev Yu. E., Kozhanov Yu. A. *Kibervojny — realnaya ugroza nacionalnoj bezopasnosti*. M.: Izd-vo KRASAND, 2011.
3. Baranov O. A. Pro tlumachennya ta viznachennya ponyattya «kiberbezpeka» // *Pravova informatika*. 2014. № 2(42). S. 54–62.
4. Buryak V. V. *Cifrovaya ekonomika, haktivizm i kiberbezopasnost*. Simferopol: IP Zueva T. V., 2019. 140 s.
5. Gucalyuk M. V. Ocinka realizaciyi strategiyi kiberbezpeki Ukrayini z urahuvannam dosvidu yevropejskih i svitovih praktik // *Informaciya i pravo*. 2019. № 2(29). S. 90–99.
6. Grabar I. G. Grishuk R. V., Molodecka K. V. *Bezpekova sinergetika: kibernetichnij ta informacijnij aspekti: monogr.* Zhitomir, 2019. 279 s.
7. Gonchar S. F. *Ocinyuvannya rizikiv kiberbezpeki informacijnih sistem ob'yektiv kritichnoyi infrastrukturi: monografiya*. Kiyiv, 2019. 175 s.
8. Dudikevich V. B., Mikitin G. V., Rebec A. I. Kvintesenciya informacijnoyi bezpeki kiberfizichnoyi sistemi // *Visnik Nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika»*. Informacijni sistemi ta merezhi. 2018. № 887. S. 58–68.
9. Kindzerskij Yu. V. *Kiberbezpeka i stanovlennya cifrovoyi ekonomiki: problemi vzayemozv'yazku* // *Naukovij zhurnal Ekonomichnij visnik Nacionalnogo girnichogo universitetu*, 2020. № . S. 18–27.
10. Monin D. Riziki j vikliki novogo chasu // *Dzerkalo tizhnya*. 2020. 5 veresnya. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/riziki-j-vikliki-novoho-chasu.html> (Data zvernennya: 7 veresnya 2020 r.).
11. Rus I. Study of cybersecurity issues. *Studia universitatis petru maior series oeconomica*. 2017. Vol. 1. RP. 1–16.
12. Tkachenko O., Tkachenko K. *Kiberprostir i kiberbezpeka: problemi, perspektivi, tehnologiyi* // *Cifrova platforma: informacijni tehnologiyi v sociokulturnij sferi*. 2018. Vip. 1. S. 75–86.
13. Furashev V. M. *Kiberprostir ta informacijnij prostir, kiberbezpeka ta informacijna bezpeka: sutnist, viznachennya, vidminnosti* // *Informaciya i pravo*. 2012. № 2(5). S. 162–175.
14. ITU. Global Cybersecurity Index (GCI), 2018. URL: www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/draft-18-00706_GlobalCybersecurity-Index-EV5_print_2.pdf (Data zvernennya: 11.09.2020)

Шепель Інеса Вадимівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Шепель Инесса Вадимовна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения
ГБУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»

Shepel Inesa

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Kherson State Agrarian University
ORCID: 0000-0002-6728-5579

Скрипник Світлана Валентинівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Скрипник Светлана Валентиновна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и налогообложения
ГБУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»

Skrypnyk Svitlana

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Kherson State Agrarian University
ORCID: 0000-0003-3004-6117

Головчак Ганна Василівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет імені Івана Франка

Головчак Анна Васильевна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета и аудита
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Holovchak Hanna

PhD in Economics, Docent of the Department of Accounting and Auditing
Ivan Franko Lviv National University
ORCID: 0000-0001-8986-4048

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6328

**ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА БУХГАЛТЕРА
І АУДИТОРА: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА БУХГАЛТЕРА
И АУДИТОРА: ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ**

PROFESSIONAL CULTURE OF ACCOUNTANT AND AUDITOR: APPLICATION PRACTICE

Анотація. Створення цілісної системи управління підприємством на сучасному етапі неможливе без належно організованої системи бухгалтерського обліку, яку очолюють висококваліфіковані бухгалтери та аудитори.

Законодавчі новації вимагають від фахівців з обліку не тільки використання професійних знань, але й володіння широким світоглядом для розуміння впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому здійснює господарську діяльність підприємство, крім того, суттєву увагу необхідно приділяти комплексу професійних принципів, цінностей та норм етики, які в загальному сенсі формують професійну культуру бухгалтерів та аудиторів.

Функціональною основою професійної культури бухгалтера та аудитора є етично-правова культура. Характеризуючи професійну культуру бухгалтерів і аудиторів, її часто ототожнюють з професійною етикою, тобто кодексом правил. Кодекси етики розробляються професійними співтовариствами бухгалтерів та аудиторів, при цьому враховується актуальність глобальних політичних, економічних та соціальних аспектів. У 2019 р. набув чинності оновлений Міжнародною федерацією бухгалтерів та Радою з міжнародних стандартів етики для бухгалтерів Кодекс етики професійних бухгалтерів, який включає в себе також Міжнародні стандарти незалежності аудитора, та рекомендується до дотримання бухгалтерами та аудиторами з метою формування їх професійної культури. Відповідно до Кодексу, професійний бухгалтер та аудитор повинні дотримуватись фундаментальних принципів, які під час карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19 набувають особливого значення.

З метою формування професійної культури бухгалтера та аудитора, враховуючи фундаментальні принципи та, беручи до уваги діяльність фахівців в умовах пандемії та карантинних заходів, запропоновано до використання модель формування професійної культури фахівців з бухгалтерського обліку та аудиту, яка дозволяє формувати професійну культуру шляхом застосування фундаментальних та додаткових фахових принципів разом із застосуванням традиційних і проактивних інструментів забезпечення професійної культури, що сприяє росту як особистості, так і кваліфікованого спеціаліста, та дозволяє підвищити свої конкурентні позиції на ринку праці.

Ключові слова: професійна культура, кодекс етики, бухгалтер, аудитор.

Аннотация. Создание целостной системы управления предприятием на современном этапе невозможно без надлежаще организованной системы бухгалтерского учета, которую возглавляют высококвалифицированные бухгалтеры и аудиторы.

Законодательные новации требуют от специалистов учетной сферы не только использования профессиональных знаний, но и владение широким кругозором для понимания влияния внешней и внутренней среды, в которой осуществляет деятельность предприятие, кроме того, существенное внимание необходимо уделять комплексу профессиональных принципов, ценностей и норм этики, которые формируют профессиональную культуру.

Характеризуя профессиональную культуру бухгалтеров и аудиторов, ее часто отождествляют с профессиональной этикой, то есть кодексом правил. Кодексы этики разрабатываются профессиональными сообществами бухгалтеров и аудиторов, при этом учитывается актуальность глобальных политических, экономических и социальных аспектов. В 2019 г. вступил в силу обновленный Международной федерацией бухгалтеров и Советом по международным стандартам этики для бухгалтеров Кодекс этики профессиональных бухгалтеров, который включает в себя также Международные стандарты независимости аудитора, и рекомендуется к соблюдению бухгалтерами и аудиторами с целью формирования их профессиональной культуры. Согласно Кодексу, профессиональный бухгалтер и аудитор должны придерживаться фундаментальных принципов, которые во время карантинных мероприятий в связи с пандемией COVID-19 приобретают особое значение.

С целью формирования профессиональной культуры бухгалтера и аудитора, учитывая фундаментальные принципы и, принимая во внимание деятельность специалистов в условиях пандемии, предложена к использованию модель формирования профессиональной культуры специалистов по бухгалтерскому учету и аудиту, которая позволяет формировать их профессиональную культуру путем применения фундаментальных и дополнительных профессиональных принципов вместе с применением традиционных и проактивных инструментов обеспечения профессиональной культуры, способствует росту как личности, так и квалифицированного специалиста, и позволяет повысить свои конкурентные позиции на рынке труда.

Ключевые слова: профессиональная культура, кодекс этики, бухгалтер, аудитор.

Summary. The creation of an integral enterprise management system at the present stage is impossible without a properly organized accounting system, which is headed by highly qualified accountants and auditors.

Legislative innovations require from specialists in the accounting sphere not only the use of professional knowledge, but also possession of a broad outlook to understand the influence of the external and internal environment in which the enterprise conducts business, in addition, significant attention must be paid to a set of professional principles, values and ethical norms that in a general sense, they shape the professional culture of accountants and auditors.

The functional basis of the professional culture of an accountant and auditor is a moral and legal culture. Characterizing the professional culture of accountants and auditors, it is often identified with professional ethics, that is, a code of rules. Codes of ethics are developed by professional communities of accountants and auditors, taking into account the relevance of global political, economic and social aspects. In 2019, the Code of Ethics for Professional Accountants, updated by the International Federation of Accountants and the Council on International Ethics Standards for Accountants, came into force, which also includes the International Standards for Auditor Independence, and is recommended for accountants and auditors to observe in order to form their professional culture. The Code requires a professional accountant and auditor to adhere to fundamental principles that take on particular importance during COVID-19 quarantine measures.

In order to form a professional culture of an accountant and an auditor, taking into account the fundamental principles and taking into account the activities of specialists in a pandemic and quarantine measures, a model for the formation of a professional culture of accounting and additional professional principles, together with the use of traditional and pro active tools to ensure professional culture, contributes to the growth of both the individual and the qualified specialist, and allows you to increase your competitive position in the labor market.

Key words: professional culture, code of ethics, accountant, auditor.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток України на сучасному етапі характеризується реформуванням практично усіх сфер господарського життя з метою досягнення цілей сталого розвитку та покращення інвестиційного клімату країни. Зокрема, відбулись зміни у системі бухгалтерського обліку і фінансовій звітності підприємств. Якій новим етапом розвитку професійної діяльності бухгалтерів і аудиторів України стала оновлена редакція Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а також прийняття Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», якими суттєво розширено, по-перше, коло юридичних осіб, які зобов'язані оприлюднювати фінансову звітність разом з аудиторським звітом — це підприємства, що становлять суспільний інтерес, по-друге — перелік послуг, які можуть надаватись в рамках аудиторської діяльності.

Зазначені законодавчі новації вимагають від фахівців з обліку не тільки використання професійних знань, але й володіння широким світоглядом для розуміння впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому здійснює господарську діяльність підприємство, крім того, суттєву увагу необхідно приділяти комплексу професійних принципів, цінностей та норм етики, які в загальному сенсі формують професійну культуру бухгалтерів та аудиторів. Саме від її якості залежить якість прийнятих управлінських рішень і, як наслідок, сталий розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних положень формування професійної культури й етики фахівців з бухгалтерського обліку та аудиту присвятили свої праці такі вчені та практики як Л. М. Фільштейн та В. М. Журавльов [1], І. Іозіс [2], Ю. А. Верига та О. В. Коба [3], Н. А. Салова [4], Т. А. Жукова та І. Й. Плікус [6] та інші вчені. Враховуючи вагомий внесок наукової спільноти у вивчення засад формування професійної етики бухгалтера та аудитора, недостатньо дослідженими залишаються питання реалізації професійної культури, її структури та інструментарію, а також дотримання принципів етики фахівців в умовах пандемії COVID-19, тому актуалізується питання вивчення та внесення пропозицій щодо формування професійної культури бухгалтера та аудитора, з огляду на актуальні умови господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є дослідження категорії «професійна культура» з погляду бухгалтера та аудитора, з'ясування питань її формування та реалізації в актуальних умовах господарювання з метою забезпечення збереження економічної безпеки підприємства та його сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Національна стратегія сталого розвитку України, зважаючи на нову світоглядну парадигму та культурні цінності, що є властивими для українського суспільства, ґрунтується на трьох складових: економічній, соціальній та екологічній. Актуальний процес зміни векто-

ру ціннісних орієнтацій, враховуючи проблеми та турбулентність глобального середовища, зумовлює перехід відповідальності та зобов'язань сучасного бізнесу на новий рівень, зокрема, прийняття керівниками структурних підрозділів управлінських рішень сьогодні набуває не тільки економічного, а й соціально-екологічного значення. З цієї точки зору підвищується роль відповідної якості інформаційного підґрунтя, на якому базуються прийняті рішення. Оскільки джерелом такого інформаційно-аналітичного фундаменту є модуль обліково-економічної сфери підприємства, то рівень професійної культури фахівців обліково-економічного профілю, зокрема бухгалтера та аудитора, вважаємо, є визначальним у забезпеченні економічної безпеки бізнес-суб'єкта.

Створення цілісної системи управління підприємством на сучасному етапі неможливе без належно організованої системи бухгалтерського обліку, яку очолюють висококваліфіковані бухгалтери та аудиторі, котрі не тільки усвідомлюють актуальні стратегії, правила та принципи формування та функціонування інформації на підприємстві, а чітко розуміють потенційні морально-етичні наслідки прийнятих управлінських рішень. Сьогодні посада бухгалтера та аудитора трансформується, однак, враховуючи фінансові та корпоративні скандали останніх років, наслідком чого стало падіння суспільної довіри до професійних і комерційних організацій бухгалтерів і аудиторів, актуальним питанням є приділення більшої уваги формуванню професійної культури фахівців з метою налагодження діалогу між бізнесом, громадськістю та професійними організаціями. Адже очевидно, що сьогодні бухгалтер вже не просто рахівник чи обліковець, він є операційним директором, який використовує фінансову та нефінансову інформацію з метою збереження й розвитку бізнесу.

Категорія «професійна культура» в наукових колах досі не знайшла єдиного визначення, у загальному значенні «це система колективних цінностей, переконань, зразків і норм виробничої поведінки, притаманних певній групі працівників» [1, с. 13].

Погоджуємось з думкою, що «у структурі професійної культури можна виділити етичну, економічну, політичну, правову, інформаційну культуру, які природно з різним ступенем досконалості наповнюють зміст професійної культури представників різних професій» [2, с. 291]. Отже, професійна культура бухгалтера й аудитора, поєднує в собі різні види культур, а тому їх іманентні риси та функції є її визначенням. Однак, вважаємо, що функціональною основою професійної культури бухгалтера та

аудитора є етично-правова культура. У той же час професійна культура характеризується професійним середовищем, яке включає «навички, досвід і широкий кругозір її представників; управлінська поведінка в професії, що характеризує відносини професіонала з клієнтами, суспільством, владою, закріплені відповідними кодексами; професійна культура, котра являє собою сукупність професійних норм, цінностей, впевненостей та символів; авторитет та підтримка професії у суспільстві; незалежність, автономність і здатність до саморегулювання через створення професійних об'єднань, підтримка зв'язків між представниками професії, створення стандартів; визнані лідери в професії як в історичному аспекті, так і на теперішній час; професійна етика» [3, с. 491].

Так, характеризуючи професійну культуру бухгалтерів і аудиторів, часто її ототожнюють з професійною етикою, тобто кодексом правил, «що визначає поведінку спеціаліста під час виконання службових завдань, норм, які відповідають чинним законам та іншим нормативним документам, професійним знанням, відносинам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків» [4].

Кодекси етики розробляються професійними співтовариствами бухгалтерів та аудиторів, при цьому враховується актуальність глобальних політичних, економічних та соціальних аспектів. У 2019 р. набув чинності оновлений Міжнародною федерацією бухгалтерів та Радою з міжнародних стандартів етики для бухгалтерів Кодекс етики професійних бухгалтерів, який включає в себе також Міжнародні стандарти незалежності аудитора, та рекомендується до дотримання бухгалтерами та аудиторами з метою формування їх професійної культури. Відповідно до Кодексу, професійний бухгалтер та аудитор повинні дотримуватись фундаментальних принципів (рис. 1).

Характерною рисою у професійній культурі бухгалтера та аудитора є його прийняття відповідальності діяти в інтересах всіх стейкхолдерів, а не окремої особи, зокрема керівника, банківської установи, інвестора, держави чи співробітника. Тому зазначені фундаментальні принципи формують базу для професійної поведінки фахівця. Крім того, професійні бухгалтери повинні застосовувати концептуальну основу Кодексу для ідентифікації, оцінки та подолання загроз щодо дотримання цих принципів.

Зазначимо, що у 2020 р. світ сколихнула пандемія COVID-19, яка спричинила глобальну економічну кризу, тому на сьогоднішній день фундаментальні принципи професійних бухгалтерів

особливо потрібні під час виконання професійних обов'язків, оскільки надійної та правдивої фінансової звітності потребують всі стейкхолдери. Однак, в умовах пандемії можуть виникнути загрози їх недотримання. Так, збереження принципу чесності означає надавати чітку, точну та прозору інформацію керівникам та її безпосереднім користувачам, навіть якщо подані дані будуть несприятливими, оскільки в цей турбулентний період активно ведуться пошуки фінансових джерел для підтримки операційної діяльності підприємства. Однак, кодексом заборонено професійним бухгалтерам та аудиторам асоціюватись у користувачів інформації зі суттєво неправдивою чи оманливою інформацією.

Під час пандемії, коли стурбованість та занепокоєння власним самопочуттям, фінансами та збереженням робочих місць панують в суспільстві, принцип об'єктивності знаходиться під загрозою цих факторів, тобто оцінка господарських операцій професійними бухгалтерами та аудитором та наслідків пандемії може носити характер упередженості. Тому важливо зберігати об'єктивне професійне судження, оскільки Кодексом заборонено здійснювати професійну діяльність у разі, коли фахівець

відчуває вплив на професійне судження обставин, пов'язаних із пандемією COVID-19

Дотримання принципу професійної компетентності та належної ретельності ускладняється карантинними заходами у зв'язку з пандемією, тим не менш, виконання повноважень бухгалтером чи аудитором має відбуватись у повному обсязі, зважаючи на запровадження заходів соціальної дистанції. Так, важливим є підтримка кваліфікації фахівців, їх практичних знань та навичок, і, оскільки скасовано наочні курси, їх можна проходити он-лайн, відвідувати вебінари.

Крім того, під час організації дистанційної роботи бухгалтера чи аудитора вона має бути організована з урахуванням перевірки наявності технічного забезпечення у фахівців (ноутбук, комп'ютерна техніка); наявності авторизованого доступу до необхідної інформації, а також налаштувань комунікаційного процесу — через месенджери, електронну пошту з метою оперативного зв'язку. При цьому увага повинна бути приділена збереженню конфіденційності характеру управлінської інформації, що потребує встановлення режимів та рівнів доступу до неї, також особливого значення набуває захист від

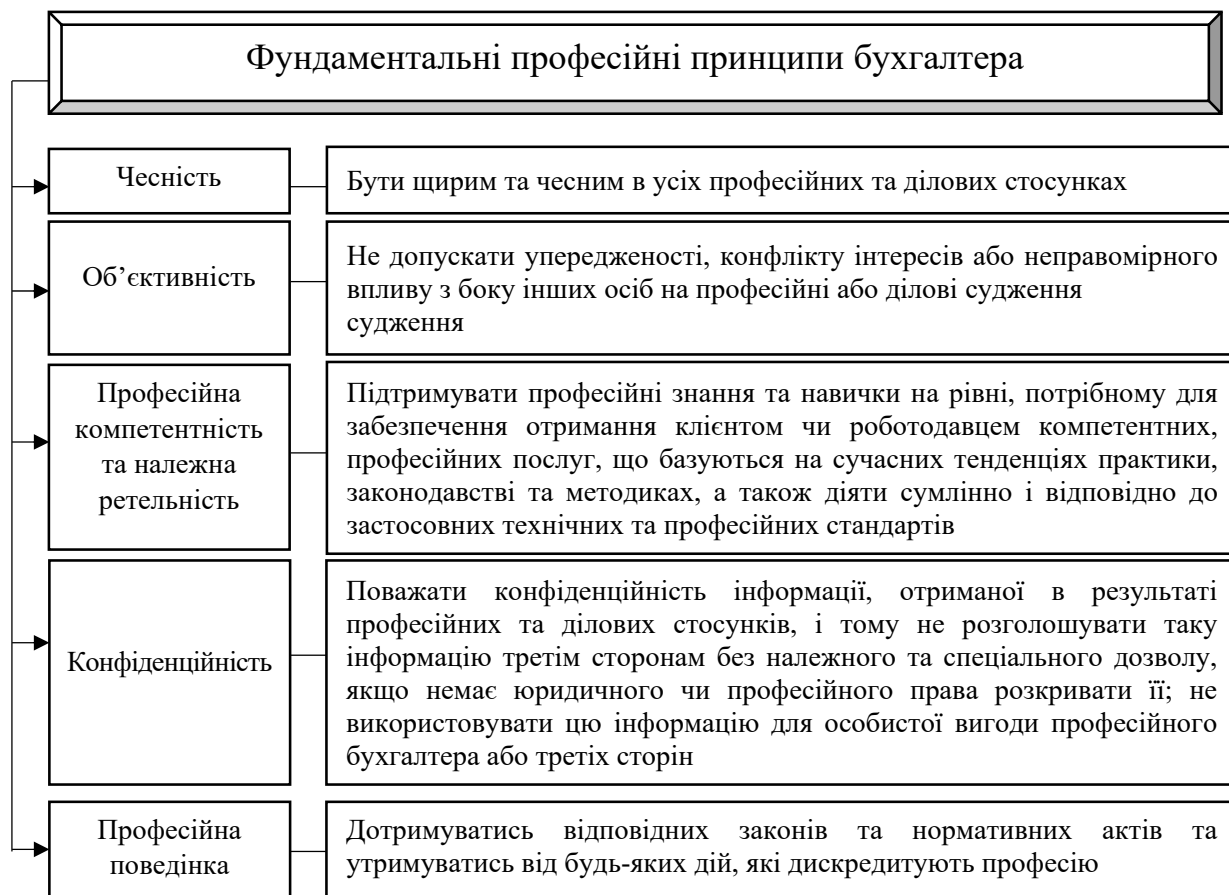

Рис. 1. Фундаментальні професійні принципи бухгалтера

Джерело: складено автором на основі [5]

кіберзлочинності. Це можливо здійснити за допомогою комплексної системи авторизації користувачів в інформаційній системі за логіном та паролем, отримання ключів доступу до облікової інформації (генерування системою одноразового пароля у вигляді цифр на апарат електронних ключей USB-токен, OTP-токен або на мобільний пристрій в якості повідомлення), організація контролю за входом до системи даних (калькуляції, облікові реєстри, управлінські звіти). Необхідно врахувати наявність усіх ключових доступів та налаштувань; перешкоди, які можуть виникати в аудиторів чи бухгалтерів під час роботи з дому; необхідність організації регулярних комунікацій між членами команди. Тобто, у цьому аспекті також корелюється принцип конфіденційності, коли значно підвищується ризик порушення безпеки в операційній діяльності підприємства через атаку на її інформаційну систему. Таким чином, необхідно активізувати інструменти створення інфраструктури для організації дистанційної роботи фахівців.

Дотримання принципу професійної поведінки також вимагає від фахівців облікового департаменту підприємства особливої поведінки під час пандемії, оскільки урядом вводиться значна кількість заходів, що стосуються бізнесу, та які має враховувати бухгалтер і аудитор під час здійснення діяльності, зокрема, подовження податкових канікул, тимчасового скасування штрафів, подовження мораторію на перевірки.

Таким чином, чесноти професійної культури бухгалтера та аудитора набувають особливого значення у турбулентні часи сьогодення, оскільки довіра до звітності підприємства є фундаментом для прийняття управлінських рішень з метою мінімізації збитків, пошуку нових шляхів фінансування та перерозподілу наявних ресурсів для відновлення діяльності.

З метою формування професійної культури бухгалтера та аудитора, враховуючи фундаментальні принципи та, беручи до уваги діяльність фахівців в умовах пандемії та карантинних заходів, пропонуємо до використання модель формування професійної культури фахівців з бухгалтерського обліку та аудиту (рис. 2).

Запропонована структурно-логічна модель формування професійної культури бухгалтера та аудитора у практичній діяльності містить три основні блоки: блок фундаментальних принципів, на яких будується особистість фахівця, блок додаткових принципів, яких потребує формування професійна культура спеціаліста, а також блок інструментів для забезпечення та розвитку професійних компетенцій,

які складають професійну культуру бухгалтера та аудитора.

Так, фундаментальні принципи застосовуються бухгалтерами та аудиторами на рівні виконання професійних обов'язків, але, на нашу думку, для формування повноцінної професійної культури їх недостатньо, оскільки специфіка роботи фахівців облікової сфери вимагає від них перебування в стані перманентного аналізу інформації, що потребує додаткових ресурсів — фізичних та емоційних, крім того, професійне зростання також зумовлює потребу у формуванні інших принципів та компонентів культури.

Зокрема, основою цих додаткових складових є парадигма еволюційного розвитку роботи бухгалтера та аудитора від суспільної залежності, що, власне представлено фундаментальними принципами, через власну незалежність до партнерської взаємозалежності з результатом у синергічній діяльності.

Так, побудова особистої незалежності формується завдяки розвиненим видам інтелекту — метально-го й емоційного, та поглиблюється через особисте лідерство та менеджмент. Розуміння власних сфер впливу, зокрема, окрім виконання професійних обов'язків, на стосунки з керівництвом, колективом, фіскальними органами, органами соціального страхування, є фундаментом для росту ефективності власної діяльності. Усвідомлення власної незалежності веде професійного фахівця до активного розширення комунікації та діяльності за принципом «Виграш-виграш», тобто прагненню до вирішення як своїх професійних проблем, так і проблем стейкхолдерів. Оскільки робота фахівців обліку виконує важливу соціально-економічну функцію, зокрема, виконання своїх обов'язків в інтересах співробітників — вчасне та в повному обсязі нарахування та виплата заробітної плати, своєчасне подання лікарняних листків непрацездатності до органів соціального страхування, формування запитів щодо термінів сплати допомоги з тимчасового безробіття, отримання путівок, подарунків тощо. Крім того, перманентна підтримка ефективної комунікації з керівництвом, контрагентами та мінімізація за цим процесом інформаційного та емоційного навантаження також веде до формування принципу партнерської взаємозалежності у професійній культурі бухгалтера та аудитора. Метою формування додаткових принципів є синергетичний ефект, який виникає від поєднання принципів особистої незалежності та партнерської взаємозалежності, коли діяльність фахівців налагоджена, а сам спеціаліст знаходиться в комфортному потоковому стані роботи як для себе, так і для контрагентів.

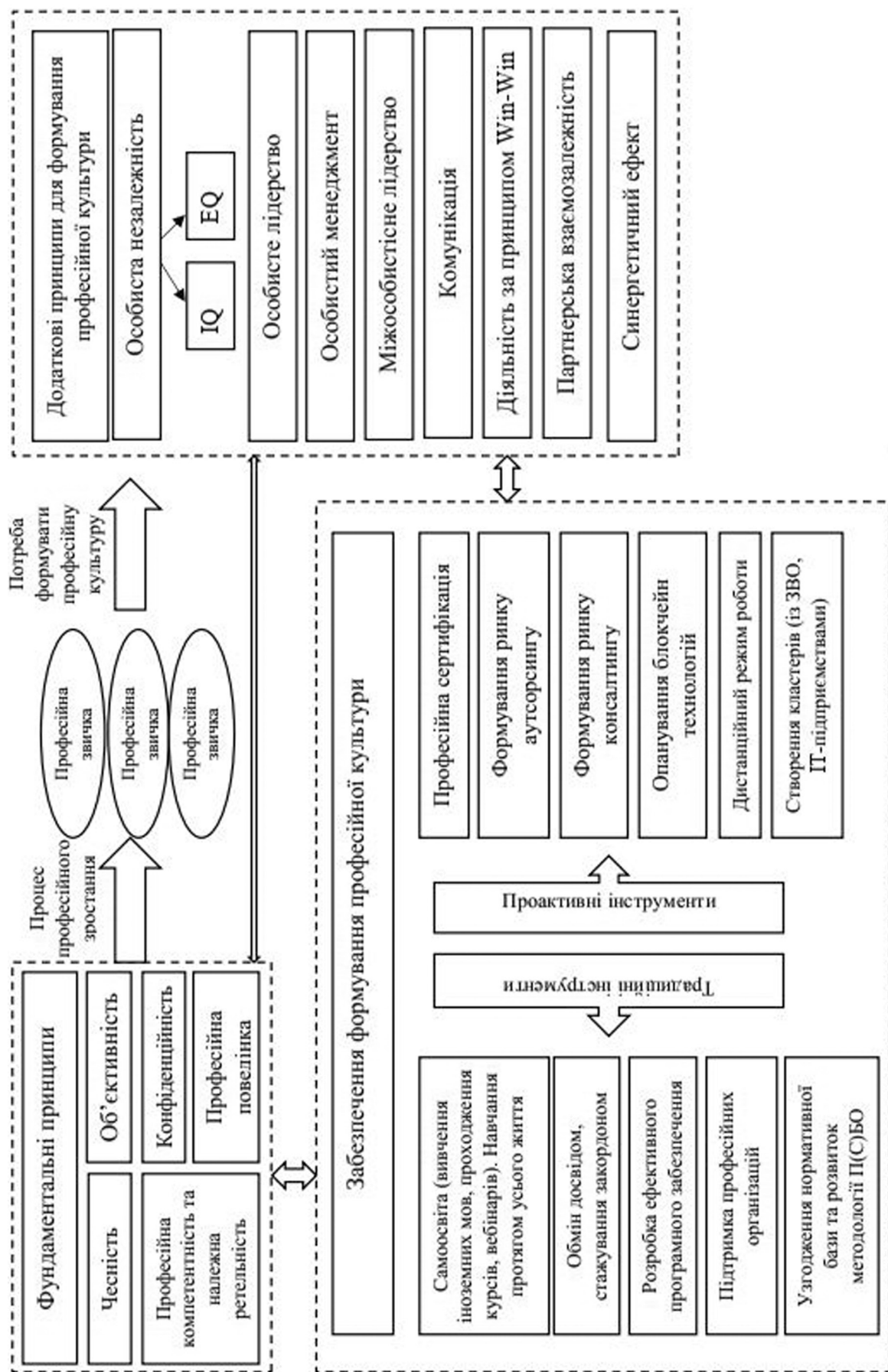

Рис. 2. Структурно-логічна модель формування професійної культури бухгалтера та аудитора
Джерело: власна розробка автора

Очевидно, що для формування професійної культури бухгалтера та аудитора необхідним є фонд забезпечення, який складається з традиційних інструментів як самоосвіта та, власне, навчання протягом усього життя, обмін досвідом на семінарах чи онлайн-вебінарах, круглих столах, конгресах, закордонне стажування, потреби у розробці ефективного програмного забезпечення. Важливим аспектом є підтримка професійних організацій, яка захищає права фахівців з обліку, а також узгодження нормативної бази, в правовому полі якої безпосередньо здійснюють діяльність бухгалтер та аудитор.

Крім того, професійну культуру також формують проактивні інноваційні інструменти, як професійна сертифікація бухгалтера та аудитора, така практика досить поширена в розвинутих країнах, де для посади фахівця з обліку необхідно пройти відповідну сертифікацію та бути членом професійної організації. Очевидно, що така процедура вимагає часу та додаткових коштів, на нашу думку, це посилить якісну характеристику спеціалістів, оскільки таким чином у професії залишаться фахівці з відповідними поглядами на свою роботу.

Формує професійну культуру бухгалтера та аудитора також розвиток ринку аутсорсингу та консалтингу, оскільки таким чином прискорюється розбудова якісної та прозорої законодавчої бази, формується високий рівень оплати праці фахівців, створюється контингент спеціалістів, які вже не конкурують між собою, а є об'єктом конкуренції підприємців, реалізуються освітні програми з відповідними запитами до майбутніх спеціалістів та, як наслідок, студентів пропонується робоче місце.

Зменшенню загроз та ризиків під час виконання професійних обов'язків фахівців з обліку сприятимуть блокчейн технології, які будуть фіксувати здійснення господарських операцій з відсутністю можливості інформаційних змін. Також у цьому аспекті актуальним є створення робочих кластерів з IT підприємствами.

Реалії сьогодення такі, що професійна культура бухгалтерів та аудиторів змінює свій вектор в онлайн площину — численні вебінари, онлайн зустрічі та марафони відбуваються в мережі Інтернет, а робота здійснюється дистанційно. З цією метою важливо організувати діяльність фахівців з обліку, і, як результат, роботу усього підприємства у більш

комфортний спосіб, використовуючи інформаційні технології як цифровий підпис, шифрування, передачу та зберігання даних за допомогою «хмарних» технологій.

Таким чином, запропонована модель дозволяє формувати професійну культуру бухгалтера та аудитора шляхом застосування під час здійснення діяльності фундаментальних та додаткових фахових принципів разом із застосуванням традиційних і проактивних (інноваційних) інструментів забезпечення професійної культури, що сприяє росту як особистості, так і кваліфікованого спеціаліста, та дозволяє підвищити свій рівень на ринку праці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, джерелом інформаційно-аналітичного фундаменту підприємства є модуль його обліково-економічної сфери, і рівень професійної культури фахівців обліково-економічного профілю, зокрема бухгалтера та аудитора, є визначальним у забезпеченні економічної безпеки бізнес-суб'єкта. Професійна культура бухгалтера й аудитора, поєднує в собі різні види культур, а тому їх іманентні риси та функції є її визначенням, але функціональною основою професійної культури бухгалтера та аудитора є її етично-правова складова. Так, відповідно до Кодексу етики професійних бухгалтерів, фахівці з обліку повинні дотримуватись фундаментальних принципів: чесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка, які у турбулентний час пандемії COVID-19 набувають особливого значення.

З метою формування професійної культури бухгалтера та аудитора, враховуючи фундаментальні принципи та, беручи до уваги діяльність фахівців в умовах пандемії та карантинних заходів, запропоновано до використання модель формування професійної культури фахівців з бухгалтерського обліку та аудиту, яка дозволяє формувати професійну культуру бухгалтера та аудитора шляхом застосування під час здійснення діяльності фундаментальних та додаткових фахових принципів разом із застосуванням традиційних і проактивних (інноваційних) інструментів забезпечення професійної культури, що сприяє росту як особистості, так і кваліфікованого спеціаліста, та дозволяє підвищити свої конкурентні позиції на ринку праці.

Література

1. Фільштейн Л. М. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців / Л. М. Фільштейн, В. М. Журавльов // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 29. С. 12–18.
2. Іозіс І. Поняття «професійної культури» у сучасній науці / І. Іозіс // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 5. С. 289–297.
3. Верига Ю. А. Професійне середовище та професійна етика бухгалтерів і аудиторів / Ю. А. Верига, О. В. Коба // Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю: матеріали II Міжнар. наук. — практ. конф., присвяченої 100-річчю Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 23 квітня 2020 р.) / за ред. Плаксієнка В. Я., Пилипенко К. А. Полтава: Видавництво ПП «Астроя», 2020. С. 491–494.
4. Салова Н. А. Професійна етика аудитора: фундаментальні принципи / Н. А. Салова // Аудитор України. 2015. № 6 (235). С. 14–19.
5. Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards). 2018 Edition. URL: <https://www.ethicsboard.org/publications/final-pronouncement-restructured-code-19>
6. Плікус І. Модель професії бухгалтер в епоху цифрових трансформацій: ключові напрями компетентностей бухгалтера / І. Плікус, Т. Жукова, О. Осадча // Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 1 (12). С. 200–205.

References

1. Filshteyn, L. M. and Zhuravlov, V. M. (2016), «Professional culture in the aspect of training specialists», *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 29, pp. 12–18.
2. Iozis, I. (2016), «The concept of professional culture in the modern science», *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsijni tekhnolohii*, № 5, pp. 289–297.
3. Veryha, Yu.A. and Koba, O.V. (2020), «Professional environment and professional ethics of accountants and auditors», *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Materials of the II International scientific-practical conference]*, *Problemy oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpriemnyts'koiu diial'nistiu [Problems of accounting and analytical support of entrepreneurship management]*, *Poltava state agrarian academy, Ukraine*, pp. 491–494.
4. Salova, N.A. (2015), «Professional Ethics of the Auditor: fundamental principles», *Audytor Ukrainy*, vol. 6 (235), pp. 14–19.
5. The official site of IESBA (2018), «Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards). 2018 Edition», available at: <https://www.ethicsboard.org/publications/final-pronouncement-restructured-code-19> (Accessed 26 September 2020).
6. Plikus, I. Y., Zhukova, T. A. and Osadcha, O. O. (2019), «Professional model of accountant», *Pryazovskyi ekonomichni visnyk*, vol. 1 (12), pp. 200–205.

Яненко Ірина Георгіївна

*доктор економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник сектору цифрової економіки
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Яненко Ирина Георгиевна

*доктор экономических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник сектора цифровой экономики
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»*

Yanenkova Iryna

*Doctor of Economic Science, Assistant Professor,
Leading Researcher of Digital Economy Sector
State Organization «Institute for Economy and Forecasting of
National Academy of Sciences of Ukraine»*

ORCID: 0000-0002-7007-4481

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6401

СВІТОВИЙ ЦИФРОВИЙ РОЗВИТОК ТА НОВІ ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

МИРОВОЕ ЦИФРОВОЕ РАЗВИТИЕ И НОВЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

GLOBAL DIGITAL DEVELOPMENT AND NEW GLOBAL CHALLENGES FOR UKRAINE

Анотація. Стаття віображає результати дослідження, виконаного в рамках наукового проекту «Забезпечення комплементарності цифрових та соціально-економічних перетворень».

Виявлено та узагальнено основні напрями впливу цифрових трансформацій на економічні відносини та ефективність виробництва. Показано наявність взаємозв'язку між інтеграцією в глобальні ланцюги доданої вартості з концепціями смарт-спеціалізації, кластерного та екосистемного розвитку. Він полягає у тому, що основою успішної інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості є саме розвинуті інноваційні екосистеми промислових високотехнологічних галузей, на яких можуть базуватись розвинуті секторальні та регіональні кластери і в яких відповідно відбувається більш глибока смарт-спеціалізація. Розглянуто тенденції, особливості та драйвери світового цифрового розвитку. Визначено та проаналізовано нові глобальні виклики цифрового розвитку та його вплив на економіку та суспільство в Україні.

Показано, що за останні 20 років Україна трансформувалася від новачка у сфері інформаційно-комунікаційних технологій до центра створення та експорту послуг. Проаналізовано стан та можливі перспективи розвитку української Індустрії 4.0 в контексті post COVID-19. Основною причиною негативних тенденцій визначена структурна деградація економіки через занепад переробної промисловості, що є наслідком кризових соціально-економічних та політичних явищ в країні, відсутності системної державної промислової політики, а також не адекватного запиту промисловців бізнес-клімату. Узагальнено основні загрози і нові можливості соціально-економічних і цифрових перетворень, які несе країні пандемія коронавірусу. Основний наголос при цьому зроблено на можливостях України щодо включення в нові ланцюги створення доданої вартості або розбудови існуючих.

Розроблено пропозиції органам влади щодо забезпечення комплементарності цифрових і соціально-економічних перетворень.

Ключові слова: цифровий розвиток, економіка та суспільство, глобальні виклики, ІТ-сектор, глобальні ланцюги доданої вартості, державна підтримка

Аннотация. Статья отражает результаты исследования, выполненного в рамках научного проекта «Обеспечение комплементарности цифровых и социально-экономических преобразований».

Выявлены и обобщены основные направления влияния цифровых трансформаций на экономические отношения и эффективность производства.

Показано наличие взаимосвязи между интеграцией в глобальные цепи добавленной стоимости с концепциями смарт-специализации, кластерного и экосистемного развития. Он состоит в том, что основой успешной интеграции в глобальные цепи добавленной стоимости является именно развитые инновационные экосистемы промышленных высокотехнологичных отраслей, на которых могут базироваться развитые секторальные и региональные кластеры и в которых соответственно происходит более глубокая смарт-специализация. Рассмотрены тенденции, особенности и драйверы мирового цифрового развития. Определены и проанализированы новые глобальные вызовы цифрового развития и его влияние на экономику и общество в Украине.

Показано, что за последние 20 лет Украина трансформировалась от новичка в сфере информационно-коммуникационных технологий до центра создания и экспорта услуг. Проанализировано состояние и возможные перспективы развития украинской Индустрии 4.0 в контексте post COVID-19. Основной причиной негативных тенденций определена структурная деградация экономики из-за упадка перерабатывающей промышленности, что является следствием кризисных социально-экономических и политических явлений в стране, отсутствия системной государственной промышленной политики, а также не адекватного запросам промышленников бизнес-климата. Обобщены основные угрозы и новые возможности социально-экономических и цифровых преобразований, которые несет стране пандемия коронавируса. Основной упор при этом сделан на возможностях Украины во включении в новые цепочки создания добавленной стоимости или развития существующих.

Разработаны предложения органам власти по обеспечению комплементарности цифровых и социально-экономических преобразований.

Ключевые слова: цифровое развитие, экономика и общество, глобальные вызовы, ИТ-сектор, глобальные цепочки добавленной стоимости, государственная поддержка

Summary. The article reflects the results of a study conducted as part of the research project «Providing the complementarity of digital and socio-economic transformations.»

The main directions of digital transformation influence at economic relationship and effectiveness of production are identified and generalized.

The relationship between integration into global value chains with the concepts of smart specialization, cluster and ecosystem development is shown. It means that the basis of successful integration into global value chains is the developed innovative ecosystems of high-tech industries, on which developed sectoral and regional clusters can be based and in which, accordingly, there is a deeper smart specialization. Tendencies, peculiarities and drivers of the world digital development are considered. New global challenges of digital development and its impact on the economy and society in Ukraine are defined and analyzed.

It is shown that over the last 20 years Ukraine has transformed from a newcomer in the field of information and communication technologies to a center for the creation and export of services. The state and possible prospects of development of Ukrainian Industry 4.0 in the context of post COVID-19 are analyzed. The main reason for the negative trends is the structural degradation of the economy due to the decline of the processing industry, which is a consequence of the crisis socio-economic and political phenomena in the country, lack of systemic state industrial policy and inadequate business climate. The main threats and new opportunities of socio-economic and digital transformations posed to the country by the coronavirus pandemic are summarized. The main emphasis is on Ukraine's ability to include value added in new chains or build on existing ones.

Proposals have been developed for the authorities to provide the complementarity of digital and socio-economic transformations.

Key words: digital development, economy and society, digital challenges, IT-sector, global value chains, government support

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Цифрові платформи трансформують відносини між клієнтами, працівниками та роботодавцями, адже цифровізація пронизує майже все, що ми робимо — від придбання продуктів в Інтернеті до пошуку партнера на веб-сайті знайомств. Оскільки обчислювальна потужність різко поліпшується, і все

більше людей у всьому світі беруть участь у цифровій економіці, слід ретельно продумати, як розробити політику, яка дозволить повністю використовувати переваги цифрової революції, мінімізуючи при цьому переміщення робочих місць.

Нинішню цифрову трансформацію вчені називають технологією загального призначення, тобто такою, яка має силу постійно трансформуватися,

поступово розгалужуючись і підвищуючи продуктивність у всіх секторах та галузях. За своєю природою технологічні революції загального призначення також є дуже руйнівними та дезорганізуючими. При цьому багато переваг приходить не просто від впровадження технології, а від адаптації до технології.

Проте повернення назад немає. Цифрові технології поширюватимуться далі, незалежно від того, чи людство «за», чи «проти» штучного інтелекту. Але економічні зриви та невизначеність можуть спричинити соціальну тривогу щодо майбутнього з політичними наслідками. Поточні побоювання щодо автоматизації робочих місць аналогічні турботам Джона Мейнарда Кейнса в 1930 році щодо збільшення технологічного безробіття. Відомо, що людство врешті-решт пристосувалося до використання парової енергії та електроенергії, і, швидше за все, зробить це ще раз із цифровою революцією. Відповідь на виклики полягає у розробці розумних політик, які максимізують переваги цифрових технологій, мінімізуючи неминучі негативні соціально-економічні наслідки. Головне — зосередитись на політиці, яка реагує на організаційні зміни, спричинені цифровою революцією.

Стаття представляє результати дослідження, виконаного в рамках наукового проекту «Забезпечення комплементарності цифрових та соціально-економічних перетворень» (Державний реєстраційний номер 0120U101933).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями цифрових трансформацій займаються багато відомих зарубіжних та українських дослідників, серед яких заслуговують на увагу праці К. Шваба, С. І. Тая, В. М. Гейця, А. А. Гриценка, В. С. Власюка, О. В. Юрчака, В. П. Вишневського, В. І. Ляшенка, О. О. Ляховець, О. М. Кушніренко та інших, фахівців PriceWaterhouseCoopers, МакКінсі, Бостонської Консалтингової групи, Делойт тощо. Ними визначено основні терміни цифрової економіки, ключові тенденції її розвитку, охарактеризовано цифрові технології та особливості їх впливу на економіку та суспільство. Однак, питання розробки дієвих заходів політики для адекватного сприйняття та впровадження цифрових технологій національною економікою залишаються недостатньо дослідженими та потребують постійної уваги науковців через особливі риси цифрової революції.

Так, однією явною відмінністю цифрової революції від попередніх (парової та електричної) є швидкість розповсюдження цієї технології по країнах. Поки Німеччина та Великобританія стежили за американським поглинанням світового ринку електроенергії порівняно швидко, темпи дифузії

по всьому світу були відносно повільними. У 1920 р. Сполучені Штати все ще виробляли половину світової електроенергії. Навпаки, двигуни цифрової революції — комп'ютери, Інтернет та штучний інтелект, підкріплені електрикою та великими даними — широко доступні. Дійсно, вражає те, що менш розвинені країни є провідними у багатьох сферах технологій, таких як мобільні платежі (Кенія), цифрова реєстрація земель (Індія) та електронна комерція (Китай). Ці країни сприяли швидкому впровадженню нових технологій, оскільки, на відміну від багатьох розвинутих економік, вони не були занурені в існуючу або застарілу інфраструктуру. Це означає величезні можливості для спроб і помилок у пошуку кращої політики, а також ризики конкурентної гонитви між країнами [1; 2].

Поки цифрова революція є глобальною, темпи адаптації та політичні реакції будуть переважно національними чи регіональними, відображаючи різні економічні структури та соціальні уподобання. Відповідь на автоматизовані технології виробництва відображатиме, можливо, різні суспільні погляди на захист зайнятості. Там, де преференції розходяться, міжнародна співпраця, швидше за все, передбачатиме обмін досвідом, яка політика найкраще працює. Подібні міркування стосуються політичної реакції на зростання нерівності, яка, ймовірно, продовжуватиме супроводжувати поступове відкриття найкращого способу організації фірм навколо нової технології. Нерівність зростає із збільшенням розриву в ефективності та ринковій вартості між фірмами, що мають нові бізнес-моделі, та тими, які не реорганізовані. Ці прогалини усуваються лише після того, як старі процеси були в основному замінені [3; 4; 5].

Політика в галузі освіти та конкуренції також повинна бути адаптована. Школи та університети повинні забезпечити майбутні покоління навичками, необхідними для роботи в економіці, що розвивається. Але суспільствам також потрібно буде надати перевагу перекваліфікації працівників, чиї навички погіршилися [6].

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування нових глобальних викликів світового цифрового розвитку та розробка рекомендацій щодо забезпечення комплементарності цифрових та соціально-економічних перетворень в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий цифровий розвиток має багато цікавих особливостей, які виступають драйверами найближчих змін, наприклад:

- 90% операцій ланцюжка поставок обробляються на хмарній платформі [7];

- 86% покупців будуть сплачувати більше за ліпший досвід роботи з клієнтами [8];
- 70% становить очікуване збільшення попиту для продуктів та послуг на основі штучного інтелекту [9];
- глобальні витрати на продукти і послуги кібербезпеки з 2017 по 2021 рік перевищать 1 трлн. дол. США [10];
- розумні фабрики принесуть світовій економіці близько 1,5 трлн. дол. США до 2023 року. (2019) [11].

Цифровий розвиток має визначені драйвери виробництва (Рис. 1). Дослідження показують наявність взаємозв'язку між інтеграцією в глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) з концепціями смарт-спеціалізації, кластерного та екосистемного розвитку. Він полягає у тому, що основою успішної інтеграції у ГЛДВ є саме розвинуті інноваційні екосистеми промислових хайтек, на яких можуть базуватись розвинуті секторальні та регіональні кластери і в яких відповідно відбувається більш глибока смарт-спеціалізація.

За даними 2019–2020 рр. можна побачити, що в Україні наявний вагомий потенціал у сфері ІТ (зокрема, країна посідає 1 місце у Центральній та Східній Європі та 4 — у світі за кількістю інженерів та 1 місце у Центральній та Східній Європі за обсягом аутсорсингу, 13 українських ІТ компаній знаходяться у переліку «Глобальний аутсорсинг Топ-100»). ІТ займає третє місце в українському експорті послуг. Досвід українських ІТ-компаній засвідчив, що вони здатні працювати на світових ринках без державної підтримки, пристосовуватись до швидкозмінних умов середовища, розробляти та впроваджувати інновації.

Якщо у 2000 році експорт послуг ІКТ в Україні складав 56 млн. дол. США, а країна посідала 52 місце у світі в галузі ІКТ, то у 2017 році вона довела щорічний експорт в цій сфері до 2,8 млрд. дол. США, отримавши 25 місце у глобальному рейтингу [12]. Таким чином, Україна трансформувалася від новачка у сфері інформаційно-комунікаційних технологій до центра створення та експорту послуг.

Результати оцінювання перспектив розвитку секторальної структури економіки під впливом цифрового фактору засвідчили, що зростання експорту та поліпшення міжнародної співпраці у сфері торгівлі, більш глибока інтеграція у світові та європейські ланцюги доданої вартості є ключовим напрямом розвитку для вітчизняних промислових середньо- та високотехнологічних секторів. Звідси можна визначити основні тенденції розвитку секторальної структури національної економіки під впливом цифрового фактору:

1. Здійснення цифровізації в умовах поширення Covid-19 та глобальної економічної кризи призвели до зменшення внутрішнього ринку в Україні.

2. Зростання національного протекціонізму й загострення торговельних воєн розвинутих країн і цілих регіонів.

3. Наслідки кризи українського машинобудування та інших промислових хайтек у перевагах в експорті сировинної продукції.

4. Формування та розвиток національних екосистем та кластерів у сфері Індустрії 4.0.

5. Реструктуризація галузевої та професійно-кваліфікаційної зайнятості; поширення нестандартної зайнятості та нових форм соціально-трудова відносин; необхідність адаптації національних систем освіти та професійного навчання до процесів реструктуризації зайнятості та нових вимог щодо цифрових та інших компетенцій.

У сукупності ці тенденції посилюють старі та формують нові виклики для всіх сторін експортної підтримки, зокрема, прискорення й завершення формування експортних секторальних стратегій; підвищення ефективності координації дій численних акторів у ситуації, що постійно змінюється; готовність до респондінгу в ЄС та участь у програмах відновлення економіки європейського регіону.

Особливостями поточного стану експортної підтримки бізнесу, що характеризують різноманітні аспекти зазначених викликів є такі:

1. Існуюча інфраструктура експортної підтримки через нестачу її повноти та якості не задовольняє потреби бізнесу. Зокрема, необхідно поліпшити адаптацію всіх наявних послуг до потреб високотехнологічних промислових галузей.

2. Відсутність діючих національних стратегій та цільових середньо- й довгострокових програм розвитку на секторальному рівні є головним чинником, а також причиною слабкої координації та комунікації серед численних акторів експортного розвитку промислових хайтек. Хоча в країні існує чимало потужних гравців — регуляторів чи провайдерів експортної підтримки, програми з багатомільйонними фондами підтримки, кінцеві бенефіціари, зокрема, високотехнологічні МСП промисловості, і до цього часу не мають чітких стратегічних орієнтирів щодо напрямів, цілей та пріоритетів експортного розвитку.

3. Відсутність лідерства та відповідальності серед державних законотворців є основною причиною затримки кінцевого формування секторальних стратегій і програм розвитку. Ситуація в цій царині аналогічна до стану та імплементації стратегій щодо промислового розвитку, цифровізації, які досі не затверджені в Україні.

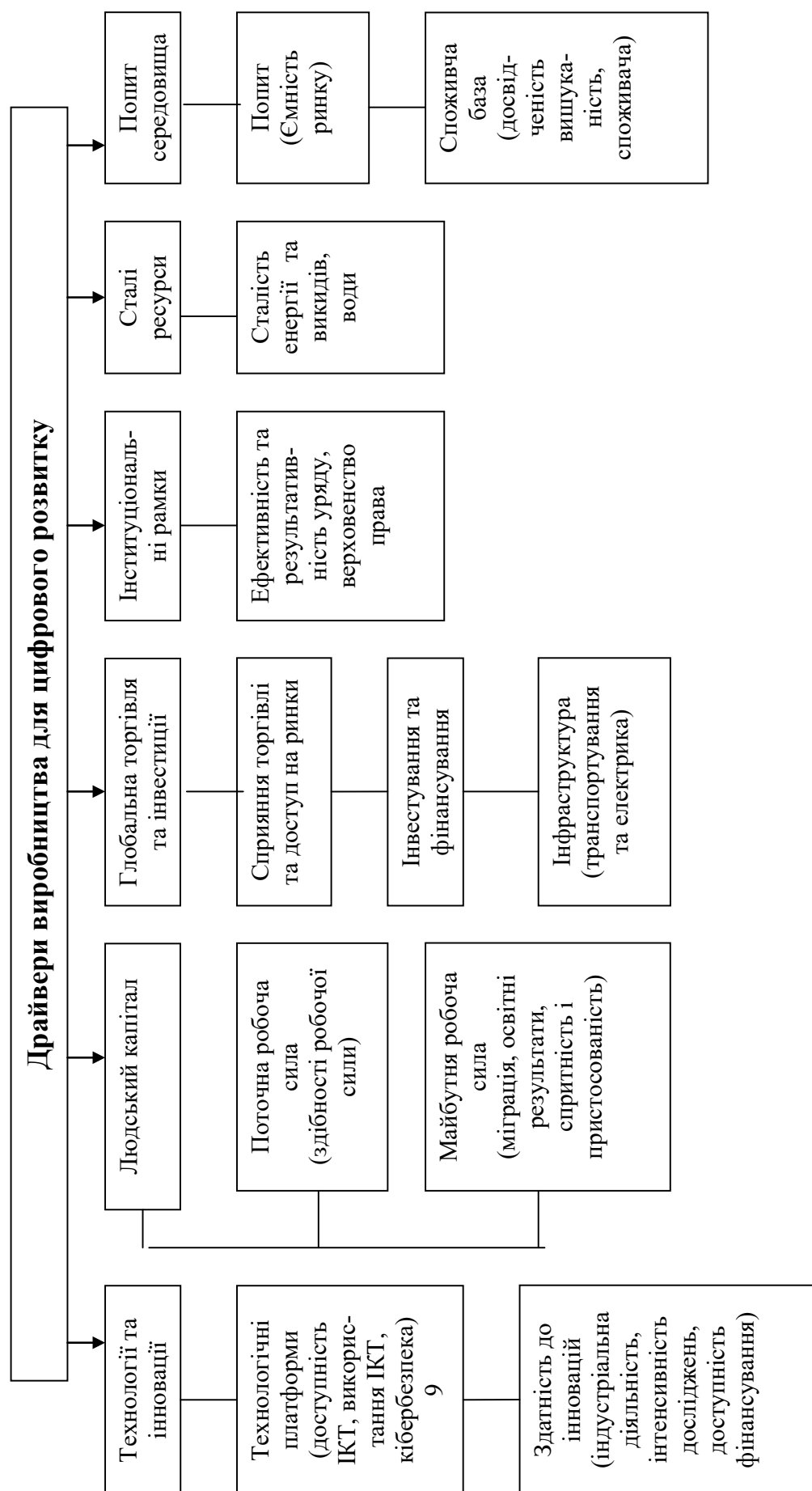

Рис. 1. Драйвери виробництва для цифрового розвитку
Джерело: розроблено автором

4. Неналежна координація органів державної влади та їх взаємодія з провідними бізнес-об'єднаннями. Певною мірою нові структури, такі як ДУ «Офіс з просування експорту України», дублюють або створюють наново функції, які давно існують без узгодження з профільними бізнес-асоціаціями. Це стосується послуг щодо маркетингових досліджень і регулярної аналітики ринків, торгових місій, розробки експортних стратегій, навчання тощо. Наслідками є погіршення якості та кількості послуг, зниження рівня професійних стандартів.

Поширення вірусу COVID-19 стало каталізатором ряду процесів, підґрунтя яких було закладено раніше. Зокрема, світова конкуренція між регіонами посилюється і доводить до «великої ізоляції», що в свою чергу руйнує глобальні ланцюжки доданої вартості, призводить до перепрофілювання та посилення політик національного протекціонізму. Відбувається перегляд ланцюжків створення вартості вже не тільки за критеріями постачання і переробки сировини, а з врахуванням ідей, знань та спроможностей виробництва технологій. Наприклад, ЄС переглядає політики щодо Китаю та інших азійських тигрів. Україна може скористатися цим, щоб зайняти нові для себе позиції у вищезазначених ланцюжках.

Розглянемо детальніше стан та можливі перспективи розвитку української Індустрії 4.0 в контексті post COVID-19.

Промислове виробництво у серпні 2020 р продовжило падіння — на 5,3% до серпня 2019 р та на 3,5% до липня 2020 р. (Рис. 2). Зазначимо, що поточний ефект уповільнення темпів падіння пов'язаний з низькою базою порівняння та не є фундаментальним. За галузями промисловості падіння не є однорідним — чим складніше продукція, тим

більше падіння її виробництва і навпаки, чим примітивніше продукція, тим менше падіння її виробництва. Так, добувна промисловість у річному вимірі стабілізувалася (–0,1%), обробна — впала на 7,7%, а падіння машинобудування становило 22,8%. Те саме стосується часового періоду застосування: виробництво товарів короткострокового використання знизилося лише на 0,9%, проміжного — на 4,2%, а інвестиційного — на 27%. [13]

Динаміку виробництва промислової продукції за останні 8 років відображено на Рис. 3.

В структурі українського експорту частка сировинної продукції за період 2010–2018 рр. збільшилася майже вдвічі — з 16,2 до 30,8%, в той час як частка інвестиційних товарів впала в 2 рази — з 14,6 до 7,1%. За даними Світового банку, в Україні, частка високотехнологічної продукції протягом останніх трьох років поступово знижується і в 2018 році становить 5,41% промислового експорту, а в 2015 році цей показник досягав 8,52% [14]. Основною причиною такого стану є структурна деградація економіки через занепад переробної промисловості (Рис. 4).

Разом з тим проблемами інституціонального характеру, що гальмують промисловий розвиток, залишаються:

- 1) нестабільна політична ситуація, яка спричинила значний відтік іноземних інвестицій з промисловості у 2015 році в обсязі 3,2 млрд. дол. США, що становило понад 65% всього відтоку інвестицій за період 2011–2015 рр., обсяг яких станом на 2019 рік не відновився. А станом на 31.12.2017 р рівень іноземних інвестицій у акціонерний капітал промислових підприємств та цінні папери досяг лише 60% від рівня 2000 року;
- 2) недостатня урегульованість законодавчого поля формування промислової політики держави, що

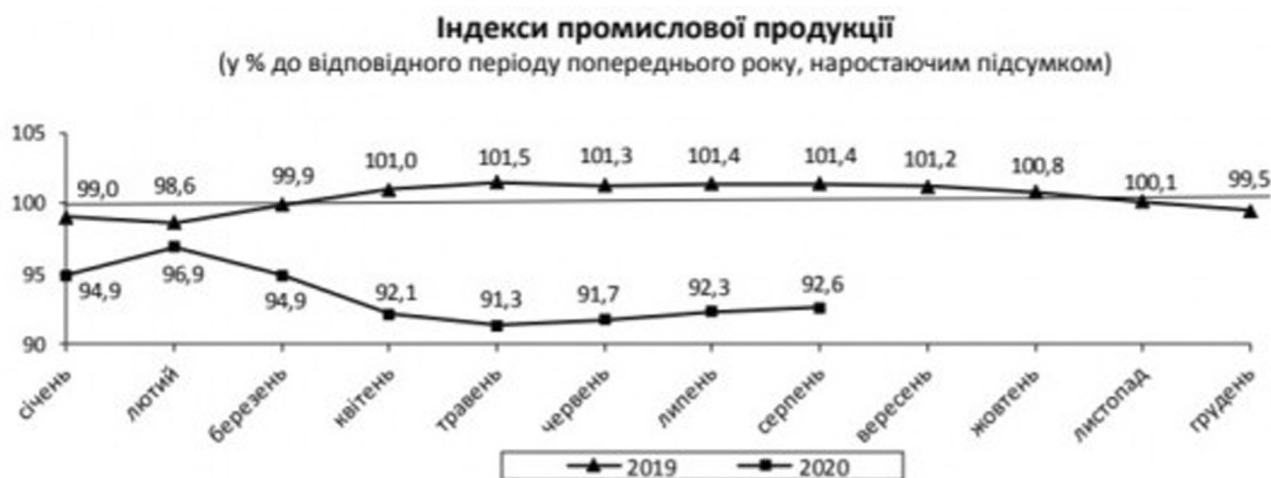

Рис. 2. Індекси промислової продукції (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України www.ukrstat.gov.ua

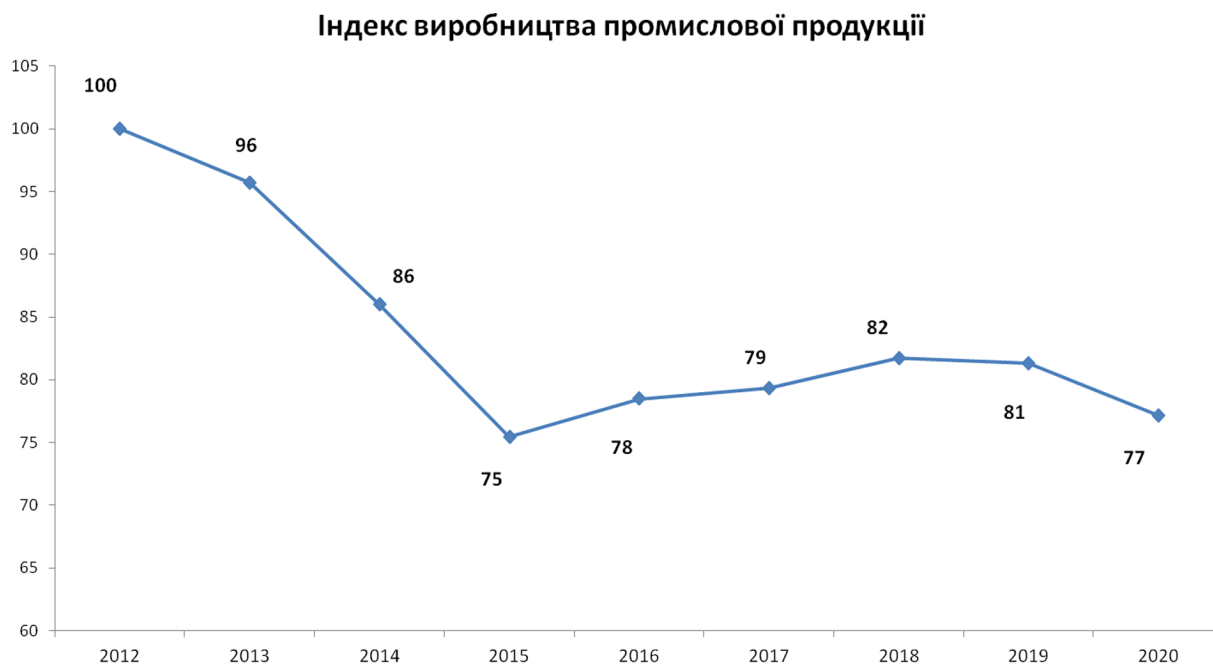

Рис. 3. Індекс виробництва промислової продукції

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України www.ukrstat.gov.ua

включає в себе великий масив законних та підзаконних актів та змін до них, що містять у тому числі й суперечливі, застарілі норми; державних та міжнародних програм і проектів. В той же час відмічається поступовий перехід від «вертикальної» до «горизонтальної» промислової політики, що відповідає сучасній практиці Європейського Союзу та відбивається у змінах адміністративного, податкового, бюджетного, фінансового законодавства та у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

3) відсутність ефективної взаємодії держави та бізнесу та її стійких інституцій, сформованих на базі спільних інтересів, які спрямовані на промисловий розвиток та економічне зростання. Демократичні засади функціонування уряду в Україні оцінюються як дуже низькі і в останні роки мають тенденцію до зниження, що характеризує погіршення діалогу між владою, суспільством та бізнесом.

4) незахищеність прав власності, що проявляється у вищих трансакційних витратах розробки, комерціалізації, виробництва та продажу об'єктів права промислової власності в Україні порівняно з іноземними державами. За Міжнародним індексом прав власності [International Property] у 2019 році Україна посіла 109 місце в світі та 23 в регіоні, покращивши свій показник лише на 1,008 до 4,432 балів порівняно з 2017 роком. При цьому у 2007 році вона перебувала на 57

(найвищому за період 2007–2018 рр.) місці. Причиною погіршення ситуації є саме недосконалість правового забезпечення;

5) рівень корупції, що не асоціюється із європейськими демократичними цінностями. За показником Індексу сприйняття корупції Україна покращила свій статус за період 2012–2017 рр. лише на 4 бали — з 26 до 30 балів зі 100, посівши у 2017 році 130 місце із 180 країн (для порівняння у 2012 році — 144 місце із 176 країн) [Transparency International. Ukraine]. Втім, фахівці Transparency International вважають такі зміни надто повільними для країни, яка оголосила одним з головних пріоритетів соціально-економічного та політичного розвитку боротьбу із корупцією. Поширення корупційних явищ перешкоджає ефективному вирішенню господарських завдань, створює дисбаланси на фінансовому та товарному ринках, порушує конкурентну рівновагу на ринку;

6) низький рівень довіри до уряду та судової влади, що є одним з найнижчих у світі — за період 2016–2017 частка опитаних, що довіряють уряду, склала лише 11%, для порівняння у Греції — 14%, Польщі — 50%; так само довіру до суду мають лише 11% опитаних [Human Development Indices and Indicators]. За таких умов результативне впровадження реформ, особливо непопулярних, але необхідних, захист прав виробників та продавців промислової продукції, не є можливим.

7) Неефективність державної фінансової підтримки, що надавалася промисловим підприємствам у кризові періоди. Вона виявилася неефективною з таких причин [15]:

- некомплексність проведення антикризових заходів (пільги надавалися підприємствам без урахування попиту на їх продукцію);
- переважно галузевий або груповий характер податкових пільг і надання їх не на конкурсній основі, а нерідко з урахуванням критичного стану тієї чи іншої галузі, незалежно від пріоритетів і конкретних державних програм;
- відсутність єдиної системи контролю за фінансами підприємств, що дозволяло «вимивати» їх активи до внутрішніх і зовнішніх офшорних зон, приховувати реальний прибуток;
- невизначеність методів контролю за цільовим використанням коштів, заощаджених у результаті надання пільг;
- неврегульованість питання цільового використання амортизаційних відрахувань;
- відсутність нормативно-правових рамок поведінки представників держави при регулюванні таких процесів, як розподіл прибутку підприємств з державною участю і забезпечення державних гарантій одержання комерційних кредитів;
- дестимулюючий характер існуючого підприємницького клімату, слабка заінтересованість бізнесу у впровадженні інновацій [16].

Причиною негативних тенденцій виступають кризові соціально-економічні та політичні явища в країні, відсутність системної державної промислової політики, а також не адекватний запитам промисловців бізнес-клімат.

Нинішня пандемія COVID-19 порушила і повністю викрила вразливі місця глобальних ланцюжків створення вартості (GVC), які є синонімом глобалізації та характеризуються високою взаємозалежністю між світовими провідними фірмами та постачальниками, розташованими на кількох континентах. Зараз багато країн стикаються з нестачею поставок критичного медичного обладнання у боротьбі з вірусом. Фірми та країни також стикаються з ризиками, пов'язаними з протекціоністською національною торговою політикою: високі імпорتنі тарифи могли спричинити дефіцит важливих медичних виробів та обладнання з Китаю в США, тоді як обмеження експорту медичних товарів можуть посилити дефіцит поставок. Однак, разом із загрозами коронакриза несе країнам і нові можливості соціально-економічних і цифрових перетворень (Табл. 1).

Основою промислового розвитку країн ЄС виступають три напрями модернізації промислового сектору — передові технології Індустрії 4.0 та цифровізація промисловості, ресурсоефективність та запровадження принципів циркулярної економіки, стратегічні ланцюги створення вартості. Інституціональними механізмами реалізації цих векторів є гармонізація та коригування програм та законодавства, що регулює ці питання, активна участь національних урядів, інститутів розвитку (Європейського центрального банку, структурних фондів ЄС та фонду Єднання), тісна співпраця із приватним сектором.

На основі дослідження досвіду вітчизняних промислових підприємств та відповідних статистичних показників виявлено, що в Україні вже частково ці вектори реалізуються, однак вони не підтримуються

Таблиця 1

Соціально-економічні та цифрові перетворення під впливом COVID-19

Загрозливі наслідки	Нові можливості
Закриття кордонів	Розвиток імпортозамісного виробництва, логістики, скорочення та заміщення імпорту; Переорієнтація товарних потоків на задоволення потреб внутрішніх ринків
Порушення та перекриття потоків трудової міграції, зростання безробіття	Розробка і впровадження освітніх програм для перекваліфікації та навчання цифровим навичкам
Порушення мереж постачання товарів, у тому числі проміжної переробки	Активізація переміщення міжнародними та національними компаніями своїх виробничих майданчиків з інших регіонів; Здобуття нових місць у ланцюжках створення вартості
Скорочення операційної діяльності	Скорочення довжини ланцюгів доданої вартості, розвиток регіональних ланцюгів, екосистем та кластерів; Розвиток електронної комерції (зокрема, віртуальних торговельних платформ) та мереж постачання
Погіршення показників ефективності діяльності, зростання ймовірності банкрутства	Активізація дистанційного управління та пріоритетність використання цифрових бізнес-моделей.

Джерело: складено автором за даними [17]

належним чином державною промисловою політикою, тож не мають системного характеру.

За таких умов доцільно почати з проведення модернізації переробної промисловості, де створюється найбільша додана вартість. Серед нагальних структурних змін переробної промисловості основними є такі:

- поглиблена переробка сировини та заміщення імпорту (харчова промисловість, переробка каолінових глин, деревообробка, металовироби, нафтопереробка, вагонобудування, нафтохімія, побутова хімія, листове скло, побутова техніка, електроніка, промислове обладнання);
- впровадження цифрових технологій (промисловий інтернет речей, технології віртуальної, доданої та змішаної реальності, робототехніка, штучний інтелект, автономні речі, блокчейн);
- розширення виробництва складної індустріальної продукції на основі НДДКР (авіакосмічна галузь, промислова автоматизація та інжиніринг, оборонно-промисловий комплекс, енергетичне обладнання, транспортна техніка).

На цей час Україна має ряд потужних конкурентних переваг, серед яких: значний та якісний людський капітал; вагомий потенціал виробників цифрових продуктів та послуг; внутрішній та зовнішній попит на продукцію переробної промисловості; внутрішній інвестиційний попит на реконструкцію інфраструктури.

Разом з тим для України пандемія коронавірусу відкрила й низку нових можливостей для включення в нові ланцюги або розбудови існуючих, а саме:

- реорганізація та регіоналізація продовольчих виробничо-збутових ланцюгів, що дають шанс на включення у ланцюги в рамках стратегій диверсифікації, зокрема, за рахунок розвитку логістики, підтримки якісного бізнес-клімату та інвестицій у навички, стандарти, інфраструктуру та соціальний захист;
- можливість налагодження імпортозамісного виробництва при здійсненні відповідної оцінки порівняльних переваг та наявного економічного потенціалу;
- коригування ланцюгів поставок через виявлення «вузьких» місць — заміна або укріплення ланок: «вузькі» місця можуть бути вирішені через технології та інновації, які сприятимуть оптимізації шляхів та скороченню термінів поставок, а також через розвиток забезпечуючих галузей промисловості, нових інформаційно-комунікаційних, фінансових та інших послуг;
- розбудова циркулярної економіки як зміна форми й довжини ланцюга доданої вартості, як диверсифікація сировинної бази;

- архітектурні зміни продуктів: зниження специфічності; виготовлення із замісних ресурсів; скорочення складних циклів; ймовірне додавання послуг із аналізу крихкості ланцюга та управління ним;
- віртуальні платформи та цифрові мережі (ланцюги) поставок як ланцюги майбутнього, однак їх впровадження вимагає нової правової бази: укладання міжнародних угод про протоколи цифрової торгівлі та оподаткування.

Для використання цих можливостей промисловий сектор України має також поглибити технологічну модернізацію за рахунок європейських та світових норм стандартизації й сертифікації сировини і матеріалів; адаптаційних заходів до екологічних вимог, дотримання вимог екологічного маркування тощо; забезпечення відкритості інформації щодо якості продукції; посилення фокусу на брендинг національного виробника [18].

З точки зору лідерства для компанії, Індустрія 4.0 відкриває нові технології економії праці, які потенційно можуть зменшити залежність від низькокваліфікованої та дешевої робочої сили у виробництві. Це має наслідки для глобальної географії виробництва, оскільки можна очікувати, що ланцюги створення вартості стануть більш регіональними за своєю суттю, наблизившись до ключових ринків кінцевих споживачів у Китаї, Європейському Союзі, Японії та США. Індустрія 4.0 також може вплинути на довжину ланцюжків створення вартості, оскільки автоматизація може об'єднати різні етапи ланцюжка створення вартості. Зменшуючи значення низькокваліфікованої робочої сили, Індустрія 4.0 впливає на участь країн у глобальних ланцюжках створення вартості, оскільки змінює схеми їх порівняльних переваг. Це може призвести до зменшення вигадів країн, що розвиваються, від участі у ГЛВ, а саме з точки зору створення робочих місць та розподілу продуктивності. Індустрія 4.0 може також впливати на рішення про перепрофілювання провідних фірм у світлі зростаючого значення підтримуючих та гнучких бізнес-екосистем, хоча докази перепрофілювання як наслідок Індустрії 4.0 все ще обмежені. Ці ділові екосистеми, що виникають, вимагають набору кваліфікованих робітників та фірм-постачальників, а також високоякісних послуг, які втілюються та вбудовуються в товари. Крім того, можна очікувати зростання актуальності високоякісної технологічної інфраструктури, міцної нормативної бази та механізмів виконання контрактів для бізнес-екосистем.

Опитування на рівні підприємств, в якому взяли участь близько 2500 виробничих підприємств з восьми європейських країн, підтверджує, що гнучкість

та якість продукції були двома основними рушійними рисами їх перепрофілювання (решорингу). Серед інших причин — незайнятий потенціал вдома, координаційні витрати, витрати на оплату праці, нестача кваліфікованого персоналу, нестача інфраструктури та інші [19].

З іншого боку, Індустрія 4.0 може сприяти участі у глобальних ланцюгах створення вартості (GVC), принаймні в певних секторах. Цифровізація може знизити бар'єри для входу в GVC, полегшуючи управління GVC та доступ до ринків, тоді як електронна комерція зменшує важливість фізичної інфраструктури та зв'язку. Крім того, нещодавнє дослідження виявляє, що роботизація в промислово розвинутих країнах сприяла торгівлі деталями та комплектуючими в різних галузях промисловості. Індукований автоматизацією ріст експорту деталей та комплектуючих з країн, що розвиваються, до промислово розвинутих країн за період 1995–2015 рр. був найвищим в автомобільній промисловості, за ним слідували гума та пластмаси, метали, електроніка та машини.

Автоматизація та, можливо, перестановка кадрів прискориться після пандемії COVID-19. Намагаючись зменшити залежність країн від глобального постачання, може бути реалізована промислова політика щодо забезпечення поставок товарів, які вважаються критично важливими для галузі охорони здоров'я та національної безпеки. Цю можливість нещодавно озвучували політики та економічні радники в США та інших регіонах.

Однак є також причини не турбуватися про повний зворот глобалізації. Забезпечення поставок критично важливих товарів не обов'язково вимагає переспрямування виробництва. Країни можуть підготуватися до пандемії, накопичити вентилятори та критичне медичне обладнання, навіть якщо вони були виготовлені за кордоном, а також здійснивши давно назрілі реформи сектору охорони здоров'я. Хоча компанії можуть переосмислити свої стратегії та розглянути можливість автоматизації або повторного планування для зменшення майбутніх ризиків, малоймовірно, що цілі ланцюжки поставок будуть автоматизовані в короткостроковій перспективі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Архетипи цифрової економіки (інноваційні хаби, ефективні професіональні споживачі, центри створення та експорту послуг, глобальні фабрики, бізнес-хаби, меценати інформаційно-комунікаційних технологій та новачки інформаційно-комунікаційних технологій), які розрізняються присутністю або домінуванням у ланцюжку створення цінностей у сфері ІКТ, мають слугувати типовою моделлю для адаптації

рекомендацій до політики цифровізації економіки, яку країни можуть використати в залежності від поточної ситуації і потреб.

Формування в Україні потужної переробної промисловості має бути складовою державної промислової політики. Держава має інвестувати в індустріальний розвиток і мотивувати до цього приватний сектор. Завдання держави — побудова інфраструктури, підготовка фахівців через систему освіти, створення інституцій розвитку, що стимулюватиме підприємців розвивати виробничу діяльність. Завдання бізнесу — побудова нових заводів, модернізація діючих виробництв, впровадження сучасних технологій всередині країни, а не за кордоном.

Рекомендаціями органам влади для забезпечення компліментарності цифрових та соціально-економічних перетворень можуть бути:

1. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України сприяти завершенню формування секторальних експортних стратегій до кінця 2020 року. Йдеться про зрозумілий таргетинг ключових експортних галузей й чітку пріоритезацію напрямів експортної діяльності, поліпшення інструментів підтримки, включно з напрямками міжнародної співпраці та інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості. Своєю чергою Мінекономіки та Кабінет Міністрів України має зафіксувати відповідальність за дієвість цих стратегій та їх розвиток на рівні, не нижчому за заступників міністра.

2. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України (у співпраці з Міністерством фінансів України) підтримати пропозиції щодо:

- створення інституту торгового представництва та забезпечення функціонування офісів торгових представників за кордоном;
- забезпечення фінансування організації колективних стендів українських експортерів на найбільших виставках світу;
- підтримки фокусних секторальних програм українських виробників у сфері індустрії 4.0. при виході на нові ринки, шляхом фінансування та реалізації навчальних програм, досліджень зовнішніх ринків, консалтингу, організації торговельних місій, а також надання грантів для реалізації компаніями стратегій виходу на зовнішні ринки;
- забезпечення безперебійного фінансування діяльності ДУ «Офісу з просування експорту України» та Експортно-кредитного агентства для ефективної допомоги українським експортерам.

3. Міністерству промислової політики України включити до пріоритетних напрямів державної промислової політики структурні зміни переробної промисловості з виділенням таких складових:

- Поглиблена переробка сировини та заміщення імпорту;
- Впровадження провідних цифрових технологій;
- Розширення виробництва складної індустріальної продукції на основі НДДКР.

4. Міністерству освіти і науки України забезпечити адаптацію національних систем освіти та професійного навчання до процесів реструктуризації зайнятості та нових вимог щодо цифрових компетенцій. Для цього розробити зміст цифрових компетенцій для громадян України за різними ознаками: за ключовими сферами; загальні компетенції для школярів; галузеві компетенції (наприклад, для промисловості та компетенції для педагогів), що являє собою основу для розробки і впровадження в систему освіти на всіх її рівнях і у всіх формах методичного забезпечення для формування відповідних цифрових компетенцій.

Перспективами подальших розвідок у напрямі цифрових трансформацій та розробки відповідних заходів державної політики в Україні можуть бути питання кібербезпеки. З огляду на зрушення у галузі квантових обчислень, що виходять за рамки можливостей традиційних комп'ютерів, створюючи неперевершені нові продукти, можна припустити, що новітні комп'ютери зможуть знищити навіть деякі нові технології. Наприклад, вони можуть зробити поточні стандарти криптології застарілими, що потенційно може вплинути на спілкування та конфіденційність на глобальному рівні. І це лише один із аспектів загроз кібербезпеці, питання, яке стає все більш важливим, враховуючи те, що зараз майже всі основні державні служби та приватна інформація перебувають в Інтернеті.

Література

1. 2020 Global Digital IQ: Payback ahead. Take charge of your business. URL: <https://www.pwc.ru/en/publications/digital-iq-2020.html>
2. Economic Conditions Snapshot, September 2020: McKinsey Global Survey results. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/economic-conditions-snapshot-september-2020-mckinsey-global-survey-results>
3. Schwab Klaus «Grappling With Globalization 4.0.» Project Syndicate. 5 November 2018. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/globalization-4-0-by-klaus-schwab-2018-11>.
4. Tay S. I., Lee T. C., Hamid N. A. A., Ahmad A. N. A. An Overview of Industry 4.0: Definition, Components, and Government Initiatives // Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. December 2018. Vol. 10, 14-Special Issue. PP. 1379–1387.
5. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія / В. П. Вишневський, О. М. Гаркушенко, С. І. Князев, Д. В. Липницький, В. Д. Чекіна; за ред. В. П. Вишневського та С. І. Князева // НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.
6. Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України: монографічний збірник / за ред. акад. Гейця В. М., чл.-кор. Гриценка А. А. // НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Електрон. Дані. К. 2019. 283 с.: табл., рис. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/11.pdf>
7. How Cloud Supply Chain Software is Revolutionizing SCM (2020). URL: <https://www.selecthub.com/supply-chain-management/10-ways-cloud-computing-revolutionizing-supply-chain-management/#:~:text=Cloud%2Dbased%20applications%20and%20platforms,small%20businesses%20to%20complex%20enterprises.&text=Due%20to%20the%20quick%20nature,fast%20path%20to%20accomplishing%20goals>.
8. Experience is everything: Here's how to get it right (2018). URL: <https://www.pwc.com/us/en/advisory-services/publications/consumer-intelligence-series/pwc-consumer-intelligence-series-customer-experience.pdf>
9. The Rise of the AI-Powered Company in the Postcrisis World (2020). URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/business-applications-artificial-intelligence-post-covid>
10. Cybersecurity Ventures projects \$1 trillion will be spent globally on cybersecurity from 2017 to 2021. (2020). URL: <https://www.cyberdefensemagazine.com/cybersecurity-ventures-projects-1-trillion-will-be-spent-globally-on-cybersecurity-from-2017-to-2021/>
11. Smart Factories To Boost Global Economy By \$1.5-Trillion By 2023. URL: <https://industryeurope.com/smart-factories-to-boost-global-economy-by-1-5-trillion-by-2023/>
12. Think differently. Think archetype. Your digital economy model. Huawei & Arthur D. Little. URL: https://www.huawei.com/en/media/corp2020/pdf/public-policy/adl_huawei_digital_transformation_main_report.pdf?la=en

13. Офіційний сайт Державної Служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/117.pdf>
14. The World Bank, World Development Report: The Changing Nature of Work, 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2019>
15. Ляховець О.О. Підприємництво як складова інституціонального середовища модернізації // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. С. 30–33.
16. Шабліста Л. Нові акценти в державній політиці фінансової підтримки промислових підприємств у посткризовий період / Л. Шабліста // Економіка України. 2011. № 12. С. 46–56.
17. Global trade impact of coronavirus. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcinf2020d1.pdf>
18. Кушніренко О.М., Зарудна О.С. Можливості інтеграції української промисловості до глобальних ланцюгів вартості // Економічний вісник університету — Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький. 2018. Вип. № 39. С. 72–73.
19. Managing COVID-19: Could the coronavirus spur automation and reverse globalization? URL: <https://iap.unido.org/articles/managing-covid-19-could-coronavirus-spur-automation-and-reverse-globalization>

References

1. 2020 Global Digital IQ: Payback ahead. Take charge of your business. URL: <https://www.pwc.ru/en/publications/digital-iq-2020.html>
2. Economic Conditions Snapshot, September 2020: McKinsey Global Survey results. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/economic-conditions-snapshot-september-2020-mckinsey-global-survey-results>
3. Schwab Klaus «Grappling With Globalization 4.0.» Project Syndicate. 5 November 2018. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/globalization-4-0-by-klaus-schwab-2018-11>.
4. Tay S. I., Lee T. C., Hamid N. A. A., Ahmad A. N. A. An Overview of Industry 4.0: Definition, Components, and Government Initiatives // Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. December 2018. Vol. 10, 14-Special Issue. PP. 1379–1387.
5. Cifrovizaciya ekonomiki Ukrayini: transformacijnij potencial: monografiya / V. P. Vishnevskij, O. M. Garkushenko, S. I. Knyazyev, D. V. Lipnickij, V. D. Chekina; za red. V. P. Vishnevskogo ta S. I. Knyazyeva // NAN Ukrayini, Institut ekonomiki promislovosti. Kiyiv: Akademperiodika, 2020. 188 c.
6. Socialno-klasovi transformaciyi i formuvannya novoyi yakosti osviti yak skladovi rekonstruktivnogo rozvitku ekonomiki Ukrayini: monografichnij zbirnik / za red. akad. Gejcy V. M., chl.-kor. Gricenka A. A. // NAN Ukrayini, DU «Institut ekonomiki ta prognozuvannya NAN Ukrayini». Elektron. Dani. K. 2019. 283 s.: tabl., ris. URL: <http://ief.org.ua/docs/sec/11.pdf>
7. How Cloud Supply Chain Software is Revolutionizing SCM (2020). URL: <https://www.selecthub.com/supply-chain-management/10-ways-cloud-computing-revolutionizing-supply-chain-management/#:-: text=Cloud%2Dbased%20applications%20and%20platforms, small%20businesses%20to%20complex%20enterprises.&text=Due%20to%20the%20quick%20nature, fast%20path%20to%20accomplishing%20goals>
8. Experience is everything: Here's how to get it right (2018). URL: <https://www.pwc.com/us/en/advisory-services/publications/consumer-intelligence-series/pwc-consumer-intelligence-series-customer-experience.pdf>
9. The Rise of the AI-Powered Company in the Postcrisis World (2020). URL: <https://www.bcg.com/publications/2020/business-applications-artificial-intelligence-post-covid>
10. Cybersecurity Ventures projects \$1 trillion will be spent globally on cybersecurity from 2017 to 2021. (2020). URL: <https://www.cyberdefensemagazine.com/cybersecurity-ventures-projects-1-trillion-will-be-spent-globally-on-cybersecurity-from-2017-to-2021/>
11. Smart Factories To Boost Global Economy By \$1.5-Trillion By 2023. URL: <https://industryeurope.com/smart-factories-to-boost-global-economy-by-1-5-trillion-by-2023/>
12. Think differently. Think archetype. Your digital economy model. Huawei & Arthur D. Little. URL: https://www.huawei.com/-/media/corp2020/pdf/public-policy/adl_huawei_digital_transformation_main_report.pdf?la=en
13. Офіційний сайт Derzhavnoyi Sluzhbi statistiki Ukrayini. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/117.pdf>
14. The World Bank, World Development Report: The Changing Nature of Work, 2019. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2019>

15. Lyahovec O.O. Pidpriyemnictvo yak skladova institucionalnogo seredovisha modernizaciyi // Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. 2016. S. 30–33.
16. Shablista L. Novi akcenti v derzhavnij politici finansovoyi pidtrimki promislovih pidpriyemstv u postkrizovij period / L. Shablista // Ekonomika Ukrayini. 2011. № 12. S. 46–56.
17. Global trade impact of coronavirus. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcinf2020d1.pdf>
18. Kushnirenko O.M., Zarudna O.S. Mozhlivosti integraciyi ukrayinskoyi promislovosti do globalnih lancyugiv vartosti // Ekonomichnij visnik universitetu — Pereyaslav-Hmelnic. derzh. ped. un-t im. G. Skovorodi. Pereyaslav-Hmelnickij. 2018. Vip. № 39. S. 72–73.
19. Managing COVID-19: Could the coronavirus spur automation and reverse globalization? URL: <https://iap.unido.org/articles/managing-covid-19-could-coronavirus-spur-automation-and-reverse-globalization>

Tymchyshyn Yuliya*PhD in Economics, Doctoral of the**Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine,**Associate Professor of Accounting and Finance**Lviv Institute of Economics and Tourism***Тимчишин Юлія Василівна***кандидат економічних наук, докторант**ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»,**доцент кафедри обліку і фінансів**Львівський інститут економіки і туризму*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6415

FEATURES OF THE PROTECTIVE APPROACH TO DETERMINING THE REGIONS' ECONOMIC SECURITY

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

Summary. The article defines the essence of the concept of "the region's economic security". A number of scientific approaches to defining the category of "economic security" in modern economic security are considered. A protective approach to the interpretation of economic security, which considers security as protection from danger, focuses on the perception of security as a form of confrontation with danger. The views of scientists on the factors influencing the state of the region's economic security are analyzed. The risks of regional economic development, which are divided into exogenous and endogenous, are considered. A variety of threats have been identified that pose a danger to the full life of economic entities at the regional level. Today, one of the main threats to the regions' economic security is the gap in the levels of socio-economic development of regions: differences in geographical location, natural resources, human resources, structure and specialization of regional economic complexes, features of economic and historical development. The analysis and systematization of scientific approaches to the definition of "economic security of the region", the main ones are identified, such as: a set of conditions and factors that ensure the sustainability and stability of the region's economy; the ability of the regional economy to function in a mode of self-reproduction; certain economic independence and integration with the state economy; protection from the effects of destabilizing factors. The system of the region's economic security is highlighted as a set of interrelated organizational and legal measures to reconcile various interests, which ensures the stability, adaptability, self-organization and development of the regional economy in interaction with the external environment of its operation. The main objects and subjects of the region's economic security system are substantiated. Two strategic goals of achieving a high level of the region's economic security, which corresponds to the level of European regions, are described.

Key words: regions' economic security, region, protective approach, factors, risks, threats, danger.

Анотація. У статті визначено сутність поняття «економічна безпека регіону». Розглянуто низку наукових підходів до визначення категорії «економічна безпека» у сучасній економічній безпекології. Виокремлено захисний підхід до тлумачення економічної безпеки, який розглядає безпеку як захищеність від небезпеки, зосереджений на сприйнятті безпеки як форми протистояння небезпеці. Проаналізовано погляди науковців на чинники впливу на стан економічної безпеки регіону. Розглянуто ризики регіонального економічного розвитку, які поділяються на екзогенні й ендогенні. Встановлено різноманіття загроз, які становлять небезпеку повноцінної життєдіяльності економічних суб'єктів на регіональному рівні. На сьогодні однією з основних загроз економічній безпеці регіонів залишається розрив у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів: відмінностями у географічному положенні, природно-ресурсному, людському потенціалах, структурі та спеціалізації регіональних господарських комплексів, особливостями господарського й історичного розвитку. Здійснений

аналіз та систематизація наукових підходів до визначення поняття «економічна безпека регіону», виділено основні, такі як: сукупність умов та факторів, які забезпечують стійкість та стабільність розвитку економіки регіону; здатність регіональної економіки функціонувати в режимі самовідтворення; певна економічна незалежність та інтеграція з економікою держави; захищеність від впливу дестабілізуючих чинників. Висвітлено систему економічної безпеки регіону як комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів з метою узгодження різноманітних інтересів, що забезпечує стійкість, адаптивність, самоорганізацію і розвиток регіональної економіки у взаємодії із зовнішнім середовищем її функціонування. Обґрунтовано основні об'єкти і суб'єкти системи економічної безпеки регіону. Охарактеризовано дві стратегічні цілі досягнення високого рівня економічної безпеки регіону, що відповідає рівню європейських регіонів.

Ключові слова: економічна безпека регіонів, регіон, захисний підхід, чинники, ризики, загрози, небезпека.

Problem formulation. Strengthening the role of regions in the socio-economic development of the country requires special attention to ensuring economic security at the regional level. In the process of studying the economic security of the region there is a need for timely identification and prevention of threats to economic security, neutralization of the factors that provoke them. Based on the characteristics of threats, the structural elements of the system of diagnostics of economic security of the region are determined.

Economic security of the region is a complex and multifaceted concept, which in modern conditions reflects the complex transitional processes of economic development under conditions of transformation. It is possible to carry out their adequate assessment, to give applied recommendations concerning the further development only on condition of synthetic use of the theory and practice of safety management. Ukraine and its regions, like other countries, exist in an interconnected and interdependent world, where the factors of globalization and regionalization, integration of economic activity, economic and social policy are becoming more and more pronounced [4, p.5]. These processes have a direct impact (both positive and negative) on the functioning of the regional economic system.

Analysis of recent research and publications. The problems of the regions' economic security are devoted to the works of such scientists as: G. I. Babets [1], O. M. Bandurka [2], O. M. Bondarevskaya [3, 14], P. Yu. Buryak [11], Z. S. Varnaliy [4, 10], N. S. Vavdiyuk [6], V. M. Geets [5], Z. V. Gerasimchuk [6], A. M. Gumenyuk [7], G. V. Gutman [8], V. Ye. Dukhov [2], B. S. Oak [9], A. G. Drabovsky [11], O. I. Kopylyuk [11], M. O. Kizim [5], T. S. Klebanova [5], M. Ya. Kornilov [12], E. I. Ovcharenko [13], V. O. Onishchenko [14], O. M. Muzychka [11], K. Ya. Petrova [2], T. T. Tomaszewski [4], I. M. Chervyakov [2], O. I. Chernyak [5], V. O. Shurshin [15] and others.

Main goal. Highlight the features of the protective approach to determining the regions' economic security.

Presenting main material. The economic security of the region as a subsystem of the national economy is a set of its properties that ensure the achievement of the maximum contribution of the region to the development of the national economy and to ensure the economic security of the country as a whole.

The economic security of the region as an independent economic system ensures the progressive development of the region in the conditions of destabilizing influence of various types of threats.

In modern economic security there are a number of scientific approaches to defining the category of "economic security", including:

- 1) adaptive (ability to quickly overcome threats or adapt to changing conditions);
- 2) harmonization (coordination of the interests of the studied object with the interests of the external environment);
- 3) evolutionary (protection of potential, rating from negative factors);
- 4) protective (implementation, prevention and protection of economic interests of the studied object);
- 5) competitive (competitive advantages are the key to economic security);
- 6) liberal (economic security as a measure of economic freedom);
- 7) hierarchical (national security-economic security of the state-region-branch-enterprise-person);
- 8) procedural (a set of technical, organizational, operational, legal and economic processes to ensure economic security);
- 9) resource-functional (efficient use of resources by functional components);
- 10) synergetic (synergy effect is achieved through the formation of a state of protection from the effects of threats);
- 11) static (economic security as a state of the system, economic development, security, stability and balance, the degree of reliability);
- 12) strategic (development of organizational and management mechanism based on strategic management, focused on development in terms of risk) [9].

Let's single out the defensive approach to the interpretation of economic security, which considers security as protection from danger, focused on the perception of security as a form of confrontation. The certainty in interpreting the protective approach is relative and therefore subjective. A protective approach to the interpretation of security and a protective approach to security that coexist should not be equated. If the first substantiates the ontological origins of security as a concept and determines the ways of confronting dangers, the second singles out the objects of protection [13].

In the context of the protective approach, we consider the economic security of the region as an opportunity and ability of the economy to ensure quality of life at the appropriate level, socio-economic and socio-political stability, prevent and counteract internal and external threats with optimal resource consumption and rational use. Thus, the economic security of the region is not only the current state of natural resources, production, financial potential of the region, but also the development, implementation of a system of measures to neutralize, minimize the impact and eliminate phenomena and factors that lead to external and internal threats.

Let's analyze the views of scientists on the factors influencing the state of economic security in the region. Z. Varnaliy identifies the following main categories of economic security: security — threat — danger. Security is the level of protection from the negative influence of internal and (or) external factors. Threat — a specific and immediate form of danger or a set of negative factors or conditions. Danger is an objective possibility of a negative impact on a certain phenomenon, system, mechanism, social organism, as a result of which it may be harmed, which will lead to decline, crisis, etc. According to the scientist, threats to economic security are explicit or potential actions that complicate or prevent the realization of economic interests and create a danger to the socio-economic and political system, national values, livelihood of the nation and the individual [10].

D. Burkaltseva understands the threat to security as a set of conditions and factors that pose a danger to the vital interests of the individual, society and the state. Threats arise from the deliberate or unconscious actions of businesses, state and local governments, other parts of the economy, and natural processes. Sources of threats may arise as a result of adverse development of economic, social, political and other processes in the internal or external environment of the regional system [14].

Z. Gerasymchuk proposed a system for diagnosing the state of economic security of the region, which

contains the following main components: economic security — economic risk — economic threat — economic danger. Thus, the economic risk of the region is the probability of an unfavorable situation in the economy of the region. The economic threat to the region is the existence of negative factors that have a destabilizing effect on the functioning of the region's economy, violating its resilience to meet the needs of the population. The destructive impact of destabilizing factors on the regional economy leads to economic danger, resulting in the destruction of its economic potential, loss of ability to self-reproduction and protection, which leads to dissatisfaction with the needs and interests of the population [6].

O. Bandurka, V. Dukhov, K. Petrova, I. Chervyakov identified quantitative and qualitative criteria for the transition of the economic system of the region from one state to another (threat — pre-threshold danger — post-threshold danger) taking into account the intensity of negative factors. They see the economic threat as an opportunity to harm the region's economy by certain internal and external factors. Economic danger is a concrete, direct, real form of threat, which has a probable mathematical interpretation. At the pre-threshold stage, the region incurs losses that are renewed and do not have significant consequences for the achievement of development goals, that is, do not destroy its organizational structure. The post-threshold stage is characterized by the destruction of part or all of the organizational structures of the region, which prevents its further development. Scientists believe that when an economic threat becomes probable, it turns from a potential to a real factor of possible economic loss, which has a threshold of 0 to 1 [2].

A. Humeniuk identifies the following states of economic security in the region: normal situation — pre-crisis situation — crisis situation. The normal situation (state of economic security) characterizes the sustainable development and intensive economic growth of the region's economy, ensuring high living standards, anticipation and resistance to external and internal threats. The pre-crisis situation is accompanied by disruption of certain elements of the regional socio-economic system and is a prerequisite for destabilizing the development of the territory in the absence of measures to eliminate the impact of negative factors. A crisis situation is a state of economic danger, which is characterized by a crisis in the functioning of the main elements of the system — production, financial, labor potential [7].

O. Kopylyuk, O. Muzychka consider the economic security of the region as a system of measures to protect its economic space from external and internal

threats, the effective functioning of the components of the regional economy: institutional infrastructure (administrative-territorial administration and financial institutions); actually the sphere of production (enterprises); transport and communication facilities; science and scientific institutions; life support systems; social sphere [11].

A. Sukhorukov, Y. Kharazishvili identify the following factors influencing the state of economic security of the region: risk — threat — challenge — danger. Risk — the probability of preconditions that will hinder the realization of economic interests and goals of economic security of the region. Threat — a circumstance that may be the cause of violation of the conditions of realization of the interests and goals of security of the region. Challenge — an action that directly hinders the realization of economic interests and goals of economic security of the region. Danger is damage to the economic interests and security of the region [14].

I. Babets, studying the impact of negative factors on the state of economic security of the region, considers the potential threats and risks of their implementation [1]. Threat analysis is a study of the current situation, conditions and factors that negatively affect the activities of the economic system due to the occurrence of an adverse event. Risk analysis involves establishing a list of potential threats and identifying the sources of their occurrence, determining the probability of their occurrence and developing measures to prevent their occurrence, reduce the impact and reduce the negative impact of threats.

Risks of regional economic development are divided into exogenous and endogenous. Exogenous risks are caused by external factors: changes in legislation, rising inflation, changes in the political situation and economic course in the country, emergencies. Endogenous risks arise under the influence of internal factors: the level of development of productive forces of the region, the nature of its production specialization and participation in the system of national division of labor, the level of technological equipment, lack of effective incentives for economic development [14, p. 161].

To ensure a high level of economic security of the region, it is necessary to establish a variety of threats that pose a threat to the full life of economic entities at the regional level.

Today, one of the main threats to the economic security of regions is the gap in the levels of socio-economic development of regions: differences in geographical location, natural resources, human resources, structure and specialization of regional economic complexes, features of economic and historical development.

Threats to the economic security of regions arise due to structural and resource imbalances caused by internal and external factors, shortcomings in the organization of management. The impact of threats to the economic security of the regions is exacerbated by the loss of competitiveness of domestic producers in domestic regional markets, disintegration of the economic space due to the rupture of internal cooperation, destruction of the regional management system and production chain in eastern Ukraine.

Scientists divide many threats that affect regional security, internal and external. In A. Humeniuk's research, internal threats are presented at the microeconomic levels of the system hierarchy, and external threats are presented at the macroeconomic and megaeconomic levels [7].

Microeconomic threats are related to the activities of economic entities in the region. Threats of the mesoeconomic level are caused by the loss of the domestic market, reproductive independence, the ability to self-sufficiency at the regional level.

The sources of internal threats to the economic security of the region are changes in the current state of the region's economy: the lack of policies aimed at the effective development of the industrial and social spheres, exacerbated economic, political, environmental problems and others.

External threats at the macroeconomic level are the low level of efficiency of the state economy, the lack of a unified structural policy, the imperfection of the financial and budgetary system, the depletion of natural resources, environmental degradation, and the criminalization of the economy.

The region's megaeconomic threats are linked to geopolitical forces and rising public external debt, capital exports, loss of foreign markets, and interstate military-political conflicts. This is confirmed by the aggravation of the situation in the regions as a result of the events of 2014 — the loss of the Autonomous Republic of Crimea and the implementation of the anti-terrorist operation in eastern Ukraine.

In addition, scientists divide the threats to the economic security of the region by functional components. V. Geets, M. Kyzym, T. Klebanova, O. Chernyak classify threats to the economic security of the region by source (production resources, budget, banks, population, environment, environment) and provide a list of indicators that characterize the effect of a particular threat. In particular, among the main threats the authors highlight: decline in production, structural deformation of the economy, reduced competitiveness of the region's products, low level of renewal of fixed assets, reduced scientific and technical potential,

reduced investment activity, criminalization of the economy, irrational structure of the regional budget, dependence on the import of strategic resources, increasing poverty, declining welfare, rising unemployment, changing demographic situation, growing social tensions in society, exacerbation of the environmental situation [5].

According to A. Humeniuk, the main threats to the economic security of the region arise in the economic and social spheres. Economic threats reflect the problems of economic development of the region: disruption of the productive sector of the economy, loss of position in intra-regional, interregional and international markets, deterioration of scientific and technical potential, irrational use of natural resources [7]. Social threats are manifested in declining living standards and quality of life, differentiation of income levels directly in the regions and between regions of the country, reduced employment, complicating the demographic situation by reducing natural population growth, deteriorating environmental conditions in the regions. Forced migration caused by hostilities in eastern Ukraine is particularly acute and socially unstable.

A. Sukhorukov notes that the study of threats to the economic security of the region, which are subject to monitoring, is carried out on the basis of the list provided in the Law of Ukraine “On Fundamentals of National Security of Ukraine” taking into account the specifics of the region. He identifies threats in the economic, scientific, technological and social spheres [14, p. 162].

As a result of analysis and systematization of scientific approaches to the definition of “economic security of the region” we highlight the main ones, such as: 1) a set of conditions and factors that ensure the sustainability and stability of the region’s economy; 2) the ability of the regional economy to function in a mode of self-reproduction; 3) a certain economic independence and integration with the state economy; 4) protection from the effects of destabilizing factors.

Thus, in this study we consider the economic security of the region as a state of protection of the region’s economy from external and internal threats in order to ensure sustainable economic growth, financial self-sufficiency, socio-political stability and adequate living standards.

The system of economic security of the region is a set of interrelated organizational and legal measures to reconcile various interests, which provides stability, adaptability, self-organization and development of the regional economy in interaction with the external environment of its operation [15, p. 227].

The objects of economic security of the region include the economic system of the region and its components, such as natural resources, productive and non-productive assets, real estate, financial resources, economic structures, family, individual. According to M. Kornilov, G. Gutman, the object of economic security can be both the subject of its provision [8; 12].

The main subjects of the economic security of the region are the state and its institutions (ministries, departments, tax and customs authorities, stock exchanges, funds and insurance campaigns), other regions, regional and local state administrations, local governments, enterprises, institutions and organizations as public and private sectors of the economy, citizens and their associations [3, p. 55].

Under threats to the economic security of the region we understand a set of conditions that hinder the satisfaction of regional needs or create a danger of reducing the production capacity of economic entities, misuse and irrational use of natural, material, financial, labor resources, increasing dependence on intergovernmental transfers, deepening social differentiation, exacerbation of interethnic and interethnic conflicts.

In the context of the protective approach, we interpret the economic security of the region as protection from the effects of negative factors that lead to the creation of external and internal threats. A threat is a specific and immediate form of danger or a set of conditions and factors that create a danger to the object of study. The danger is considered as a possibility of a situation that will lead to the deterioration or inability of the object of study to function and develop.

Negative factors affect the economic security of the region by changing the state of its elements “risk — threat — challenge — danger”, worsen the conditions and results of the regional system, slow down or slow down its development. Threats to economic security are caused by processes, phenomena, events and situations that develop both in the region and abroad.

Dynamic changes in the modern economy, imbalances, general political instability have a negative impact on the economic security of the regions. Timely identification, monitoring, assessment of the impact of negative factors and threats to economic security and prevention of their implementation is one of the priorities of regional policy, as the level of security of individual territories and the development of their economic potential directly affects economic security.

Priorities for ensuring safety remain: development of tourist and recreational complex (including green rural tourism), restructuring of chemical and

petrochemical industry, development of woodworking, furniture and light industry, development of food and processing industry, flood protection, logistics, communications, telecommunications. Achieving a high level of economic security in the region, which corresponds to the level of European regions, requires the implementation and regulation of activities for two strategic goals [4, p. 9]. Goal 1 — overcoming the effects of the financial and economic crisis, ensuring stability, stability and dynamic economic growth, increasing the competitiveness of the economy and implementing an innovative investment model of sustainable development on a high-tech basis, comprehensive human capital development, eliminating disparities in socio-economic development. Goal 2 — to achieve a high level of self-sufficiency of the region's economy by creating an effective reproductive base and on this basis to ensure the level and quality of life of the population, typical of highly developed countries.

Conclusions. The result of the region's state of economic security is ensuring compliance with regional interests, namely:

- balanced and integrated participation in the country's financial system, mandatory protection against internal and external threats for maintaining balance with national interests;
- conducting an autonomous socio-economic policy in the region;
- creating conditions to ensure and maintain an adequate level of quality of life;
- formation of the management staff, which ensures the maximum use and development of natural resource and economic potential.

Thus, achieving economic security of the region provides socio-economic and socio-political stability, appropriate level and quality of life, prevents and counteracts the impact of internal and external threats at the optimal cost of resources and their rational use.

References

1. Babecj I. Gh. Stalyj rozvytok i bezpeka rehionu: navch. posib. / I. Gh. Babecj. Ljviv: LDUVS, 2015. 268 s.
2. Bandurka O. M., Dukhov V. Je., Petrova K. Ja., Chervjakov I. M. Osnovy ekonomichnoji bezpeky: pidruchnyk / O. M. Bandurka, V. Je. Dukhov, K. Ja. Petrova, I. M. Chervjakov. Kharkiv: Vyd-vo KhNUVS, 2003. 236 s.
3. Bondarevsjka O. M. Ekonomichna bezpeka rehioniv u systemi ekonomichnoji bezpeky derzhavy / O. M. Bondarevsjka // Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija: Ekonomika i menedzhment. 2017. Vyp. 24 (2). S. 54–57. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvmgu_eim_2017_24(2)_14%20(2).pdf
4. Varnalij Z. S., Tomashevsjkyj T. T. Kompleksne ocinjuvannja ekonomichnoji bezpeky rehioniv Ukrainy (na prykladi Ivano-Frankivskoj oblasti) / Z. S. Varnalij, T. T. Tomashevsjkyj // Ekonomika i rehion. 2018. № 1 (68). S. 5–13. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/econrig_2018_1_3.pdf
5. Ghejecj V. M., Kyzym M. O., Klebanova T. S., Chernjak O. I. Modeljuvannja ekonomichnoji bezpeky: monohrafija / V. M. Ghejecj, M. O. Kyzym, T. S. Klebanova, O. I. Chernjak. Kharkiv: VD "INZhEK", 2006. 240 s.
6. Gherasymchuk Z. V., Vavdijuk N. S. Ekonomichna bezpeka rehionu: diaghnostyka ta mekhanizm zabezpechennja / Z. V. Gherasymchuk, N. S. Vavdijuk. Lucjk: Nadstir'ja, 2010. 244 s.
7. Ghumenjuk A. M. Bezpeka strukturno-instytucionalnoji transformaciji ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty: monohrafija / A. M. Ghumenjuk. Kyjiv: NISD, 2014. 468 s.
8. Ghutman Gh. V. Ekonomicheskaja bezopasnostj rehiona: teoryja y praktyka / Gh. V. Ghutman, Ju. N. Laryghyn, A. Y. Prylepsyj. M.: Nauka, 1996. 116 s.
9. Dub B. S. Ponjattja ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva v konteksti rozvytku suchasnoji ukrajinskoji ekonomichnoji nauky / B. S. Dub // Visnyk Cherkasjkogho universytetu. 2016. № 4. S. 63–72.
10. Ekonomichna bezpeka: navch. posib. / za red. Z. S. Varnalija. Kyjiv: Znannja, 2009. 647 s.
11. Kopyljuk O. I., Drabovsjkyj A. Gh., Burjak P. Ju., Tymchyshyn Ju. V., Muzychka O. M. Kompleksne zabezpechennja finansovo-ekonomichnoji bezpeky: pidruchnyk / O. I. Kopyljuk, A. Gh. Drabovsjkyj, P. Ju. Burjak, Ju. V. Tymchyshyn, O. M. Muzychka. Ljviv: SPOLOM, 2017. 412 s.
12. Kornjlov M. Ja. Ekonomicheskaja bezopasnostj Rossyy: osnovy teoryy y metodologhy yssledovanyja: ucheb. posoby / M. Ja. Kornjlov. 2-e yzd. M.: Yzd-vo RAGhS, 2007. 154 s.
13. Ovcharenko Je. I. Perspektyvy zakhysnogho pidkrodu u bezpekologhiji // Materialy III Vseukrajinskoji naukovopraktychnoji Internet-konferenciji z mizhnarodnoju uchastju, 1 ghrudnja 2016 r. 10 sichnja 2017 r. Poltava: PolNTU, 2017. S. 39–42.

14. Onyshhenko V.O., Bondarevsjka O.M. Zakhysnyj pidkhdid do vyznachennja ekonomichnoji bezpeky rehionu / V. O. Onyshhenko, O. M. Bondarevsjka // Problemy ekonomiky. 2018. № 1 (35). S. 158–164. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pekon_2018_1_21%20(1).pdf

15. Shurshyn V.O. Osoblyvosti formuvannja systemy ekonomichnoji bezpeky rehionu / V. O. Shurshyn // Tavrijskij naukovyj visnyk: zbirnyk nauk. pracj KhDAU. Vyp. 55. Kherson: Ajlant, 2007. S. 227–231.

Література

1. Бабець І. Г. Сталий розвиток і безпека регіону: навч. посіб. / І. Г. Бабець. Львів: ЛДУВС, 2015. 268 с.
2. Бандурка О. М., Духов В. Є., Петрова К. Я., Червяков І. М. Основи економічної безпеки: підручник / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. Харків: Вид-во ХНУВС, 2003. 236 с.
3. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави / О. М. Бондаревська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 24 (2). С. 54–57. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nvmgu_eim_2017_24(2)_14%20(2).pdf
4. Варналій З. С., Томашевський Т. Т. Комплексне оцінювання економічної безпеки регіонів України (на прикладі Івано-Франківської області) / З. С. Варналій, Т. Т. Томашевський // Економіка і регіон. 2018. № 1 (68). С. 5–13. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/econrig_2018_1_3.pdf
5. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
6. Герасимчук З. В., Вавдіук Н. С. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіук. Луцьк: Надстір'я, 2010. 244 с.
7. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А. М. Гуменюк. Київ: НІСД, 2014. 468 с.
8. Гутман Г. В. Экономическая безопасность региона: теория и практика / Г. В. Гутман, Ю. Н. Лапыгин, А. И. Прилепский. М.: Наука, 1996. 116 с.
9. Дуб Б. С. Поняття економічної безпеки підприємства в контексті розвитку сучасної української економічної науки / Б. С. Дуб // Вісник Черкаського університету. 2016. № 4. С. 63–72.
10. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.
11. Копилук О. І., Драбовський А. Г., Буряк П. Ю., Тимчишин Ю. В., Музичка О. М. Комплексне забезпечення фінансово-економічної безпеки: підручник / О. І. Копилук, А. Г. Драбовський, П. Ю. Буряк, Ю. В. Тимчишин, О. М. Музичка. Львів: СПОЛОМ, 2017. 412 с.
12. Корнилов М. Я. Экономическая безопасность России: основы теории и методологии исследования: учеб. пособие / М. Я. Корнилов. 2-е изд. М.: Изд-во РАГС, 2007. 154 с.
13. Овчаренко Є. І. Перспективи захисного підходу у безпекології // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 1 грудня 2016 р. 10 січня 2017 р. Полтава: ПолтНТУ, 2017. С. 39–42.
14. Онищенко В. О., Бондаревська О. М. Захисний підхід до визначення економічної безпеки регіону / В. О. Онищенко, О. М. Бондаревська // Проблеми економіки. 2018. № 1 (35). С. 158–164. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Pekon_2018_1_21%20(1).pdf
15. Шуршин В. О. Особливості формування системи економічної безпеки регіону / В. О. Шуршин // Таврійський науковий вісник: збірник наук. праць ХДАУ. Вип. 55. Херсон: Айлант, 2007. С. 227–231.

Павліш Лариса Олегівна

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Павлиш Лариса Олеговна

*кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры товароведения и коммерческой деятельности
Ужгородский торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета*

Palvish Larysa

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
Uzhhorod Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-3983-872X*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6332

АВТОЗАПРАВНІ СТАНЦІЇ ТА КОМПЛЕКСИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

АВТОЗАПРАВОЧНЫЕ СТАНЦИИ И КОМПЛЕКСЫ В ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

GAS STATIONS AND COMPLEXES IN THE ZAKARPATTYA REGION

Анотація. У статті розглянуто особливості формування ринку нафтопродуктів, його склад. Відмічено, що даними реєстру платників акцизного податку з реалізації пального Державної податкової служби України на початок вересня 2020 року в Україні зареєстровано 4302 платника. Розкрито поняття «автозаправна станція» та «автозаправний комплекс». Підкреслено основну умову ефективного розвитку ринку нафтопродуктів – створення сприятливих умов для здійснення результативної діяльності його учасників, в тому числі серед кінцевих продавців нафтопродуктів, основними з яких є мережі автозаправних станцій або комплексів, чим обґрунтовано доцільність дослідження ринку автозаправних станцій та комплексів Закарпатської області. Проведені дослідження показали, що в Закарпатській області найбільше АЗС та АЗК представлено мережами Укрнафта, ANP, Авіас, Плюс, ОККО, WOG, «SunOil», Маркет, Shell, БРСМ, UPG, Chipor, BVS, Motto, Атіс. Дано їх характеристики та вивчено особливості діяльності на ринку, визначено кількість автозаправних станцій в регіоні, розраховано їх частку в загальній кількості. Встановлено, що найбільшу частину ринку займають мережі Укрнафта, ANP та Авіас Плюс. Дослідження впродовж двох тижнів за ціною на бензин А-95 та дизельне паливо на окремих об'єктах, дозволило встановити їх середню ціну в вересні, розрахувати середню ціну в області та провести розподіл операторів ринку на три сегменти за ціною: високий, середній та низький ціновий сегмент. Відмічено, що середній та низький відрізняються менш принципово (в межах 1–1,5 грн), тому можуть бути об'єднані. А в мережах високого цінового сегменту – на ≈3,8 грн. вище середньої та на 5,89 грн. дорожче 1 л найдешевшого бензину, на 5,49 грн. -дизельного палива. Зауважено необхідність подальших досліджень ринку з порівнянням функціонуючих на підприємствах програм лояльності та їх впливу на вартість реалізованого палива.

Ключові слова: ринок моторного палива, автозаправна станція, автозаправний комплекс, Закарпатська область.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности состав и особенности формирования рынка нефтепродуктов. Отмечено, что по данным реестра плательщиков акцизного налога с реализации топлива Государственной налоговой службы Украины на начало сентября 2020 года в Украине зарегистрировано 4302 плательщика. Раскрыто понятие «автозаправочная станция» и «автозаправочный комплекс». Подчеркнуто основное условие эффективного развития рынка – создание благоприятных условий для осуществления результативной деятельности его участников, в том числе среди конечных продавцов нефтепродуктов, основными из которых являются сети автозаправочных станций или комплексов, чем обоснована целесообразность исследования рынка автозаправочных станций и комплексов Закарпатской области. Проведенные исследования показали, что в Закарпатской области больше всего АЗС и АЗК представлено сетями Укрнафта, ANP, Авиас, плюс, ОККО, WOG, «SunOil», Маркет, Shell, БРСМ, UPG, Chipo, BVS, Motto, Amic. Дано их характеристику и изучены особенности деятельности на рынке, определено количество автозаправочных станций в регионе, рассчитана их доля в общем количестве. Установлено, что наибольшую долю рынка занимают сети Укрнафта, ANP и Авиас Плюс. Исследования цены на бензин А-95 и дизельное топливо, которые проводились в течение двух недель на отдельных объектах, позволило установить их среднюю цену в сентябре, рассчитать среднюю цену в области и провести распределение операторов рынка на три сегмента по цене: высокий, средний и низкий ценовой сегмент. Отмечено, что средний и низкий отличаются менее принципиально (в пределах 1–1,5 грн), поэтому могут быть объединены. В сетях высокого ценового сегмента – на ≈3,8 грн. выше среднего и на 5,89 грн. дороже 1 л дешевого бензина, на 5,49 грн.-дизельного топлива. Отмечено необходимость дальнейших исследований рынка со сравнением функционирующих на предприятиях программ лояльности и их влияния на стоимость реализованного топлива.

Ключевые слова: рынок моторного топлива, автозаправочная станция, автозаправочный комплекс, Закарпатская область.

Summary. In the article features and composition of market formation were considered. It was pointed out that according to the register of excise tax payers for the sale of fuel of the State Tax Service of Ukraine at the beginning of September 2020, 4,302 taxpayers were registered in Ukraine. The concept of «gas station» and «gas station complex» is revealed. The main condition for effective development of the oil products market is emphasized. It is the creation of favorable conditions for effective activities of its participants, including among the final sellers of petroleum products, the main of which are chains of gas stations or complexes, which substantiates the feasibility of studying the market of gas stations and complexes of the Zakarpattia region. Studies have shown that in the Zakarpattia region most gas stations and filling stations are represented by Ukrnafta, ANP, Avias, Plus, OKKO, WOG, SunOil, Market, Shell, BRSM, UPG, Chipo, BVS, Motto, Amic. Their characteristics are given and the peculiarities of the market activity are studied, the number of petrol stations in the region is determined, their share in the total number is calculated. It is established that the largest share of the market is occupied by Ukrnafta, ANP and Avias Plus networks. A two-week study of the price of A-95 gasoline and diesel fuel at individual sites revealed their average price in September, calculated the average price in the region and divided market operators into three price segments: high, medium and low price segment. It is noted that the middle and low segments differ less in principle (in the range of UAH 1–1.5), so they can be combined. And in the chains of the high price segment – for ≈3.8 UAH. above average and by UAH 5.89. more expensive than 1 liter of the cheapest gasoline, by UAH 5.49 of diesel fuel. The need for further market research with a comparison of operating loyalty programs in enterprises and their impact on the cost of fuel sold is pointed out.

Key words: motor fuel market, gas station, gas station complex, Zakarpattia region.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначається значенням нафтопродуктів у розвитку національної економіки України і регіону. Нафтопродукти мають величезне значення як висококалорійне рідке паливо, зручні для застосування, транспортування та збереження. Найбільш вагоме значення з нафтопродуктів мають — бензин та дизельне паливо, кінцевим реалізатором яких є автозаправні станції та автозаправні комплекси.

Закарпатська область є прикордонною територією, тому природньо, що автомобілі, що виїжджають за межі України, прагнуть максимально заправитися паливом якомога ближче до кордону, оскільки

в Європі воно значно дорожче. Крім того контрабанда пального донедавна була одним з способів нелегального заробітку. Отже, кількість автозаправних станцій та комплексів, особливо неподалік митних кордонів є значною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами розвитку ринку нафтопродуктів присвячено праці Н. Доманцевич [1], В. Харука [2], Г. Рябцева [3], Ю. Сапронова, Д. Костенко [4], А. Григорьєвої [5], В. Ващенко [6] та ін. Проте оскільки ринок нафтопродуктів є висококонкурентним середовищем, стан якого перманентно змінюється, аналіз ринку нафтопродуктів на регіональному рівні є

актуальним питанням, оперативне реагування на яке дозволить його оператору зайняти вигідну позицію а споживачу найповніше задовільнити свої потреби.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є вивчення ринку та проведення порівняльної характеристики мереж автозаправних станцій в Закарпатській області.

Виклад основного матеріалу. Ринок нафти та нафтопродуктів можна розглядати як місце здійснення купівлі-продажу нафти та нафтопродуктів. З іншого боку, ринок нафти та нафтопродуктів як економічну категорію можна розглядати як сукупність економічних відносин між суб'єктами, нафтоперевізниками, нафтопереробниками, нафтотрейдерами та споживачами) господарчої діяльності, що спрямовані на реалізацію їх економічних інтересів [5].

Основною умовою ефективного розвитку ринку нафтопродуктів є створення сприятливих умов для здійснення результативної діяльності його учасників, тобто необхідним є формування середовища «здорової» конкуренції, в тому числі серед кінцевих продавців нафтопродуктів, основними з яких є мережі автозаправних станцій або комплексів.

Значення цих термінів визначено в ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій» [7]. Відповідно цього документу, автозаправна станція — «комплекс будинків, споруд, технологічного обладнання, призначений для приймання, зберігання моторного палива та заправлення ним автотранспорту (мототранспорту). Автозаправний комплекс — автозаправна станція з об'єктами (будинками, спорудами, приміщеннями) обслуговування водіїв, пасажирів (роздрібна торгівля продуктами харчування), автотранспорту (технічного обслуговування, миття автомобілів, роздрібна торгівля запасними частинами, мастильними речовинами).

За даними реєстру платників акцизного податку з реалізації пального Державної податкової служби України[8] на початок вересня 2020 року в Україні зареєстровано 4302 платника.

Роздрібний ринок нафти і нафтопродуктів в Україні умовно можна поділити на три групи його суб'єктів [9]:

1. Оператори ринку, які реалізують імпортоване пальне: ПП «Амік Україна» (бренд Amic), ПП «ОККО нафтопродукт» (бренд ОККО), ТОВ «ВОГ Рітейл» (бренд WOG), ТОВ «Альянс Холдинг» (бренд SHELL), ТОВ «СОКАР ПЕТРОЛЕУМ» (бренд «SOCAR»).

2. Оператори ринку, які реалізують пальне переважно вітчизняного виробництва: ПАТ «Укрнафта» (бренди Укрнафта, Sentosa Oil), ТОВ «НАТЕЛЬ»

(бренд АВІАС плюс), ТОВ «НК ЗАПОРІЖНАФТО-ПРОДУКТ» (бренди ЗНП, ANP, УКРНАФТА, АВІАС плюс).

3. Інші оператори ринку, які не мають розгалуженої мережі АЗС, займають частку в загальному обсязі роздрібної торгівлі світлими нафтопродуктами орієнтовно.

Проведені польові дослідження показали, що в Закарпатській області найбільше АЗС та АЗК представлена мережами Укрнафта, ANP, Авіас, Плюс, ОККО, WOG, «SunOil», Маркет, Shell, BPCM, UPG, Chipo, BVS, Amic.

Мережа АЗС групи «Приват» нараховує більше 1,5 тисячі автозаправок і є найбільшою в країні. Покриває всі регіони. Формально мережі заправок «Привату» не існує, а включає декілька мереж АЗС, які працюють під різними брендами. До групи належать мережі заправок «Авіас», ANP, «Укрнафта», і Sentoza.

Третина заправок мережі АЗС «Приват» належить найбільшому нафтодобувачу країни — компанії «Укрнафта». ПАТ «Укрнафта» — найбільша нафтовидобувна компанія України. Виробниче об'єднання «Укрнафта» було створено у 1945 році, яке у 1994 було перетворено у ПАТ «Укрнафта». Частка товариства у загальному видобутку нафти з газовим конденсатом в Україні в 2019 році склала 62,3%, частка у загальному видобутку газу — 5,7%. Станом на 01.01.2020 р. ПАТ «Укрнафта» володіє 85 спеціальними дозволами на видобування (промислому розробку родовищ) вуглеводнів. На балансі підприємства перебуває 24 бурові установки. ПАТ «Укрнафта» володіє однією з найбільших в Україні мереж заправок станцій, присутньою у більшості регіонів країни. Мережа налічує 537 АЗС. [10]. У 2018 році частка ПАТ «УКРНАФТА» у загальному об'ємі продажу бензинів та дизельного палива через АЗС в Україні становила 12,3%; скрапленого газу — 6,6% [10]. В межах Закарпатської області працюють 27 АЗС під торговою маркою «Укрнафта», 17 ANP та 15 АВІАС ПЛЮС.

ОККО. Власником мережі автозаправних комплексів «ОККО» є Публічне акціонерне товариство «Концерн Галнафтогаз» — провідна українська компанія, основною діяльністю якої є роздрібна реалізація пального та супутніх товарів через мережу заправок комплексів «ОККО». Компанія один із лідерів на ринку нафтопродуктів. Діяльність «Концерну Галнафтогаз» представлена в усіх областях України. Компанія заснована у 2001 році в результаті об'єднання потужностей трьох компаній — ВАТ «Іванофранківська нафтопродукт», ВАТ «Закарпатнафтопродукт-Ужгород» та ВАТ

«Закарпат-нафтопродукт–Хуст». Сьогодні мережа АЗК «ОККО» налічує понад 400 АЗК. У структурі компанії діє також найбільша мережа закладів харчування в дорозі, в тому числі близько 40 ресторанів, які працюють під брендами *A la minute*, *Pasta Mia* та *Meiwei* [11]. У межах Закарпатської області функціонує 27 автозаправних комплексів концерну Галнафтогаз.

WOG [12]. Розвиток мережі автозаправних станцій торговельної марки почався в 2000 р. До кінця 2000 року в мережі нараховувалося 44 АЗС, в тому числі перша, яка була оформлена в жовто-зелені корпоративні кольори WOG. На кінець 2001 року під торговельною маркою WOG вже працювало 104 АЗС, зараз працює близько 407 станцій [12]. Офіційно торговельна марка була зареєстрована в 2002 р, разом з тим почалося втілення в життя ефективної стратегії вдосконалення роздрібно-торгівельної мережі, яка передбачала створення комплексної мережі в корпоративному стилі на всій території України. Після загибелі у серпні 2015 одного з власників компанії Ігоря Єремєєва інтенсивність розвитку знизилась, проте компанія залишається одним з лідерів ринку [13]. В Закарпатській області налічується 24 АЗК цієї торгової марки.

«SunOil». Національна мережа АЗС «SUNOIL» розпочала свою діяльність у грудні 2014 року. Автозаправні станції представлені у Київській, Сумській, Одеській, Дніпровській, Закарпатській, Хмельницькій, Миколаївській, Херсонській та Харківській областях України і нараховують 140 АЗС, з яких 35 АГЗП та 43 станції у форматі магазину. Компанія «SUNOIL» працює у економ сегменті, пропонуючи своїм клієнтам вигідні ціни на паливо (бензин, дизель, газ) [14]. В Закарпатській області налічується 17 АЗК ТМ «SunOil».

ТМ Маркет. В 2002 році — під брендом «Маркет» почала працювати перша АЗС в Закарпатській області. До кінця року під брендом працювали вже 14 АЗС у Закарпатській, Львівській і Київській областях, а на сьогоднішній день 98 АЗС працюють в 16 областях. Основними напрямками діяльності компанії є роздрібно-торгівля, дрібно-гуртова й гуртова реалізація палива та супутніх товарів через мережу автозаправних станцій [15]. В Закарпатській області працюють 27 АЗС ТМ Маркет.

БРСМ-Нафта БРСМ-Нафта — торгова марка однієї з перших в пострадянській Україні мереж автозаправних комплексів, яку було створено у перший рік незалежності. Протягом 25 років географія мережі охопила усі населені пункти України та більшість міжміських автомобільних трас. Станом на серпень 2020 року під торговою маркою працювало 195 ав-

тозаправні комплекси. Основним видом господарської діяльності мережі автозаправних комплексів «БРСМ-Нафта» є роздрібно-торгівля автомобільним паливом [16].

До серпня 2018 року в Закарпатській області працювало 6 автозаправних комплексів під торговою маркою БРСМ, проте 2 серпня власником було зроблено заяву про розірвання договору оренди станцій, що призвело до скорочення до 3. Однак, до серпня 2020 кількість станцій збільшилася до 7, на окремих проведено реконструкцію. Основним чинником конкурентоспроможності даного підприємства є найнижча в регіоні ціна на паливо та економічно вигідна споживачу програма лояльності (система знижок).

«Motto». АЗС під брендом працюють у 21 областях і нараховують більше півтора сотні об'єктів в містах та на автошляхах України. Ріст мережі відбувся у 2018 році за рахунок розподілу мережі БРСМ між власниками та деяких WOG [13]. В Закарпатській області 15 АЗС «Motto».

Amic Energy. Після початку бойових дій на Сході України в 2014 році компанія «Лукойл» терміново розпочала ребрендинг своїх АЗС в Україні, оскільки як автовласники не захотіли підтримувати бізнес країни-агресора [13]. На сайті компанії зазначено, що 2014 австрійська компанія Amic Energy прийняла стратегічно важливе рішення про вклад інвестицій у Центральній та Східній Європі. Реструктуризація та оптимізація компанії проводилася з метою підвищення ефективності роботи та забезпечення українських споживачів конкурентоспроможними послугами та високоякісним європейським паливом. Зараз в мережі працює 224 станції, 7 з них в Закарпатті [17].

UPG. ПП «УКРПАЛЕТСИСТЕМ» — українське підприємство, що працює на ринку паливно-мастильних матеріалів України з 2003 року. У зв'язку зі зростанням продажів, керівництвом компанії було відокремлено два основні напрями роботи: оптові продажі (залізничні, бензовозні норми) та роздрібно-торгівельні продажі (розвиток мережі автозаправних станцій під торговельною маркою UPG). ПП «УКРПАЛЕТСИСТЕМ» є орієнтованим на споживача підприємством, що реалізує на внутрішньому ринку України високоякісне паливо Мозирського НПЗ (Республіка Білорусь) та НПЗ «Нафтан». Мережа АЗС UPG налічує 56 станцій у 15 регіонах України [18]. В Закарпатті працює 5 станцій під цим брендом.

SHELL (Шелл). «Шелл» належить найбільша у світі мережа АЗС, що нараховує понад 44 000 АЗС. Щодня послугами АЗС «Шелл» користуються більше 25 млн. клієнтів у 90 країнах світу. Шелл — це міжнародна енергетична компанія, що спеціалізується на розвідці родовищ, видобутку, нафтопере-

робці й реалізації нафти та природного газу, а також на виробництві й реалізації хімічних речовин. Шелл працює в Україні, починаючи з 1992 року. Компанія веде свою діяльність у таких напрямках: геолого-розвідка та видобуток вуглеводнів, маркетинг газу та паливно-мастильних матеріалів, а також будівництво та експлуатація мережі АЗС. Мережа АЗС Shell налічує 132 станції у 18 регіонах України [19]. В Закарпатській області працюють 4 заправки Шелл.

TM Chipo — це автозаправна мережа, яка реалізовує пальне у low-cost сегменті. До складу мережі входять автозаправні станції, які розташовані у Київській, Вінницькій, Львівській, Івано-Франківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Рівненській, Кіровоградській та Закарпатській областях [20]. В останній функціонують 5 АЗС цієї торговельної марки.

BVS. Основним напрямом діяльності компанії є реалізація газу, компанія володіє 5 пунктами наповнення балонів та парк балонів у 40 000 одиниць, точки їх обміну. На автозаправних станціях реалізується пальне Ventus, A95, A95E, A92, ДП, газ пропан бутан — якості Євро-5 з Білорусі та Литви, Казахстану [21]. До складу мережі входять 83 станції, 5 з них в Закарпатській області.

Слід відмітити, що крім всеукраїнських мереж на ринку Закарпатської області працюють низка немережових АЗС та місцевих мереж, наприклад Елерон, ЗНК, Автомобіліст, Новатор та інші. Проте суттєвого впливу на ринок та ціноутворення вони не мають.

На рис. 1 наведено розподіл ринку Закарпатської області серед мережових АЗС та АЗК.

Як видно з рисунку, найбільша більшість автозаправних станцій на ринку Закарпатської області належить групі Приват: Укрнафта, ANP та Авіас Плюс — 31% загалом.

Для встановлення конкурентних переваг щодо ціни, нами вивчено ціни на бензин А-95 та дизельне пальне (оскільки дані види пального представлені на всіх АЗС) з 1 по 15 вересня 2020 року (табл. 1).

Як видно з табл. 1, середня ціну на бензин в регіоні складає: А-95 (Євро) — 22,61 грн., на дизельне пальне — 21,70 грн, що дозволяє розподілити торговельні мережі на три групи:

1. Найвищий ціновий сегмент — мережі ОККО та WOG (на ~ 3,8 грн вище від середньої по регіону) та Shell (на ~ 2,6 грн. вище);

2. Середній ціновий сегмент — «SunOil», UPG, Chipo (ціна близька до середньої).

3. Низький ціновий сегмент — Укрнафта, ANP, Авіас Плюс, Маркет, БРСМ, BVS, Amic (відмінність від ціни 1 гривні в бік зменшення).

Отже, можемо констатувати, що найвища ціна в торгових мережах ОККО та WOG, хоча за умови використання програми лояльності вартість заправлення автомобіля може бути меншою. Крім того, їх однаковість свідчить про можливість змови між ними.

Що стосується середнього цінового сегменту, то відмінність від нижнього є не принципово вираженою, а отже, можуть бути об'єднані. Проте при використанні програм лояльності вона може бути відчутнішою. Різниця в ціні між найбільш дорогим та дешевим бензином складає 5,89 грн (Маркет), а дизельним паливом — 5,49 (БРСМ).

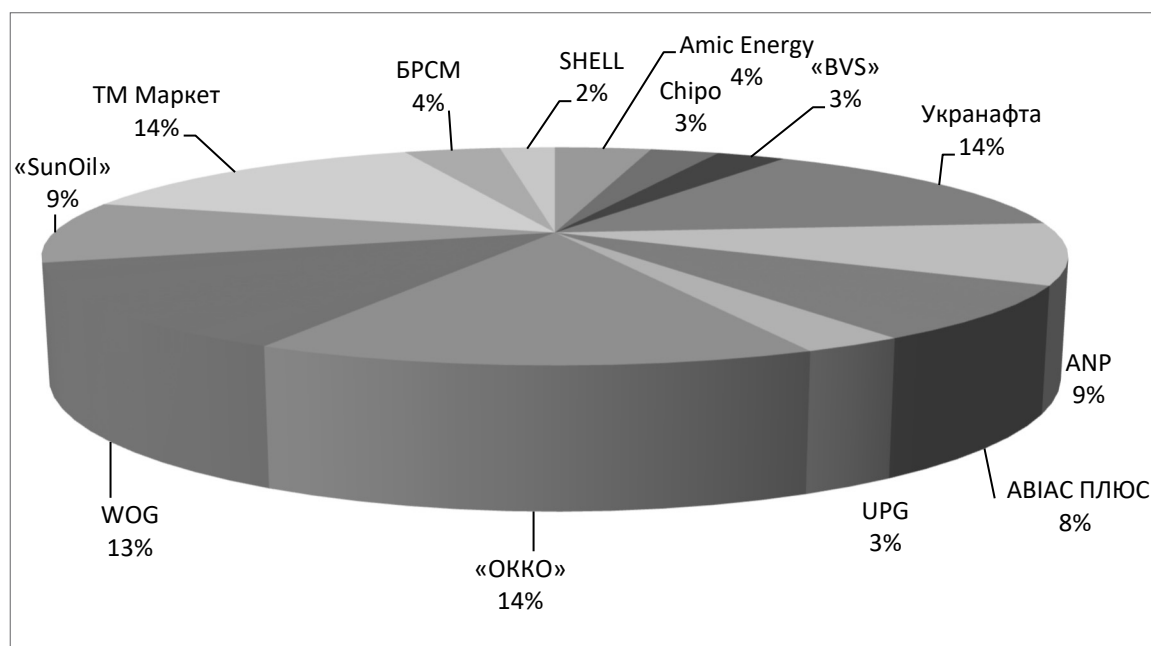

Рис. 1. Розподіл ринку Закарпатської області між мережовими АЗС та АЗК (за їх кількістю)

Таблиця 1

Середня вартість 1 л бензину А-95 та дизельного пального

Найменування торгової марки АЗС або АЗК	Ціна за 1 л бензину А-95 (фірм/євро), грн	Ціна за 1 л дизельного палива (фірм/євро), грн
Укрнафта	-/21.00	-/21.00
ANP	-/20.95	-/21.00
Авіас Плюс	/20.95	-/22.00
OKKO	27.49/26.49	26.49/25.49
WOG	27.49/26.49	26.49/25.49
«SunOil»	22.99/21.99	-/20.49
Маркет	21.60/20.60	-/19.80
Shell	27.99/25.49	26.49/23.99
БРСМ	22.79/21.49	21.79/19.68
UPG	-/22.90	-/21.30
Chipo	-/22.60	-/21.40
BVS	-/21.49	-/20.49
Amic	-/21.49	-/19.99

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновки що роздрібна мережа продажу нафтопродуктів є висококонкурентним середовищем, основними гравцями якого є всеукраїнські мережі АЗС, які в Закарпатській області представлені торговими марками Укрнафта, ANP, Авіас Плюс, ОККО, WOG, «SunOil», Маркет, Shell, БРСМ, UPG, Chipo, BVS та Amic. Найбільша кількість АЗС — компанії, що

відносять до групи Приват — Укрнафта, ANP, Авіас Плюс. Найдорожче паливо реалізують в торгових мережах ОККО та WOG, а найдешевше — Маркет та БРСМ. Подальші дослідження даної тематики повинні оцінювати можливості автозаправних комплексів через призму їх можливостей задовольняти суспільні потреби, порівнюючи якість продукції та існуючі програми лояльності.

Література

1. Доманцевич Н. Тенденції сучасного ринку моторних палив в Україні // Товарознавчий вісник. 2020. 1(13). С. 306–314.
2. Харук В. А. Проблеми конкуренції на ринку нафтопродуктів України // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 4(1). С. 178–181.
3. Рябцев Г. Державна політика розвитку ринку нафтопродуктів в Україні: проблема формування та використання запасів нафти і нафтопродуктів // Актуальні проблеми державного управління. 2012. Вип. 2. С. 135–137.
4. Сапронов Ю. А., Костенко Д. М. Аналіз ринку нафтопродуктів в Україні // Моделювання регіональної економіки. 2012. № 2. С. 292–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2012_2_33.
5. Григор'єва А. О. Розвиток ринку нафтопродуктів в Україні // Інтернаука. Серія «Економічні науки». 2017. № 1(23). Т. 2. С. 44–50.
6. Ващенко В. Аналіз ринку нафти та нафтопродуктів в Україні // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2018. № 3. С. 86–93. URL: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.10>
7. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування і забудова територій. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/b_2_2_12/1-1-0-1802
8. Реєстр платників акцизного податку з реалізації пального. URL: <http://tax.gov.ua/datasets.php?d=DFS20190610093942>
9. Полюхович В. І. Основні напрями розвитку конкуренції та антимонопольного регулювання на ринках паливно-енергетичного комплексу України // Приватне право і підприємництво. 2016. Вип. 16. С. 136–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2016_16_28
10. Ukrnafta [Веб-сайт]. URL: <https://www.ukrnafta.com/>
11. OKKO [Веб-сайт]. URL: <https://www.okko.ua/>

12. WOG [Веб-сайт]. URL: <https://wog.ua/>
13. ТОП-10 сетей АЗС в Украине. URL: <https://www.marketing-ua.com/article/top-10-setej-azs-v-ukraine/>
14. SunOil [Веб-сайт]. URL: <http://sunoil.org/>
15. АЗС Маркет [Веб-сайт]. URL: <http://www.azs-market.com.ua>
16. БРСМ [Веб-сайт]. URL: <https://brsm-nafta.com>
17. Amic Energy: [Веб-сайт]. URL: <https://amicenergy.com.ua>
18. UPG. [Веб-сайт]. URL: <https://upg.ua>
19. Shell International B. V. [Веб-сайт]. URL: www.shell.ua/Chipo. [Веб-сайт]. URL: <https://chipo.ua>
20. BVS. [Веб-сайт]. URL: <https://bvsua.com/>

References

1. Domancevych N. Tendenciji suchasnogho rynku motornykh palyv v Ukraini // *Tovaroznavchyj visnyk*. 2020. 1(13). S.306–314.
2. Kharuk V. A. Problemy konkurenciji na rynku naftoproduktiv Ukrainy // *Visnyk Khmeljnyckogho nacionaljnogho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2015. # 4(1). S. 178–181.
3. Rjabcev Gh. Derzhavna polityka rozvytku rynku naftoproduktiv v Ukraini: problema formuvannja ta vykorystannja zapasiv nafty i naftoproduktiv // *Aktualjni problemy derzhavnogho upravlinnja*. 2012. Vyp. 2. S. 135–137.
4. Sapronov Ju. A., Kostenko D. M. Analiz rynku naftoproduktiv v Ukraini // *Modeljuvannja rehionalnoji ekonomiky*. 2012. # 2. S. 292–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2012_2_33.
5. Ghryghor'jeva A. O. Rozvytok rynku naftoproduktiv v Ukraini // *Internauka. Serija «Ekonomichni nauky»*. 2017. # 1(23). T. 2. S. 44–50.
6. Vashhenko V. Analiz rynku nafty ta naftoproduktiv v Ukraini // *Zemleustrij, kadastr i monitoryngh zemelj*. 2018. #3. S.86–93. URL: <http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2018.03.10>
7. DBN B.2.2-12:2019. Planuvannja i zabudova terytorij. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/b_2_2_12/1-1-0-1802
8. Rejestr platnykiv akcyznogho podatku z realizaciji paljnogho. URL: <http://tax.gov.ua/datasets.php?d=DFS20190610093942>
9. Poljukhovych V. I. Osnovni naprjamy rozvytku konkurenciji ta antymonopoljnogho rehuljuvannja na rynkakh palyvno-energhetychnogho kompleksu Ukrainy // *Pryvatne pravo i pidpryjemnytvo*. 2016. Vyp. 16. S. 136–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2016_16_28
10. Ukrnafta [Веб-сайт]. URL: <https://www.ukrnafta.com/>
11. OKKO [Веб-сайт]. URL: <https://www.okko.ua/>
12. WOG [Веб-сайт]. URL: <https://wog.ua/>
13. TOP-10 setej AZS v Ukrayne. URL: <https://www.marketing-ua.com/article/top-10-setej-azs-v-ukraine/>
14. SunOil [Веб-сайт]. URL: <http://sunoil.org/>
15. AZS Market [Веб-сайт]. URL: <http://www.azs-market.com.ua>
16. BRSM [Веб-сайт]. URL: <https://brsm-nafta.com>
17. Amic Energy: [Веб-сайт]. URL: <https://amicenergy.com.ua>
18. UPG. [Веб-сайт]. URL: <https://upg.ua>
19. Shell International B. V. [Веб-сайт]. URL: www.shell.ua/Shipo. [Веб-сайт]. URL: <https://chipo.ua>
20. BVS. [Веб-сайт]. URL: <https://bvsua.com/>

УДК 352. 071 (477)

Титок Вікторія Вікторівна

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри організації та управління будівництвом
Київський національний університет будівництва і архітектури

Титок Виктория Викторовна

кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры организации и управления строительством
Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Tytok Viktoriya

PhD in Economics, Senior Lecturer at the
Department of Construction Organization and Management
Kyiv National University of Construction and Architecture
ORCID: 0000-0002-9527-3006

Мороз Еліна Григорівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Національний університет водного господарства та природокористування

Мороз Элина Григорьевна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента
Учебно-научный институт экономики и менеджмента
Национальный университет водного хозяйства и природопользования

Moroz Elina

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Management
Educational and Scientific Institute of Economics and Management
National University of Water Management and Environmental Sciences
ORCID: 0000-0002-4315-7599

Артюх Тетяна Олександрівна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. проф. Й. Завадського
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Артюх Татьяна Александровна

кандидат экономических наук,
доцент кафедры менеджмента им. проф. И. Завадского
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Artiukh Tetiana

PhD of Economics, Associative Professor at the
Department of Management named after Professor Y.S.Zavadsky
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6375

**УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ДЛЯ
РОЗВИТКУ ОТГ (КРАЩІ ПРАКТИКИ)**

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЕКТАМИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОТО (ЛУЧШИЕ ПРАКТИКИ)

PROJECT MANAGEMENT FOR OTG DEVELOPMENT (BEST PRACTICES)

*Іти шляхом, яким колись ішли інші, — розумне рішення;
тому прогресу можуть досягти тільки ті, хто приймає
«нерозумні» рішення і йде власним шляхом.*

С.Джобс

Анотація. В статті розглянуто кращі практики управління проектами для розвитку ОТГ в Україні. Акцентовано увагу на успішному досвіді реалізації інфраструктурно-соціальних проектів, проектів енергозбереження, сортування і переробки сміття, туризму, партиципаторного бюджету та розвитку промисловості і залучення інвестицій малих об'єднаних територіальних громад.

Визначено ряд недоліків реалізації проектів розвитку ОТГ, які в основному стосуються надмірних бюджетних витрат на проекти благоустрою без створення належних умов з розвитку бізнесу, промислового виробництва та розширення джерел доходів місцевого бюджету. Відзначено, що інформаційна кампанія щодо реалізації проектів розвитку ОТГ має бути безперервною та охоплювати більшу аудиторію.

На основі аналізу кращих практик реалізації проектів розвитку ОТГ аргументовано, що основною рушійною силою сталого розвитку об'єднаної громади є не кваліфікація кадрів чи достатнє фінансування, а креативність, згуртованість та стратегічне бачення процесів трансформації громади. Зокрема доведено, що без великих фінансових можливостей багато успішних ОТГ зуміли організувати сортування і переробку сміття, господарські кооперативи, фабрики, фестивалі, широко реалізовувати проекти партиципаторного бюджету та енергозбереження, будівництво сонячних електростанцій тощо. Важливим елементом формування спроможної громади стала їх участь у різноманітних грантах, які стали одним із надійних джерел фінансування проектів.

У якості рекомендацій запропоновано створити фонд розвитку громади, удосконалення стратегічного планування в напрямку створення умов для розвитку виробництва з годаною вартістю на території громад та впровадження крауд-фандингу з метою акумуляції коштів для реалізації проектів. Перспективними напрямками подальших розвідок визначено дослідження розвитку громад в країнах-сусідах України для імплементації кращого досвіду до вітчизняних реалій.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, місцевий бюджет, проект розвитку, проектний менеджмент, фінансування.

Аннотация. В статье рассмотрены лучшие практики управления проектами для развития ОТО в Украине. Акцентируется внимание на успешном опыте реализации инфраструктурно-социальных проектов, проектов энергосбережения, сортировки и переработки мусора, туризма, партиципаторного бюджета и развития промышленности и привлечения инвестиций малых объединенных территориальных общин.

Определен ряд недостатков реализации проектов развития ОТО, которые в основном касаются чрезмерных бюджетных расходов на проекты благоустройства без создания надлежащих условий по развитию бизнеса, промышленного производства и расширение источников доходов местного бюджета. Отмечено, что информационная кампания по реализации проектов развития ОТО должна быть непрерывной и охватывать большую аудиторию.

На основе анализа лучших практик реализации проектов развития ОТО аргументировано, что основной движущей силой устойчивого развития объединенной общины является не квалификация кадров или достаточное финансирование, а креативность, сплоченность и стратегическое видение процессов трансформации общества. В частности доказано, что без больших финансовых возможностей много успешных ОТО сумели организовать сортировку и переработку мусора, хозяйственные кооперативы, фабрики, фестивали, широко реализовывать проекты партиципаторного бюджета и энергосбережения, строительство солнечных электростанций и тому подобное. Важным элементом формирования способной общины стала их участие в различных грантах, которые стали одним из надежных источников финансирования проектов.

В качестве рекомендаций предложено создать фонд развития общины, совершенствования стратегического планирования в направлении создания условий для развития производства с добавленной стоимостью на территории общин

и внедрение краудфандинг с целью аккумуляции средств для реализации проектов. Перспективными направлениями дальнейших исследований определено изучения развития общин в странах-соседях Украины для имплементации лучшего опыта к отечественным реалиям.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, местный бюджет, проект развития, проектный менеджмент, финансирование.

Summary. The article considers the best practices of project management for the development of UTC in Ukraine. Emphasis is placed on the successful experience of implementing infrastructure and social projects, energy saving projects, waste sorting and recycling, tourism, participatory budgeting and industrial development, and attracting investment from small integrated territorial communities.

A number of shortcomings in the implementation of UTC development projects have been identified, which mainly relate to excessive budget expenditures on landscaping projects without creating appropriate conditions for business development, industrial production and expansion of local budget sources. It is noted that the information campaign on the implementation of UTC development projects should be continuous and reach a larger audience.

Based on the analysis of best practices in the implementation of UTC development projects, it is argued that the main driving force of sustainable development of a united community is not staff skills or sufficient funding, but creativity, cohesion and strategic vision of community transformation. In particular, it has been proved that without great financial opportunities many successful UTC s managed to organize waste sorting and processing, economic cooperatives, factories, festivals, widely implement participatory budget and energy saving projects, construction of solar power plants, etc. An important element in building a prosperous community has been their participation in various grants, which have become one of the reliable sources of project funding.

As recommendations, it is proposed to create a community development fund, improve strategic planning to create conditions for the development of value-added production in communities and the introduction of crowdfunding to accumulate funds for projects.

The study of community development in Ukraine's neighboring countries for the implementation of best practices into domestic realities has been identified as promising areas for further research.

Key words: united territorial community, local budget, development project, project management, financing.

Постановка проблеми. Відсутність національної візії, перманентні політико-економічні кризи, надмірна інтерпретація ідей неолібералізму в економічну політику, які поступово поглиблювали тенденції деіндустріалізації України призвело до збільшення дисбалансів регіонального розвитку та фактичного занепаду українського села, що актуалізувало питання територіальної і фінансової децентралізації. Децентралізація, як один із ключових механізмів формування демократичних цінностей та економічного базису розвинутих країн світу стала однією із авангардних реформ в Україні, однак в силу інституціональної слабкості держави її результати не досягнули максимального рівня вигоди. Тим не менше, сьогодні, велика кількість об'єднаних територіальних громад та їх мешканців відчула не лише значне покращення фінансового забезпечення, але й отримала ті умови, які дозволяють реалізувати власне бачення розвитку територій, населених пунктів та сповна використати управлінські та організаторські здібності місцевих жителів.

Однак, негативний вплив зовнішніх та внутрішніх шоків пов'язаних із наслідками пандемії COVID-19 підвищує актуальність питань щодо орга-

нізації функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах обмеженості фінансових ресурсів на основі вивчення та імплементації кращих практик проектного менеджменту громад України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження в сфері вивчення проблем і перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ) в силу малого досвіду та часу їх функціонування перебувають на початковій стадії організації, а більшість з них присвячена дослідженню проблем створення і діяльності громад, бюджетного, фінансового і кадрового забезпечення, фінансової спроможності, наслідків децентралізації для регіональної та національної економіки тощо. Так, зокрема Сторонянська І.З та Бенюк Л.Я [1]. у своїх наукових дослідженнях зосереджують увагу на аналізі просторових асиметрій економічного розвитку в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, де справедливо відмічають проблеми пов'язані з нерівномірністю розподілу економічного потенціалу між ОТГ, що підвищують ризики територіальної соціально-економічної диференціації. Однак, згадані автори не досліджують ефективних практик подолання територіальної соціально-економічної

диференціації, що значно звужує результати дослідження. Весперіс С. З. та Решетняк Я. В. [2] досліджують основні проблеми розвитку об'єднаних територіальних громад та відмічають проблеми пов'язані із недостатньою фінансовою, кадровою і кваліфікаційною складовою. Низка наукових досліджень присвячена проблемам проектного менеджменту в об'єднаних територіальних громадах, зокрема з точки зору обґрунтування етапів та особливостей впровадження управління проектами у практику діяльності територіальних адміністрацій, а не з позицій оцінки ефективності реалізації проектів розвитку ОТГ. Так, серед таких досліджень заслуговують на увагу наукові розвідки Овсянюк-Бердадіної О. Ф. [3] щодо перспектив використання фандрайзингу для розвитку ОТГ; Чикало І. В. [4], в сфері використання стратегічного підходу до управління розвитком ОТГ; Федорчак О. В. [5], в частині пошуку проблем фінансування проектів місцевого і регіонального розвитку в Україні тощо.

Разом з тим, не применшуючи важливість та актуальність публікацій вітчизняних вчених щодо проблем розвитку ОТГ, зауважимо, що, на сьогоднішній день, в українському науковому просторі відсутній комплексний аналіз позитивного досвіду функціонування новостворених ОТГ, який зміг би стати дороговказом для інших, менш розвинутих громад на шляху до ефективного господарювання.

Формулювання цілей статті. Тому метою статті є дослідження передового досвіду управління проектами розвитку ОТГ та визначення на цій основі основних проблем і перспективних напрямків досягнення сталого розвитку територіальних громад України

Виклад основного матеріалу дослідження. На хвилі результатів «Революції гідності», вимог часу та взятих на себе зобов'язань в рамках Угоди «Про асоціацію України з Європейським Союзом» Уряд у 2014 році схвалив «Концепцію про реформування місцевого самоврядування та територіальну організацію влади», що стала основою проведення децентралізації в нашій державі. Пізніше процес децентралізації був узаконений Законами України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», які визначали основні напрямки проведення реформи, розподіл повноважень, територій та фінансів.

Починаючи з 2014 року в Україні було утворено 4619 громад (рис. 1), серед яких найбільш фінансово спроможними є ОТГ у таких областях як: Житомирська, Дніпропетровська, Хмельницька, Чернігівська, Запорізька. Однак, як видно з рисунку

1, більшість територіальних громад України ще не утворили об'єднаних громад, що на наш погляд, пов'язано не тільки із відсутністю волі їхніх мешканців до об'єднання чи самодостатністю населених пунктів, а з небажанням виходити із зони комфорту, із зони надмірної державної опіки за розвитком територій як рудиментом Радянського Союзу. Об'єднання територіальних громад в об'єднану громаду породжує необхідність заключення нового суспільного договору між мешканцями населених пунктів, які входять у склад громади; підвищення відповідальності керівних осіб за забезпечення життєдіяльності громади і досягнення цілей її розвитку; активізацію громадської участі у розвитку інфраструктурних, екологічних, спортивних та культурних напрямків діяльності громади, а отже запровадження інституту прямої співвідповідальності мешканців за своє майбутнє; підвищення кваліфікації кадрів та скорочення адміністративного персоналу у ймовірних учасниках об'єднаної громади; пошуку інвестицій та виконання планів розвитку в умовах обмеженого фінансового потенціалу тощо.

Окрім цього, варто відмітити й небажання багатьох територіальних громад до об'єднання зумовлених низьким рівнем фінансового забезпечення через відсутність великої кількості малого бізнесу або потужних підприємств, від сплати податку на доходи фізичних осіб яких формується лівова частка бюджету ОТГ, а також низьким рівнем довіри приєднаних населених пунктів щодо ефективного, прозорого та пропорційного розподілу бюджетних коштів.

Тим не менше за п'ять років проведення реформи з децентралізації та утворення об'єднаних територіальних громад Україна має велику кількість прикладів успішного розвитку ОТГ, в основу управління якими був покладений проектний менеджмент.

Аналізуючи основні етапи та результати реалізації проектів у багатьох ОТГ України, відмітимо, на наш погляд, основну річ, що із створенням ОТГ та перерозподілом фінансових потоків (зокрема податку на доходи фізичних осіб) проектний менеджмент зазнав кардинальних змін через підвищення рівня мотиваційно-орієнтованого управління. Так, підвищення ролі громад у формуванні місцевих бюджетів та можливість розпоряджатися значно більшим фінансовим ресурсом, ніж був до децентралізації дав змогу керівникам громади спільно з мешканцями будувати власне майбутнє реалізуючи ті проекти, які на їх погляд є життєво необхідними для функціонування громади, а успішна реалізація проектів і відчуття вигоди від них, безумовно, стає поштовхом для інтенсивнішого проектного менеджменту.

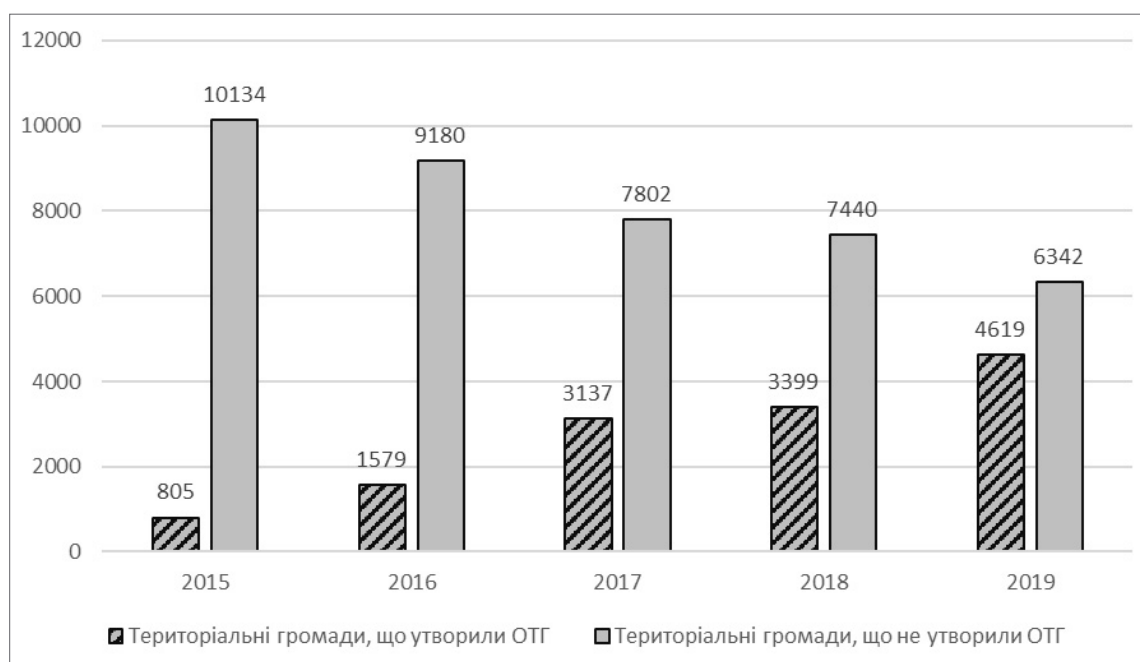

Рис. 1. Динаміка утворення об'єднаних територіальних громад в Україні у 2015–2019 роках

Джерело: побудовано автором за даними Інтернет-порталу «Децентралізація» [6]

Серед основних проблем у реалізації проектів розвитку ОТГ досить часто називають брак кваліфікованих кадрів, однак за сучасних можливостей навчання (курси, тренінги, онлайн-освіта) та залучення проектних менеджерів чи консультантів не може вважатися суттєвою проблемою, адже на будь-яке запитання місцевого управління чи місцевих мешканців можна знайти відповідь. Однак, не зважаючи на децентралізацію фінансових потоків і збільшення бюджету громади за рахунок більшого осідання податку на доходи фізичних осіб у місцевих бюджетах для реалізації масштабних проектів не вистачає фінансування. Брак фінансування зумовлює розвиток проектного менеджменту на рівні громади, змушує їх очільників та мешканців до креативності, прийняття нестандартних рішень, які дозволяють маленьким ОТГ, які не мають великих заводів як в Тростянецькій ОТГ Сумської обл., Миргородській ОТГ Полтавської обл., Коростенській ОТГ Житомирської обл. (що є найбільш фінансово та інших ставати фінансово-спроможними і комфортними для проживання громадами. Саме практика малих об'єднаних територіальних громад, населені пункти яких до створення ОТГ і після її створення не мали великих фінансових ресурсів, однак за короткий період досягнули успіху повинна аналізуватися науковим співтовариством.

Так, досліджуючи проекти розвитку ОТГ України можна згрупувати їх за такими основними напрямками:

1. Проекти благоустрою та соціально-інфраструктурні проекти;

2. Проекти з енергозбереження;
3. Проекти із сортування і переробки сміття;
4. Туристичні проекти;
5. Проекти в рамках партиципаторного бюджету;
6. Проекти розвитку спорту і культури;
7. Проекти з розвитку промисловості та залучення інвестицій.

Проекти благоустрою та соціально-інфраструктурні проекти є найбажанішими проектами жителів місцевих громад, адже фінансування за залишковим принципом розвитку українського села впродовж років незалежності призвели до фізичного і морального зношення соціальної інфраструктури (дитсадків, шкіл, будинків культури, амбулаторій) та катастрофічного стану доріг місцевого значення. Відтак після утворення ОТГ основними проектами стали відновлення доріг, шкіл, дитсадків, амбулаторій, що значно підвищило комфорт мешканців таких ОТГ. Однак будівництво доріг, капітальний ремонт шкіл та інших закладів соціальної інфраструктури збільшує навантаження на місцевий бюджет і не створює фінансової віддачі, адже соціальні та освітні заклади не є прибутковими організаціями. Тому надмірне акцентування уваги на відновленні місцевої інфраструктури без створення належних умов наповнення бюджету ОТГ за рахунок власних надходжень та розширення мережі малого, середнього і великого бізнесу є неефективним, адже соціально-орієнтовані ОТГ в своїй більшості реалізують соціальні проекти завдяки бюджетним субвенціям на освіту, медицину, культуру та перерозподілом їх залишків.

Зважаючи на наростання негативних наслідків пандемії Covid-19 та збільшення дефіциту державного бюджету за умови відсутності надійних і дешевих джерел його фінансування, бюджетні субвенції на освіту і соціальну сферу з високою імовірністю можуть зазнати змін в сторону зменшення або повного скасування. Тому основою сталого розвитку ОТГ повинні стати ті проекти, реалізація яких дозволить створити надійні джерела стабільного наповнення місцевого бюджету. Тим не менше соціальні проекти успішно реалізуються практично у всіх ОТГ України, адже є основою суспільної довіри до керівництва. Серед кращих практики в цій сфері варто відмітити Семенівську ОТГ Полтавської області [7], де створено будинок «Захищеної старості» для перестарілих і реалізується проект мультиінфраструктурного закладу на базі закритої школи одного із населених пунктів в переміщенні якої будуть зібрані всі структури, що забезпечують життєдіяльність громади, зокрема: центр надання адміністративних послуг, пошта, фельдшерсько-акушерський пункт, бібліотека, спортивний зал тощо.

Досить корисними з точки зору наповнення місцевого бюджету та захисту довкілля є проекти із енергозбереження та сортування і переробки сміття. Флагманом серед українських громад в цьому питанні є Веселівська селищна територіальна громада Запорізької області [8; 9], яка першою в Україні запровадила мобільну лінію сортування відходів, що дозволяє сортувати сміття на стихійних сміттєзвалищах та на 40–50% зменшувати їх площу, при цьому заробляючи власні доходи від продажу відсортованого сміття. Окрім цього, на території ОТГ розташована сонячна електростанція «Солар Парк Веселе» потужністю 16 МВт, яка забезпечує робочі місця і надходження до місцевого бюджету. Реалізація проекту з будівництва СЕС є прикладом ефективного державно-приватного партнерства коли місцева влада зацікавлена у надходженні інвестицій і підтримці інвестора на рівні бюрократичних процедур з метою забезпечення легкості ведення бізнесу.

Ще одним цікавим проектом, який може стати хорошим прикладом для багатьох малих ОТГ України є відкриття невеликого власного асфальтобетонного заводу, який дозволяє проводити поточний і капітальний ремонт доріг, а також виготовляє бруківку для облаштування та окультурення публічного простору ОТГ.

Поряд з Веселівською ОТГ варто відмітити Калинівську ОТГ Вінницької області, яка реалізує проекти переробки і сортування сміття в промислових масштабах. Будівництво лінії із сортування сміття стало можливим завдяки участі Калинівської ОТГ

у різних грантах і конкурсах, зокрема в програмі «U-LEAD з Європою», що дозволила залучити необхідну суму інвестицій.

Однак аналізуючи кращі практики з реалізації сортування і переробки сміття у ОТГ зауважимо, що єдиним суттєвим недоліком таких проектів є відсутність або недовготривалість інформаційних кампаній спрямованих на пропагування культури поводження з побутовими відходами серед населення, що не дозволяє забезпечити самостійне сортування сміття мешканцями ОТГ.

Позитивним досвідом в частині реалізації проектів енергозбереження та розвитку відновлювальної енергетики є Виноградівська ОТГ Івано-Франківської області [14], де проведено утеплення шкіл, дитсадків, будинків культури та амбулаторій а також побудовано завдяки сприянню місцевої влади сонячну електростанцію. Будівництво сонячних електростанцій в ОТГ має стати хорошим прикладом для маленьких громад, однак вони повинні все робити для зацікавлення потенційних інвесторів, для чого, на наш погляд, необхідно розробити інвестиційний паспорт ОТГ в інтерактивному варіанті.

Розробка такого паспорта, безумовно, вимагає і кваліфікованих кадрів і певного фінансування, однак зважаючи на те, що в кожній області України є по декілька вищих навчальних закладів, де вивчаються інформаційно-комп'ютерні технології, то організація реальної практики студентів на базі ОТГ щодо створення інвестиційного паспорта може бути позитивним досвідом для проектів розвитку громад. Більше того, залучення студентів комп'ютерних спеціальностей може допомогти громадам оцифрувати практично всі дані про своїх мешканців включно із медичними картками у сільських амбулаторіях за один-два навчальні роки.

Виноградівська ОТГ з поміж інших територіальних громад вирізняється й тим, що керівництво намагається виходити з обмежених ресурсів та використовувати можливості місцевих корисних копалин. Зокрема за селищна рада провела роботи з розробки кар'єру з видобутку піску з метою збуту продукції для заводу газобетону. Відповідно місцевий бюджет від такого рішення отримає доходи не лише від продажу піску, але й від податкових надходжень від новостворених робочих місць. Україна багата на поклади піску, глини та інших складників будівельних матеріалів, тому будь-яка ОТГ може скористатися досвідом в частині легальної розробки кар'єрів і забезпечити надходження до місцевих бюджетів.

Ще одним позитивним досвідом Виноградівської ОТГ є створення кооперативу з переробки сільськогосподарської продукції. Реалізація проектів

розвитку ОТГ через створення різних кооперативів, на наш погляд, є надзвичайно позитивним досвідом, адже це дозволяє швидше знайти напрямки збуту виробленого товару чи зібраного урожаю, збільшити зайнятість населення і доходи місцевого бюджету. Традиція кооперативного руху була добре розвинута на Галичині у 1890–1930 роках, що забезпечувало високий розвиток громад краю, зокрема яскравим прикладом є Кредит кооперативи, Земельний іпотечний банк, споживчі та виробничі кооперативи.

Розвиток сучасного кооперативного руху прослідковується і в Маяківській ОТГ Одеської області [6], де реалізовано кооператив із висушування овочів. Не менш важливим досвідом є практика Глибоцької ОТГ Чернівецької області [11], яка максимально скупують підійшла до створення та реалізації проектів розвитку громади. Зокрема в громаді було акцентовано увагу на поширених промислах місцевого населення та організовано кооператив «Сироварня». Спочатку проект реалізовувався на базі шкільної їдальні, а згодом громада виграла грант Уряду Австрії і розширила сироварню. Сироварня функціонує на давальницькій сировині місцевих мешканців, яким вже не потрібно возити молоко на міські ринки за десятки кілометрів. Глибоцька громада Чернівецької області відома також своєю активною участю у різноманітних грантах і конкурсах, які дозволяють їй залучати інвестиції не маючи потужного бізнесу чи великих закладів соціальної сфери на своїй території. Зокрема серед грантове фінансування отримано на розвиток бджільництва, в тому числі лікувального, будівництва дороги та відкриття фабрики вирощування голандських квітів і насіння.

За подібним прикладом функціонує Витвицька ОТГ Івано-Франківської області, яка зробила акцент на вирощуванні декоративних рослин.

Свій шлях розвитку і свою нішу в економіці України обрала Княгининівська сільська ОТГ Волинської області, влада якої сприяла будівництву холодильного цеху, що здійснює замороження різних видів ягід з метою експорту їх за кордон. Реалізуючи проект сільської ради «Ягідництво» з місцевого бюджету виділяється 25 тисяч гривень для осіб, які хочуть розпочати невеличкий бізнес у сфері ягідництва. Сировину, яку мешканці громади вирощують на своїх присадибних ділянках вони здають у холодильний цех, а такий промисел приносить гідні доходи, не менші ніж на аналогічних заробітках в Польщі.

Іншим проектом Княгининівської ОТГ є розвиток станції для добування біогазу з відходів та сортування сміття, що також дає робочі місця, дохід до місцевого бюджету і захист довкілля.

В межах культурних проектів, зокрема проектів, які сприяють монетизації культури і водночас її розвитку варто відзначити фестивалі ОТГ. Фестивалі із створенням ОТГ набули більшого розголосу завдяки більшим виділенням бюджетних коштів на їх організацію, а разом з тим забезпечили хорошу фінансову віддачу у зв'язку із збільшення притоку туристів. Так, наприклад відомою громадою з організації фестивалів є Асканійська громада [6], яка організовує чотири фестивалі на рік.

Важливу нішу в сфері реалізації проектів розвитку ОТГ та міських громад займає партиципаторний бюджет, або бюджет участі, суть якого полягає у виділенні з місцевого бюджету певної частини коштів для реалізації громадських ініціатив. Партиципаторне бюджетування за останні декілька років набуло значного поширення і реалізується практично у всіх великих і середніх містах України, а також в деяких ОТГ. Кращими практиками реалізації проектів бюджету участі є такі міста як Вінниця, Суми, Полтава, Тернопіль, Миколаїв [13], однак варто відмітити такі недоліки в реалізації громадських проектів як низька проінформованість населення, адже участь в голосуванні приймає не більше 4–5% жителів громади [14, с. 145], а також — вибір і затвердження тих проектів, які стосуються благоустрою території окремого ОСББ. Реалізація проектів благоустрою територій ОСББ є неефективним використанням бюджетних коштів, адже ОСББ має свій бюджет і завдяки ньому може реалізовувати власні проекти з благоустрою. Бюджет участі повинен передбачати реалізацію проектів, які б були корисними для всіх жителів громади.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що будь-яка ОТГ України має всі можливості для досягнення сталого розвитку та забезпечення комфортного проживання своїх мешканців. Кращі практики розвитку ОТГ доводять, що ініціативність, наполегливість, організованість та стратегічне планування є основою формування фінансово спроможної громади. Звичайно, діяльність великих промислових підприємств на територіях деяких громад, що склалося історично, дає їм стартові переваги над тим громадами, де основу місцевого бюджету складає ПДФО працівників освіти і соціальної сфери, однак активна участь у міжнародних, національних та обласних грантах, розвиток малого бізнесу у сфері виробництва поступово дозволяє акумулювати необхідні суми коштів для реалізації соціально-інфраструктурних проектів.

Варто зауважити, що сьома група проектів, яка виділена нами на початку статті є найменш чисельною, адже вимагає якісно нового рівня організації

проектного менеджменту, водночас реалізація проектів спрямованих на розвиток хай невеликої, але переробної промисловості є запорукою досягнення фінансової незалежності ОТГ. Реалізація проектів енергозбереження також є вимогою часу, а економія коштів на опаленні дозволяє перерозподілити їх між іншими проектами.

Разом з тим українські ОТГ ще не мають великого досвіду успішного функціонування, а відтак перед ними відкриваються широкі перспективи для експериментів, особливо з точки зору реалізації проектів, які б зменшували навантаження на місцевий бюджет, однак в майбутньому ставали одними із елементів його наповнення, розвитку соціальної сфери та медицини.

З метою підвищення ефективності реалізації проектів розвитку ОТГ вважаємо за необхідне запропонувати декілька власних рекомендацій, зокрема:

- розвиток державно-приватного партнерства (в даному випадку партнерства громади і бізнесу) спрямованого на створення привабливого інвестиційного клімату та механізмів підтримки малого бізнесу. З метою підтримки малого бізнесу та реалізації стартапів в рамках ОТГ доцільно створити спеціальний фонд розвитку. Наповнення такого фонду може відбуватися за рахунок грантів, перевищення фактичних доходів місцевого бюджету над плановими, залучення благодійних внесків;
- основою стратегічного плану ОТГ має бути не благоустрій, а розвиток промисловості з додавою вартістю, як бюджетоутворюючої складової. Збільшуючи надходження до бюджету через створення нових підприємств, залучення іноземних інвесторів дозволить акумулювати ресурс для суттєвого покращення інфраструктури, соціальної сфери, освіти і медицини. Одним із напрямків створення промислових підприємств може бути створення комунальних підприємств, які, наприклад займатимуться повним циклом переробки відходів і реалізацією виготовленої продукції. Окрім цього ефективним проектом може стати закупівля мобільних амбулаторій і мобільних медичних лабораторій, які охоплюватимуть медичною діагностикою всі верстви населення на місцях за невелику і прозору платню;

- важливим механізмом в частині реалізації проектів розвитку ОТГ або формування фінансових фондів розвитку ОТГ може стати краудфандинг (громадське фінансування, від англ. crowdfunding, crowd — «громада, гурт, юрба», funding — «фінансування»). Методи краудфандингу в основному реалізуються через Інтернет на зразок українського проекту «Велика ідея» або Спільнокошт (фінансування колективних проектів) [15]. Проте для розширення можливостей наповнення фондів громад можна реалізувати такі ініціативи, як автоматичне зарахування здачі в супермаркетах в межах до 50 копійок, або збільшення вартості комунальних послуг на аналогічну суму (мається на увазі із загальної суми за всі комунальні послуги). Не складно порахувати, якщо кількість покупок на день становитиме 50 тис., то до фонду громади може надійти від 5 до 25 тис. грн. в день, або від 150 до 750 тис. грн. на місяць. З метою купівлі чи розробки відповідного обладнання та технологічних рішень можна створити відповідний громадський проект. Краудфандинг дозволить залучити не тільки жителів громади, але й діаспору та всіх небайдужих громадян.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, зауважимо, що кращі практики реалізації проектів розвитку ОТГ свідчать про здатність громад і України в цілому до розвитку на засадах проектного менеджменту, організаторських здібностей та креативності. Будь-які перешкоди, що стоять на шляху розвитку громад можуть бути подолані завдяки стратегічному підходу та виваженості прийняття рішень не зважаючи на низькі стартові фінансові можливості громад. Позитивний досвід розвитку ОТГ доводить, що фінансування можна залучити не лише через бюджетні субвенції, але й через розвиток маленьких промислових підприємств, комунальних підприємств, участь у міжнародних конкурсах, головне не втрачати надії, не боятися помилок і твердо йти в перед.

Перспективними науковими розвідками в цьому контексті можуть стати дослідження розвитку громад в країнах-сусідах України з метою генерації міжнародного досвіду та імплементації кращих його зразків до вітчизняних реалій.

Література

1. Сторонянська І.З., Бенівська Л.Я. Просторові асиметрії економічного розвитку в умовах адміністративно-фінансової децентралізації // Економіка України. 2018. № 2. С. 50–64.
2. Весперіс С.З., Решетняк Я.В. Децентралізація: проблеми новосформованих об'єднаних територіальних громад // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 19 (1). С. 46–50.
3. Овсянюк-Бердадіна О.Ф. Перспективи використання фандрайзингу для розвитку об'єднаних територіальних громад // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 21(2). С. 34–37.
4. Чикало І.В. Управління ресурсним потенціалом об'єднаних територіальних громад на засадах стратегічного підходу // Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 36(1). С. 93–98.
5. Федорчак О.В. Проблеми фінансування інвестиційних проєктів місцевого та регіонального розвитку в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2017. № 2. С. 118–127.
6. Інтернет-портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Семенівської селищної ради об'єднаної територіальної громади. URL: <https://semenivska-gromada.gov.ua/>
8. Веселе. Громада екологічних ініціатив. URL: <https://ukrainer.net/vesele/>
9. Офіційний сайт Веселівської селищної територіальної громади. URL: <https://veselivska-gromada.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Виноградівської ОТГ Івано-Франківської області. URL: <https://vynogradivska-gromada.gov.ua/>
11. Офіційний сайт Глибоцької ОТГ Чернівецької області. URL: <https://hlyboka-gromada.gov.ua/>
12. Офіційний сайт Княгининівської сільської ОТГ Волинської області. URL: <http://knyahynynok-rada.gov.ua/>
13. Васильєва Н.В. Залучення громадськості в українських містах (на прикладі бюджету участі) // Публічне урядування. 2016. № 4. С. 125–133.
14. Локтіонова Д. Програм «громадський бюджет» як інструмент міської політики // European political and law discourse. 2018. Volume 5. Issue 4. PP. 142–149.
15. Спільнокошт — краудфандинг в Україні. URL: <https://biggggidea.com/>

References

1. Storonyanska I. Z., Benovska L. Y. Patial asymmetries of economic development in conditions of administrative and financial decentralization // Ukraine economy. 2018. № 2. S. 50–64.
2. Vesperis S. Z., Reshetnjak Ja. V. Decentralization: problems of newly formed united territorial communities // Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy. 2018. № .19(1). S. 46–50.
3. Ovsyanyuk-Berdadina O. F. Prospects for the use of fundraising for the development of united territorial communities // Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic sciences. 2016. № . 21(2). S. 34–37.
4. Chykalo I. V. Management of resource potential of united territorial communities on the basis of a strategic approach // Black Sea Economic Studies. 2018. № . 36(1). S. 93–98.
5. Fedorchak O. V. Problems of financing investment projects of local and regional development in Ukraine // Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration.. 2017. № 2. S. 118–127.
6. Internet portal «Decentralization». URL: <https://decentralization.gov.ua/>.
7. Official site of Semenivka village council of the united territorial community. URL: <https://semenivska-gromada.gov.ua/>
8. Cheerful. Community of environmental initiatives. URL: <https://ukrainer.net/vesele/>
9. Official site of Veselivka settlement territorial community. URL: <https://veselivska-gromada.gov.ua/>
10. Official site of Vynohradiv OTG of Ivano-Frankivsk region. URL: <https://vynogradivska-gromada.gov.ua/>
11. Official site of Hlybotskoi united territorial community of Chernivtsi region. URL: <https://hlyboka-gromada.gov.ua/>.
12. Official site of Knyahynivska village united territorial community of Volyn region. URL: <http://knyahynynok-rada.gov.ua/>
13. Vasylyjeva N. V. Involvement of the public in Ukrainian cities (on the example of the participation budget) // Public governance. 2016. № 4. S. 125–133.
14. Loktionova D. Public budget programs as an instrument of city policy. European political and law discourse. Volume 5. Issue 4, 2018. PP. 142–149.
15. Common cost — crowdfunding in Ukraine. URL: <https://biggggidea.com/>

Химич Оксана Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»*

Химич Оксана Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного и финансового менеджмента
Национальный университет «Львовская политехника»*

Khymych Oksana

*PhD, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Administrative and Financial Management
Lviv Polytechnic National University*

Білик Олена Іванівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»*

Билык Елена Ивановна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного и финансового менеджмента
Национальный университет «Львовская политехника»*

Bilyk Olena

*PhD, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Administrative and Financial Management
Lviv Polytechnic National University*

Корчинська Олександра Остапівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»*

Корчинская Александра Остаповна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры административного и финансового менеджмента
Национальный университет «Львовская политехника»*

Korchynska Oleksandra

*Ph D., Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Administrative and Financial Management
Lviv Polytechnic National University*

Парійчук Вікторія Анатоліївна

*асистент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»*

Парийчук Виктория Анатольевна

*ассистент кафедры административного и финансового менеджмента
Национальный университет «Львовская политехника»*

Pariichuk Viktoriia

*Assistant of the Department of Administrative and Financial Management
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6377

ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

ФОРМИРОВАНИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ИМИДЖА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

FORMATION AND IMPROVEMENT OF THE POSITIVE IMAGE OF DOMESTIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Анотація. В останні десятиліття у світовій і вітчизняній науці спостерігається підвищений інтерес до дослідження проблем, які так чи інакше пов'язані з феноменом іміджу навчального закладу. Зростаючий інтерес до цих проблем зрозумілий в силу наступних причин. Відбувається становлення нових соціально-економічних умов діяльності організації, реформування системи освіти, глобалізація ринку освітніх послуг і як наслідок посилення конкуренції. Також змінюється рівень тих цінностей, якими раніше керувалися споживачі освітніх послуг. Що в свою чергу впливає на формування і розвиток навчального закладу, а також породжує потребу в ефективному управлінні іміджем організації. У зв'язку з цим перед кожним навчальним закладом з'являється завдання збереження автономії та підвищення освітнього потенціалу за допомогою використання сучасних технологій управління. Одним з важливих чинників, що впливають на формування переваг цільової аудиторії, стає імідж навчального закладу. У зв'язку з тим, що все більшого значення набувають нематеріальні фактори та інструменти, впливають на вибір потенційними споживачами освітнього закладу.

У статті розглянуто основні визначення поняття іміджу навчального закладу, його складові, вплив іміджу на конкурентоспроможність навчального закладу та основні проблеми у формуванні іміджу. Узагальнено шляхи покращення іміджу у взаємозв'язку із зовнішнім та внутрішнім середовищем навчального закладу.

Ключові слова: імідж, імідж явища, імідж організації, імідж навчального закладу, конкурентоспроможність.

Аннотация. В последние десятилетия в мировой и отечественной науке наблюдается повышенный интерес к исследованию проблем, которые так или иначе связаны с феноменом имиджа учебного заведения. Растущий интерес к этим проблемам понятен в силу следующих причин. Происходит становление новых социально-экономических условий деятельности организации, реформирование системы образования, глобализация рынка образовательных услуг и как следствие усиления конкуренции. Также изменяется уровень тех ценностей, которыми раньше руководствовались потребители образовательных услуг. Что в свою очередь влияет на формирование и развитие учебного заведения, а также порождает потребность в эффективном управлении имиджем организации. В связи с этим перед каждым учебным заведением появляется задача сохранения автономии и повышение образовательного потенциала посредством использования современных технологий управления. Одним из важных факторов, влияющих на формирование предпочтений целевой аудитории, становится имидж учебного заведения. В связи с тем, что все большее значение приобретают нематериальные факторы и инструменты, влияющие на выбор потенциальными потребителями образовательного учреждения.

В статье рассмотрены основные определения понятия имиджа учебного заведения, его составляющие, влияние имиджа на конкурентоспособность учебного заведения и проблемы в формировании имиджа. Обобщено методы улучшения имиджа, которые взаимосвязаны с внешней и внутренней средой учебного заведения.

Ключевые слова: имидж, имидж явления, имидж организации, имидж учебного заведения, конкурентоспособность.

Summary. In recent decades, in world and domestic science there has been an increased interest in the study of problems that are somehow related to the phenomenon of the image of the educational institution. The growing interest in these issues is understandable for the following reasons. There is a formation of new socio-economic conditions of the organization, reforming the education system, globalization of the market of educational services and as a consequence of increased competition. The level of values that previously guided consumers of educational services is also changing. Which in turn affects the formation

and development of the educational institution, as well as creates a need for effective image management of the organization. In this regard, each educational institution faces the task of maintaining autonomy and increasing educational potential through the use of modern management technologies. One of the important factors influencing the formation of the preferences of the target audience is the image of the educational institution. Due to the fact that intangible factors and tools are becoming increasingly important, they influence the choice of potential consumers of the educational institution.

The article considers the main definitions of the concept of the image of the educational institution, its components, the impact of the image on the competitiveness of the educational institution and the main problems in image formation. Ways to improve the image in relation to the external and internal environment of the school are summarized.

Key words: image, image of the phenomenon, image of the organization, image of educational institution, competitiveness.

Постановка проблеми. Сьогодні в системі освіти важливим та недослідженим елементом є імідж навчального закладу. Актуальним є питання його правильного формування та дослідження його сутності. Оскільки кожний навчальний заклад намагається отримати хороше місце на ринку освітніх послуг, то вдається до пошуку нових способів формування іміджу, постійно звертаючи увагу на кожний елемент його структури окремо. Саме тому виникає необхідність детальнішого дослідження поняття «імідж навчального закладу», так і його процесу формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування позитивної репутації спочатку окремої особи — управителя, а потім — установи зацікавила ще мудреців Стародавньої Греції. Визначення поняття «імідж» зустрічається у працях таких науковців як А. Петровський і М. Ярошевський [1, с. 28], В. Шепель [2, с. 112], Ф. Котлер [3, с. 237], О. Віханський [4, с. 207], М. Дмитренко [5, с. 163], А. Семенов [6, с. 87], Л. Орбан Лембрик [7, с. 543], В. Сизоненко [8], Ю. Бабік [9, с. 123], В. Абаренков [10, с. 289] та ін.

На основі проведеного огляду наукових джерел та поглядів вчених щодо трактування поняття «імідж» можна сказати, що кожне трактування розкриває певну сторону іміджу, а відсутність єдиного наукового підходу та подальша зацікавленість у дослідженні іміджу навчального закладу ще раз підтверджує його значення для діяльності установи в умовах ринкових відносин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне та практичне дослідження сутності позитивного іміджу навчального закладу, його формування та впливу на його діяльність, виділення основних елементів формування іміджу установи та управління ними, аналіз формування іміджу навчального закладу та пропозиція заходів підвищення його позитивного іміджу.

Відповідно до мети у статті поставлено такі завдання:

– розкрити сутність дефініції «імідж установи»;

- визначити основні елементи формування іміджу та управління ним;
- провести аналіз формування та стану іміджу навчального закладу;
- запропонувати заходи підвищення позитивного іміджу навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «імідж навчального закладу» не є новим у сучасній науці. Більшість науковців, аналізуючи це поняття мають на увазі образ, який сформований в уяві громадськості по відношенню до діяльності того чи іншого навчального закладу.

Поняття «імідж» (від лат. «Imago» — образ, відображення, зображення) має багато різних визначень. А. Петровський і М. Ярошевський у своєму «Короткому психологічному словнику» визначають імідж як «стереотипізований образ конкретного об'єкта, що існує у масовій свідомості» [1, с. 28].

Як правило, поняття імідж може стосуватися окремої людини, але може розповсюджуватися і на певний товар, організацію, професію тощо». Спеціаліст у галузі іміджології В. М. Шепель дає таке визначення: «Імідж — індивідуальний образ чи ореол, що створюється засобами масової інформації, соціальною групою чи власними зусиллями особистості з метою привернення до себе уваги» [2, с. 112].

В. Никифорова називає імідж багатофакторним феноменом. Імідж організації — це її образ, що складається у клієнтів, партнерів, громадськості; свого роду обличчя організації у «дзеркалі суспільної думки», тобто сформоване уявлення аудиторії про діяльність і успіхи компанії, що закріплює взаємовідносини з клієнтами, конкурентоспроможність, що сприяє успішному подальшому розвитку. Основу іміджу складають існуючий стиль внутрішніх та зовнішніх ділових і міжособистісних відносин персоналу та офіційна атрибутика — назва, емблема, товарний знак [11].

Імідж навчального закладу — це сукупність позитивних або негативних уявлень певних осіб про освітню установу, які формуються за допомогою па-

бліситі, пропаганди чи реклами. Для детальнішого дослідження сутності іміджу навчального закладу потрібно описати його структуру. Відповідно, вона складається із таких елементів: якість освіти; імідж керівника; стиль навчального закладу; зовнішня атрибутика навчального закладу; ціна на освітні послуги; рівень психологічного та фізичного комфорту учасників навчального процесу; образ персоналу; участь навчального закладу у громадській діяльності; згадуваність у ЗМІ.

Під іміджем навчального закладу зазвичай розуміють емоційно забарвлений образ, утворений у масовій свідомості, який визначають співвідношенням між різними аспектами його діяльності та транслюють у зовнішнє середовище.

Формування іміджу навчальної установи — це процес, під час якого створюють певний запланований образ на підставі наявних ресурсів. Метою іміджу є підвищення конкурентоспроможності, залучення інвестицій, встановлення та розширення партнерських зв'язків. Ефективність роботи навчального закладу мають, у першу чергу, визначати учні, батьки, а потім уже ті надструктури, які керують закладом. Навчальний заклад має перетворитися на заклад, якому головною турботою всіх буде особистість дитини, її самопочуття та становище.

Формування іміджу навчального закладу — це процес, під час якого формується певний спроектований образ на основі ресурсів, якими володіє навчальний заклад. Цей процес має такі етапи:

1. Визначення цілей іміджу навчального закладу. На першому етапі здійснюється збір інформації, про те яким є і має бути імідж навчального закладу в кінцевому результаті.

2. Аналіз аудиторії, відносно якої формується імідж. Для цього етапу є характерним визначення різних типів аудиторій (найактивніша, малоактивна, пасивна). В результаті цього можна легше у подальшому визначити, який вплив необхідно здійснювати на той чи інший тип аудиторії.

3. Створення списку бажаних характеристик, спрямованих на іміджеву аудиторію — визначення якостей, які навчальний заклад прагне реалізувати в громадськості.

4. Порівняння існуючих та бажаних якостей іміджевої аудиторії. Це здійснюється для того, щоб визначити над якими характеристиками необхідно працювати більше, а які уже сформовані.

5. Вибір способів та засобів представлення навчального закладу. Цей етап є одним із найважливіших, оскільки від правильно вибраних засобів та способів самопрезентації, залежить майбутній імідж.

6. Реалізація поставлених цілей у формуванні іміджу навчального закладу. Для цього етапу є характерним реалізація усіх вищезазначених етапів формування іміджу вищого навчального закладу [7].

Чітко продуманий і проаналізований кожний етап у кінцевому результаті забезпечить для навчального закладу позитивний імідж, який дозволить отримати більший вплив на існуючу аудиторію та отримати ще більше прихильників, це в свою чергу дасть можливість бути стійкими серед конкурентів на освітньому ринку.

Для прикладу розглянемо імідж Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості Національного університету харчових технологій, основні складові іміджу коледжу і його структуру. Так, створюваний коледжем імідж являє собою сукупність і систему складових, які шикуються в рейтинговому ряду виходячи із специфіки навчального закладу та цілей його діяльності.

Львівський державний коледж харчової та переробної промисловості НУХТ ряд урочистих подій, які сприяють підвищенню рівня позитивного іміджу. Так, до таких урочистих заходів у 2019 р., які проводив коледж можна віднести:

- урочиста посвята першокурсників у студенти;
- вручення дипломів;
- День відкритих дверей.

День відкритих дверей це є захід, який найбільшою мірою дає змогу сформувати зацікавлення у абітурієнта, відповісти на усі його питання та розвіяти усі страхи, продемонструвати наочно усі можливості для майбутнього студента коледжу [12].

Аналізуючи імідж установи, можемо стверджувати, що динаміка контингенту за останні роки відобразить чи позитивне чи негативне формується враження у абітурієнтів. Так динаміка обсягів прийому та контингенту Львівському державному коледжі харчової та переробної промисловості НУХТ за 2017–2019 р. наведена у таблицях 1 та 2.

Аналізуючи безпосередньо дані таблиці 1, можна зробити висновок, що найбільший обсяг прийому в коледжі проводиться за спеціальністю «Харчові технології» 120 осіб на денній формі навчання та 30 осіб на заочній формі навчання. Контингент на спеціальності «Харчові технології» у 2019 р. складає 384 особи на денній формі навчання та 134 особи на заочній формі навчання. Наступна за популярністю спеціальність в коледжі «Готельно-ресторанна справа». Обсяг прийому на цій спеціальності у 2019 р. становить 50 осіб на денній формі навчання та 32 осіб на заочній формі навчання.

Динаміка обсягу прийому та контингенту у Львівському державному коледжі харчової та перероб-

Таблиця 1

Обсяг прийому та контингенту Львівському державному коледжі харчової та переробної промисловості НУХТ за 2017–2019 рр.

Молодші спеціалісти	2019				2018				2017			
	Обсяг прийому		Контингент		Обсяг прийому		Контингент		Обсяг прийому		Контингент	
	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.
Облік і оподаткування	20	15	55	30	20	15	57	26	20	10	69	23
Маркетинг	20	0	61	0	20	0	66	0	20	0	75	0
Комп'ютерні науки	20	0	88	0	20	0	76	0	20	0	60	0
Галузеве машинобудування	15	0	66	0	25	0	61	0	15	0	68	0
Харчові технології	120	30	384	134	100	45	395	138	95	35	443	142
Готельно-ресторанна справа	50	32	163	32	45	15	164	23	40	10	173	29
УСЬОГО	245	60	817	196	230	75	819	187	210	55	888	194

ної промисловості НУХТ за 2017–2019 р. свідчить про скорочення контингенту студентів на заочній та денній формі навчання за досліджуваний період. Проте обсяг прийому за 2017–2019 р. зріс. Зокрема по спеціальності «Харчові технології» на 20 осіб, по спеціальності «Готельно-ресторанна справа» на 5 осіб.

Найбільший спад контингенту спостерігається у 2018 році порівняно з 2017 р. за спеціальністю «Харчові технології» аж на 48 осіб. Якщо аналізувати ситуацію загалом, то можна сказати, що у 2019 р. контингент студентів коледжу порівняно з 2018 р. знизився лише на 2 осіб на денній формі навчання та зріс на 9 осіб на заочній формі навчання [12].

Порівнюючи цю ситуацію з 2018 та 2017 роком, де відбувся спад на 69 осіб на денній формі навчання та на 7 осіб на заочній формі навчання, можна стверджувати, що динаміка позитивна.

Система іміджу освітнього закладу включає в себе загальну популярність і репутацію освітньої

установи, інноваційний потенціал і його реалізацію, реагування на зміни запитів цільової аудиторії, значимість наданих освітніх програм, рівень розвитку і характер зарубіжних зв'язків, фінансова стійкість, конкурентоспроможний статус, місце освітнього закладу в системі рейтингів.

Останні два показники, є найбільш важливими і взаємообумовленими на сьогоднішній день. Оскільки кожен коледж прагне зайняти гідне місце в системі відповідних рейтингів, а це може служити ознакою його конкурентоспроможності, наприклад, за процентним показником надходження до коледжу, за середнім балом атестату, кількості медалістів і т.п. Важливим доказом конкурентоспроможності Львівському державному коледжі харчової та переробної промисловості НУХТ, представляється наявність у нього сприятливого іміджу, а саме думки студентів і батьків, партнерів, колег і державних органів. Ще важливими складовими іміджу коледжу

Таблиця 2

Динаміка обсягу прийому та контингенту Львівському державному коледжі харчової та переробної промисловості НУХТ за 2017–2019 р.

Молодші спеціалісти	2019/2018				2018/2017			
	Обсяг прийому		Контингент		Обсяг прийому		Контингент	
	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.	Денна ф.н.	Заочна ф.н.
Облік і оподаткування	0	0	-2	4	0	5	-12	3
Маркетинг	0	0	-5	0	0	0	-9	0
Комп'ютерні науки	0	0	12	0	0	0	16	0
Галузеве машинобудування	-10	0	5	0	10	0	-7	0
Харчові технології	20	-15	-11	-4	5	10	-48	-4
Готельно-ресторанна справа	5	17	-1	9	5	5	-9	-6
УСЬОГО	15	-15	-2	9	20	20	-69	-7

є інформація, яку він транслює в зовнішнє середовище, його місія та історія.

Формування іміджу Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості НУХТ це комплексний, системний процес, один із стратегічних компонентів управління вузом. Тому, на основі проведених досліджень та аналізу документів коледжу зробимо SWOT аналіз, за допомогою якого опишемо і структуруємо сильні і слабкі сторони коледжу, а також потенційні можливості і загрози, які впливають на подальший розвиток університету. Даний метод використовують для того, щоб перед вузом і його представниками з'явилася чітка картина, що складається з можливої інформації про сильні і слабкі сторони суб'єкта аналізу, а також склалося розуміння проблем, на які необхідно звернути увагу для поліпшення і просування іміджу коледжу (табл. 3).

На основі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що Львівський державний коледж харчової та переробної промисловості НУХТ володіє чималою кількістю чітко виражених сильних сторін і знаходиться в досить стабільному положенні. Однак коледж має ряд проблем, слабких сторін, і щоб їх мінімізувати для нівелювання загроз виділимо ряд тактичних можливостей (табл. 4).

Підводячи підсумки проведеного SWOT аналізу, варто відзначити що Львівський державний коледж харчової та переробної промисловості НУХТ функціонує в досить сприятливому середовищі, у нього є всі можливості і потенціал для подальшого позитивного розвитку. Слабкі сторони коледжу вимагають уваги, ряд з них можна вирішити за допомогою можливостей, які ми описали, ймовірно над ними вже працюють, потрібно просто час і ресурси для їх мінімізації. Наявні загрози, по суті,

Таблиця 3

Результати SWOT- аналізу Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості НУХТ

Внутрішні сильні сторони (S)	Внутрішні слабкі сторони (W)
Сильний викладацький склад; Відкритість до нових проектів, інновацій, до співпраці з зовнішніми партнерами; Розвиток підприємництва у студентів і посилення ролі інновацій; Місце зосередження талановитих, які захоплюються людьми; Висока практична спрямованість та сильні фундаментальні основи; Поєднання фундаментальних традицій і нових трендів; Позитивний імідж в регіоні; Сильна управлінська команда директора; Рівень підтримки і інтересу до коледжу з боку роботодавців, компаній, колишніх випускників; Практика у кращих закладах харчування міста; Міжнародна співпраця.	Дефіцит кадрів в плані професійних компетенцій; Обмежені людські та фінансові ресурси; Велика завантаженість співробітників, ненормований робочий день; Інформаційні розриви між адміністративними службами, підрозділами і факультетами; Жорстка, ієрархічна, бюрократична система, що гальмує будь-яку ініціативу; Наукова громадськість і виробнича громадськість говорять на різних мовах, важко переносити науку в практику; Співробітники, які не завжди готові змінюватися під нові системи і правила; Кампусне середовище (недолік гуртожитків, творчих майданчиків для студентів); Великий потік некерованої, суперечить реклами, яка йде від відділів; Низький рівень мотивації абітурієнтів при високих можливостях інформування; Недостатньо високий, нерівномірний рівень володіння іноземними мовами;
Зовнішні сприятливі можливості (O)	Зовнішні загрози (T)
Можливості зовнішніх джерел фінансування в нові проекти коледжу; Розвиток електронної інформаційно-освітнього середовища, дистанційної освіти; Впровадження інноваційних методів, технологій навчання; Стратегічне партнерство з роботодавцями, підприємствами та організаціями щодо вироблення компетентностей моделі випускника і реалізації освітніх програм; Участь в процесах міжнародної інтеграції, розширення міжнародних зв'язків, мобільності; Зміцнення зв'язків з роботодавцями, допомога при працевлаштуванні випускника; Узгоджені робочі навчальні плани з університетом	Висока конкуренція коледжів в регіоні; Погана економічна ситуація в країні, падіння платоспроможності населення; Жорсткість умов набору абітурієнтів (формування ліцейних класів у ЗОШ, скорочення бюджетних місць); Недостатнє фінансування з державного бюджету; Загальна демографічна проблема і ймовірність її загострення; Стрімкі темпи зміни законодавчих і нормативних правил функціонування вузів; Збільшення ролі і потреби в online освіті;

не підвладні коледжу і частина з них можуть бути компенсовані.

Структура іміджу коледжу може бути представлена декількома елементами, що мають свою специфіку щодо досліджуваного об'єкта:

1. Імідж освітньої послуги коледжу: якість освітньої діяльності; нові спеціальності коледжу; ступінь професійної підготовки; вартість освітньої послуги; рівень зарубіжних зв'язків.

2. Імідж споживачів освітніх послуг. Споживачі освітніх послуг — це особи безпосередньо зацікавлені і отримують освітні послуги, що надаються навчальним закладом (абітурієнти та їх батьки, студенти та слухачі), а також ті індивіди, які вже отримали необхідні послуги і користуються їх результатом (випускники).

3. Внутрішній імідж вузу. Він відображає сприйняття університету з боку його внутрішнього середовища, співробітників і студентів. Робочий колектив вузу розглядається як конкурентна сила і джерело інформації про організацію у зовнішньому середовищі. Основними особливостями внутрішнього іміджу коледжу є: корпоративна культура; імідж керівника вузу і керівного колегіально органу коледжу; імідж персоналу; компетентність персоналу;

соціально-демографічні характеристики персоналу містять в собі вікові особливості, рівень освіти і стаж роботи в коледжі.

4. Візуальний імідж організації — уявлення про університет, сприймається за допомогою зорових відчуттів.

5. Соціальний імідж коледжу, створюється за рахунок представлення широкої громадськості про соціальні цілі і ролі організації в економічному, соціальному і культурному житті суспільства.

6. Бізнес імідж коледжу — уявлення про коледж, як суб'єкта певної діяльності. Інакше, це репутація університету в ділових колах.

Таким чином, загальний імідж коледжу формується з усіх його складових іміджів. Тому необхідно враховувати, що позитивний імідж може бути успішно сформований в тому випадку, якщо опрацьовані всі його елементи (структура). Тобто необхідно комплексно проводити роботу над вдосконаленням всіх сфер його діяльності, відображених у шести компонентах іміджу коледжу [13].

Основним завданням Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості НУХТ, як і усіх навчальних закладів, є надання якісних освітніх послуг, воно залежить від рівня знань,

Таблиця 4

Тактичні можливості Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості НУХТ

SO	WO
- Позитивний імідж коледжу в регіоні сприятиме: - Залучення якомога більшого числа абітурієнтів; - залучення числа партнерів та інвестицій в нові проекти коледжу; - вихід на нові ринки, в тому числі і закордонні; - Відкритість до співпраці із зовнішніми партнерами дасть можливість працевлаштовувати випускників, розробляти нові освітні програми, що відповідають сучасним реаліям ринку;	- Збільшення фінансових ресурсів коледжу можна домогтися завдяки пошуку нових партнерів, підприємств, які зацікавлені в науково-дослідній діяльності коледжу; - Підвищення рівня володіння іноземними мовами у студентів і викладачів можна за допомогою участі в міжнародних програмах, заходах, грантах, майбутній академічній мобільності; - Розвиток електронної інформаційно-освітнього середовища, дистанційної освіти, допоможе нівелювати відставання коледжу від конкурентів за географічним охопленням. - Також оптимізує роботу викладачів і в силу своєї інноваційності мотивує, викличе інтерес у абітурієнтів та студентів; - Впровадження інноваційних методів навчання, а також зміцнення зв'язків з роботодавцями приверне нових абітурієнтів, підвищить мотивацію у вже існуючих студентів;
ST	WT
- Впізнаваність та давня історія коледжу, різноманітність відділень, сильний викладацький склад і якісна практична діяльність дозволять виділятися від конкурентів в регіоні; - Приріст і нарощування частки студентів дозволить впоратися з демографічними стисненням вікової когорти в самому Львівському регіоні; - Сильна практична діяльність фундаментального характеру, талановиті абітурієнти коледжу здатні залучити надійне фінансування з боку держави.	- Велика завантаженість співробітників, ненормований робочий день можуть спричинити відхід працівників до конкурентам, на більш вигідні умови; - Кампусне середовище (недолік гуртожитків, творчих майданчиків для студентів) також підвищує конкурентоспроможність коледжу при виборі його абітурієнтами; - Стрімкі темпи зміни законодавчих і нормативних правил функціонування коледжу призводять до обмеження людських ресурсів університету, гальмують ініціативу;

досвіду, а також від умінь викладача транслявати свої знання. Те, наскільки ефективно і правильно збудовані механізми передачі знання, залежить враження від даної організації. Виходить, що одним з основних детермінантів конструювання та підтримки позитивного іміджу вузу є кваліфікація науково-педагогічних працівників і якісна діяльність всіх служб. Однак для того, щоб зберігати, збільшувати і підвищувати якість необхідно інвестувати в людський капітал.

При цьому варто відзначати, що спостерігається дефіцит кадрів, кадри недостатньої кваліфікації, довгий час займають посади одні і ті ж співробітники, вигорання тощо. Тому необхідно створювати умови не тільки для підвищення кваліфікації працівників, а й для їх мотивації до подальшого саморозвитку, самовдосконалення, створення нових знань, інновацій.

Зараз одним з важливих показників ефективності роботи навчального закладу є його активність, зокрема в розрізі кількості публікацій, цитованості і для того, щоб її підвищувати також необхідно мотивувати співробітників.

Другий аспект людського капіталу, це ті здібності, інтелектуальні, персональні та професійні навички, які отримує студент в процесі освітньої діяльності. Той капітал, який індивід накопичує на момент навчання за рахунок участі в конференціях, олімпіадах, різного роду заходах є показовим для коледжу і позиціонує його з позитивного боку.

Націленість коледжу на високі показники сприяє залученню талановитої молоді, яка зацікавлена в дослідницькій і науковій діяльності навчального закладу, тим самим підвищуючи його імідж і накопичуючи свій людський капітал.

Таким чином, весь освітній процес передбачає взаємодію з іншими людьми (викладачами, співробітниками, адміністрацією коледжу) в результаті чого виробляються, накопичуються образи, які є когнітивними компонентами іміджу. Через взаємодію, соціальний і людський капітал можуть конвертуватися один в одного і в сукупності являють

собою якийсь набір умінь, необхідних індивіду для подальшого розвитку.

Наступним елементом, який ми виявили, є позиціонування у зовнішньому середовищі. В процесі позиціонування навчальний заклад доводить до цільової аудиторії свою головну ідею — унікальність. В даному випадку завдання формування позитивного іміджу коледжу полягає в тому, щоб визначити саме ті ключові параметри концепту, що відображають значущі характеристики носія, підібрати саме ті відповідні комунікативні коди, які сформували б необхідний імідж на основі імідж-інформації, що транслюється.

Для того щоб домагатися поставлених пріоритетів необхідно вибудовувати якісні канали комунікації (інформаційно-комунікативні) зі своїми зовнішніми стейкхолдерами, які б сприяли просуванню навчального закладу і підвищували його імідж. На вирішення цього завдання спрямована іміджева політика коледжу, її змістом є створення ефективних каналів комунікації, як всередині коледжу, так і в зовнішньому середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні поняття «імідж навчального закладу» є досить поширеним в теоретичній та практичній системі знань. Становлення іміджу навчального закладу відіграє надзвичайно важливу роль у його ефективній діяльності. Імідж освітнього закладу формується, як результат сприйняття нами зовнішнього вигляду, діяльності, якості освіти, образі працівників та керівника, а також можливостях адміністрації навчального закладу. До складових іміджу навчального закладу входять: уявлення про якість освіти, керівника, про стиль, зовнішню атрибутику, ціну на освітні послуги, рівень психологічного та фізичного комфорту, образ персоналу, участь навчального закладу у громадській діяльності, згадуваність у засобах масової інформації. Працюючи над кожною складовою, освітній заклад отримує позитивний імідж, а це дозволяє залучити споживачів освітніх послуг та збільшити аудиторію.

Література

1. Петровский А. В. Теоретическая психология / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. М.: Академия, 2001. 496 с.
2. Шепель В. М. Управленческая антропология: Человековедческая компетентность менеджера / В. М. Шепель. М.: Народное образование, 2000. 544 с.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; [пер. с англ.]. М.: Ростинтэр, 1996. 704 с.
4. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. М.: Гардарики, 1999. 292 с.
5. Дмитренко М. Й. Імідж як базова категорія корпоративної культури / М. Й. Дмитренко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. Вип. 56. С. 162–171.

6. Семенов А. К. Психология и этика менеджмента и бизнеса / А. К. Семенов, Е. Л. Маслова. М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. 200 с.
7. Орбан Лембрик Л. Е. Психология управления: посібник. К.: Академвидав, 2003. 568 с.
8. Сизоненко В. О. Сучасне підприємництво: довідник. К.: Знання: Прес, 2007. 440 с.
9. Бабік Ю. Позитивний імідж підприємства як фактор підвищення конкурентоспроможності / Ю. Бабік. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22772/1/61.pdf>
10. Краткий политический словарь / В. П. Абаренков, Т. Е. Абова, А. Г. Аверкин и др.; [сост. ред. Л. А. О니кова, Н. В. Шишлина]. 6-е изд., доп. М.: Политиздат, 1989. 623 с.
11. Никифоренко В. Роль іміджу в створенні конкурентних переваг підприємства / В. Никифоренко, В. Кравченко. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/pdf>
12. Офіційний сайт Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості НУХТ. URL: <http://ldkhp.com.ua>.
13. Арбузова Ю. В. Формування позитивного іміджу навчального закладу / Ю. В. Арбузова, Н. В. Ротань // Інформаційні технології в науці та виробництві. 2014. Вип. 2 (7). С. 273–280. URL: http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik2_7/pdf/29.pdf.

References

1. Petrovskiy A. V. Teoreticheskaya psikhologiya / A. V. Petrovskiy, M. G. Yaroshevskiy. М.: Akademiya, 2001. 496 s.
2. Shepel V. M. Upravlencheskaya antropologiya: Chelovekovedcheskaya kompetentnost menedzhera / V. M. Shepel. М.: Narodnoe obrazovanie, 2000. 544 s.
3. Kotler F. Osnovy marketinga / F. Kotler; [per. s angl.]. М.: Rostinter, 1996. 704 s.
4. Vikhanskiy O. S. Strategicheskoe upravlenie / O. S. Vikhanskiy. М.: Gardarika, 1999. 292 s.
5. Dmytrenko M. J. Imidzh jak bazova kateghorija korporatyvnoji kul'tury / M. J. Dmytrenko // Ghumanitarnyj visnyk Zaporizjkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji. 2014. Vyp. 56. S. 162–171.
6. Semenov A. K. Psikhologiya i etika menedzhmenta i biznesa / A. K. Semenov, Ye. L. Maslova. М.: Informatsionno-vnedrencheskiy tsentr «Marketing», 1999. 200 s.
7. Orban Lembryk L. E. Psykhologhija upravlinnja: posibnyk. К.: Akademvydav, 2003. 568 s.
8. Syzonenko V. O. Suchasne pidpryjemnyctvo: dovidnyk. К.: Znannja: Pres, 2007. 440 s.
9. Babik Ju. Pozytyvnyj imidzh pidpryjemstva jak faktor pidvyshhennja konkurentospromozhnosti / Ju. Babik. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22772/1/61.pdf>
10. Kratkiy politicheskij slovar / V. P. Abarenkov, T. Ye. Abova, A. G. Averkin i dr.; [cost. red. L. A. Onikova, N. V. Shishlina]. 6-e izd., dop. М.: Politizdat, 1989. 623 s.
11. Nykyforenko V. Rolj imidzhu v stvorenni konkurentnykh perevagh pidpryjemstva / V. Nykyforenko, V. Kravchenko. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/pdf>
12. Oficijnyj sajт Ljvivsjkogho derzhavnogho koledzhu kharchovoji ta pererobnoji promyslovosti NUKhT. URL: <http://ldkhp.com.ua>
13. Arbuzova Ju. V. Formuvannja pozytyvnogho imidzhu navchaljnogho zakladu / Ju. V. Arbuzova, N. V. Rotanj // Informacijni tekhnologhiji v nauci ta vyrobnyctvi. 2014. Vyp. 2 (7). S. 273–280. URL: http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik2_7/pdf/29.pdf

Novikova Olha*Senior Lecturer of the Department of Economics and Entrepreneurship
Sumy National Agrarian University*

ORCID: 0000-0002-6999-9268

Li Xiaoran*Student of the Master's course
Sumy National Agrarian University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6413

COMPARATIVE ADVANTAGE ANALYSIS OF CHINA'S AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT

Summary. With the progress of science and technology, the global economy has gradually shown a trend of integration. Through the last 50 years China has maintained a relatively rapid economic development rate. It is actively participating in the global economic and trade exchange and occupies a pivotal position. In all countries, foreign trade is indispensable in their economies. China also has a long history of agricultural development. The national Chinese economy has moved from the capital intensive and heavy industry-oriented development strategy towards labor-intensive products and was guided by the comparative advantage development strategy. This transformation enabled China to better use of their comparative advantage, and greatly stimulated during the past 30 years of trade and economic growth which helped to achieve remarkable economic development.

Main purpose of the article is to reconsider the position and perspectives of China in the global trade of agricultural products, specify industries with the strongest revealed comparative advantage for different agriproducts, outline major strategies for agricultural exportation growth.

However, from the perspective of the generation mechanism of the comparative advantage trap, it is still of great significance for China to export labor-intensive products utilizing their comparative advantage. Therefore, on the one hand, China should continue to strengthen the existing comparative advantage; on the other hand, there is a necessity to speed up the introduction of new comparative advantage, so as to relocate the country's potential quickly from comparative advantage to competitive advantage.

The results show that the overall export competitiveness of China's agricultural products is relatively weak and still needs to be further improved. China should adopt measures such as adjusting the structure of the agricultural industry, increasing the added value of agricultural products, enhancing brand effects, and actively developing emerging markets to further enhance the export competitiveness of China's agricultural products.

Key words: China's export policy, agricultural exports, agro-exports, comparative advantages, revealed comparative advantages, index of revealed comparative advantages.

Statement of the problem. With the progress of science and technology, the global economy has gradually shown a trend of integration. After entering the 21st century, the developing countries have maintained a relatively rapid economic development rate. Together with extensive supply of land and labor it allowed China to participate actively in the global economic and trade exchange and occupy a pivotal position and play a more important role in the global economy. China has a long

history of agricultural development as well. Since ancient times, it has had a solid foundation for agriculture, which is a primary material production sector and provides source of food and clothing necessary for survival and economic safety. It is a necessary condition for the existence and development of other material production sectors such as industry and all non-material production sectors. It is the guarantee that supports the continuous development and progress of the entire national economy.

Agriculture is related to the vital interests of the people, social stability and the development of the national economy, and a major issue related to maintaining China's independent status in international competition. Since the reform and opening up, agricultural education, science, and technology have also flourished, which greatly promoted China's agricultural productivity. Therefore, analyzing the comparative advantages and cooperation potential of agricultural product trade will bring vital benefits to the future development of China's agricultural product trade.

Analysis of recent researches and publications.

Economic development strategy of comparative advantage was first introduced by D. Ricardo in early XIX century and was effectively explaining benefits for foreign trade ever since. Concept of revealed comparative advantage was offered in 1965 by Bella Belassa and helps to calculate the relative advantage or disadvantage of a certain product or services as evidenced by trade flows [5; 9]. More recent publications of Lero-main and Orefice have presented the theory in a more updated way [6]. In fact, the theory has been followed since China's reform and opening up the development strategy of comparative advantage. The national Chinese economy has moved from the capital intensive and heavy industry-oriented development strategy towards labor-intensive products and was guided by the comparative advantage development strategy. This transformation enabled China to better use of their comparative advantage, and greatly stimulated trade and economic growth during the past 30 years, which helped to achieve remarkable economic development.

Formulation purposes of article (problem). Main purpose of the article is to reconsider the position and perspectives of China in the global trade of agricultural products, specify industries with the strongest revealed comparative advantage for different agriproducts, outline major strategies for agricultural exportation growth.

The main material. China is a developing country with the world's largest population, enjoying one of the fastest economic growth in the past years. China's huge economic growth was facilitated mainly due to the new development strategy after the reforms, meeting the needs of the market and conforming to China's comparative advantages. Economists usually refer to this phenomenon of reforms promoting growth as the "pie expansion effect" of reforms. This means that when the cake is bigger, new resources will follow. When the market mechanism already exists, production will usually allocate new resources based on market demand and comparative advantage, which will be more in line with the principles of market economy.

China's foreign trade structure gradually reflects the influence of each separate factor. The foreign trade structure strongly depends on imports, where agricultural intensive products dropped substantially together with the fastest growth of capital-intensive products in terms of export structure, the proportion of the export of labor-intensive products and total rapid growth after 1986, although the capital-intensive products export quotas have been extended. Most of capital-intensive products are still made of imported raw materials and parts for processing, assembling, including imported components accounted for four fifth of the value, thus this kind of export still essentially belongs to the labor-intensive.

In addition to that, the trade of processed goods facilitates full use of China's relatively cheap labor resources, combining Chinese labor with foreign capital, technology and market. It implements and embodies the idea of comparative interests. In recent years, the proportion of processing trade in China's total foreign trade has been increasing. Therefore, according to the theory of comparative advantage, China has preliminarily established the export mode of labor-intensive products and the import mode of capital-intensive products.

Export dynamics of China starting from 2009 are presented in the chart below.

According to the information in Chart 1, it can be concluded that China's export value has increased from 1201.61 billion US dollars in 2009 to 2499.03 billion US dollars in 2019 which is almost two times more and can be characterized by maintaining continuous growth.

If we analyze China's agricultural exports in more details, we may see that since 1978, China's agriculture has undergone unprecedented reform and achieved great success. With less than 7% of the world's total arable land, it has basically met the needs of the Chinese people, who account for 22% of the world's population. Therefore, understanding the comparative advantages of Chinese agriculture is not only helpful to understand and evaluate the possible effects of different agricultural policies, and also helpful to grasp the development model that Chinese agriculture follows.

The agricultural development of a country is closely related to the access to agricultural resources. China's agricultural resource access is therefore characterized by the scarcity of arable land and abundant labor force. On the other hand, the production of food requires more land and less labor force. In this regard, effective countermeasures of China are as follows: first, choice of the technological path suitable for the agricultural resources' scarcity per capita, accompanied by

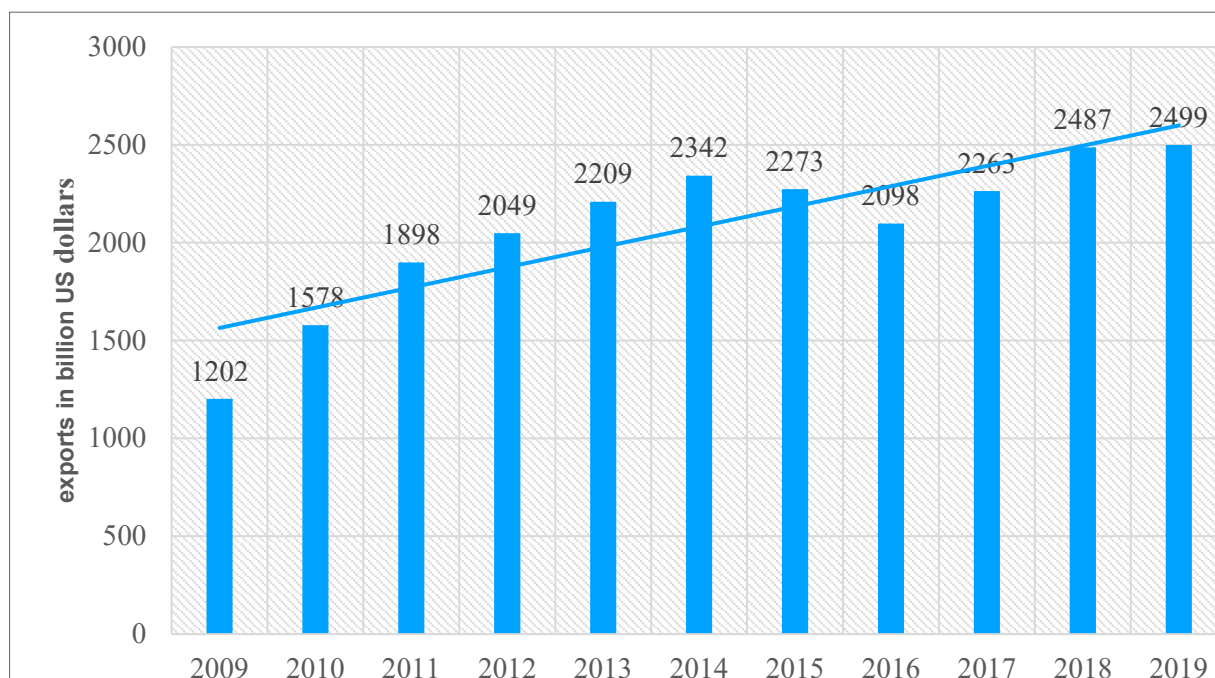

Chart 1. Value of export of goods from China 2009–2019

Source: summarized by author based on [WTO Statista 2020]

the technological innovation and invention activities aimed at improving agricultural production efficiency; second, choice of an agricultural production structure suitable for the scarcity of resources per capita. According to China's access to resources and product characteristics, the selection of crops to grow is more focused on planting those crops with high labor intensity, which is higher labor input per unit of land area.

Starting from 2015, the export data of China's agricultural products have represented stable growth trend with a 2% decline in 2019.

According to the information in Chart 2, Chinese agricultural products have basically maintained a steady growth trend of about 2,5% a year with subsequent slowdown in 2019 as a result of locally imposed restrictions and domestic market support.

To sum up, China's agricultural prospects are still optimistic. While there are perspectives to China's agricultural growth, the potential for technological progress still remains, with farmers, the government, consumers and international trading partners all responding to price signals. Number of population is still growing while the amount of natural resources is declining creating new challenges for the agricultural sector. This explains higher demand for imported resources. Nevertheless, the future of Chinese agriculture should be optimistic.

In the empirical analysis, foreign scholars including Bella Belassa and Dilek Seymen constructed a series of indicators to measure the comparative advantage of

a country's exportation. Those can be divided into the following categories: relative productivity of products, products of the relative costs, revealed comparative advantage (Revealed Comparative Advantage, RCA). Quantitative analysis of the comparative advantage of Chinese agricultural products by means of demonstrative comparative advantage analysis is a method, which reflects product competitiveness by analyzing the results of comparative advantage. The advantage of this method is that the analysis is intuitive and easy to understand, and with the continuous improvement of product import and export statistics, the comparative advantage of products is much easier to observe than to investigate the cause of such success.

If the RCA of a sector in a country is equal to 1, that sector's share of the country's exports is the same as the OECD average; if RCA is greater than 1, the country is considered to have a comparative advantage in the sector; if RCA is less than 1, the country is considered to illustrate a comparative disadvantage in that sector.

As presented in chart 3, major agricultural export product groups can be divided into 5 categories: (HS3) miscellaneous food. RCA of 8 agricultural products including oilseed kernel, fruit and textile fiber are on the decline. Among them, meat and its products, coffee, tea, cocoa and spices, feed, miscellaneous foods, textile fiber 5 agricultural products from have comparative advantage to lose comparative advantage. (HS5) The RCA of beverage, natural and synthetic rubber, animal

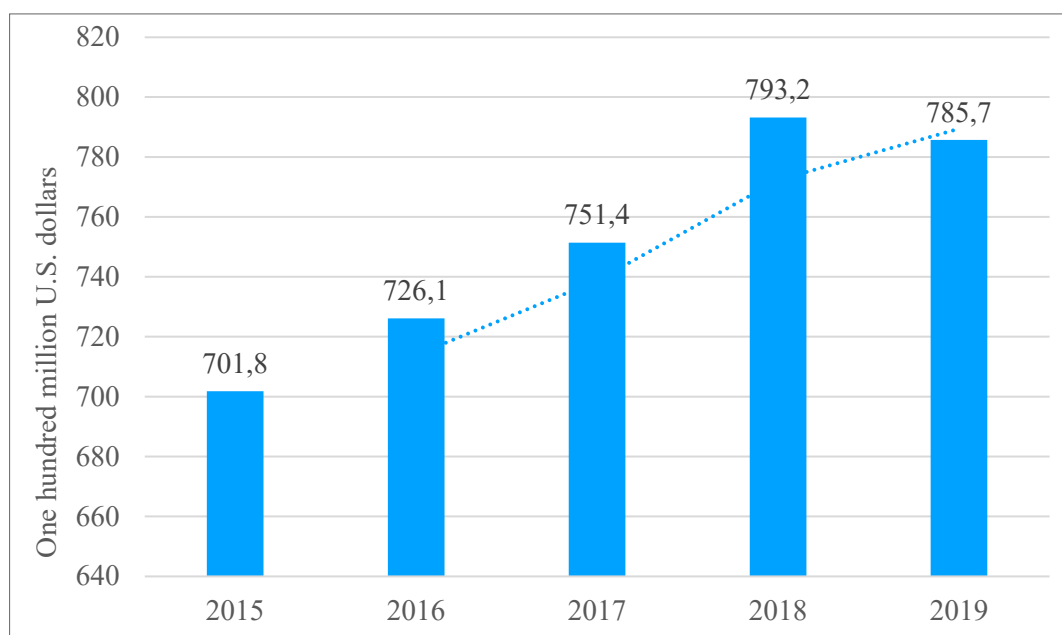

Chart 2. Statistics on China's agricultural exports from 2015 to 2019

Source: Summarized by author based on [China Chamber of Commerce for Foodstuffs]

oil and fixed vegetable oil did not change much, and had no comparative advantage over the years. (HS7) The RCA of sugar and honey fluctuated greatly, and the years with comparative disadvantages were slightly more than those with comparative advantages. (HS9) The RCA of grain and its products fluctuates greatly, and the comparative advantage and comparative disadvantage change each other roughly every 3 or 4 years. (HS12) The RCA of dairy products and eggs decreased year by year, and there was no comparative

advantage over the years. Their RCA changes have an important impact on the overall RCA changes of Chinese agricultural products.

However, from the analysis of export share, we can see that: after ranking the shares of various agricultural products over the years, the order is generally stable; Agricultural products with a share of more than 10% generally include fruits and vegetables, grains and their products; Some years also include meat and other products or coffee, tea, cocoa and spices. Other

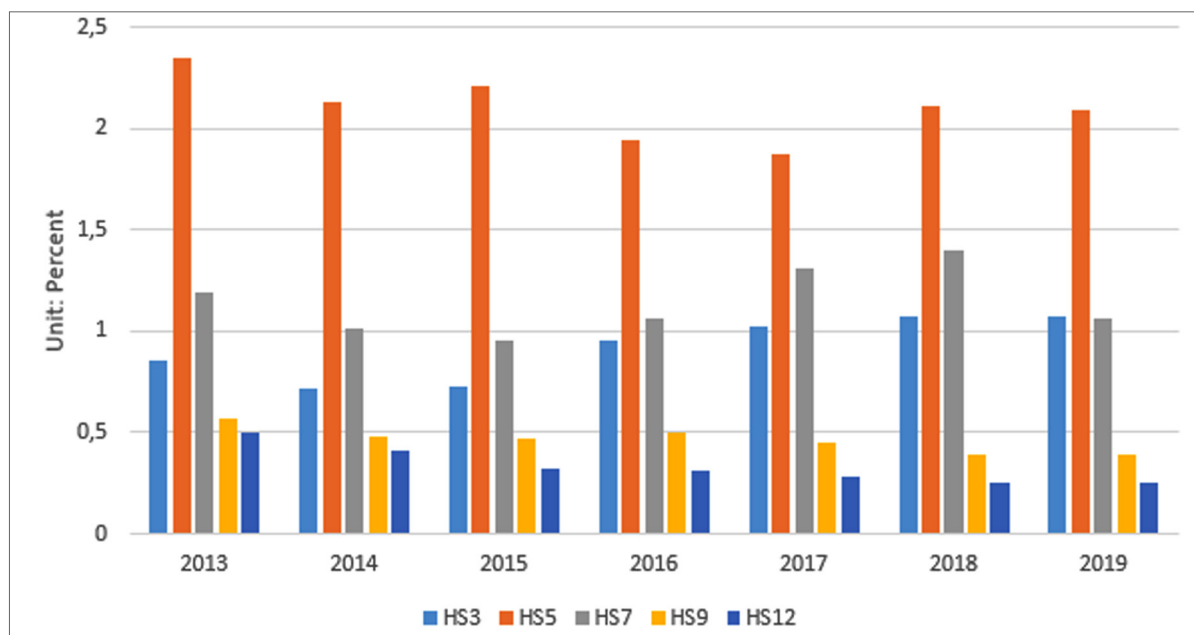

Chart 3. The RCA index of China's main export agricultural products from 2013 to 2019

Source: author's own research based on [UN Comtrade, trade data]

important agricultural products include dairy products, eggs, beverages and textile fibers.

It can be seen that, except for HS3 agricultural products, the apparent comparative index of several other agricultural products are showing a downward trend, indicating that the competitiveness of China's agricultural products is gradually declining; the apparent comparative advantage index of HS3 agricultural products is slowly rising, and competitiveness is strengthening; HS5 The RCA index of these types of agricultural products fluctuates around 2.0, indicating that this type of product is extremely competitive and is in a favorable position in world trade; the RCA index of HS3 and HS7 is between 0.8–1.25, indicating a medium The comparative advantage, its competitiveness is at a medium level, while the RCA index of HS7 shows a downward trend, indicating that its competitiveness is gradually decreasing.

The comparative advantage of agricultural products is gradually possessed by a few products. Further analysis reveals the general characteristics of the change in the comparative advantage of China's agricultural products: grain products, including grain and its products, have basically lost their comparative advantage. Grain products are land-intensive products, and the per capita occupancy rate of land resources in China is relatively low. At present, the only agricultural products where China has a comparative advantage is rice, ungraded corn and wheat-like mixed powders and substances. Meat and its products have always had a comparative advantage together with live animals. At present, China's pork and other animal products are mostly free-range farming, labor resources are the comparative advantage; the processed products of related products also have certain comparative advantages due to the influence of domestic consumption preference. Among them, solid fixed vegetable oil and oilseed kernel and fruit changed from comparative advantage to comparative disadvantage. Horticultural agricultural products still have comparative advantages. Horticultural agricultural products mainly include all kinds of fruits, decorative trees and vegetables, mostly labor-intensive agricultural products. China has a labour-rich comparative advantage in such products: all dried and fresh fruit and nuts have lost their comparative advantage. Textile fiber has also lost its comparative advantage. Cotton and silk were originally China's agricultural products with essential comparative advantages, but due to the surge in domestic demand and the continuous increase in production costs since the 1990s, they lost their comparative advantages by around 1995.

The impact of WTO entry on China's agricultural trade is twofold. On the one hand, China's export of

agricultural products will get a lot of opportunities for development. On the other hand, China's entry into WTO will further increase its import of agricultural products, especially wheat, corn and other grains. This also includes higher price for wheat price: 28% higher than the international market price, corn price is 71.1% higher and rice price is 17.8% higher. US export subsidies for cereals have further reduced the competitiveness of Chinese grain products, and the lifting of China's ban on wheat imports from the US northwest has led to a sharp increase in imports from the US. The import quota has increased considerably compared with the actual import volume in the past. By 2005, quotas for wheat, corn and rice will reach 9.3 million tons, 7.2 million tons and 5.3 million tons respectively, compared with the actual average imports of wheat, corn and rice of 6.818 million tons, 853,000 tons and 534,000 tons in 1992–1998. After WTO accession, part of the annual import quota had to be allocated to the private sector. Under such conditions, as long as the international market price was lower than the domestic market price, the government could no longer control the import quantity below the quota quantity by the traditional way through the monopoly position of the state-owned foreign trade department. After China joined WTO in 2001, the average agricultural tariff rate was reduced from 22% to 17.5% (except grain, cotton and oil exemption, China's general agricultural tariff rate is 50%–70%, and the high rate was more than 100%), which made a big reduction. As a result, imports of previously more protected products would grow more. After more than 20 years of continuous development, China's foreign trade volume had reached \$472.3 billion by 2000, of which us \$249.2 billion was exported, an increase of 69% and 67% over 1995, respectively, making China the ninth largest trading country in the world. It tends to import land-intensive commodities (soybeans, cotton, barley, rubber, and oils made from soybeans and palm kernels), exporting nowadays commodities with higher relative usage of labour (fish, fruits, vegetables, and processed agricultural goods. According to Customs statistics, China's foreign trade volume in 2019 reached \$4.73 trillion. China is one of the main exporters of agri-food products. In 2019 China was the fifth largest exporter of agri-food commodities after US, the Netherlands, Germany and France. Its share in the global exports of agri-food commodities was equal to 4.1%.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. With the large scale of China's foreign trade, export expansion becomes more difficult. Because of the large foreign trade base,

maintaining the current rate of trade would mean adding a trade volume of one middle-size country every year, which is obviously not easy to achieve. With the expansion of trade scale, trade tensions with the partners appear constantly. China's export products have been repeatedly under the anti-dumping investigation, technical barriers to trade is a typical example. As a result of carrying out the strategy of comparative advantage, each place pays more attention to the development of labor-intensive industry. In terms of utilization of foreign capital, a large number of foreign capitals are invested in labor-intensive industries, and a large number of foreign-funded enterprises export labor-intensive products, which occupies China's quota and reduces the export of domestic enterprises. In addition, foreign — funded enterprises also compete with domestic enterprises for the domestic market. China wants to use foreign capital to promote the original intention of industrial structure. It strengthens the low-level industrial structure of China, which is not conducive to the upgrading and replacement of industry, and may fall into the trap of comparative advantage. There is a certain degree of comparative advantage trap in both primary products and manufactured products in China. However, from the perspective of the generation mechanism of the comparative advantage trap, it is still of great significance for China to export labor-intensive products by taking advantage of the comparative advantage. Therefore, on the one hand, China should continue to strengthen

the existing comparative advantage; on the other hand, there is a necessity to speed up the introduction of new comparative advantage, so as to relocate the country's potential quickly from comparative advantage to competitive advantage.

With the implementation of the free trade zone strategy, China's agricultural exports will obtain good opportunities for development, but the pressure of opening the domestic agricultural product market will continue to increase. Under this circumstance, it has become particularly important to maximize the strengths and avoid weaknesses, enhance the export competitiveness of China's agricultural products, and maximize the benefits from agricultural trade. Proper analysis and calculations were carried out in this article, which analyzes China's agricultural product export status from the perspective of agricultural product trade balance, agricultural product exportation regions, and export entities, and on this basis, uses the Revealed Comparative Advantage Index (RCA) as an indicator to competitiveness of Chinese agricultural products exports. The results show that the overall export competitiveness of China's agricultural products is relatively weak and needs to be further improved. China should adopt measures such as adjusting the structure of the agricultural industry, increasing the added value of agricultural products, enhancing brand effects, and actively developing emerging markets to further enhance the export competitiveness of China's agricultural products.

References

1. Bian J. Y. An empirical analysis of the impact of Japanese green trade barriers on China's agricultural exports. 2014.
2. Daniel C. Esty, Damien Geradin. Environmental Protection and International Competitiveness: A Conceptual Framework. 1998.
3. Hansen, J., Marchant, M. A., Tuan, F., & Somwaru, A. US agricultural exports to China increased rapidly making China the number one market // *Choices*. 2017. 32(2).
4. Hejazi M., & Marchant M. A. China's evolving agricultural support policies // *Choices*. 2017. 32(2). PP. 1–7.
5. Laursen K. Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization // *Eurasian Business Review*, 2015. 5(1), 99–115.
6. Leromain E., Orefice G. New revealed comparative advantage index: dataset and empirical distribution // *International Economics*. 2014. (139). PP. 48–70.
7. Lin Y. J. The impact of green trade barriers on China's agricultural exports and countermeasures, 2012.
8. Michael J. Ferrantino. International Trade, Environmental Quality and Public Policy // *World Economy*. 2002. 1.
9. Utkulu and Seymen, Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis- -vis the EU/15. 2004.
10. Vollrath, T. L. A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage // *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1991. 127(2). PP. 265–280.
11. Wang Zhong-hui. Trade Associations of China's Agricultural Products and Their Roles in Dealing with TBT [A] // *Proceedings of 2009 International Conference on Public Administration*. 2009. № 5. V2.
12. Wang J. Y. Green Trade Barriers and China's Agricultural Products Export Trade. 2010 .

Kalyta Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer
Kyiv National University of Trade and Economics*

Калита Оксана Василівна

*кандидат економічних наук, старший викладач
Київський національний торговельно-економічний університет*

Калыта Оксана Васильевна

*кандидат экономических наук, старший преподаватель
Киевский национальный торгово-экономический университет*

ORCID: 0000-0003-2020-5751

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6370

MODERN PROBLEMS OF CAPITAL SUFFICIENCY REGULATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОСТАТОЧНОСТИ КАПИТАЛА БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Summary. The scientific article examines the problem of capital adequacy regulation, which is relevant for commercial banks and for regulators designed to supervise the functioning of the banking system of Ukraine. Such close attention to this problem is associated with the frequent formation of “imaginary” equity by many commercial banks in Ukraine, as the banking business (especially in today’s Ukrainian economy) is characterized by risky activities. With proper regulation of bank capital adequacy simultaneously with the growth of capitalization of the banking system, will increase the attractiveness of commercial banks for depositors and creditors, expand their resource base, improve the investment climate in Ukraine as a whole. The main tasks of development of the banking system of Ukraine in the conditions of strengthening their competitiveness in relation to foreign banks are highlighted, namely: to minimize dependence on increasing the adequacy of capital adequacy assessment of commercial banks to international standards, to strengthen supervisory requirements for real capitalization of commercial banks in terms of risk. The article proves that the main problem in determining the state policy of bank capital adequacy is the so-called “moral hazard”, which should be understood as the desire of owners or managers of banks to conduct operations with higher profitability, shifting their inherent risk to a third party act as depositors, other creditors or the state. It is substantiated that it is the moral risk that can be manifested both in bank liabilities (excessive increase in the share of borrowed funds) and in bank assets (increase in the share of high-risk investments, including as “compensation” for capital increase at the request of the supervisor).

Key words: equity, bank capital adequacy, banking supervision, banking risks.

Анотація. В науковій статті досліджена проблема регулювання достатності капіталу, яка є актуальна для комерційних банків і для регулюючих органів, покликаних здійснювати нагляд за функціонуванням банківської системи України. Така пильна увага до даної проблеми пов’язана частим формуванням «уявного» власного капіталу багатьма комерційними банками України, оскільки для банківського бізнесу (особливо в умовах сучасної української економіки) притаманний ризикований характер діяльності. При правильному регулюванні достатності банківського капіталу одночасно зі зростан-

ням капіталізації банківської системи, дозволить підвищити привабливість комерційних банків для вкладників і кредиторів, розширити їх ресурсну базу, поліпшити інвестиційний клімат в Україні в цілому. Висвітлено основні задачі розвитку банківської системи України в умовах зміцнення їх конкурентоспроможності по відношенню до іноземних банків, а саме: мінімізувати залежність від підвищення адекватності оцінки достатності капіталів комерційних банків міжнародним стандартам, посилити вимоги органів нагляду в частині зростання реальної капіталізації комерційних банків, формувати капітал належними активами з точки зору ризику. В статті доведено, що при визначенні державної політики регулювання достатності банківського капіталу основною проблемою є так званий «моральний ризик», під яким варто розуміти прагнення власників або керівників банків проводити операції з підвищеною прибутковістю, перекладаючи властивий їм ризик на третю особу, в якості якої можуть виступати вкладники, інші кредитори або держава. Обґрунтовано, що саме моральний ризик може проявлятися як в банківських пасивах (надмірне нарощування частки залучених коштів), так і в банківських активах (збільшення частки вкладень з високим ризиком, в тому числі як «компенсація» за збільшення капіталу на вимогу органу нагляду).

Ключові слова: власний капітал, достатність банківського капіталу, банківський нагляд, ризику банківської діяльності.

Аннотация. В научной статье исследована проблема регулирования достаточности капитала, которая актуальна для коммерческих банков и для регулирующих органов, призванных осуществлять надзор за функционированием банковской системы Украины. Столь пристальное внимание к данной проблеме связано с частым формированием «мнимого» собственного капитала многими коммерческими банками Украины, поскольку для банковского бизнеса (особенно в условиях современной украинской экономики) присущен рискованный характер деятельности. При правильном регулировании достаточности банковского капитала одновременно с ростом капитализации банковской системы, позволит повысить привлекательность коммерческих банков для вкладчиков и кредиторов, расширить их ресурсную базу, улучшит инвестиционный климат в Украине в целом. Изложены основные задачи развития банковской системы Украины в условиях укрепления их конкурентоспособности по отношению к иностранным банкам, а именно: минимизировать зависимость от повышения адекватности оценки достаточности капиталов коммерческих банков международным стандартам, усилить требования органов надзора в части роста реальной капитализации коммерческих банков, формировать капитал надлежащими активами с точки зрения риска. В статье доказано, что при определении государственной политики регулирования достаточности банковского капитала основной проблемой является так называемый «моральный риск», под которым следует понимать стремление владельцев или руководителей банков проводить операции с повышенной доходностью, перекладывая присущий им риск на третье лицо, в качестве которой могут выступать вкладчики, другие кредиторы или государство. Обосновано, что именно моральный риск может проявляться как в банковских пассивах (чрезмерное наращивание доли привлеченных средств), так и в банковских активах (увеличение доли вложений с высоким риском, в том числе как «компенсация» за увеличение капитала по требованию органа надзора).

Ключевые слова: собственный капитал, достаточность банковского капитала, банковский надзор, риски банковской деятельности.

Statement of the problem in general. Currently, the problem of assessing capital adequacy is relevant for commercial banks and for regulators to supervise the functioning of the banking system of Ukraine. Different approaches to assessing the capital adequacy of banks are widely discussed by experts in the field of banking in different countries, discussions are held both within national banking systems and at the level of international financial institutions. The reasons for such close attention to this topic lie in the mutual (for banks and supervisors) importance of such a source of banking resources as equity.

The issue of assessing the capital adequacy of commercial banks is important for the development of the banking system of Ukraine. First, the current practice of forming “fictitious” capital by many, including the largest, commercial banks in Ukraine, is of serious

concern to specialists. The solution of this problem in theoretical and applied aspects is of fundamental importance, because banking (especially in the modern Ukrainian economy) is risky. At the same time, a real assessment of the capital adequacy of the banking system, along with the growth of capitalization, will increase the attractiveness of commercial banks for depositors and creditors, expand their resource base, improve the investment climate in Ukraine. At the same time, the growth of capital adequacy will promote the development of banking operations, allowing commercial banks to compensate for the level of risks taken, the development of the loan capital market, financial markets.

One of the most important tasks of the banking system of Ukraine is strengthening their competitiveness in relation to foreign credit institutions, which largely depends on improving the adequacy of capital

adequacy assessment of commercial banks to international standards, strengthening the requirements of supervisors in terms of real capitalization of credit institutions assets. The problems of regulating equity adequacy are extremely important for both the banks themselves and the banking system as a whole.

Analysis of recent research and publications. The study of theoretical and methodological foundations of capital adequacy of the banking system of Ukraine, as well as areas of its regulation are devoted to the works of domestic scientists: Alekseenko M., Vasilieva T., Varenik V., Vovchak O., Gutsal I., Dzyublyuk O., Yermolenko M. Foreign scientists, in particular: I. Balabanov, G. Birman, V. Bocharov, S. Brigham, L. Hitman, R. King, O. Lavrushin, I. Larionova, Y. Maslennikov also make a significant scientific contribution to the researched problems G. Panova, W. Sharp, S. Schmidt, J. Schumpeter and others.

Formulation of the purposes of the article. The purpose of this study is to substantiate the required level of capital adequacy of the banking system of Ukraine, as well as areas of its regulation in times of financial crisis. The tasks of the scientific article include: study of the essence of bank capital adequacy; assess the capital adequacy ratios of Ukrainian banks; to characterize the main directions of regulation of the level of capital adequacy, which are developed and adopted by the highest state authorities and establish the fundamental principles of building the banking system of Ukraine.

Presentation of the main research material. The problems of regulating the capital adequacy of the banking system of Ukraine have always been given special attention, as the own resources of commercial banks are the most important insurance fund to cover possible losses in the event of bankruptcy and a source of financing for banking operations. The term “capital adequacy” reflects the overall assessment of the reliability of the bank, the degree of its risk appetite [5, p. 1124]. The interpretation of capital as a “buffer” determines the inverse relationship between the amount of capital and the bank’s risk appetite. Hence: the higher the share of risky assets in the bank’s balance sheet, the greater should be its equity. However, it should be noted that the excessive “capitalization” of the bank, the issuance of excess shares in comparison with the optimal need for own funds is also not a boon. It negatively affects the bank’s activities. Mobilizing cash resources through the issuance and placement of shares is a relatively expensive and not always acceptable method of financing for the bank. As a rule, it is cheaper and more profitable to attract depositors’ funds than to increase equity.

In the process of evolution of any banking system, we can trace the influence of two different trends: the desire for maximum efficiency on the part of system participants (represented by the owners of commercial banks) and the desire for greater stability by society as a whole (represented by the state). Stability of functioning is almost the main requirement of society to the banking system, which distinguishes it from any other sector of the economy. The special regulation of the financial and banking sector by the state is due to the specifics of banking, related to the production of special services (transformation of deposits into loans, issuance of liquidity instruments and accumulation of information about borrowers) and various negative consequences of banking crises national economy and social stability. It is obvious that banks occupy a special place among other specialized financial intermediaries due to the unique “duality” of their functions; passive (attracting depositors) and active (placing them on loan) Banks deal with financial contracts (loans and deposits) that cannot be resold as easily on the market as stocks, bonds or other securities. The liquidity of the latter is explained by their “anonymity” in the sense that the identity of their current owner does not matter to determine their market price. As a result, banks are generally unable to sell these contracts on the market and are forced to keep them on their balance sheets until they expire. In addition, financial contracts issued by borrowing firms (loan agreements) usually differ in scope and duration from the contracts required by investors (time deposits or demand deposits) [3, p. 88].

Thus, banks and other financial intermediaries are needed to transform financial contracts and securities in terms of volume, timing and degree of risk. In an ideal world of full information-efficient financial markets, individual investors and borrowers could easily achieve optimal risk allocation by diversifying their portfolios, but due to the existing real constraints (for example, on the volume of investments) perfect bank diversification is unattainable. Financial intermediaries can partially solve this problem by pooling investors’ funds in order to avoid at least some of these limitations and ensure approximately the same risk diversification for all depositors, which they could get on their own in the presence of full financial markets. In any financial market, there is always the problem of information asymmetry, when some of its participants are better informed about the potential risk of specific transactions or instruments than others. The imperfections of the financial market are considered as personal forms of information asymmetry: the previous — in the form of so-called “unfavorable selection”, intermediate in the form of “moral hazard”

and actual — in the form of “expensive state control”. The essence of the concept of “adverse selection” in lending is that economic agents (both depositors and banks) in conducting active operations are faced with the problem of optimal choice of many possible options for allocating resources in incomplete or inaccurate information, when borrowers are consciously better informed about the risk of their projects than creditors [6, p. 56].

As a result, the lender is unable to set differentiated interest rates for borrowers with different levels of risk, which ultimately leads to unforeseen losses for the lender and additional costs for the average borrower. In determining the state policy of regulation of the banking sector, the central problem is the so-called “moral hazard”, which in banking means the desire of owners or managers of banks to conduct operations with higher profitability, shifting their inherent risk to a third party, which may act as depositors, others creditors or the state.

Moral risk may be due to the structure of both bank liabilities (excessive increase in the share of borrowed funds) and assets (increase in the share of high-risk investments, including as “compensation” for capital increases at the request of the supervisor). In both cases, due to the limited liability of the bank’s shareholders for their shares, the risk of loss is usually “transferred” to depositors and other owners of the bank’s liabilities. The mechanism of “risk transfer” through the system of state deposit insurance at fixed (insensitive to the level of bank risk) rates is also well known. Reducing incentives for moral hazard and reducing the consequences of adverse selection in banking and are the main motive for state regulation of banking risks [2, p. 197]. Mechanisms for regulating the risks of the banking system are very diverse, and they are convenient to consider in hierarchical levels of perception and scope. these mechanisms do not operate in isolation, but are in complex interaction with each other. In practice, they can be used in different combinations and with different efficiency, with the decisive role in the regulation of systemic risk is played by the mechanisms operating at the state and industry levels. At the macro level, regulatory mechanisms are developed and adopted by the highest state authorities and establish the fundamental principles of building the banking system of Ukraine. The basic institutions for regulating the systemic risk of the banking sector include:

1) restrictions on the composition of banking portfolios (including the separation of operations of commercial and investment banks within the so-called “commercial” banking system, the rules of mandatory reserve funds, etc.)

- 2) state guarantee (insurance) of household deposits in commercial banks of Ukraine;
- 3) the amount of liability of bank owners to creditors for the bank’s obligations.

In addition to these basic mechanisms in world practice, there are also auxiliary mechanisms for regulating banking risks at the macro level.

- 4) restrictions on entry into the industry, expansion, mergers and acquisitions;
- 5) restrictions on the maximum size of deposit rates and commissions.

At the mesolevel (banking system level), the main institutions for regulating banking risks are regulations of state supervision bodies (National Bank of Ukraine), as well as regulations and standards developed and voluntarily adopted by industry participants (for example, within self-regulatory organizations). State supervisors often work closely with supranational entities, such as the Basel Committee on Banking Supervision. At this level, the main institutional mechanisms for regulating banking risks are:

- 6) the minimum amount of capital for newly established banks, composition requirements and standards of bank capital adequacy;
- 7) liquidity standards of the bank balance sheet and credit risk concentration;
- 8) prudential control of regulatory authorities over compliance with mandatory standards, verification of banking risk assessment models, rules and procedures for liquidation of banks;
- 9) requirements for disclosure of information on the financial condition and risks of banks;
- 10) generally accepted measures for quantitative assessment of banking risks, methods of their calculation and / or regulatory requirements for the methods used in banks;
- 11) standards of organization and activity of internal control and risk management services in banks, recommended by supervisory authorities.

At the microlevel, at the level of individual commercial banks, in addition to the above external constraints can be used and their own, internal risk management mechanisms. These mechanisms are applied in the field, methods and models of risk assessment and control, the specific form of implementation of which is determined by the banks themselves. The most common institutional mechanisms for managing banking risks at the micro level include:

- 12) methods of assessing the borrower’s creditworthiness and internal models of credit risk assessment;
- 13) internal models of quantitative assessment of market risk of banks’ loan portfolio;

14) strategies used to limit market, credit, operational and other types of risk (limitation, hedging, internal control, etc.).

Conclusions and prospects for further research.

The system of state regulation of capital adequacy of the banking system in Ukraine, formed as a result of long-term evolution, is based on three fundamental mechanisms: minimum standards of bank capital adequacy, state deposit insurance and limits on liability of bank shareholders for obligations to creditors. The subject of further consideration will be the requirements for bank capital adequacy as a basic regulatory

tool aimed at reducing the likelihood of bankruptcy of each individual bank and, consequently, to increase the stability of the system as a whole. A characteristic feature of most comments on the recent banking crises is the extremely frequent mention of bank capital. It is believed that not the least role in underestimating the development of financial crises (both in Ukraine and abroad) was played by shortcomings on the part of supervisors, which did not track the possibility of new risks in banking and did not strengthen control over these types of risks. in particular by imposing stricter capital requirements on banks.

References

1. Alekseyenko M. D. Kapital banku: navch. posib. Kyiv: KNEU, 2004. 320 s.
2. Varenik V. A. Napryamy rozvytku bankivskogo reguluvannya ta naglyadu v umovah yevrointegratsii Ukrainy // Visnyk sotsialno-ekonomichnyh doslidzhen. 2015. № 1. S.196–201.
3. Vozhzhov A. P., Klymenko O. I. Bankivskiy kapital v ekonomitsi Ukrainy // Finansy Ukrainy. 2013. № 8. S. 88–97.
4. Mishchenko V. Kapitalizatsiya bankivskoi systemy Ukrainy // Visnyk NBY. 2013. № 7. S.11–17.
5. Pasichnyk I. V., Kyebeydova K. R. Dostatnist kapitalu yak chynnyk stabilnosti bankivskogo sektoru dlja zabezpechennja strategichnogo rozvytku bankivskoi systemy // Ekonomika i suspilstvo. 2018. № 19. S.1123–1128.
6. Savluk S. Vlasnyi kapital jak zapobizhnyk vtraty likvidnosti banku // Bankivska sprava. 2012. № 2. S. 55–62.
7. Ofitsijnyj sayt Natsionalnogo banku Ukrainy. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

Література

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2004. 320 с.
2. Вареник В. А. Напрями розвитку банківського регулювання та нагляду в умовах євроінтеграції України // Вісник соціально-економічних досліджень. 2015. № 1. С. 196–201.
3. Вожжов А. П., Клименко О. І. Банківський капітал в економіці України // Фінанси України. 2013. № 8. С. 88–97.
4. Міщенко В. Капіталізація банківської системи України // Вісник НБУ. 2013. № 7. С. 11–17.
5. Пасічник І. В., Кебедова К. Р. Достатність капіталу як чинник стабільності банківського сектору для забезпечення стратегічного розвитку банківської системи // Економіка і суспільство. 2018. № 19. С. 1123–1128.
6. Савлук С. Власний капітал як запобіжник втрати ліквідності банку // Банківська справа. 2012. № 2. С. 55–62.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

Мороз Наталія Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Мороз Наталья Владимировна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов

Национальный университет «Львовская политехника»

Moroz Nataliia

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Finance

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-8594-8014

Бондаренко Лідія Петрівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Бондаренко Лидия Петровна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов

Национальный университет «Львовская политехника»

Bondarenko Lidiya

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Finance

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-3313-3569

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6412

ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

ТЕНДЕНЦИИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

TRENDS IN BANK LENDING IN UKRAINE

Анотація. Проведено дослідження середовища кредитної діяльності банків, стримуючими та стимулюючими факторами їхньої кредитної активності є криза, що спричинена пандемією COVID-19, а також монетарна політика регулятора (рівень облікової ставки, зміни в оцінюванні платоспроможності позичальників). Проаналізовано тенденції кредитування банківської системи України, зокрема динаміку показників кредитних операцій за категоріями позичальників. Визначено причини негативних тенденцій банківського кредитування. Особливу увагу сконцентовано на головному індикаторі якості кредитування — частці непрацюючих кредитів, яка має досить високе значення упродовж останніх п'яти років та повільні темпи зниження. Визначено десять банків із найбільшою часткою непрацюючих кредитів, а також шість банків із найбільшою величиною непрацюючих кредитів станом на 01.08.2020 р. Виявлено, що 75% непрацюючих кредитів належать чотирьом системно важливим банкам, не відповідає функціонування яких може призвести до зростання системних ризиків банківської системи. Запропоновано регулятору посилити вимоги до якості кредитного портфелю системно важливих банків та спонукати їх активніше списувати зі своїх балансів непрацюючі кредити, продавати та реструктурувати їх.

Ключові слова: банк, банківська система, кредит, непрацюючі кредити.

Аннотация. Проведено исследование среды кредитной деятельности банков, сдерживающими и стимулирующими факторами их кредитной активности является кризис, вызванный пандемией COVID-19, а также монетарная политика регулятора (уровень учетной ставки, изменения в оценке платежеспособности заемщиков). Проанализированы тенденции кредитования банковской системы Украины, в частности динамику показателей кредитных операций по категориям заемщиков. Определены причины негативных тенденций банковского кредитования. Особое внимание сконцентрировано на главном индикаторе качества кредитования — доле неработающих кредитов, которая имеет достаточно высокое значение за последние пять лет и медленные темпы снижения. Определены десять банков с наибольшей долей неработающих кредитов, а также шесть банков с наибольшей величиной неработающих кредитов по состоянию на 01.08.2020 г. Выявлено, что 75% неработающих кредитов принадлежат четырем системно важным банкам, не соответствующее функционирование которых может привести к росту системных рисков банковской системы. Предложено регулятору ужесточить требования к качеству кредитного портфеля системно важных банков и побудить их активнее списывать со своих балансов неработающие кредиты, продавать и реструктурировать их.

Ключевые слова: банк, банковская система, кредит, неработающие кредиты.

Summary. A study has been carried out on the credit environment of the banks, which constrains and stimulates their credit activity, is the crisis caused by the COVID-19 pandemic, as well as the monetary policy of the regulator (interest rate level, changes in the assessment of the creditworthiness of borrowers). Trends in lending to the banking system of Ukraine, in particular the dynamics of credit operations by categories of borrowers have been analysed. The reasons for the negative trends in bank lending have been identified. Ten banks with the largest share of non-performing loans have been identified, as well as six banks with the largest share of non-performing loans as of 01.08.2020. It has been shown that 75 per cent of non-performing loans belong to four systemically important banks, the lack of adequate functioning of which may increase the systemic risks of the banking system. It was suggested that the regulator should tighten the quality requirements of the loan portfolio of systemically important banks and encourage them to write off, sell and restructure non-performing loans more actively from their balance sheets.

Key words: bank, banking system, credit, non-performing loans.

Постановка проблеми. Незважаючи на вимогу сучасності щодо універсалізації банківської діяльності, кредитування незмінно залишається домінуючою активною операцією банків, а дохід банку від здійснення кредитування — значним джерелом його доходності та вагомим чинником ефективності діяльності банківської установи. Саме тому, значну роль у прибутковості банку відіграє якість його кредитного портфелю, яка визначається у першу чергу часткою непрацюючих кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції банківського кредитування досліджували Гасій О. В., Клименко В. І. [1], Пасінович І. І., Дмитрук В. О. [2], Солоділова К. В., Шафранова О. В. [3], Швець Ю. О., Горбачов О. Є. [4] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає у дослідженні стану кредитування в Україні, зокрема якості кредитного портфелю банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Голова НБУ на початку 2019 року оголосив, що головним завданням банків України на цей рік є відновлення кредитування юридичних осіб, проте досягнути цього не вдалося. Натомість корпоративний кредитний портфель банків зменшився на 12% упродовж 2019 року. Під час пандемії COVID-19 багато великих компаній — позичальників зазнали зниження по-

питу на свою продукцію, зросла невизначеність, що зосередило зусилля юридичних осіб на погашенні наявних позик, а не отриманні нових.

НБУ здійснює пом'якшення монетарної політики, поступово знижуючи облікову ставку, оскільки висока відсоткова ставка стримує кредитування. Регулятор проводить прогнозування облікової ставки та публікацію прогнозу в Інфляційному звіті з метою підвищення прозорості та передбачуваності монетарної політики, а також формування очікувань стейкхолдерів. Прогнозований рівень ставки не є зобов'язанням НБУ та може переглядатися у разі виникнення відхилень. Відкритість та передбачуваність монетарної політики збільшує довіру до НБУ та спрощує досягнення головним банком своїх інфляційних цілей.

Теперішня облікова ставка 6% є найнижчою за весь час. Це пов'язано з не такими песимістичними інфляційними прогнозами та низьким рівнем інфляції на сьогоднішній день. Шість відсотків — це баланс між досягненням помірної інфляції та стимулюванням економіки.

Найбільш фундаментальною зміною у сфері кредитування є зміни в оцінюванні платоспроможності позичальників. Адекватність проведення цього оцінювання перевіряє НБУ, що спричиняє підвищення якості позичальників. Кредитування корпоратив-

них клієнтів відбувається із прозорою та якісною фінансовою звітністю. Для великих позичальників обов'язковим є фінансова звітність, яка підтверджена аудитом. Саме ці позитивні зміни, запроваджені регулятором, що спрямовані на підвищення якості кредитування, стримують його обсяги через неготовність корпоративних позичальників відповідати визначеним вимогам. Проте висока частка непрацюючих кредитів юридичних осіб (табл. 1) стала причиною прийняття відповідних рішень.

Упродовж 2017–2018 рр. зростали обсяги кредитування юридичних осіб від 657 млрд. грн станом на 01.02.2017 р. до 959 млрд. грн станом на 01.01.2019 р. та разом з тим зростали обсяги непрацюючих кредитів. Проте із запровадженням пруденційних заходів впливу, спрямованих на підвищення якості кредитування корпоративного сектору, упродовж 2019 року спостерігається зменшення як обсягів кредитування (847 млрд. грн станом на 01.01.2020 р.), так і обсягів непрацюючих кредитів (456 млрд. грн станом на 01.01.2020 р.).

За перші сім місяців поточного року вдалося збільшити суму корпоративних кредитів до 869 млрд. грн станом на 01.08.2020 р., проте і сума непрацюючих кредитів теж збільшилася до 465 млрд. грн. Частка непрацюючих кредитів юридичних осіб хоча і зменшувалася із 2018 року, проте станом на 01.08.2020 р. залишається ще досить високою 53,49%.

Кредитування фізичних осіб зростає, станом на 01.02.2017 р. сума його становила 156 млрд. грн, а станом на 01.08.2020 р. — 222 млрд. грн, якість наданих кредитів покращується, за винятком 2020

року, що вочевидь є наслідком коронакризи. Частка непрацюючих кредитів фізичних осіб станом на 01.08.2020 р. становить 36,4%.

Якість міжбанківського кредитування та кредитів, наданих органам державної влади та місцевого самоврядування є досить високою.

Величина кредитів банківської системи зростала від 823 млрд. грн станом на 01.02.2017 р. до 1 193 млрд. грн станом на 01.01.2019 р., зменшилася до 1 097 млрд. грн станом на 01.01.2020 р. та зросла до значення 1 137 млрд. грн станом на 01.08.2020 р.

Частка усіх непрацюючих кредитів банківської системи України станом на 01.02.2017 р. становила 53,99% та зросла на кінець 2017 року до значення 54,54%, у подальшому відбувалося поступове падіння даного показника та станом на 01.08.2020 р. значення його становило 48,12% (рис. 1, табл. 2).

Найгірша якість кредитного портфелю у банків із державним капіталом, частка непрацюючих кредитів станом на 01.02.2017 р. становила 77,23%, поступово зменшувалася до 63,54% станом на 01.08.2020 р. Зокрема станом на 01.08.2020 р. непрацюючі кредити ПАТ КБ «Приватбанк» становили 79,63% його кредитного портфелю та 45,8% усіх непрацюючих кредитів банківської системи.

Банки із приватним капіталом мають найменшу частку непрацюючих кредитів 18,74% станом на 01.08.2020 р. Банкам іноземних банківських груп вдалося покращити якість свого кредитного портфелю, знизивши частку непрацюючих кредитів від 49,66% станом на 01.02.2017 р. до 33,95% станом на 01.08.2020 р.

Таблиця 1

Динаміка показників кредитування банківської системи України 2017–2020 рр., млн. грн

Кредитні операції	01.02.2017р	01.01.2018р	01.01.2019р	01.01.2020р	01.08.2020р
Кредити корпоративним клієнтам	657 098	892 900	959 601	847 259	869 590
непрацюючі кредити	345 661	500 263	535 770	456 074	465 169
частка непрацюючих кредитів, %	52,60	56,03	55,83	53,83	53,49
Кредити фізичним особам	156 514	174 448	202 202	214 252	222 371
непрацюючі кредити	98 538	93 353	93 086	73 077	80 935
частка непрацюючих кредитів, %	62,96	53,51	46,04	34,11	36,40
Міжбанківські кредити, депозити	9 884	22 046	28 888	31 368	39 691
непрацюючі кредити	454	1 372	1 073	946	1 008
частка непрацюючих кредитів, %	4,59	6,22	3,71	3,02	2,54
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування	118	1 519	2 867	4 717	5 404
непрацюючі кредити	14	10	838	683	75
частка непрацюючих кредитів, %	11,97	0,69	29,22	14,48	1,40

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

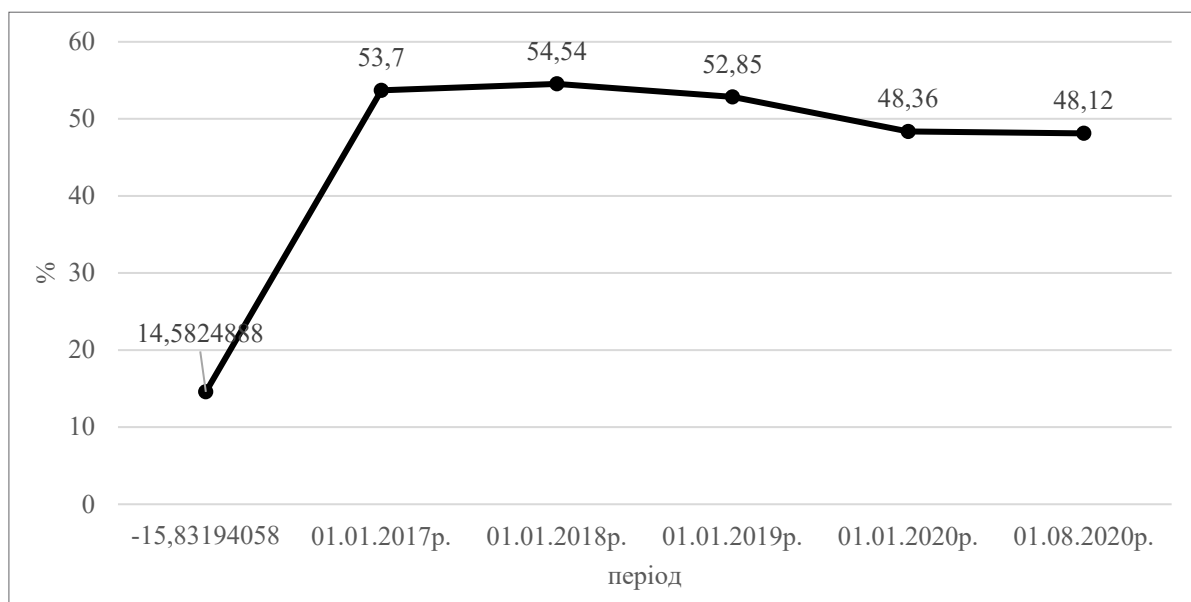

Рис. 1. Динаміка частки непрацюючих кредитів банківської системи України 2016–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

Таблиця 2

Динаміка непрацюючих кредитів банківської системи України 2017–2020 рр.

Кредитні операції	01.02.2017 р.		01.01.2018 р.		01.01.2019 р.		01.01.2020 р.		01.08.2020 р.	
	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%	млрд. грн	%
Непрацюючі кредити	444,6	53,99	594,9	54,54	630,7	52,85	530,7	48,36	547,1	48,12
у т. ч. банки:										
з державною часткою, з них	198,0	77,23	397,5	71,12	437,1	67,92	396,9	63,52	397,2	63,54
ПАТ КБ «Приватбанк»	189,9	83,00	236,2	87,64	244,8	83,35	239,1	78,38	250,5	79,63
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	8,0	29,37	161,3	55,75	192,2	54,96	157,7	49,33	146,7	47,25
іноземних банківських груп	205,3	49,66	156,8	41,01	151,1	38,50	107,4	32,51	120,5	33,95
з приватним капіталом	27,8	23,75	30,1	24,08	31,2	23,01	26,4	18,57	29,4	18,74
неплатоспроможні	13,4	36,82	10,4	43,02	11,2	52,04	0,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

Таблиця 3

Банки з найбільшою часткою непрацюючих кредитів станом на 01.08.2020 р.

№ п/п	Назва Банку	Обсяг непрацюючих кредитів, млн. грн	Частка непрацюючих кредитів
1	ПАТ «Промінвестбанк»	36 759	96,7%
2	АТ «СВЕРБАНК»	40 001	83,4%
3	АТ «АЛЬПАРИ БАНК»	70	83,2%
4	АТ КБ «ПриватБанк»	250 505	79,6%
5	АТ «Місто Банк»	328	76,7%
6	АТ «ЮНЕКС БАНК»	247	72,6%
7	ПрАТ «БАНК ФАМІЛЬНИЙ»	30	67,1%
8	АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	4 232	65,0%
9	АТ «БТА БАНК»	3	62,3%
10	АТ «КОМІНВЕСТБАНК»	350	60,8%

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

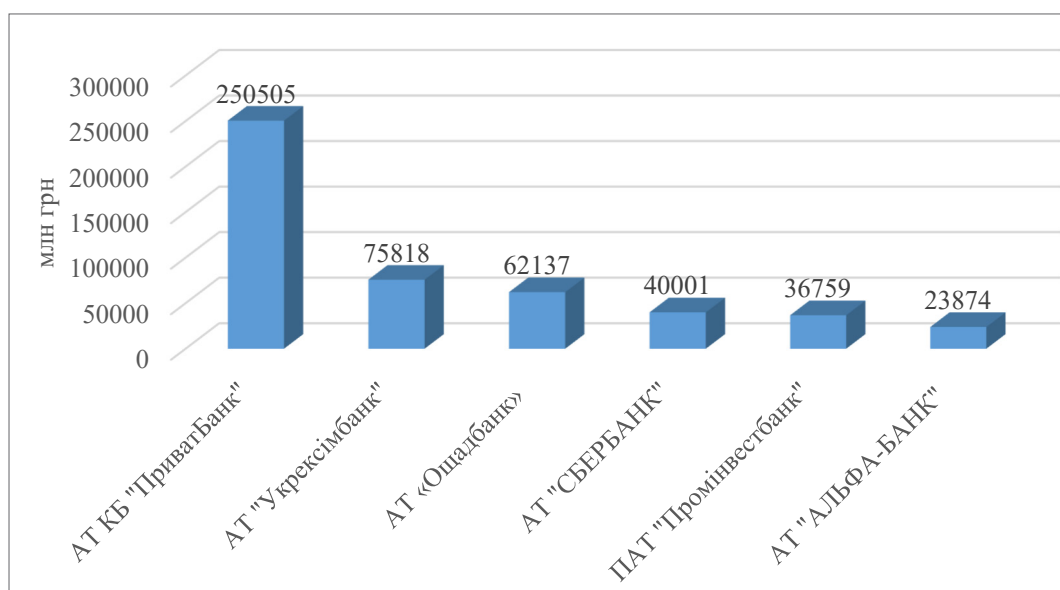

Рис. 2. Банки з найбільшою величиною непрацюючих кредитів станом на 01.08.2020 р.

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

На основі даних Національного банку України сформовано групу десяти банків із найбільшою часткою непрацюючих кредитів (табл. 3).

Більшість із наведених у таблиці банків хоча і мають велику частку непрацюючих кредитів, проте обсяг їх невеликий та вплив на банківську систему є незначним. Найбільшу величину непрацюючих кредитів має АТ КБ «ПриватБанк» 250 505 млн. грн, АТ «Укрексімбанк» 75 818 млн. грн, АТ «Ощадбанк» 62 137 млн. грн, АТ «СБЕРБАНК» 40 001 млн. грн, ПАТ «Промінвестбанк» 36 759 млн. грн, АТ «АЛЬФА-БАНК» 23 874 млн. грн (див. рис. 2).

АТ «СБЕРБАНК» і ПАТ «Промінвестбанк» — це банки, що є під контролем Російської Федерації. АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «АЛЬФА-БАНК» є системно важливими банками і станом на 01.08.2020 р. 75% усіх непрацюючих кредитів банківської системи належать саме їм.

Системно важливий банк — це банк, не відповідне функціонування або ж банкрутство якого може призвести до зростання системних ризиків банківської системи [6]. Тому наявність такої великої

частки проблемних кредитів у системно важливих банках може містити загрози фінансовій системі країни. Національному банку варто взяти під контроль дану ситуацію та посилити вимоги до якості кредитного портфелю системно важливих банків.

Більше 50% від загальних доходів банківської системи становлять процентні доходи, які значною мірою впливають на результативність діяльності банківської системи (табл. 4).

Доходи банків різко сповільнилися під час кризи, тому банкам варто активніше списувати зі своїх балансів непрацюючі кредити, продавати та реструктурувати їх. НБУ та уряд прийняли відповідні рішення, що спонукають до списання банками своїх проблемних активів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оскільки найслабші банки виведено з ринку банківських послуг та банківська система показала свою високу прибутковість, можна стверджувати, що обсяги кредитування стримують саме недобросовісність корпоративних позичальників, а не неможливість банків. А саме непрозорість структур власності

Таблиця 4

**Динаміка доходів та прибутку банківської системи України
2016–2020 рр., млн. грн**

Показники	січень-грудень 2016 р.	січень-грудень 2017 р.	січень-грудень 2018 р.	січень-грудень 2019 р.	січень-серпень 2020 р.
Доходи	190 691	178 054	204 554	243 102	168 992
Процентні доходи	135 807	124 009	140 803	152 954	99 557
Чистий прибуток/збиток	-159 388	-26 491	22 339	58 356	32 641

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [5]

та фінансової звітності представників бізнесу не відповідає новим стандартам якості.

Низька якість кредитного портфелю окремих банків потребує активізації заходів, спрямованих на інтенсивне зменшення обсягів непрацюючих кредитів. На сьогодні банкам з іноземним капіталом вдалося очистити свій кредитний портфель, тому іншим банкам, а особливо державним, слід

активно переймати цей успішний досвід. З метою стимулювання подолання банками цієї проблеми 18.07.2019 р. прийнято Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України, проте темпи зниження рівня проблемних активів є досить повільними. Варто було б активізувати даний процес як на рівні НБУ, так і на рівні кожного окремого банку.

Література

1. Гасій О.В., Клименко В.І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні // Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7617> (дата звернення: 27.10.2020).
2. Пасінович І.І., Дмитрук В.О. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2019. Вип. 3(137). С. 42–49.
3. Солоділова К.В., Шафранова О.В. Сучасний стан кредитування в Україні // Молодий вчений. 2017. № 3. С. 844–847.
4. Швець Ю.О., Горбачов О.Є. Сучасний стан банківського кредитування в Україні: проблеми та перспективи. 2018. № 15. С. 793–798. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/120.pdf (дата звернення: 23.11.2019).
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-viznachiv-14-bankiv-sistemno-vajlivimi>

References

1. Ghasij O.V., Klymenko V.I. Stan ta perspektivni vektory rozvytku bankivskoj kredytnoji dijalnosti v Ukraini // Efektyvna ekonomika. 2020. # 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7617> (data zvernennja: 27.10.2020).
2. Pasinovyh I.I., Dmytruk V.O. Kredytuvannja realnogho sektoru ekonomiky rehionu: stan, problemy, perspektivy // Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrainy: zb. nauk. pr. 2019. Vyp. 3(137). S. 42–49.
3. Solodilova K.V., Shafranova O.V. Suchasnyj stan kredytuvannja v Ukraini // Molodyj vchenyj. 2017. # 3. S. 844–847.
4. Shvecj Ju.O., Ghorbachov O. Je. Suchasnyj stan bankivskogho kredytuvannja v Ukraini: problemy ta perspektivy. 2018. # 15. S. 793–798. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/120.pdf (data zvernennja: 23.11.2019).
5. Oficijnyj sajт Nacionalnogho banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
6. Oficijnyj sajт Nacionalnogho banku Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-viznachiv-14-bankiv-sistemno-vajlivimi>

Юрчишена Людмила Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів і банківської справи

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Юрчишена Людмила Викторовна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов и банковского дела

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса

Yurchyshena Liudmyla

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Finance and Banking

Vasyl' Stus Donetsk National University

ORCID: 0000-0002-5904-0758

Ковальчук Ірина Миколаївна

магістр з фінансів, банківської справи та страхування

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Ковальчук Ирина Николаевна

магистр финансов, банковского дела и страхования

Донецкого национального университета имени Василия Стуса

Kovalchuk Iryna

Master of Finance, Banking and Insurance

Vasyl' Stus Donetsk National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-10-6410

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ НЕОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ВНЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ КОРПОРАТИВНЫХ КОМПАНИЙ

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF NON-CURRENT ASSETS OF CORPORATE ENTERPRISES

Анотація. В статті визначено, що необоротні активи складають основу матеріально-технічної бази підприємства, визначають його технічний рівень, виробничі потужності, здатність виконувати роботи, послуги. Досліджено підходи до визначення управління необоротними активами і визначено їх напрямки. Розроблено концепцію управління необоротними активами, спрямовану на покращення процесу формування необоротних активів. Концепція базується на таких принципах, як стратегічність, об'єктивність, збалансованість, ефективність, комплексність, визначено мети, ключових завдань, запропонованих методів управління та розкритих очікуваних результатів.

Розглянуто проходження трансформації управління необоротними активами, що дасть змогу в повній мірі охопити всю сферу діяльності корпоративних підприємств.

Здійснено аналіз динаміки стану та структури необоротних активів, результати якого наведені в статті, оцінено тенденції їх зміни за результатами діяльності паливно-енергетичної промисловості та АТ «Вінницягаз».

За результатом дослідження запропоновано процес управління необоротними активами, який передбачає проходження етапів для визначення альтернативних методів для прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: необоротні активи, концепція управління необоротними активами, аналіз необоротних активів, процес управління необоротними активами.

Аннотация. В статье определено, что внеоборотные активы составляют основу материально-технической базы предприятия, определяют его технический уровень, производственные мощности, способность выполнять работы, услуги. Исследуются подходы к определению управления необоротными активами и определены их направления. Разработана концепция управления необоротными активами, направленную на улучшение процесса формирования основных средств. Концепция базируется на таких принципах, как стратегичность, объективность, сбалансированность, эффективность, комплексность, определены цели, ключевых задач, предложенных методов управления и раскрытых ожидаемых результатов.

Рассмотрены прохождения трансформации управления необоротными активами, что позволит в полной мере охватить всю сферу деятельности корпоративных предприятий.

Осуществлен анализ динамики состояния и структуры внеоборотных активов, результаты которого приведены в статье, оценены тенденции их изменения по результатам деятельности топливно-энергетической промышленности и АО «Винницгаз».

По результатам исследования предложено процесс управления необоротными активами, предусматривающий прохождение этапов для определения альтернативных методов для принятия управленческих решений.

Ключевые слова: внеоборотные активы, концепция управления необоротными активами, анализ внеоборотных активов, процесс управления необоротными активами.

Summary. The article defines that non-current assets form the basis of the material and technical base of the enterprise, determine its technical level, production capacity, ability to perform works and services. Approaches to the definition of management of non-current assets and their directions are investigated. A concept of non-current assets management has been developed, aimed at improving the process of forming non-current assets. The concept is based on such principles as strategic, objectivity, balance, efficiency, complexity, defined goals, key objectives, proposed management methods and disclosed expected results.

The transformation of non-current assets management is considered, which will allow to fully cover the entire sphere of activity of corporate enterprises.

The analysis of the dynamics of the state and structure of non-current assets is carried out, the results of which are given in the article, the tendencies of their change are estimated according to the results of the fuel and energy industry and AT «Vinnytsiagaz».

Based on the results of the research, the process of non-current assets management is proposed, which involves passing stages to determine alternative methods for making management decisions.

Key words: non-current assets, concept of non-current assets management, analysis of non-current assets, the process of managing non-current assets.

Постановка проблеми. Діяльність підприємств паливно-енергетичного комплексу є однією із передумов сталого економічного розвитку країни. Тому, розробка концептуальних підходів до управління необоротними активами корпоративних підприємств є актуальним, так як наявність ресурсного потенціалу є одним із факторів сталого економічного розвитку. Забезпеченість необоротними активами та їх правильне застосування є значимою проблемою сьогодення, так як за відсутності достатньої кількості сучасних будівель, споруд, техніки, обладнання не можливо досягти інноваційного розвитку виробництва. Тому, одним із актуальних питань управ-

ління необоротними активами є визначення джерел їх фінансування, за рахунок власних, позикових чи інших залучених джерел.

Актуальною проблемою дослідження є те, що в Україні на виробничих підприємствах низький рівень управління необоротними активами та залучення джерел фінансування для розширення матеріально-технічної бази, яка має забезпечувати функціонування підприємств, тому кінцевим результатом роботи є пошук шляхів покращення політики управління необоротних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні теоретичні напрацювання та аналіз проблем управ-

ління необоротними активами здійснювали такі вітчизняні вчені, як: Мочерний С. В. [7], Бланк І. А. [1], Островська Г. [8], Дема Д. І. [3], Віленчук О. М. [3], Дорохова Л. М. [3], Сеймон В. С. [11], Сокольська Р. Б. [5], Зелікман В. Д. [5], Акімова Т. В. [5], Мних Є. В. [6], Барабаш Н. С. [6], Шелудько В. М. [13], Письменна Т. В. [9] та інші, які зробили значний внесок у розвиток управління необоротних активів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення та обґрунтування концептуальних підходів до управління необоротними активами корпоративних підприємств, спрямованих на підвищення ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу. Діяльність сучасного корпоративного підприємства залежить від інструментів та методів управління на яких базуються рішення керівника щодо вибору структури активів та джерел їх фінансування. Від того, як необоротні активи сформовані на «старті», як буде організовано їх управління, як змінюється їх структура і якість, наскільки ефективно вони використовуються в господарському процесі, залежать фінансові результати підприємства в поточній, середньо та довгостроковій перспективах.

Дослідження економічної сутності, поняття та механізму управління необоротними активами здійснювали такі вчені та економісти, як: А. Маршал, Ф. Кене, І. Фішер, О. І. Волков, Д. Рікардо, Н. Л. Зайцев, Дж. Кларк, К. Маркс, У. Петті, П. Самуельсон, А. Сміт та інші. Так, Сміт А. вважає необоротні активи головною рушійною силою економічного прогресу, до якого відносяться промислові й торговельні будівлі, машини й різні знаряддя праці, склади, «поліпшення землі» тощо [12, с. 205].

Досліджуючи поняття сутності «необоротні активи», Мочерний С. В. характеризує їх, як сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, боргових прав підприємства, джерелами формування яких є грошові та матеріальні внески засновників, доходи від цінних паперів; одержані кредити; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від роздержавлення, у т. ч. приватизації власності; придбання майна в інших підприємств, організацій; благодійні внески [7, с. 555].

В наукових дослідженнях Бланка І. А. розглядаються питання управління необоротними активами підприємств в ринкових умовах, розкриваються методи управління формування активів підприємства, їх використання в операційному та інвестиційному процесі з метою оптимізації їх обороту [1, с. 389–410].

Найважливіші проблеми фінансового менеджменту, концепції, інструменти, правила, методи й алгоритми розроблення і прийняття рішень, у тому

числі щодо необоротних активів підприємств розкриваються у працях Островської Г. [8, с. 184–189].

Як визначає Круглянюк А. В., управління необоротними активами доцільно поділити на такі етапи: аналіз необоротних активів підприємства в попередньому періоді; оптимізація загального обсягу і складу необоротних активів; забезпечення правильного нарахування амортизації необоротних активів підприємства; забезпечення своєчасного оновлення та ефективності використання необоротних активів підприємства; вибір форм і оптимізація структури джерел фінансування необоротних активів [10, с. 384–391].

Головне завдання управління необоротними активами — дотримання розумного балансу між наявністю необхідних засобів виробництва і витратами з їх утримання на належному рівні, тому розробка концепції управління необоротними активами є інструментом обґрунтованого і ефективного управління необоротними активами корпоративних підприємств, що зображено на рисунку 1.

Концепція управління необоротними активами базується на принципах:

- 1) стратегічності — управління необоротними активами здійснюється з урахуванням обраної стратегії підприємства;
- 2) об'єктивності — управління повинно включати показники, застосування яких дозволяє сформувати загальний напрямок розвитку підприємства з урахуванням ринкового впливу та процесів інноваційного розвитку;
- 3) збалансованості — урахування кількісної відповідності оптимально підібраних необоротних активів та виробничих потужностей підприємства;
- 4) ефективності — отримання економічних вигод у майбутньому за результатом використання необоротних активів;
- 5) комплексності — комплексність управління вимагає охоплення всіх ланок і сторін діяльності, всебічного вивчення причинних залежностей в діяльності підприємства.

Метою концепції є фінансове забезпечення відтворення необоротних активів корпоративних підприємств, зростання ефективності їх використання в довгостроковій перспективі. Досягнення зазначеної мети реалізується в результаті виконання наступних завдань:

- оцінка забезпеченості необоротних активів, їх динаміки, складу і структури;
- аналіз стану, темпів вибуття і оновлення необоротних активів;
- пошук оптимальних шляхів відтворення необоротних активів та джерел їх фінансування;

Рис. 1. Концепція управління необоротними активами корпоративних підприємств

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 1

Динаміка необоротних активів на підприємствах енергетичної промисловості
за 2015–2019 роки (млн. грн.)

Актив	Роки					Темп приросту, % 2019 р. до	
	2015	2016	2017	2018	2019	2015 р.	2018 р.
Основні засоби та нематеріальні активи (залишкова вартість)	820386	867989	916730,5	998731,6	1075710,6	31,12	7,71
Знос	1285411	1295423	3053695	2091131,6	1479734,6	15,12	-29,24
Довгострокові біологічні активи	185,6	194,3	207,5	234,6	195,8	5,50	-16,54
Незавершені капітальні інвестиції	95627,8	115078,4	122067,7	146384,3	173187	81,11	18,31
Довгострокові фінансові інвестиції	45956,1	57895,9	67387,1	64061,2	47843,8	4,11	-25,32
Інші необоротні активи	32789,0	41567,2	44397,3	60225,9	61874,2	88,70	2,74
Всього необоротних активів	994924,5	1082725	1150790	1269637,4	1358811,4	36,57	7,02

Джерело: складено на основі [4]

– розробка заходів щодо залучення в оборот резервних необоротних активів та підвищення їх ефективності.

Реалізація поставленого в концепції завдання щодо оцінки забезпеченості необоротних активів, їх динаміки, складу і структури можна дослідити на прикладі підприємств енергетичної промисловості (табл. 1).

За результатами аналізу у 2015–2019 рр. спостерігається позитивна динаміка зростання вартості

необоротних активів на 36,57%, за рахунок приросту основних засобів та нематеріальних активів на 31,12%, незавершених капітальних інвестицій на 81,11%, інших необоротних активів на 88,31%. Така тенденція є свідченням того, що підприємства енергетичної промисловості розширюють свій потенціал за рахунок вкладання інвестицій, покупки акцій. Відносно попереднього року темпи зростання показників є значно вищими, а по більшості з них від’ємними, що вплинуло на зменшення загальної

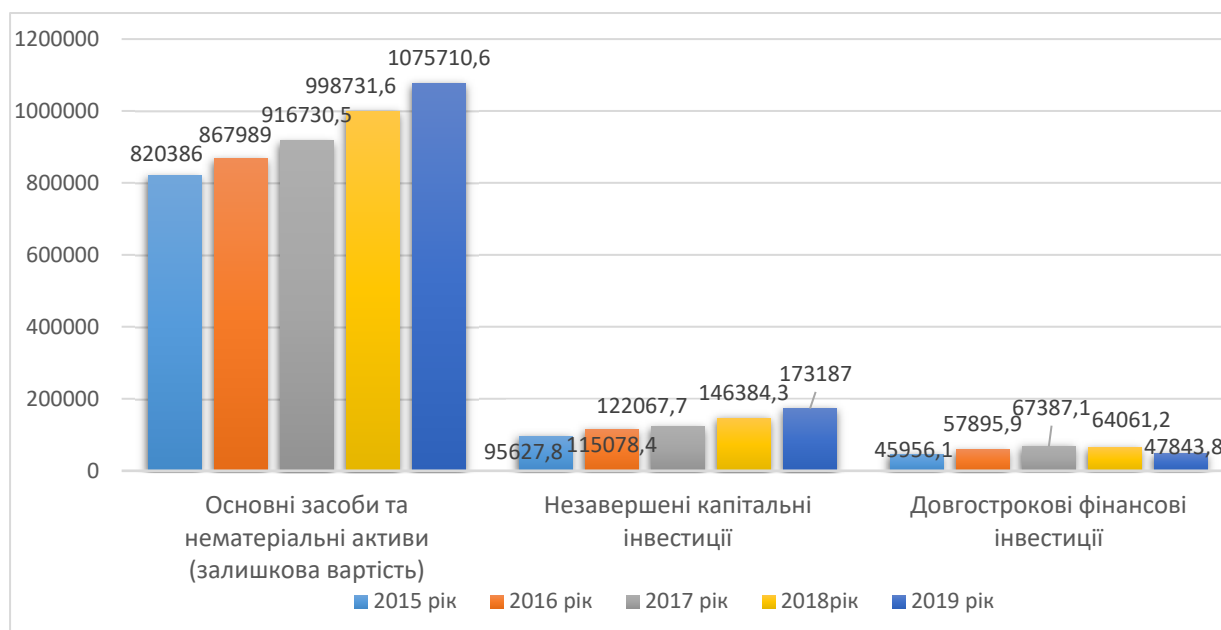

Рис. 2. Наявність необоротних активів в підприємствах енергетичної промисловості 2015–2019 рр.

Джерело: складено на основі [4]

величини необоротних активів у 2019 р. відносно 2018 р. на 7,02% за рахунок зменшення довгострокових біологічних активів та довгострокових фінансових інвестицій, що призводить до тенденції зменшення можливостей придбання нових активів.

Коливання довгострокових біологічних активів протягом 2015–2019 рр. свідчить, що паливно-енергетична промисловість збільшила свої можливості за рахунок сезонних коливань, оскільки у 2019 р. відносно 2015 вони зросли на 5,5%, хоча порівнюючи з 2018 роком спостерігається зниження на 16,54%. Довгострокові фінансові інвестиції у динаміці зменшуються на 25,32%, що зумовило зменшення фінансових вкладень, підприємства паливно-енергетичного комплексу вкладають кошти в реальні інвестиції з метою нарощування ресурсного потенціалу.

Необоротні активи мають визначальне значення в господарській діяльності підприємств паливно-енергетичної промисловості, що підтверджується результатами їх аналізу (рис. 2).

На рисунку проілюстровано зміни, які відбулись у групі необоротних активів на підприємствах паливно-енергетичної промисловості, найбільше змін зазнали основні засоби та нематеріальні активи, які мають позитивну тенденцію щодо зростання, що стало можливим завдяки збільшенням тарифів на послуги і товар, які постачають корпоративні підприємства.

Аналіз зміни вартості основних засобів України розглянемо на основі динаміки змін основних засобів підприємств паливно-енергетичної галузі (табл. 2).

За результатами розрахунків протягом 2015–2019 рр. спостерігається позитивна тенденція щодо

зростання вартості основних засобів по Україні за всіма видами економічної діяльності.

У період 2015–2019 рр. відбуваються коливання вартості основних засобів України підприємств енергетичної галузі, в тому числі галузі «виробництво та розподілення електроенергії, газу та води», відносно попереднього року відбулося зростання на 10%, базового року зменшення на 9,82%, проте починаючи з 2016 р. спостерігалася негативна тенденція, що є наслідком сезонних коливань зумовлених зниженням використання природного газу для сушіння збіжжя. Динаміка змін показників за 2015–2019 рр. в цілому є негативною, що зумовило скорочення вартості основних засобів на 170,5 млн. грн. або на 9,82% за період дослідження. Однак порівняно з попереднім 2018 р. показник зріс на 10%.

Позитивним явищем є постійне оновлення основних засобів паливно-енергетичної промисловості про що свідчить перевищення показника надходження над вибуттям основних засобів, і як наслідок, відбувається процес оновлення і нарощування виробничих потужностей (рис. 3).

Показники руху основних засобів демонструють перевищення темпів надходження над вибуттям, що є свідченням того, що підприємства паливно-енергетичної галузі впродовж останніх п'яти років здійснювали оновлення необоротних активів, найбільше змін відбулось протягом 2015–2017 років за рахунок: проведення капітальних ремонтів мереж, придбання автомобілів, придбання IT-техніки, купівля обладнання.

Для розширення практичного застосування методів, які запропоновані у концепції управління необоротними активами, використаємо коефіцієнтний метод аналізу для оцінки стану необоротних

Таблиця 2

Динаміка зміни вартості основних засобів України підприємств галузі «виробництво та розподілення електроенергії, газу та води» у 2015–2019 рр. (млрд. грн)

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Усього основних засобів по Україні за всіма видами економічної діяльності, млрд. грн	7641,4	8177,4	7733,9	9610,0	9720
у т.ч. в галузі: виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, млрд. грн	1736,1	796,6	781,3	1423,2	1565,56
Питома вага, %	22,72	9,74	10,10	14,81	16,11
Абсолютне відхилення до базисного періоду, +/- млн. грн	x	-939,5	-954,8	-312,8	-170,5
Абсолютне відхилення до попереднього періоду, +/- млн. грн	x	-939,5	-15,29	641,97	142,32
Відносне відхилення до базисного періоду, +/- %	x	-54,12	-55,00	-18,02	-9,82
Відносне відхилення до попереднього періоду, +/- %	x	-54,12	-1,92	82,17	10,00

Джерело: складено на основі [4]

Рис. 3. Динаміка руху основних засобів у паливо-енергетичній промисловості протягом 2015–2019 рр.

Джерело: складено на основі [4]

активів на прикладі корпоративного підприємства паливо-енергетичній промисловості АТ «Вінницягаз», результати розрахунків наведені в табл. 3.

Провівши аналіз даних таблиці 3, визначено, що середньорічна вартість основних засобів на початок року у 2019 році, порівняно з минулими роками збільшилась на 15011 тис. грн та 51160 тис.

грн відповідно. Зміна цього показника призвела до збільшення показника річного приросту вартості основних засобів.

Протягом 2017–2019 рр. відбувається коливання показника фондомісткості, який у 2019 році порівняно з 2015 зменшився на 8,5 та порівняно з 2018 роком на 37,3. Це було зумовлене перш за все

Таблиця 3

Динаміка стану показників необоротних активів АТ «Вінницягаз»

Показник	Роки					Абсолютне відхилення (+/-) 2019 р. до	
	2015	2016	2017	2018	2019	2015 р.	2018 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Чисельність працівників	2278	2111	2158	2182	2086	-192	-96
Середньорічна вартість основних засобів	640344	665718	672894	739395	790555	150211	51160
Вартість виробленої продукції	146231	152842	154343	22268	-191740	-337971	-214008
Знос основних засобів	-282073	-330486	-357156	-358260	-417995	-135922	-59735
Балансова вартість на початок року	586597	625483	665718	672894	693611	107014	20717
Балансова вартість на кінець року	952360	971563	1030050	1078871	1179867	227507	100996
Вартість введених основних засобів	16509	560	96	10899	417995	401486	407096
Вартість виведених основних засобів	728	-	-	690	-	-	-
Фондоозброєність	281,09	315,35	311,81	338,86	378,98	97,89	40,12
Фондомісткість	4,38	4,35	4,36	33,21	-4,12	-8,5	-37,33
Фондовіддача	0,23	0,22	0,23	0,03	-0,24	-0,47	-0,27
Коефіцієнт зносу	0,29	0,34	0,34	0,33	0,35	0,06	0,02
Коефіцієнт придатності	0,71	0,66	0,66	0,67	0,65	-0,06	-0,02
Коефіцієнти оновлення	0,028	0,0008	0,0001	0,02	0,35	0,322	0,33
Коефіцієнти вибуття	0,0007	-	-	0,001	-	-	-

Джерело: складено на основі даних фінансової звітності АТ «Вінницягаз»

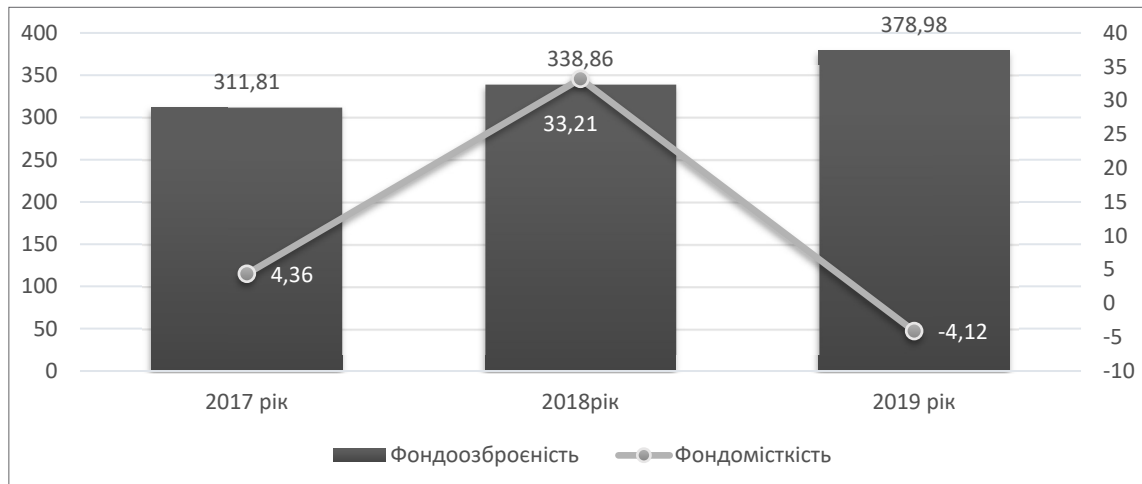

Рис. 4. Динаміка зміни показників фондоозброєності та фондомісткості АТ «Вінницягаз» за 2017–2019 рр.

Джерело: складено автором

зменшення вартості основних фондів на одиницю виробленої продукції.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу необоротних активів паливно-енергетичної промисловості та АТ «Вінницягаз» можна охарактеризувати їх стан як задовільний, що підтверджує ефективність управлінських рішень та правильно обрану політику управління необоротними активами на підприємствах паливно-енергетичної промисловості.

За результатами проведеної оцінки та аналізу необоротних активів розроблено та запропоновано процес управління необоротними активами, що є передумовою підвищення ефективності управління необоротними активами (рис. 5).

На першому етапі здійснюється ідентифікація стану (задовільний, незадовільний, частково задовільний) та ефективності використання необоротних активів, їх обсягів на основі визначення множини оцінок.

Наступним етапом процесу управління необоротними активами є визначення альтернативних методів оновлення, які можуть застосовувати корпоративні підприємства, зокрема, це:

- визначення доступних і доцільних методів оновлення необоротних активів, серед яких виділяють: ремонт, заміна, покупка, оренда;
- визначення за результатами аналізу потреби в необоротних активах та альтернативних джерел їх фінансування;
- застосування методу аналізу ієрархії Т. Сааті, що полягає у розподіленні проблеми на ієрархію, вершиною якої є головна проблема – оновлення необоротних активів, на нижчих рівнях визначаються цілі альтернативи вирішення проблем. Експерти пропонують набір альтернатив, серед яких обирається найкраща ідея та проводиться

її оцінка, розробляються схематичні моделі для прийняття остаточного вибору;

- обґрунтування структури фінансування, за критерієм максимальної пріоритетності, суть метода полягає у виборі максимально пріоритетної для оновлення ланки джерела фінансування проведення всіх техніко-технологічних покращень.

Завершальним етапом прийняття управлінських рішень є обґрунтування плану фінансування, що включає визначення:

- цілей фінансування за окремими методами;
- джерел фінансування (амортизаційний фонд, інвестиції, загальний або спеціальний рахунок тощо);
- період фінансування;
- очікувані результати.

Перевагою застосування процесного підходу до управління необоротними активами є вивчення взаємодії підприємства з внутрішнім середовищем, системний підхід до розгляду структури елементів системи, наявність інформаційної бази щодо стану і структури необоротних активів, ідентифікація методів контролю системи, виявлення проблем формування необоротних активів на кожному з етапів, прийняття альтернативних економічно обґрунтованих рішень як в поточному, так і плановому періоді.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Управління необоротними активами корпоративних підприємств можна розглядати з позиції ефективності їх використання в господарському процесі.

Основним завданням удосконалення управління необоротними активами корпоративних підприємств в Україні є пошук оптимальних шляхів оновлення необоротних активів та джерел їх фінансування, а також розробка заходів щодо залучення в оборот активів та підвищення ефективності їх використання.

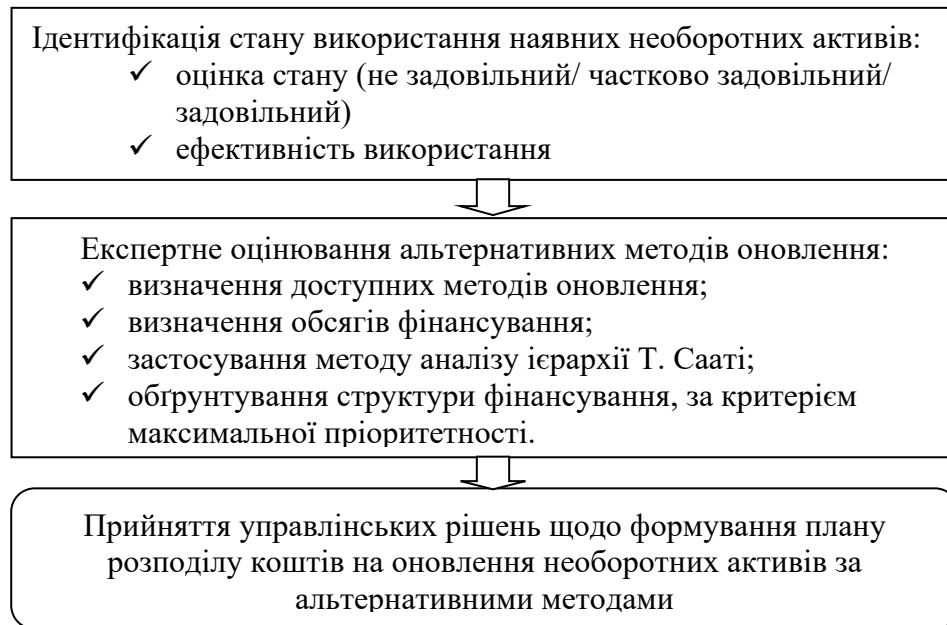

Рис. 5. Процес управління необоротними активами корпоративних підприємств

Джерело: власна розробка

На підприємствах необхідно впроваджувати комплексний підхід до трансформації управління необоротними активами, який повинен не тільки кількісною, а й якісною мірою сприяти впровадженню новітніх технологій, швидко освоювати нові проєктні потужності, вводити в дію нові технологічні агрегати та устаткування, що призведе до виведення підприємства на новий технологічний рівень.

За результатами дослідження було сформовано концепцію управління необоротними активами кор-

поративних підприємств, яка базується на визначених принципах, методах, завданнях для досягнення поставленої мети та прийняття рішення.

Проблема вирішена лише частково, тому перспективи подальших досліджень доцільно здійснювати у напрямку розробки моделі управління необоротних активів у корпоративних підприємствах із врахуванням особливостей сфер діяльності.

Література

1. Бланк И. А. Управление активами. К.: Ника-Центр 2006, 720 с.
2. Борисов А. Б. Большой энциклопедический словарь. М.: Книжный мир.
3. Дема Д. І. Фінансовий менеджмент: підручник / Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, О. М. Віленчук [та ін.]. Житомир: ЖНАЕУ, 2018. 320 с.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2020).
5. Король Г. О., Сокольська Р. Б., Зелікман В. Д., Акімова Т. В. Облік, перевірка й аналіз у системі фінансового контролю на підприємствах: монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 136 с.
6. Мних Є. В. Фінансовий аналіз: підручник / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. К.: КНТУ, 2014. 536 с.
7. Мочерний С. В., Устенко О. А., Чеботар С. І. Основи підприємницької діяльності: навч. посіб. К.: Видавничий центр Академія, 2005. 280 с.
8. Островська Г. Фінансовий менеджмент: підруч. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 512 с.
9. Письменна Т. В. Фінансові ризики в господарській діяльності підприємства / Т. В. Письменна // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3. С. 151–158.
10. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 6-е изд., М.: ИНФРА-М, 2012. 315 с.
11. Сеймон В. С. Бухгалтерський облік необоротних активів в Україні та Угорщині: порівняльний аспект, 2016. 23 с.

12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Соцэкгиз, 1962, 684 с.
13. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: підруч. 4-ге вид., стер. К., 2017. 375 с.

References

1. Blank I. A. Asset Management. К .: Nika-Center. 2006. 720 p.
2. Borisov A. B. Large encyclopedic dictionary. М .: The book world.
3. Dema D. I. Financial management: a textbook / D. I. Dema, L. M. Dorokhova, O. M. Vilenchuk [etc.]. Zhytomyr: ZhNAEU, 2018. 320 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date: 20.10.2020).
5. Korol G. O., Sokolskaya R. B., Zelikman V. D., Akimova T. V. Accounting, verification and analysis in the system of financial control in enterprises: a monograph. Dnipro: Lira, 2018. 136 p.
6. Monk E. V. Financial analysis: a textbook / E. V. Monk, NS Barabash. К .: КНТУ, 2014. 536 p.
7. Mocherny S. V., Ustenko O. A., Chebotar S. I. Fundamentals of entrepreneurial activity: textbook. way. К .: Publishing Center Academy, 2005. 280 p.
8. Ostrovskaya G. Financial management: textbook. Ternopil: Textbooks and manuals, 2016. 512 p.
9. Pismenna T. V. Financial risks in the economic activity of the enterprise / T. V. Pismenna // Visnyk of Zaporizhzhya National University. Economic sciences. 2015. № 3. PP. 151–158.
10. Reisberg B. A., Lozovsky L. S., Starodubtseva E. B. Modern economic dictionary. 6th ed., М .: INFRA-M, 2012. 315 p.
11. Seimon V. S. Accounting for non-current assets in Ukraine and Hungary: a comparative aspect / V. S. Seimon. 2016. 23 p.
12. Smith A. A study of the nature and causes of the wealth of peoples. М.: Sotsekgiz. 1962. 684 p.
13. Sheludko V. M. Financial Management: textbook. 4th ed., P. K., 2017. 375 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 10 (42)

2 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.10.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 18,14. Тираж 100. Заказ № 217.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.